

dr. Bolyky Orsolya

**AZ EMBERÖLÉSEK JOGI ÉS KRIMINOLÓGIAI JELLEMZŐI,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MENTÁLIS TÉNYEZŐK
BÜNTETŐJOGI ÉRTÉKELÉSÉRE**

Doktori értekezés

Témavezető: Prof. Dr. Belovics Ervin tanszékvezető egyetemi tanár

Társ-témavezető: Prof. Dr. Polt Péter egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi Kar

Doktori Iskola

Budapest, 2018.

Tartalom

1.	Bevezető	5
1.1	A dolgozat elméleti alapja: a tettközpontú és a tettes központú büntetőjogi és kriminológiai megközelítések kialakulása és hatásai	6
1.1.1	A bűncselekmény szubjektív eleme: a bűnösség kérdése	10
2.	Az emberölés magyar szabályozásának történeti áttekintése - újdonságok és régi vitakérdések	14
2.1	Az emberölés büntetőjogi szabályozásának alakulása az államalapítástól napjainkig..	16
2.2	Az emberölés vitatott kérdéseinek szabályozástörténete és dilemmái	21
2.2.1	Az „újszülött megölése” és a 14 éven aluli sértett sérelmére elkövetett emberölés	21
2.2.2	A passzív alany speciális állapotával kapcsolatos más minősítő körülmények ..	24
2.2.3	A büntethetőségi korhatár leszállítása a szándékos emberölés esetében.....	26
2.2.4	Az öngyilkosságban közreműködéssel elkövetett emberölés	28
2.2.5	Az erős felindulásban elkövetett emberölés	34
2.3	Összegzés.....	35
3.	Emberölések a kriminálstatisztikai adatok tükrében	38
3.1	Nemzetközi kitekintés az emberölések számának alakulására	40
3.2	A lőfegyverek elterjedtsége és az emberölés gyakorisága közötti összefüggések	43
3.3	Az emberölések tipológiája az ENSZ nemzetközi felmérése alapján	45
3.4	Az emberölés felderítettségének jellemzői.....	47
3.4.1	Kitekintés: Az emberölések száma emelkedésének lehetséges okai az Egyesült Államokban 2015-ben	49
3.5	Az emberölések magyarországi alakulása	50
3.5.1	Az emberölések minőségi változásai az elmúlt években	54
3.6	Emberölési tárgyú magyar kutatások főbb eredményei a nemzetközi statisztikához és a magyar nagystatisztikához viszonyítva	58
3.7	Összegzés.....	61
4.	Az emberölések főbb kriminológiai jellemzői az elmúlt évek emberölési tárgyú kutatásainak tükrében	63
4.1	Kutatási kérdések, hipotézisek	63
4.2	A kutatás módszere	65
4.3	Az önállóan végzett, általános kutatás empirikus eredményei	65
4.3.1	A bűncselekmény jellemzői	67
4.4	A bűncselekmények motívuma.....	73
4.4.1	A motiváció fogalmának rövid történeti áttekintése	73
4.4.2	Az emberölések motívumainak jellemzői általában.....	77
4.4.3	A fiatalok és fiatal felnőttek által elkövetett emberölések motívumai	80

4.5	Az elkövetők és a sértettek demográfiai adatai és szocio-ökonómiai háttere	83
4.5.1	Nemek és az emberölés összefüggései.....	83
4.5.2	Életkor és az emberölések összefüggései (önállóan végzett kutatás eredményei).	85
4.5.3	Párkapcsolati, családi jellemzők	86
4.5.4	Iskolai végzettség	87
4.5.5	Munkavégzés, vagyoni helyzet	88
4.5.6	Családi háttér, gyermekkor.....	89
4.5.7	A korábbi büntettség alakulása.....	91
4.6	Összegzés.....	92
5.	A kiterjesztett öngyilkosság mint az emberölés speciális esete	93
5.1	Az öngyilkosságról általában.....	94
5.1.1	Az öngyilkossághoz vezető folyamat szakaszai.....	96
5.2	A kiterjesztett öngyilkosságról szóló nemzetközi kutatások	97
5.3	A kiterjesztett öngyilkosságokra vonatkozó hazai kutatási eredmények.....	100
5.3.1	A kiterjesztett öngyilkosságok típusai és előfordulásuk a mintánkban.....	104
5.4	Összegzés.....	110
6.	Az emberölést elkövetők mentális állapotának jellemzői	112
6.1	A normalitás fogalma, határai.....	112
6.1.1	Biológiai, pszichológiai és pszichiátriai megközelítés.....	113
6.1.2	Szociológiai megközelítés.....	117
6.1.3	Jogi és erkölcsi megközelítés	120
6.1.4	Összegzés	124
6.2	A kóros elmeállapot büntetőjogi és kriminológiai kérdései	124
6.2.1	A kóros elmeállapot fogalma, elhelyezése a büntetőjogi dogmatika rendszerében	124
6.2.2	A beszámítási képesség	126
6.2.3	Az elmeállapot szakértői vizsgálata	130
6.2.4	Az elmeállapotra vonatkozó kutatási eredmények (önállóan végzett aktakutatás)	136
6.2.5	Az elmeorvos- és pszichológus szakértői vizsgálatok jellemzői a kutatások alapján	143
7.	Pszichés tényezők figyelembe vétele a büntetéskiszabás során.....	148
7.1	Kutatási eredmények	150
7.1.1	A személyiségzavar büntetőjogi értékelése.....	154
7.1.2	A schizofrénia büntetőjogi értékelése	158
7.2	Erős felindulás értelmezése a jogalkalmazói gyakorlatban.....	159
7.3	Összegzés.....	165

8.	Büntetéskiszabási jellemzők emberölési ügyekben	168
8.1	A büntetéskiszabásra vonatkozó empirikus eredmények	171
8.1.1	Büntetéskiszabás a fiatalok és fiatal felnőtt emberölést elkövetők esetében	177
8.1.2	Büntetéskiszabási gyakorlat a több ember sérelmére elkövetett emberölések körében	178
8.1.3	A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt büntetéskiszabási gyakorlata	180
8.2	A büntetéskiszabási körülmények csoportosítása	182
8.3	A beismerés értékelése a büntetéskiszabás során	184
8.4	A terhelti védekezés és védelem sajátosságai és hatása a büntetéskiszabásra emberölési ügyekben	186
8.4.1	A terhelti védekezések jellegéről szóló néhány hazai kutatás	188
8.4.2	A terhelti védekezések bírói értékelése emberölési ügyekben	190
8.4.3	A megbánás mint a védekezés része és mint enyhítő körülmény	192
8.4.4	Védekezés a mentális állapotra hivatkozással	193
8.4.5	Védekezési stratégiák több elkövető esetén	194
8.4.6	A szándékosság hiányára hivatkozás mint védekezési forma	195
8.4.7	A sértetti közrehatásra hivatkozás	196
8.4.8	A terhelt egészségi állapotára hivatkozás	196
8.4.9	Összegzés	197
9.	Az emberöléssel kapcsolatos egyéb jogértelmezési anomáliák az ítélezési gyakorlat tükrében	199
9.1	Az előre kiterveltség kérdése	199
9.2	A különös kegyetlenség megállapításának kérdése	201
9.3	A cselekmény minősítésének kérdése	205
10.	Összegzés	210
	1. számú melléklet: Kérdőív és kódutasítás a szándékos emberölések vizsgálatához (2016)	219
	2. számú melléklet: „A feltételes szabadságra bocsátás bírói gyakorlata - Emberölési ügyek büntetéskiszabási gyakorlata, különös tekintettel a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására” című tudományos továbbképzés bírák számára	245
	Irodalomjegyzék	256

1. Bevezető

Az emberölés alapesete – tényállását tekintve – az egyik legegyszerűbb, egyszersmind – társadalomra veszélyessége szempontjából – a legsúlyosabb bűncselekmények közé tartozik. Kérdés azonban, hogy maga a „gyilkos” a társadalom valamennyi tagjára veszélyt jelent-e, vagy csak bizonyos személyekre? Állíthatjuk-e általánosságban, hogy a más életét szándékosan kioltó elkövető generális veszélyforrásként tartható számon bármilyen időpillanatban és helyzetben? Az emberölésre vonatkozó jogi szabályozás, büntetés kiszabási gyakorlat és kriminológiai kutatási eredmények éppen az ember pszichés működésének kiszámíthatatlanságát és merev kategóriákba való besorolásának lehetetlenségét tükrözik. A jogi differenciálás egyre bővülő köre egyrészt az elkövető motivációján (pl.: nyereségvágy), másrészt a sértett személyén (pl.: tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetés) vagy számán (több ember sérelmére elkövetés) alapul, illetve azt az elkövetés módja (különös kegyetlenséggel elkövetés) és az elkövető bűnisméltése (különös visszaesőként történő elkövetés) is meghatározza, de mindig kiemelkedő jelentősége van a bűncselekmény indítóokának. A büntetés kiszabási gyakorlat az emberölés megítélésének szélsőségességét jelzi azáltal, hogy egyaránt találkozhatunk végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetéssel és a szankciórendszer csúcsán álló tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásával, mint ahogyan a határozott idejű szabadságvesztés büntetések széles skálája is megjelenik az ítélkezési praxisban.

A büntetőjogi és kriminológiai elméletek az erőszakos bűncselekmények elemzésére – különösen az ölési cselekmények elkövetőire és e cselekmények mentális és pszichológiai hátterére – mindig is kiemelt figyelmet fordítottak. Bár a bűnözéskutatási teóriák különböző megközelítések alapján magyarázzák az erőszakos megnyilvánulások okait, az emberölések vonatkozásában egyetértenek abban, hogy e bűncselekmény kategóriáinak határai az ember lelki és elméleti dimenziói mentén húzhatók meg.

Dolgozatomban elsősorban – a jogtörténeti, jogi és szociológiai jellemzők feltárásán túl – az emberölés motívumaival és e bűncselekmény szubjektív oldalával foglalkozom, mindezen keresztül pedig a pszichológiai és pszichopatológiai tényezők „jogi terepen”, nevezetesen a büntető ítéletekben való megjelenését és értékelését vizsgálom. Empirikus kutatásaim alapján összefoglalom az emberöléssel kapcsolatos jogalkalmazói dilemmákat, valamint a jellemzően egységes ítélkezési gyakorlatban mégis előforduló ellentmondásos vagy vitát generáló kérdéseket.

1.1 A dolgozat elméleti alapja: a tettközpontú és a tettes központú büntetőjogi és kriminológiai megközelítések kialakulása és hatásai

Bár a jogállamiság megköveteli a tettközpontú szemléletet és a tetтарыos büntetés kiszabását, az emberölés tényállásához a jogalkotó tágra nyitotta a büntetési tételkeretet, széleskörű mérlegelési lehetőséget hagyva az ítész számára. A tettel arányos büntetés megállapításának alapját ebben az esetben a terheltnek a bűncselekményhez való pszichés viszonya, azaz a bűncselekmény alanyi oldalának értékelése képezi, nem nélkülözve a tettes személyiségének figyelembe vételét. Az emberölések felderítése és megítélése során – más erőszakos bűncselekményekhez viszonyítva – tehát az alanyi oldal feltárása különösen nagy jelentőséggel bír: a bűnösség formájáról, az elmeállapotról és a motívumról szóló döntés kardinális szerepet játszik a jogkövetkezmények alakulása szempontjából. Minderre tekintettel a tett- és a tettesközpontú szemlélet alakulása, valamint a bűnösség meghatározása szempontjából szükségesnek tartom a jogfejlődés rövid általános áttekintését.

A XVIII. századi felvilágosodás korának humanisztikus alapeszméi között szereplő törvény előtti egyenlőség alaptétele, ezzel együtt a modern büntetőjog-tudományban a klasszikus büntetőjogi iskola által életre hívott, a szabad akarat elméletén (indeterminizmus) alapuló tetтарыos büntetés követelménye,¹ valamint a nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege alapelvek, egyaránt a jogbiztonság mindennél fontosabb megteremtését szolgálták a feudális önkénnyel szemben.² A kizárólag tetтарыosság alapján létrehozott jogszabályok és ítélezési gyakorlatok bizonyos esetekben mégis aránytalansághoz, méltánytalansághoz vezettek, valamint az érvényben lévő szankciórendszer sem mutatkozott kellőképpen hatékonynak a bűnözés visszaszorítása, megelőzése terén. Mindez elvezetett a büntetőjogi és kriminológiai gondolkodás következő állomásához, a klasszikus iskola tanaival szembehelyezkedő pozitivisták irányathoz, amely a tettest állította a tudományos vizsgálat középpontjába, a szubjektív bűnösség helyébe az elkövető társadalomra veszélyessége lépett, ennek megfelelően a büntetés elsődleges célja a megtorlás helyett a társadalom védelme lett.

¹ A tetтарыos büntetés, a büntetőjogi szankciók humanizálása, a bűnmegelőzés fontosságának hangsúlyozása és az a tétel, amely szerint nem a büntetések súlyossága, hanem azok elkerülhetetlensége jelent valódi elrettentő erőt, Cesare Beccaria jogtudós nevéhez fűződik. Fő műve: A bűnökről és büntetésekről (Dei delitti e delle pene, 1764)

² Nagy Ferenc: Alapvetések. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész. (Második, hatályosított kiadás). HVG Orac, Budapest, 2014. ősz, 38-39. o.

Az indeterminizmust a determinista felfogás váltotta fel, amely szerint nem az egyén szabad akarata alakítja cselekvéseit, hanem azok inkább az egyéneken kívül álló szociológiai vagy az egyénben rejlő biopszichológiai oksági folyamatokra vezethetők vissza.³ A bűnelkövetőre koncentrálnak gondolatok jelentek meg – ma már sok szempontból túlhaladott megközelítésekben – a Darwin-féle evolúcióelméletben,⁴ valamint a *biológiai pozitivisták iskolák* teóriáiban is (Lombroso, Ferri, Garofalo).⁵ Ez utóbbiak az ember biológiai sajátosságainak bűnözésben játszott kizárólagosságát hangsúlyozták, míg a pozitívizmus másik irányzataként számon tartott *kriminálszociológia*⁶ az egyént körülvevő környezeti hatások szerepének fontosságát emelte ki.⁷

A biológiai és szociológiai megközelítésű elméletek képviselői között kezdődött és a mai napig tartó vita lényege abban áll, hogy a bűnözővé válást és a bűnözői magatartást elsősorban az öröklött, biológiai tulajdonságok határozzák-e meg, vagy inkább a társadalmi hatások és a nevelés a felelős azok alakulásáért. Ezt a vitát kísérelte meg feloldani a XIX. század végére megjelenő *közvetítő iskola*,⁸ amely komplex módon magyarázta a bűnözés és bűnözővé válás okait, foglalkozott a bűnmegelőzés gondolatával és a bűncselekmények következményeként – a bűnelkövető egyéni adottságait és körülményeit figyelembe véve – nem kizárólag a büntetést tartotta az egyetlen megoldásnak. *Franz von Lisztnak*, a közvetítő iskola vezető alakjának ma is aktuális gondolatai szerint: „... minden egyes büntetendő cselekmény a tényezők két csoportjának együttműködéséből keletkezik, egyrészt a büntetett egyéni tulajdonságaiból, másrészt az őt körülvevő fizikai és társadalmi, különösen gazdasági viszonyokból.”⁹

A közvetítő irányzatok különbözősége elsősorban abban ragadható meg, hogy a tett vagy a tettes elsődlegességének oldalára billentették-e a mérleg nyelvét. „*A mindenkori büntetőjog*

³ Korinek László: *Kriminológia*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 46-63. o.

⁴ Charles Darwin: *A fajok eredete*. (1859) Idézi: Korinek László: uo. 46. o.

⁵ Inzelt Éva: *A kriminológiai gondolkodás kezdetei*. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 57-77. o.

⁶ Megalapítója, Enrico Ferri (1856-1929) az egyén biológiai és pszichológiai adottságai mellett az egyént körülvevő szűkebb és tágabb társadalmi és természeti környezet (pl.: éghajlat, gazdasági-politikai helyzet, közigazgatás, stb.) jelentőségét is hangsúlyozza. Fő műve (1897): *Criminal Sociology*. Aghaton Press, New York, 1967

⁷ A kriminálszociológiai irányzat képviselői közé tartoztak továbbá: Raffaele Garofalo (1851-1934), Adolphe Quételet (1796-1874), Alexander Lacassagne (1843-1924), a statisztikai megközelítést valló A. M. Guerry (1802-1866), A. Balbi (1782-1848), Rawson W. Rawson (XIX. század vége), Georg von Mayr (1841-1925), és hazánkban Földes Béla (1848-1944). Idézi: Korinek László: i.m. 46-63. o.

⁸ Fő képviselői: Franz von Liszt (1851-1919), Adolphe Prins (1845-1919), Gerard van Hamel (1842-1907). Idézi: Korinek László: i.m. 64-70. o.

⁹ Franz von Liszt: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Guttentag, Berlin, 1919, 10-11. o. Idézi: Korinek László: i.m. 65. o.

tett- és tettes-büntetőjogi elemek egysége, s így a lényeges kérdés valójában az, hogy közülük melyik domináljon”¹⁰ – mondja Nagy Ferenc.

Szabó András hangsúlyozza, hogy a bűnözés pusztán pszichológiai elméletekkel történő magyarázása „szociálisan semleges” megközelítés, azaz nem veszi figyelembe, hogy a tett bűncselekménnyé minősítése egy társadalmi közvetítő folyamat, nevezetesen a jogi szabályozás eredménye. A jogszabályok pedig az interperszonális, illetve a közösségi viszonyok, illetve e viszonyokban megnyilvánuló emberi magatartások alapján alakul ki, azokat tükrözi vissza. Az emberi magatartás értékelése tehát társadalmi közegben valósulhat meg, a jogi szabályok pedig ezt a folyamatot segítik elő azzal, hogy homogenizálják a mindennapi élet eseményeit.¹¹ „A tett büntetőjogi fogalmának jelentősége éppen abban az, hogy ezen a formális magatartáselméleti körön túlmutat és a magatartás teljes társadalmi körforgását (eredményét és visszaható következményeit) is figyelembe veszi.”¹² Szabó András monográfiájában azt fejtegeti, hogy a jog és ezen belül a büntetőjog logikája, rendszere nagymértékben különbözik a pszichológia és a szociológia logikájától: nem szabad elfeledkeznünk a büntetőjog kialakulásának történetéről, társadalmi-politikai meghatározottságáról. A büntetőjog elvonatkoztat a tettes személyiségétől, beállítottságától, miután specialitása abban áll, hogy a kriminális tettől véd és a tettet tilalmazza.¹³ Éppen ezért a büntetőjogi tett fogalma is eltér a pszichológiai és szociológiai tett-fogalomtól, a büntetőjogi következmények is a tetre vonatkoztatva értelmezhetők, így például a kizárólag a tettes személyiségét figyelembe vevő büntetések, kezelések, stb. kudarcra vannak ítélve.¹⁴

A jogállamiság valóban megköveteli a tett-alapú büntetőjogi gondolkodás elsődlegességét, azonban a generálprevenációs célok mellett előírt speciális bűnmegelőzés elve nem nélkülözheti a tettes személyiségének, egyéni körülményeinek jogi értékelését. A diszfunkcionális lelki működés büntetőjogi figyelembe vétele a pszichológia tudományos fejlődésével párhuzamosan erősödött, ezzel együtt a bűnelkövetés oksági folyamatait kutató, több tudományágat felölelő, sokszempontú, tudományos módszerekkel dolgozó kriminológiai gondolkodás is elősegítette a bűnözés társadalmi jelenségként való értékelését.

A modern büntetőjogban az elkövetőre koncentráló, a személyi társadalomra veszélyességet hangsúlyozó pozitivisták irányzat hatásai a fiatalokéak enyhébb, valamint a bűnismétlők

¹⁰ Nagy Ferenc (2014): i. m. 71. o.

¹¹ Szabó András: Bűnözés – ember – társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 66-95. o.

¹² uo. 95. o.

¹³ uo. 204. o.

¹⁴ uo. 95. o.

szigorúbb megítélésében jelentkeztek és jelentkeznek a mai napig. A tettes jellemzőihez fűzött büntetés annak célja szerint különbözik: míg a fiatalkorúaknál a nevelés és prevenció dominál, addig a bűnismétlőknél a társadalom védelme és a megtorlás. A visszaesők súlyosabb szankcionálása esetében a tettarányosság elve háttérbe szorul és az elkövető személyéhez kötődő büntetés kiszabására nyílik lehetőség.¹⁵ Az egyes bűncselekményekhez rendelt büntetési tételkeretek is az egyéniesített jogkövetkezmények érvényesülését szolgálják. A tette vagy a tettesre koncentrááló büntetőjogi elméletek tehát a jogállamiságnak való megfelelés érdekében kénytelenek voltak kompromisszumot kötni: a tettközpontú megközelítés bizonyos esetekben a tettes személyével összefüggő körülményeket is értékeli (pl.: visszaesés), míg a tettesre koncentrááló elméletek is figyelembe vették az elkövetett bűncselekmény súlyát, jellegét. *Blaskó Béla* is egyfajta kompromisszum mellett foglal állást: például a büntetés kiszabás körében elfogadhatónak tartja a személyiségjellemzők értékelését, azonban csak a bíróság jogintézménye által biztosított garanciális keretek között.¹⁶

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv¹⁷ (Btk.) az elkövető személyéhez tapadó egyes jellemzőkhöz fűzött szigorúbb rendelkezések által a súlyosabb jogkövetkezmények alkalmazása felé tolja a jogalkalmazói gyakorlatot. *Tóth Mihály* büntetőjogász professzor ide sorolja a büntethetőségi korhatár leszállítását a törvényben felsorolt bűncselekmények esetén, a bűnismétlés súlyosabb szankcionálását és a szabadságelvonással járó joghátrányok körének bővítését.¹⁸ Nyilvánvaló, hogy túlzás lenne e változtatásokat a jogállamiság szempontjából aggályos tettes-alapú büntetőjoghoz való visszatérésnek nevezni, mégis olyan rendelkezések kaptak helyet a törvényben, amelyek nagyobb hangsúlyt helyeznek az elkövető személyére.

A dolgozatom témájául szolgáló szándékos emberölés büntette olyan deliktum, amelynek esetében a jogalkotó és a jogalkalmazó is a tettes vizsgálatát állította a középpontba, mert a minősítést és a büntetést is a tettes motívuma, elmeállapota, személyisége, másként fogalmazva, a bűncselekmény alanyi oldala határozza meg. Az emberi élet erőszakos, szándékos elvétele *Raffaele Garofalo* által a XIX. század végén kidolgozott „*természetes bűncselekmények tana*” körébe tartozó cselekményként definiálható, ahová az olasz pozitivisták iskolájának tanítója olyan bűncselekményeket sorolt, amelyek történelmi kortól, törvényhozótól, körülményektől függetlenül, mindenkor érvényes társadalmi normát

¹⁵ Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 128-132. o.

¹⁶ Blaskó Béla: Jogállam – büntetőjog – bűnösség. Magyar Jog, 1995/4. 209. o.

¹⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

¹⁸ Tóth Mihály: Egy büntetőjogász gondolatai a „vox populi” oldalvizén. Élet és Irodalom, 2012/35. szám

sértenek.¹⁹ Bár a felvilágosodást megelőzően az emberi élet értékét nagymértékben a társadalmi státusz határozta meg, az írott jog létezése óta tudjuk, hogy a szándékos emberölést valamennyi dekrétum, törvénykönyv szigorúan és következetesen büntette, ugyanakkor az elkövető szándéka, motívuma szerint differenciálta is. Óvatosan talán fogalmazhatunk úgy, hogy az ölési cselekmények feletti igazságos és egyben jogszerű ítélkezés a szigorúan tett-központú büntetőjogot megtörve, a tettesre koncentrálni lehetséges.

1.1.1 A bűncselekmény szubjektív eleme: a bűnösség kérdése

Csak bűnösen elkövetett cselekmény esetén beszélhetünk bűncselekményről (*nullum crimen sine culpa*). Emberölés esetében – nyitott törvényi tényállás lévén – a bűncselekmény alanyi oldalának, azaz a bűnösség kérdésének felderítése, értékelése különösen fontos jelentőséggel bír. A bűncselekmény szubjektív oldalaként is definiált bűnösség, – amelynek formája lehet szándékos vagy gondatlan – a bűncselekmény minősítésénél, majd a büntetékiszabás során jut jelentőséghez. A bűnösség definiálásában rejlő különbségek jól körvonalazhatók a különböző büntetőjogi iskolák tette vagy tettesre koncentrálni tanításai mentén.

A XVIII-XIX. századi felvilágosodás és polgárosodás eszméje, az állam és az egyház szétválasztása, a köz- és magánszféra éles elkülönítése magával hozta a bűn, bűnösség fogalmának átalakulását.²⁰ A természettudományos alapokon nyugvó pszichológiai bűnösségfogalom a késő XIX. század terméke, szorosan kapcsolódva a felvilágosodást követően megjelent bűnösségen alapuló felelősség elvéhez.²¹ Ez a megközelítés a pszichológiai bűnösség fogalma alatt tisztán az elkövetőnek a cselekményhez fűződő pszichikus viszonyát – szándékosságát vagy gondatlanságát – értette. A Franz von Liszt és Beling névéhez kötődő közvetítő irányzat élesen elválasztotta a bűncselekmény jogellenességét, mint objektív ismérveket a szubjektív, lelki tényezőket magában foglaló bűnösségtől. Liszt a bűnösség fogalmába a beszámítási képességet, valamint a szándékosságot és gondatlanságot értette. Elválasztotta a büntetőjogi felelősséget jelentő formális bűnösséget a materiális bűnösségtől, ez utóbbit az elkövető és a cselekménye közötti szubjektív kapcsolat jellemezte.²² A XX. század elején, az újkantiánus irányzat hatására a csupán leíró

¹⁹ Korinek László: i.m. 56. o

²⁰ Korinek László: i.m. 35. o.

²¹ Nagy Ferenc: i.m. 72. o.

²² Franz von Liszt: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. 19. Aufl. Guttentag, Berlin, 1903. 158-159. p. idézi: Nagy Ferenc: A büntetőjogi bűnösség fogalmi irányzatairól. Jogelméleti Szemle, 2017/1. szám, 109. o. letöltés: http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf

pszichológiai bűnösségfogalomhoz értékelő mozzanat is társult, amely megalapozta a normatív bűnösség fogalmának kialakulását.²³

A korai hazai büntetőjog tudományban is érvényesültek a német jogtudósok elméleteinek hatásai. Az első magyar Büntetőjogi Törvénykönyv²⁴ (Csemegi-kódex) használta a szándékosság fogalmát, de annak meghatározását a tudományra bízta.²⁵ Megkülönböztették a szűkebb értelemben vett pszichológiai bűnösséget, amely az elkövető szubjektív, etikai megítélést nélkülöző kapcsolata a cselekményével, illetve tette következményeivel. Ennek részelemei a szándékosság és a gondatlanság, a beszámítási képesség pedig a büntethetőség előfeltétele volt (Finkey). A tágabb értelemben vett pszichológiai bűnösség etikai színezetet kapott, megkövetelte, hogy az elkövető tudatában megjelenjen cselekménye rosszallást eredményező, azaz erkölcsileg kifogásolható jellege is (Angyal, Vámbéry).²⁶

A bűnösség meghatározása jelenleg is vita tárgyát képezi a büntetőjog tudományában. A pszichológiai bűnösség definícióját vallók – Belovics Ervin, Békés Imre, Földvári József, Horváth Tibor – a gyermekkort, a kóros elmeállapotot, a tévedést és fenyegetést, valamint a jogos védelem és a végszükség ijedségből vagy menthető felindulásból történő túllépésének eseteit a beszámítási képesség hiányával kötik össze. E felfogás szerint tehát az alannyá válás – beszámítási képesség hiányában – nem jön létre, így az alanyhoz kapcsolódó bűnösségről, ennek mentén tényállásszerűségről sem beszélhetünk.²⁷

Nagy Ferenc vitatja a bűnösség ilyen koncepcióját. Álláspontja szerint e nézet abszurd következménye az, hogy a gyermekkorú vagy beszámíthatatlan személy – miután nem válik alannyá – nem fejthet ki társadalomra veszélyes (jogellenes) magatartást sem, így velük szemben például jogos védelemnek sem lehet helye.²⁸ Az újabb hazai elméletek szerint a bűnösség feltételeként megjelenik a jogellenes cselekménytől való tartózkodás elvárhatóságának követelménye is (Hollán Miklós).²⁹ Nagy Ferenc azonban kifejti, hogy a bűnösség megállapítása pusztán (külső) értékítélet alapján nem lehetséges. Az elkövető és a cselekménye közötti szubjektív pszichikus viszonyt is ismerni kell ahhoz, hogy a bűnösségről döntést hozzassunk. Hozzáteszi, hogy az elkövetőnek nem azt rójuk fel, hogy cselekménye

²³ uo. 109. o.

²⁴ 1878. évi V. törvény

²⁵ Zalka Gábor: A szándékosság fogalmának tudománytörténeti előzményei. Büntetőjogi Szemle, 2016/1-2. szám, 98-99. o.

²⁶ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog. Általános rész. Korona Kiadó, Budapest, 1998, 160. o.

²⁷ Belovics Ervin: A büntetőjogi felelőségre vonás akadályai. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: i.m. 199. o.

²⁸ Nagy Ferenc (2017): i.m. 120. o.

²⁹ Hollán Miklós: A cselekmény bűnössége és az azt kizáró okok. In: Kis Norbert – Hollán Miklós: Büntetőjog I. Az anyagi büntetőjog általános része. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2011, 119. o. idézi: Nagy Ferenc (2017): i.m. 121. o.

megengedhetőségével kapcsolatban hibás értékítéletet hozott, hanem a helyes értékelés ellenére megvalósított jogellenes cselekvését, tehát a kizárólag normatív alapon definiált bűnösség sem helyénvaló. Nagy Ferenc és a szegedi büntetőjogi iskola a bűnösség komplex megközelítését vallja, amely szerint a bűnösségfogalom pszichológiai és normatív egység. Ennek alapján a bűnösség alapja a pszichés viszony, amely kiegészül a normatív-értékelő mozzanattal. E felfogás a megfelelő életkort és a beszámítási képességet a bűnösség összetevői között említi, azaz a gyermekkor és a kóros elmeállapot a bűnösség hiánya miatt lesz büntethetőséget kizáró ok. A bűnösség fogalmi eleme mindezekon kívül a jogszerű magatartás elvárhatósága is, ide sorolódnak a jogos védelem és a végszükség mennyiségi túllépésének esetei.³⁰

A bűnösségről szóló jogelméleti vita arra enged következtetni, hogy a jogalkalmazónak az egyik legnehezebb feladatot az elkövető tudatában lejátszódó folyamatok felderítése és rekonstruálása jelenti. Különösen élesen jelenik meg mindez emberölési ügyekben, amikor a sértett életét vesztette, szemtanúja nem volt a cselekménynek és az alanyi oldal feltárása tekintetében elsősorban a tettes beismerő vallomására, tagadása vagy hallgatása esetén pedig az elme- és pszichológus szakértői véleményekre és tanúvallomásokra támaszkodhat a bíróság, valamint a külvilágban látható és megismerhető, objektív tényezőkből levont következtetésekre alapíthatja döntését (pl.: elkövetés módja, intenzitása).

A határozott attribútumokkal rendelkező elkövető esetén a jogalkotó által megteremtett, kötelezően alkalmazandó szabályok mellett a konkrét ügyben történő jogalkalmazás során beszélhetünk az egyéniesítés igazi arcáról. A büntetési tételkereten belüli mérlegelés, illetve a jogszabály által lehetővé tett enyhítő rendelkezések esetleges figyelembe vétele teszi lehetővé, hogy az adott cselekmény konkrét elkövetőjével szemben a legmegfelelőbb jogkövetkezményt alkalmazzák. Hozzá kell tenni, hogy míg a törvény a súlyosabb szankciók alkalmazását bizonyos körülmények között kötelezővé teszi (pl.: három csapás elve, bünszervezetben történő elkövetés), addig az enyhítő szakaszok figyelembe vételét minden esetben a jogalkalmazó belátására bízta. Mindez szintén a szigorítás irányába ható folyamatokat eredményezhet.

A büntetés kiszabásához a megvalósított bűncselekmény előzményeinek, körülményeinek, motívumának ismerete mellett a terhelt személyiségének, elmeállapotának vizsgálata is

³⁰ uo. 122. o.

szükséges. A büntetőjogi felelősség megállapítása tehát a büntethetőség előfeltétele, amelynek viszont alapvető kritériuma a beszámítási képesség fennállta. Ez utóbbi – a jelenlegi joggyakorlat alapján – elmeorvos szakértői kompetenciába tartozó szakkérdés (bár ez egyes vélemények szerint³¹ hibás megközelítés).

Bár az ölési cselekmények külső megjelenésükben és fő motívumukban tipizálhatóak, a konkrét esetek részleteikben mégis jelentős különbségeket mutatnak. Például, a féltékenység (szerelemféltés) tipikus motívuma az emberölésnek és a féltékenységből elkövetett ölési cselekményeket sokszor brutálisan, emberi mivoltukból kivetkőzve, gátlástalanul valósítják meg. Míg azonban az egyik esetben a válófélben lévő, a házastársától való különélést el nem fogadó és folyamatos zaklatást tanúsító férfi az elkövető, addig más esetben a példás házasságban élő és a feleségét annak szeretőjével rajta kapó férj végez kegyetlenül házastársával. A két cselekmény motívumában és elkövetési módjában is azonos, azonban az első esetben – nagy valószínűséggel – különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés miatt ítélik el az elkövetőt, míg a második példánál az emberölés privilegizált esetét, az erős felindulásban elkövetett emberölést állapítja meg a bíróság, tekintve, hogy a cselekmény háttérében erkölcsileg méltányolható ok állt fenn. Ez utóbbi azt bizonyítja, hogy létezhet olyan, általános társadalmi empátiát kiváltó külső körülmény, amelyet a jogalkotó is akceptál, azzal együtt, hogy az enyhébb megítéléshez a tettes elmeállapotának, személyiségének is a jog által elvárt jellemzőkkel kell bírnia. Az emberi gondolkodás és érzelemvilág határtalanságának és a motívumok sokféleségének elismerését bizonyítja, hogy a törvény az emberölés tényállásához a bíró mérlegelési szabadságát biztosító tág büntetési tételkeretet rendel, amely egyaránt lehetővé teszi a legszigorúbb és a legenyhébb büntetések kiszabását vagy intézkedések alkalmazását is.

³¹ pl.: Dr. Vizi János igazságügyi elmeorvos professzor szerint a helyes gyakorlat az lenne, ha a szakvélemény kizárólag a diagnózisra és az elkövetéskori elmeállapotra terjedne ki, azonban a konkrét ügyben a beszámítási képességre gyakorolt határról a bíróság döntene, azaz a beszámítási képesség problémája jogkérdésként jelenne meg.

2. Az emberölés magyar szabályozásának történeti áttekintése - újdonságok és régi vitakérdések

Az élethez való jog általános és mindennekfelett álló legfőbb értékének megfogalmazása a XVII-XVIII. századi felvilágosodáshoz kapcsolódó természetjogi megközelítésben gyökerezik.³² Eszerint az emberek a természeti állapotban élvezett szabadságukat feladták és alávetették magukat a hatalomnak békéjük és biztonságuk megteremtése, fenntartása és védelme érdekében, mivel a természeti állapotban szabadságuk és egyenlőségük biztosítása bizonytalan volt. Szabadságjogaik között kivételt képeztek a saját életük és biztonságuk védelméhez való jogok, mert ezekkel bármilyen hatalmi struktúrában – akár abszolút hatalom idején is – rendelkezhetnek (Thomas Hobbes).³³ Hobbes nézeteit gondolta tovább John Locke, aki az élethez való jogot az ember természetes és elidegeníthetetlen jogának tartja. Természetes, mert az embert mint embert illeti meg, már a politikailag szervezett társadalmak létrehozása előtt is. Elidegeníthetetlen, mert a Teremtőtől származik, ezért másra átruházni vagy arról lemondani nem lehet, még az állam sem foszthatja meg önkényesen az embert az életétől.³⁴ Társadalmi szerződés elmélete szerint – hasonlóan Hobbeséhoz –, az emberek elfogadják bizonyos szabadságjogaik állam általi korlátozását, cserébe a hatalom megvédi életüket, szabadságukat és vagyonukat, azaz természetes jogaikat. A hatalmat tehát a természetes jogok korlátozzák, amelyekkel az ember alkotta törvények nem lehetnek ellentétesek.³⁵

Az emberi jogok nemzetközi védelme a második világháborút követően erősödött meg. A háború és a náciizmus borzalmai után a béke fenntartása vált elsődleges szemponttá, amelynek egyik eszköze az emberi jogok államok felett álló, egyetemes értékének és védelmének nemzetközi szinten történő deklarálása volt. Az emberi jogi nemzetközi és egyéb dokumentumok³⁶ az élethez való jogot – amelyek az amerikai, angol és francia forradalmakat

³² Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris, 2003, 285-305. o.

³³ uo. 285. o.

³⁴ uo. 286. o.

³⁵ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok eredete. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): i.m. 37-39. o.

³⁶ Legfontosabbak: ENSZ alapokmánya (1945), Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966), Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950).

megelőző természetjogi és szabadságeszméből erednek – „első generációs” alapjogként tartják számon.

Az emberi jogok kötelező belső joggá tétele által a csatlakozó országok alkotmányaiban – így a magyar Alaptörvényben is – az alapjogok között első helyen szerepel az élethez és az emberi méltósághoz való jog.³⁷ Az élethez való jog elvi megerősítését szolgálta a halálbüntetés eltörléséről szóló alkotmánybírósági határozat,³⁸ amely kimondta, hogy „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak a forrása és feltétele. Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntető hatalmával szemben.”

A „ne ölj” és „ne lopj” parancsa korok és régiók feletti szabály, értelme legfeljebb mögöttes szabályozással módosítható [...], illetőleg természetesen a konkrét cselekmény konkrét elbírálásakor [...]”³⁹ Bár az emberölés az egyik legősibb „büntetőjogi” tényállások egyike, az emberi élet nem minden korban képviselt azonos értéket. Az Árpád-korban, majd a XV-XVI. században is, a legsúlyosabb bűncselekményeknek az ún. közbűncselekmények (delictum publicum) számítottak, amelyek az uralkodót és hatalmát sértő cselekmények – így a hűtlenség, felségsértés és hivatali büntettek – tényállását merítették ki. Az uralkodói hatalom megszilárdítását – a királyi vagyon gyarapítása és a generális tulajdonvédelem biztosítása mellett – a belső békét bomlasztó, a közösség ellen ható magatartások bűncselekménynek minősítésével és szankcionálásával kívánták elérni. Az egyház szerepe az közkereskedést sértő delictimok (pl.: paráznaság) megítélésére korlátozódott. A magánbűncselekmények (delictum privatum) körébe a magánosok közötti konfliktusok tartoztak, ide értve az emberölés eseteit is. A szankció súlyát elsősorban az elkövető és a sértett társadalmi pozíciója döntötte el és alapvetően lehetőség volt a sértett rokonaival való egyezkedésre, a bűncselekmény vagyoni eszközökkel történő megváltására.⁴⁰ Mindez jól tükröződött a törvényekben az emberöléshez rendelt büntetési nemekben és tételekben is. A dolgozat következő alfejezetében az emberölés magyar szabályozásának fejlődését tekintem át, az államalapítástól kezdve napjainkig.

³⁷ Magyarország Alaptörvénye Szabadság és felelősség c. fejezet II. cikk (nem tartalmazza az élettől való önkényes megfosztás tilalmát), korábban az 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 54.§ (1) bekezdése értelmében „Mindenkinek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

³⁸ 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági Határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről

³⁹ Mezey Barna: A büntetőjogi intézmények története a kezdetektől a polgári átalakulásig. In: Mezey Barna (szerk.): A magyar büntetőjog története. Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 219. o.

⁴⁰ uo. 242-245. o.

2.1 *Az emberölés büntetőjogi szabályozásának alakulása az államalapítástól napjainkig*

Szent István (997-1038) törvénykönyveit – korának megfelelően – a büntetőjog magánjogias jellege hatotta át (kompozicionális elv).⁴¹ Ennek egyik bizonyítéka, hogy főszabály szerint, a gyilkosságot pénzbüntetéssel vagy vagyont érintő büntetéssel büntették, a befizetett pénzt szétosztották a kincstár, a sértett rokonai és az igazságszolgáltatás képviselői, valamint az egyház között. A törvény az ölési cselekményeket a szándékosság és az elkövető, illetve a sértett társadalmi pozíciója szerint differenciálta. A királyi hatalom képviselőjét ellátó ispánokra⁴² szigorúbb szabályok vonatkoztak, mint másokra. Halálbüntetés alapvetően csak a karddal elkövetett ölési cselekményekért járt: „Valaki embert öl karddal, azon kard által veszszén el.”⁴³ Ugyanígy bűnhődjön az az ispán is, aki „köztanácskozás határozata után oly nyakas engedetlen leend, hogy mást a házánál keres halálra és dulja annak javait, és a ház urát otthon találván, vele viaskodik vagy megöli őt [...]”⁴⁴ A kardrántással elkövetett egyéb testi sértések vagy azok kísérletei is fővesztéssel jártak, miután a hatalom megtartásának és megerősítésének legfőbb feltétele az országon belüli béke fenntartása volt.

Szent László (1077-1095) törvényei a karddal elkövetett emberöléseket már szabadságvesztéssel és vagyonelkobzással büntették: „A ki kivont karddal embert öl, vessék tömlöczbe a király ítélete szerint és osszák három részre minden vagyonát: ugymint szölleit, földeit, cselédségét, szolgálit.”⁴⁵

Könyves Kálmán (1095-1116) az előljárókra és püspökökre bízta az adott ügy megítélését. Súlyosabban büntette a gyilkost bűjtatókat, valamint az egyházi törvényekre bízta az „apagyilkolásokat és egyéb gyilkosságokat, mint említők, ítéljenek meg a püspökök, a kik a bűn és bűnös mivoltához képest az ő tetszések és a kánonok rendelése szerint lássák meg az ilyen gonosz cselekedetet.”⁴⁶ A kisebb súlyú emberölések felett világi bírók és főesperesek ítéleztek és ezeket változatlanul pénzbüntetéssel büntették.

⁴¹ uo. 225. o.

⁴² Szent István korában az ispán a vármegye élén álló, a király által kinevezett és a királyi hatalmat képviselő személy, aki bíraskodott, a törvényeket végrehajtatta, beszédette az adókat, igazgatta a várföldeket, parancsolt a várjobbágyoknak (katonák zöme). Pomogyi László: A magyar feudális perjog vázlatja. In: Mezey Barna (szerk.): i.m. 358-359. o.

⁴³ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 46. fejezet
letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=274>

⁴⁴ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve 33. Fejezet arról, ha valakinek házára mennek és ottan viadal támad 1.§ letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=291>

⁴⁵ Szent László Király Dekrétomainak Második Könyve, 8. Fejezet az emberölésről letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=364>

⁴⁶ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve, 50. Fejezet azoknak büntetéséről, kik a gyilkost magoknál tartják, továbbá az apagyilkosokról és más ilyenekről letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=454>

A XIV-XV. században, az Anjouk (1308-1395) és Hunyadi Mátyás (1458-1490) korában a magyar állam Európában betöltött pozíciójának és tekintélyének kivívása volt az elsődleges célkitűzés. A királyi birtokok széleskörű adományozása révén megszűnt a „király a legnagyobb földesúr” elve. Az állam és a királyi hatalom fogalma is elvontabb lett, a király egyet jelentett a joggal, így minden jogsértés egyben a királyt is sértette. Az államhatalom büntetőjogi monopóliumának erősödésével párhuzamosan az egyház kivonult a büntetőjog területéről. A jogalkotás egyre tudatosabb és differenciáltabb lett, megtörtént a bűncselekmény-típusok definiálása, csoportosítása és arányosítása. A rendek kialakulásával és stabilizálódásával a büntető-igazságszolgáltatás – a legtöbb bűncselekmény esetében – megkettőződött a jobbágy-nemes státuszok mentén. Mindemellett a partikularizmus változatlanul jelen volt, a büntetőjog összefoglalása elmaradt, viszont erőteljesebben érvényesült a központi jogalkotás.⁴⁷

Hunyadi Mátyás az előre kitervelten elkövetett, „szántszándékos” emberölést halállal büntette, és megtiltotta, hogy ilyen embert bárki is befogadjon. Ha viszont véletlenül vagy váratlanul történt a gyilkosság, az elkövetőnek megengedték, hogy a sértett rokonaival egyezkedhessen. Lényeges változásként említhető, hogy emberölés esetében megszűnt a társadalmi rang alapján történő különbségtétel, az elkövetők és a sértettek vonatkozásában egyaránt.⁴⁸ Ugyanezt a rendelkezést tartotta fenn II. (Jagelló) Ulászló (1490-1516) király is.⁴⁹ A XVI. század során a szándékos emberölési cselekmények elkövetői nem számíthattak a király kegyelmére. I. Ferdinánd (1526-1564) a gyilkossági ügyeknél engedélyezett rövid eljárás keretében lehetővé tette a sértett rokonaival való megegyezést, ha viszont ez nem sikerült, a bűnösöket halállal büntették. A gyilkos jobbágyokat és más nem nemeseket a földesúr megbüntethette, valamint a végvárok környékén bujdokoló gyilkosok felett a várkapitány ítélkezhetett. A törvény a gyilkosok számára is jogorvoslati lehetőséget – fellebbezési és a perújítási jogot – biztosított.⁵⁰

⁴⁷ Mezey Barna: A büntetőjogi intézmények története a kezdetektől a polgári átalakulásig. In: Mezey Barna (szerk.): i.m. 226-227. o.

⁴⁸ Hunyadi Mátyás király 1486. évi LI. törvénycikk: a szántszándékos gyilkosokat királyi kegyelem nélkül ki kell végezni, a kiket is, bárhol legyenek, el szabad fogni és hogy azokat senki se merje megvédeni. letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=927>

⁴⁹ II. (Jagelló) Ulászló király törvényei, 1492. évi LXXXII. törvénycikk letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1037>

⁵⁰ I. Ferdinánd király törvényei, 1563. évi XXXVIII. törvénycikk rövid eljárás a szándékos gyilkosságnál, jobbágyokra és nem nemesekre 1563. XL. törvénycikk, a gyilkosok fellebbezési jogáról szóló 1536. évi XLI. törvénycikk;

letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2319>, <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2321>, <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2322>

Werbőczy István (1458-1542) a reneszánsz szellem és a konzervatív rendiség sajátos keveredésének eszméjét vallotta, bár inkább hajlott a vagyongyarapítást előtérbe helyező, de emellett nemzeti eszmék felé, mint a humanisztikus reneszánsz irányába. A királyi megbízás alapján 1504-1514 között elkészített *Hármaskönyve*⁵¹ a korabeli szokásjogot és törvényeket – azaz az írott és íratlan jogot – gyűjtötte össze és rendszerezte, amely egyfajta kommentárként is szolgált.⁵²

A Hármaskönyv a nemesek privilégiumai között sorolja fel, hogy nemes nem tartóztatható le, azonban kivételt jelentenek bizonyos súlyos bűncselekmények – így a szándékos gyilkosság is – amikor kizárólag tettenérés esetén a nemes rangú tettet is bárki elfoghatta: „a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig letartóztatni és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni.” (9. Cím 2.§) Az emberölés bizonyos eseteit a hűtlenséghez sorolja: „a kik atyafiaikat vagy vérrokonait a negyedik ízen belől meggyilkolják vagy megsebesítik. Nemkülönben az atya-, feleség- és férjgyilkosok. Azonban csak azt a feleség- és férjgyilkosságot kell értened, melyet valaki a törvényes eljárásen kívül és igazságtalanul követ el.” (14. Cím 5.§) Míg a hűtlenség fő- és teljes birtok-, valamint jószágvesztéssel járt és az örökösök sem részesülhettek belőle, addig a főbenjáró ítélet szerint – amellyel az emberölés egyéb eseteit sújtották – elítélt kivégzését követően annak vagyona az örökösöire szállt. Ugyanakkor mindkét esetben lehetőség volt az „ellenféllel” való megegyezésre, azonban a hűtlenséghez tartozó emberölést elkövető a királytól adományként kapott vagyont főszabály szerint elvesztette, de jogában állt annak követelése iránt pert indítani (16. Cím).

A *Habsburg abszolutizmus* (1526-1867) korára jellemző sajátos politikai helyzetből adódóan a királyi Magyarországra elsősorban az osztrák-német jog gyakorolt hatást. Megjelent egyfajta jogrendezési, kodifikációs igény – a Hármaskönyv is ezt szolgálta –, valamint korszerű büntetőjogi eszmék, intézmények terjedtek el. Az egyházi törvénykezés házassági ügyekre, végrendeletekre szorult vissza. A XVIII. század során a büntetőjog tudományos művelőinek munkái lehetővé tették a büntetőjog önálló jogággá válását.⁵³

A XVIII. századi törvénykezés az emberölés eseteit a korábinál is differenciáltabban

⁵¹ Teljes címe: Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyti Regni Hungariae, avagy Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve. letöltés: <http://vilagbiztonsag.hu/keptar/displayimage.php?album=351&pid=7416>

⁵² Mezey Barna: Werbőczy István. ELTE AJK, Magyar Jogtörténet Tanszék letöltés: <http://majt.elte.hu/Tanszerek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/mezeybarna-werboczyistvan.htm>

⁵³ legjelentősebb jogtudósok a XVIII. században: Huszty István, Bodó Mátyás, Gockhetz Gábor, Bencsik Mihály; idézi: Mezey Barna: A büntetőjogi intézmények története a kezdetektől a polgári átalakulásig. In: Mezey Barna (szerk.): i. m. 229-230. o.

szabályozta. Megkülönböztette a szándékos emberölést (*voluntarium*), a véletlen és gondatlan emberölést (*casuale, culposum*) és a szükséges emberölést (*necessarium*), ez utóbbi a jogos védelem túllépésének feleltethető meg. A szándékos emberöléseken belül elhatárolták a legsúlyosabban minősülő különös kegyetlenséggel, aljas célból elkövetett gyilkosságot és a rablógyilkosságot. Az öngyilkosság is az emberölések kategóriájába tartozott, miután sértette az isteni törvényeket, ezen keresztül pedig az uralkodót is. Mária Terézia 1752-ben megtiltotta a párbajt és halállal büntette az ebből eredő ölést.

A *reformkorban* (1825-1849) a gyilkosságok közé sorolták a magzatelhajtást, a magtalanítást és a gyermekkítételt is. Az emberölések közé tartozó cselekmények kiszélesítése hozzájárulhatott ahhoz, hogy a XVIII. században az emberölések száma – a korabeli statisztikák alapján – jelentősen emelkedett.⁵⁴

Az utókor által *Csemegi-kódexként* ismert, a kor szellemének megfelelő, Csemegi Károly jogtudós által megalkotott első magyar Büntető Törvénykönyv⁵⁵ az „Ember élete elleni büntettek és vétségek” című fejezetben (XVIII. fejezet) elsőként a gyilkosságnak nevezett, azaz „előre megfontolt szándékból” elkövetett emberölési cselekményt említi, és mint legsúlyosabbat, kizárólag halállal rendelte büntetni (278.§). Az emberölés előkészülete csak a gyilkosságot „szövetségben” tervezett cselekmény esetén jelentett büntetendő cselekményt, „ha ahhoz előkészületi cselekmény is járul” (288.§). A szándékos emberölés alapesetéért 10-15 évig terjedő fegyházbüntetés járt (279.§). A minősített esetek közé a felmenő rokon, házastárs sérelmére, vagy a több emberen, törvénytelen gyermek saját anyján vagy „törvényesítés esetében természetes atyján” elkövetett ölési cselekmények tartoztak és életfogytig tartó fegyházbüntetéssel szankcionálták azokat (280.§). Privilegizált eset volt az erős felindulásból elkövetett emberölés (282.§), a sértett kívánalmára megvalósított ölés (282.§), valamint a szülő nő által, a házasságon kívül született gyermeke sérelmére a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után elkövetett ölési cselekménye (284.§). A törvény külön szankcionálta a gondatlanságból elkövetett emberölést (290.§) és – mai szóhasználattal élve – a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés halálos kimenetelű alakzatát (291.§). Az öngyilkosságban közreműködést (rábírás vagy eszközök szolgáltatása) szintén e fejezetben szabályozták és három évig terjedő fegyházbüntetéssel sújtották (283.§). Az élet elleni cselekmények közé tartozott a magzatelhajtás (285-286.§), valamint a koránál vagy állapotánál fogva önmagát ellátni képtelen személy kitétele, elhagyása (287.§) is.

⁵⁴ uo. 246. o.

⁵⁵ 1878. évi V. törvénycikk letöltés: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799>

Az 1908. évi I. *Büntető Novella*⁵⁶ és az 1928. évi II. *Büntető novella* nem módosította az emberölésre vonatkozó szabályokat.

Az 1978. évi IV. *törvénnyel* életbe lépett második *Büntető Törvénykönyv* az emberölést a 166. §-ban szabályozta: „Aki mást megöl, büntettet követ el, és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Az élet és testi épség elleni bűncselekmények elhatárolásához és az egységes büntetékiszabás elősegítéséhez a Legfelsőbb Bíróság megalkotta a 15. számú irányelvet, amelyet a bírák – de a jogalkalmazók széles köre is – kötelező érvénnyel vettek figyelembe.

Miután az emberölés passzív alanya kizárólag élő ember lehet, szükséges volt az élet kezdetét és végét meghatározni: büntetőjogi értelemben az élet a szülés során a tolófájások beindulásával kezdődik és a biológiai halállal fejeződik be.

Az 1978-as törvényben megszűnt az előre kiterveltség – Csemegi-kódexben a gyilkosság – külön szakaszban történő szabályozása és ez is a minősített esetek közé került (166.§ (2) bek.), valamint bővült a minősítő körülmények „tárháza.” A társadalmi viszonyok változásának megfelelően a házasságon belül vagy kívül született gyermekek közötti különbségtétel, valamint az erős felindulásban elkövetett emberölésnél korábban szabályozott minősített esetek – felmenő vagy lemenő sérelmére történő elkövetés – sem kerültek a rendelkezések közé, viszont a jogos védelem esetében a felmenőkkel, testvérekkel vagy házastárssal szemben fennálló kitérés kötelezettség⁵⁷ folytán az általuk tanúsított provokatív viselkedés, szidalmazás miatt kialakult indulat nem volt méltányolható oknak tekinthető.

A szülő nő által elkövetett újszülött megölése bűncselekmény szabályozásának alakulásáról az alábbiakban részletesen esik szó.

A 2013. július 1-jén életbe lépett, jelenleg is *hatályos Büntető Törvénykönyv* (Btk.)⁵⁸ az emberölés tekintetében, illetve ahhoz kapcsolódóan kisebb módosításokat eszközölt. A következőkben az emberölés szabályozástörténetének azon kérdéseit tekintem át, amelyek a hatályos jog újdonságainak vagy továbbra is szabályozott, de vitatható megoldásainak előzményei.

⁵⁶ 1908. évi XXXVI. törvénycikk, az I. *Büntető novella*

⁵⁷ 15. számú irányelv III. pont 2. alpont

⁵⁸ A *Büntető Törvénykönyvről* szóló 2012. évi C. törvény

2.2 Az emberölés vitatott kérdéseinek szabályozástörténete és dilemmái

2.2.1 Az „újszülött megölése” és a 14 éven aluli sértett sérelmére elkövetett emberölés

A szülő nő az újszülött sérelmére a szülést követően közvetlenül vagy rövid időn belül elkövetett ölési cselekménye már a *Csemegi-kódex* szerint is az emberölés speciális, privilegizált eseteként volt büntetendő.⁵⁹ A korszak erkölcsi felfogásának megfelelően azonban csak annál a nőnél merülhetett fel e bűncselekmény megállapíthatósága, aki a gyermeket házasságon kívül szülte, mivel a társadalom mind a törvénytelen gyermekekhez, mind pedig a házasságon kívül teherbe esett nőkhöz negatívan viszonyult. A jogalkotó megítélése szerint a szégyen és az eltitkolás „különleges” pszichikai állapotot válthatott ki az elkövetőből, amelyet a jogalkotó enyhébb szankcióval „honorált”.⁶⁰

Az 1961. évi Btk. megszüntette az emberölés e privilegizált esetét és azt alapesetként rendelte büntetni, arra hivatkozva, hogy a társadalom szemléletének változása miatt a házasságon kívül született gyermekek már nem számítottak törvénytelennek és az anyáknak sem kellett – legalábbis elvi szinten – a társadalom rosszsallásától tartania.⁶¹

Ezt a megoldást vette át az 1978. évi Btk. is.⁶² A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy az anya beszámítási képességét fokozottan vizsgálni kell, és mivel az esetek nagy részében a terhelt beszámítási képessége korlátozott volt, a büntetés korlátlan enyhítésére is lehetőség nyílt. A bírák az esetek nagy részében enyhe büntetést szabtak ki az újszülöttjük megölését elkövető nőkkel szemben.⁶³

Az 1978. évi Btk.-t módosító 1998. évi *LXXXVII. törvény* visszatért a *Csemegi-kódex* szabályozásához, amikor az emberölés új privilegizált tényállását alkotta meg az újszülött megölése bűncselekmény bevezetésével.⁶⁴ Az elkövető kizárólag a szülő nő lehetett, aki „a szülési folyamat során kivételes testi és lelki állapotban van”⁶⁵ és ebben az állapotban végez újszülöttjével. A „szülő nő különleges testi és lelki állapotának részletes vizsgálata általában nem szükséges, az ilyen cselekményt közvetlenül a szülés után elkövetettnek kell tekinteni

⁵⁹ 1878. évi Btk. 284. §: „Azon anya, a ki a házasságon kívül született gyermekét a szülés alatt, vagy közvetlenül a szülés után szándékosan megöli: öt évig terjedhető börtönnel büntetendő.”

⁶⁰ Angyal Pál: Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. A Magyar büntetőjog kézikönyve sorozat. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1928., 51. o.

⁶¹ Az 1961. évi Btk. XIV. fejezetéhez fűzött indokolás. In: A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 420. o.

⁶² 1978. évi Btk. 166. §.

⁶³ Mészáros Ádám: Gondolatok az újszülött megöléséről és a gyermeki élet büntetőjogi védelméről. Jogelméleti Szemle, 2002/4. szám, 3. o.

⁶⁴ 1978. évi IV. törvény 166/A.§

⁶⁵ EH 2001. 390.

[...]” – mondta ki a Legfelsőbb Bíróság elvi határozata.⁶⁶ A szülés utáni elkövetési idő tehát nem jelölt meg biztos időhatárt, amely alatt a gyermek megölésének be kell következnie, hanem vélelmezte, hogy a szülést követően az anya mindenképpen kivételes testi és lelki állapotban van. A terhesség eltitkolása – amely leggyakrabban megelőzi az újszülött megölését – nem alapozta meg az előre kiterveltséget,⁶⁷ ezért ilyenkor is megállapítható volt a privilegizált eset.

Az 1998. évi módosítás az újszülött megölése mellett az emberölés új minősített eseteként vezette be a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetést. A bírói gyakorlat ugyanakkor kimondta, hogy a két tényállás nem ütközik egymással, mivel a privilegizált eset „nem a sértett személyének eltérő megítéléséből fakad, hanem a szülő nőnek a szüléskori állapotából indul ki.”⁶⁸

A privilegizált tényállás hatálybalépését követően a bírói gyakorlat a korábban az enyhítő szakasz alkalmazásával általában kiszabott 2-3 évi szabadságvesztés vagy felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásának gyakorlatát követte.⁶⁹

A 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte az újszülött megölésének tényállását. Ennek az lett az eredménye, hogy a korábban enyhébben megítélendő újszülött-ölést a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, az emberölés minősített eseteként kellett és kell jelenleg is értékelni, amelyhez így lényegesen súlyosabb büntetési tételkeret járul (10-15 évig, jelenleg 20 évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés).⁷⁰ A 2003-as módosítással tehát a bíróságnak 10 évi szabadságvesztésből kellett kiindulnia és még a maximális (egyfokú) enyhítéssel is legalább öt év szabadságvesztést kellett kiszabnia.⁷¹

A szülő nő által, a szülést követő rövid időn belül, az újszülött sérelmére elkövetett ölési cselekménnyel kapcsolatos jogpolitikai vita a tényállás megszüntetése óta zajlik.

Az újszülött megölése mint privilegizált tényállásban rögzített cselekmény jellemzői nagyfokú hasonlóságot mutatnak a modern országokban. Az elkövetők többsége fiatalkorú vagy húsz év körüli, alkalmi partnertől teherbe esett lány. Első terhességüket eltitkolják

⁶⁶ EH 2001. 390.

⁶⁷ Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve, IV/5. pont.

⁶⁸ 390/2001. számú büntető elvi határozat

⁶⁹ Kónya István: Gyermekölések a bíróságok ítélezési gyakorlatában című előadás a XXII. Pannon Jogásznapiakon 2015. szeptember 19-én, Stegersbach-ban. Letölthető: http://www.lb.hu/sites/default/files/sajto/gyermekolesek_honlapra_1.pdf, 7. o.

⁷⁰ A 2003. évi II. törvény 88. § (1) bekezdésének e) pontja törölte el az „Újszülött megölése” tényállást.

⁷¹ Kónya István (2015) i.m. 6–7. o.

környezetük elől, bizalmatlanok mind szüleik, tanáraik, mind kortársaik iránt. Családi és egzisztenciális háttérük legtöbbször rendezettnak mondható, káros szenvedélyektől mentes.⁷² Kutatási adatok⁷³ is alátámasztották a felsorolt körülmények gyakori előfordulását, ugyanakkor ezekben az ügyekben minden esetben felvetődik az elkövetőt közvetlenül körülvevő környezet kiemelkedő felelőssége a cselekmény megelőzése tekintetében. A kiszabott ítéletek általában enyhék voltak – amelyben az elkövetők beszámítási képességének korlátozottsága is szerepet játszott – így felfüggesztett szabadságvesztés, valamint rövid tartamú – két év, illetve négy év – szabadságvesztést szabtak ki legtöbb esetben. A büntetés súlyossága összefüggést mutatott az elkövető személyiségével és a tárgyaláson tanúsított magatartásával: a megbánást mutató, szemérmes, szégyenkező lányok részesültek enyhébb szankcióban, míg az ellenséges, összeférhetetlennek látszó, olykor agresszív elkövetők szigorúbb büntetést kaptak.⁷⁴

A kivételes lelkiállapot vizsgálatát igazságügyi pszichiáter és pszichológus végzi el, ennek során tisztázzák, hogy a szüléssel együtt járó különleges pszichés állapot befolyásolta-e és ha igen, mennyiben az anya beszámítási képességét. Végeredményképpen a korlátozott vagy kizárt beszámítási képesség (kóros elmeállapot) alapozza meg az enyhe büntetést vagy esetleg a felmentést. A bíróság figyelembe veszi azt is, hogy milyen okok vezették az anyát a cselekmény elkövetéséhez, így a házasságon kívüli terhesség miatti, illetve a környezet rosszallásától való félelem jelentős enyhítő tényező a büntetés kiszabásánál.⁷⁵

A privilegizált eset eltörlése azonban a jogalkotói akarat és a hatályos joggyakorlat bizonyos fokú ellentmondását eredményezte. Azáltal ugyanis, hogy megszüntették a privilegizált esetet, az újszülött anya általi megölése a tizennégy év alattiak sérelmére elkövetett emberölésnek minősül, így büntetése is a többi minősített esetre irányadó büntetési tételkeret alapján történik. A bírói gyakorlat azonban a korábbi privilegizált tényállásban megfogalmazottaknak megfelelő cselekményeket – a fentiek szerint – továbbra is enyhébben ítéli meg.

A jelenlegi gyakorlat sem tekinti az eltitkolt terhességet, az orvosi ellátás és terhesgondozás elutasítását az emberölés előkészületének, és az nem alapozza meg az előre kiterveltség megállapítását sem.⁷⁶

⁷² Tamási Erzsébet: Női végzet, férfi bűn. Emberölések a nemek tükrében. In: Tamási Erzsébet (szerk.): Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015., 145. o.

⁷³ Uo. 144-156. o.

⁷⁴ Uo. 150. o.

⁷⁵ Uo. 150. o.

⁷⁶ 3/2013. számú BJE határozat, II. pont 9. alpont és Kónya István (2015) i.m. 10. o.

A kutatási eredmények és a büntetés kiszabási gyakorlat alapján átgondolandó az újszülött megölése mint privilegizált tényállásnak a Btk.-ba való újra beemelése. Ez esetben viszont mindenképpen hangsúlyozandó, hogy a tényállás korábbi, „automatikus” alkalmazását váltsa fel az elmeorvosi és pszichológusi vizsgálat eredményéhez kötöttség a kivételes lelki állapot vonatkozásában.

2.2.2 *A passzív alany speciális állapotával kapcsolatos más minősítő körülmények*

Az 1978. évi Btk. módosításaként a 2009. évi LXXX. törvény iktatta be a védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetés minősítő körülményét. A módosító törvény javaslatának indokolása szerint „a védekezésre képtelen személyek fokozottabb védelme érdekében több különös részi tényállásban is minősített esetként határozza meg a védekezésre képtelen személy sérelmére történő elkövetést, ezzel párhuzamosan pedig törvényi definíciót is ad ennek a fogalomnak”.

Az indokolás szerint „a védekezésre képtelenség értelmezése a gyakorlat számára egyértelmű, amit a bíróságok változatlanul, következetesen, töretlenül és egységesen alkalmaznak. A javaslat ezt a töretlen gyakorlatot kívánja megerősíteni, ezzel is hatékonyabb védelmet biztosítani a védekezésre képtelen személyek számára”.⁷⁷ Az általános részbe beiktatott⁷⁸ értelmező rendelkezés szerint „védekezésre képtelennek kell tekintetni azt is, aki helyzeténél vagy állapotánál fogva ideiglenesen vagy véglegesen nem képes ellenállás kifejtésére”.⁷⁹ A módosító törvény javaslatának ehhez kapcsolódó indokolása értelmében „az »azt is« kifejezés [...] használatából arra következtethetünk, hogy a Btk. nem tartalmaz taxatív meghatározást a védekezésre képtelen személyekre vonatkozóan. Azt rögzíti csupán, hogy az is védekezésre képtelennek tekintendő, aki helyzeténél (például mert lekötözték) vagy állapotánál (például koránál, betegségénél) fogva ideiglenesen vagy véglegesen nem képes ellenállás kifejtésére”.⁸⁰

Az elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy

⁷⁷ 2009. évi LXXX. törvény 43. §-hoz fűzött indokolás

⁷⁸ 2009. évi LXXX. törvény 42. § (5) bekezdéséhez fűzött indokolás

⁷⁹ 1978. évi Btk. 137. § 18. pont. Hatályos 2009. augusztus 9. napjától.

⁸⁰ 2009. évi LXXX. törvény indokolása a 43. §-hoz

sérelmére elkövetett emberölés tényállását⁸¹ egyéni képviselői módosító indítvány⁸² alapján iktatták a Btk. szövegébe. A kapcsolódó indokolás szerint „az utóbbi időben az időszerűségek sérelmére elkövetett bűncselekmények vonatkozásában nem csak számszerű növekedés mutatkozik, hanem a jogsértések elkövetési módja is egyre súlyosabb. Az elkövetők kihasználják, hogy az általában egyedülálló időszerűségek kevésbé tudnak védekezést tanúsítani. Hasonlóan a fiatalkorúakhoz, az időszerűségeket is nagyobb védelemben kell részesítenie a büntetőjognak. A sérelmükre megvalósított tipikus bűncselekmények, így az emberölés [...] esetében ezért indokolt minősítő körülményként szabályozni a bűncselekmény felismerésére, illetve elhárítására idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére történő elkövetést, amely nagyobb visszatartó erővel hat. Ez ugyancsak indokolt az állapotuknál fogva kiszolgáltatottabb helyzetben lévő fogyatékos személyek esetében is”.

A vonatkozó jogegységi határozat⁸³ kimondja, hogy a sértett mentális és fizikai állapota, a támadás jellege és a kialakult erőviszonyok vizsgálata határozza meg az elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetés minősítő körülményének megállapítását. Amennyiben az időszerűség vagy fogyatékkal élő személy állapotánál fogva egyáltalán nem képes védekezés kifejtésére, úgy a védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetett emberölés állapítandó meg.⁸⁴

Az Országos Kriminológiai Intézetben végzett kutatás eredményei⁸⁵ alátámasztják az időszerűségek és/vagy fogyatékoságuk miatt védekezésre kevésbé képes személyek fokozott büntetőjogi védelmének indokoltságát. A fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkre vonatkozó aktakutatás adatai szerint a nyereségvágyból történő emberölések sértettjeinek nagy része idős, egyedül élő, kiszolgáltatott helyzetű személy volt, akiket az elkövetők legalább látásból ismertek és tisztában voltak az élethelyzetükkel. A sértettek 19,5 százaléka hetven évesnél idősebb volt és 13 százaléka fogyatékkal élt. A fiatalok által elkövetett emberölések fő motívuma a nyereségvágy volt (46 százalék), az áldozatok között pedig kiemelkedően gyakran szerepeltek idős, beteg emberek.

⁸¹ Btk. 160. § (2) bek. k) pont.

⁸² T/6958/137. számú módosító indítvány (benyújtották: dr. Mengyi Roland és Rogán Antal).

⁸³ 3/2013. számú BJE határozat, II. pont 11. alpont

⁸⁴ Btk. 160. § (2) bekezdés j) pont.

⁸⁵ Sárkány Eszter: Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere és jogi következményei. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 45–84. o.

2.2.3 A büntethetőségi korhatár leszállítása a szándékos emberölés esetében

A büntethetőségi korhatár kodifikált büntetőjogunk kezdeteitől fogva azonos volt emberölés és más bűncselekmények esetén.⁸⁶ A jelenleg hatályos Btk. bizonyos, a törvényben taxatívén felsorolt bűncselekmények⁸⁷ - többek között a szándékos emberölés – esetén a büntethetőségi korhatárt a korábbi 14. életévről a 12. életévre szállította le (szektorális leszállítás).

A törvényi indokolás a büntethetőségi korhatár leszállítását elsősorban azzal magyarázta, hogy „a tizenkettő-tizennégy év közötti gyerekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a büntethetőségi korhatár módosítása, a kirívóan agresszív, élet ellen irányuló bűncselekményt megvalósító gyermekkori büntetőjogi felelősségre vonása és egyes súlyos bűncselekményeknél a büntethetőség korhatárának leszállítása tizenkét évre.”⁸⁸

Az indokolás arra is hivatkozott, hogy „napjainkban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban »érnek«, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban eléri a társadalom olyan különféle hatásai, amelyektől a korábbi időkben védve voltak”.⁸⁹

A bűnügyi statisztikai adatok alapján azt láthatjuk, hogy az utóbbi években a tizennégy év alatti elkövetők száma – főként 2014-re – jelentősen lecsökkent, azonban 2015-16-ban enyhe emelkedés tapasztalható.⁹⁰ A 14 év alattiak által megvalósított erőszakos cselekmények száma szintén csökkenő tendenciát mutat.

⁸⁶ 1878. évi V. törvény 83-84. §., 1961. évi V. törvény 20. §., 1978. évi IV. törvény 23. §.

⁸⁷ A Btk. 16. §-a értelmében a következő bűncselekmények megvalósítása esetén került sor a büntethetőségi korhatár leszállítására: az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt és halált okozó testi sértés, a rablás és a kifosztás súlyosabban minősülő esetei (366. § (2)-(3) bekezdés), amennyiben az elkövető az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

⁸⁸ 2012. évi C. törvény indokolása. A 16. §-hoz fűzött részletes indokolás. 14. o.

⁸⁹ 2012. évi C. törvény indokolása. A 16. §-hoz fűzött részletes indokolás. 14. o.

⁹⁰ A 14 év alatti elkövetők száma a következőképpen alakult: 2008-ban 3443 fő, 2009-ben 2573 fő, 2010-ben 2607 fő, 2011-ben 2714 fő, 2012-ben 2604 fő, 2013-ban 2191 fő, 2014-ben 1482 fő, 2015-ben 1375 fő és 2016-ban 1662 fő szerepelt a Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztályának adatbázisában. letöltés: <https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fElkBunelkAdatok%2fElk%2fc3%b6vet%2fc5%91k%2c+b%2fc5%b1nelk%2fc3%b6vet%2fc5%91k+sz%2fc3%a1ma+az+elk%2fc3%b6vet%2fc3%a9s+helye+szerint.xlsx>

A 14 év alatti elkövetők száma egyes bűncselekmények vonatkozásában⁹¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
szándékos emberölés	2	0	1	0	3	0	0	0	0
szándékos testi sértés	179	212	218	230	244	225	169	162	165
rablás	193	140	124	102	95	48	28	43	29
erőszakos közöszülés (2015-16-ban szexuális erőszak) ⁹²	11	7	3	10	5	4	0	19	40
garázdaság	374	297	336	449	437	446	306	285	304
lopás	1452	997	1053	966	932	965	659	569	745

A gyermekek érettségével kapcsolatos törvényi indokolással ellentétben a pszichológusok és a gyermekvédelemmel foglalkozó szakemberek álláspontja⁹³ egységes abban, hogy a büntethetőségi korhatár leszállításának e magyarázata nem fogadható el, mivel az érintett korosztályba tartozók személyiségfejlődése még folyamatban van, és általában is jellemző rájuk, hogy ösztöneiken és érzelmeiken kevésbé képesek uralkodni, sokszor befolyásolhatóak, csábíthatóak.⁹⁴

Emellett a büntethetőséghez megkövetelt „büntetőjogi” belátási képesség – amely az

⁹¹ Forrás: Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztályának adatbázisa. letöltés:

<https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekint.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fElkBunelkAdatok%2fElk%c3%b6vet%c5%91k%2c+b%c5%b1nelk%c3%b6vet%c5%91k+sz%c3%a1ma+az+elk%c3%b6vet%c3%a9s+helye+szerint.xlsx>

⁹² A hatályos Btk. értelmében, a 197.§-ban szabályozott szexuális erőszak a korábban külön szakaszokban szabályozott szexuális bűncselekményeket foglalja magában. A szexuális cselekmény fogalmát a 459.§ 27. pontja határozza meg. E szerint szexuális cselekmény: a közöszülés és minden súlyosan szeméremérintő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul.

⁹³ Például: A Gyermek jogairól szóló Egyezmény, New York, 1989. november 20-án, Magyarországon kihirdette az 1994. évi LXIV. törvény; a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmének szabályairól szóló 1990. december 14-én elfogadott, 45/113-as számú ENSZ közgyűlési határozat (továbbiakban: ún. Havannai Szabályok); a fiatalok bűnözés megelőzéséről szóló 1990. december 14-én elfogadott, 45/112-es számú ENSZ közgyűlési határozat (továbbiakban: ún. Rijádi Irányutatók); a szabadságelvonnással nem járó szankciók minimumszabályairól szóló, 1990-ben született, 45/110-es számú ENSZ közgyűlési ajánlás (továbbiakban: ún. Tokiói Szabályok); az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának „Gyermeki jogok a fiatalok igazságszolgáltatásában” című, 10. Általános Kommentárja; lásd részletesen az alapvető jogok biztosának jelentését az AJB-3070/2012. számú ügyben.

Civil szervezetek közül a Szülői Hálózat; Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermekeknek Alapítvány (CFCF); továbbá a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) és Tóth Mihály professzor (2013) 530. o.

⁹⁴ Németh Rita: A pszichológus szakértő szerepe a belátási képesség büntetőjogi szempontú vizsgálatában. Tudományos előadás, Magyar Pszichológiai Társaság Kriminálpszichológiai és Igazságügyi Szekció ülése, 2013. december 17.

életkornak megfelelő szintű szellemi, erkölcsi érettséget és önkontrollt jelenti⁹⁵ – pontos meghatározása a mai napig további magyarázatra szorul, illetve a kapcsolódó vizsgálati módszerének kidolgozása és finomítása is várat magára.⁹⁶

Kevésbé fogadható el a büntetőjogi felelősségre vonás mellett érvelők azon állítása, amely szerint több fejlettebb európai országban még a 12 évesnél fiatalabbak is büntethetőek.⁹⁷ A jogkövetkezményeket tekintve ugyanis a magyar büntetőjogi szankciórendszer kevésbé differenciált, mint más európai országoké (pl. Egyesült Királyság), hazánkban a fiatakorúakkal szemben alkalmazható intézkedések köre is sokkal szűkebb.

A dolgozat későbbi fejezetében látni fogjuk, hogy a fiatakorú és fiatal felnőtt korosztályból kikerülő „gyilkosok” cselekményeinek jellege, motívuma – pontosan az életkori sajátosságok miatt – nagymértékben eltér az idősebb elkövetőkétől.

2.2.4 Az öngyilkosságban közreműködéssel elkövetett emberölés⁹⁸

A hatályos Btk. emberölésnek minősíti és az emberölés alapeseteként bünteti azt az elkövetési magatartást, amely szerint az elkövető tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosság elkövetésére, feltéve hogy az öngyilkosságot elkövetik.⁹⁹ *Belovics Ervin* meghatározása szerint az ilyen cselekményt „pszichés módon elkövetett emberölésnek”¹⁰⁰ is nevezhetjük.

Már a Csemegi-kódex is büntetni rendelte az öngyilkosságban közreműködés mind rábíró jellegű, mind a fizikai bűnsegély jellegű formáját.¹⁰¹ *Angyal Pál* korabeli jogtudós kiemelte, hogy az emberölés közvetett tetteseként felel az, aki beszámítási képességgel nem rendelkező egyént vagy tévedésben lévő személyt bír rá az öngyilkosságra, vagy aki evégett kényszert alkalmaz.¹⁰²

⁹⁵ Ficsór Gabriella: A belátási képességről. In: Varga Zoltán (szerk.): Kónya István ünnepi kötet. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014., 86–87. o.

⁹⁶ Jelenleg a 31/2008 (XII.31.) IRM rendelet 19/A.-20/B.§ szól a fiatakorú terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálatáról (Hatályos: 2014. március 15-től)

⁹⁷ Például Hollandiában a 12 évesek, Svájcban akár a 7 évesek, Angliában a 10 évesek már büntethetőek, ugyanakkor Belgiumban, Spanyolországban és Portugáliában 16 év a büntethetőségi korhatár.

⁹⁸ Btk. 160.§ (5) bekezdés

⁹⁹ Btk. 160. § (5) bekezdés

¹⁰⁰ *Belovics Ervin*: Az öngyilkosság büntetőjogi értékelésének sajátosságai. *Magyar Jog*, 2014/4. szám, 197. o.

¹⁰¹ 1878. évi Btk. 283. §.

¹⁰² *Angyal Pál* (1928): i.m. 66. o.

Az 1961. évi V. törvény az öngyilkosságban közreműködés súlyosabban minősülő eseteként szabályozta, ha az öngyilkosságot elkövető fiataikorú vagy beszámítási képességében korlátozott személy.¹⁰³ Az indokolás konkrétan kitér arra, hogy az emberölésre irányadó szabályok szerint kell büntetni a tizennégy éven aluli (gyermekkorú) vagy a beszámítási képességgel nem rendelkező személy öngyilkosságra történő rábírását.¹⁰⁴

Az 1978. évi IV. törvény jogirodalmi értelmezése és a jogalkalmazási gyakorlat szerint szintén az emberölés közvetett tetteseként felelt, aki gyermekkorút vagy kóros elmeállapotú személyt bírt rá öngyilkosság elkövetésére.¹⁰⁵

Belovics Ervin már a 2001-ben rámutatott arra, hogy „közvetett tettességről akkor beszélhetünk, ha az elkövető büntetőjogilag felelősségre nem vonható személyt eszközként használ fel bűncselekmény elkövetésére. Az öngyilkosság nem bűncselekmény, ezért a gyermekkorút vagy a beszámítási képességgel nem rendelkező kóros elmeállapotú személyt öngyilkosság elkövetésére rábíró, az emberölésnek nem közvetett, hanem közvetlen tettese, csak az elkövetési magatartást pszichés úton valósítja meg.”¹⁰⁶ *Mészáros Ádám* pedig – többek között – kifejtette, hogy egyfelől a közvetett tettesség megállapításának nincs és nem is volt törvényi alapja, másfelől az öngyilkosság nem bűncselekmény, így a közvetett tettesség egyik fogalmi ismérve is hiányzik.¹⁰⁷

*A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény az emberölés speciális alakzataként vette figyelembe a gyermekkorú vagy akaratnyilvánításra képtelen személy öngyilkosságra való rábírását, így ekként vezette be az 1978. évi Btk.-ba is.*¹⁰⁸

A Büntető Törvénykönyvről szóló, a kormány által előterjesztett javaslat indokolása szerint a gyermekek fokozottabb védelme érdekében szükséges a módosítás, mivel „a tizennégy év alatti sértett nem képes arra, hogy a cselekménye következményeit felismerje, és e felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítson, ezért az ilyen korú sértettet öngyilkosságra

¹⁰³ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 255. § (2) bek. (1961. évi Btk.)

¹⁰⁴ Az 1961. évi Btk. XIV. fejezetéhez fűzött indokolás. In: A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962., 428. o.

¹⁰⁵ Vö. BH 1983. 7.; Horváth Tibor: Erős felindulásban elkövetett emberölés. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Budapest, 2000., 89. o.

¹⁰⁶ *Belovics Ervin*: Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények. In: *Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál* (szerk.): Büntetőjog II. Különös Rész. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2001., 99. o.

¹⁰⁷ *Mészáros Ádám*: Az emberölés és az öngyilkosságban közreműködés aktuális kérdései. *Ügyészek Lapja*, 2015/3–4. szám, 27. o.

¹⁰⁸ 1978. évi IV. törvény 166. § (3a) bek.

rábíró személy nem öngyilkosságban közreműködésért, hanem az emberölés büntettének az elkövetése miatt felel, és ugyancsak emberölés büntettének az elkövetése miatt felel az is, aki akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá az öngyilkosságra. A passzív alany ezekben az esetekben ugyan maga hajtja végre a konkrét ölési magatartást, de ezt az elkövető pszichikai ráhatásának eredményeként teszi, az öngyilkosság tulajdonképpen nem a passzív alany saját, hanem a rábíró szándékának és akaratának megfelelően következik be.”¹⁰⁹

Az indokolás meghatározza az akaratnyilvánításra képtelen személy fogalmát: olyan személy, akinek akár állandó jelleggel, akár alkalmilag nincs jogi értelemben figyelembe vehető akarata, vagy aki az akaratát nem képes kifejezésre juttatni. Az indokolás szerint ide tartoznak az öntudatlan állapot különböző formái, mint például az ájulás, a hipnotikus állapot, illetve a kábítószeres befolyásoltság, illetve a kóros elmeállapot bizonyos esetei.¹¹⁰

Az öngyilkosságban közreműködéssel megvalósuló emberölés *jogtechnikai elhelyezése* is problémás: a közvetett tettesként való értékelés kiküszöbölése érdekében a jogalkotó az emberölés tényállásaként, az alapeset szerinti büntetési tétellel fenyegetve illesztette a törvénybe. A 3/2013. BJE is kimondja, hogy az elhelyezésből és abból adódóan, hogy a passzív alany megegyezik a 160. § j.) pontjában meghatározott egyik lehetséges passzív alanyal (védekezésre képtelen személy), az következik, hogy erre a cselekményre nem alkalmazhatók sem az emberölés, sem az öngyilkosságban közreműködés minősített esetei.¹¹¹ Probléma akkor adódik, ha az elkövető például az örökség megszerzése céljából veszi rá a speciális passzív alanyt az öngyilkosság megvalósítására. Ilyenkor a törvény értelmében nem lehetséges az emberölés minősített esetének – nyereségváagnak vagy aljas célnak – a megállapítása, kizárólag az emberölés alapesetéhez tartozó büntetési tétel vehető figyelembe.¹¹²

Nem jelent problémát a bűncselekmény befejezettségének megállapítása, amennyiben a rábírt személy – passzív alany – sikeres öngyilkosságot követ el. *Lehet-e azonban kísérlete az öngyilkossággal közreműködés bármely alakzatának?*

¹⁰⁹ T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről (Magyarország Kormánya, előadó: dr. Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszter), 286. o.

letöltés: <http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>

¹¹⁰ 2012. évi LXII. törvény a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról, a 3-4. §-hoz

¹¹¹ 3/2013. BJE III. rész

¹¹² Belovics Ervin (2014): „Az öngyilkosság...” i.m. 199. o.

A 3/2013. számú BJE határozat szerint, amennyiben „a passzív alany az öngyilkosság fogalmi ismérveit kimerítő magatartást megkezd, de nem fejezi be, avagy befejezi, de a halál (az önkéntes elállás, illetőleg az önkéntes eredményelhárítás kivételével) bármely okból nem következik be, e bűncselekmény kísérletét kell megállapítani”.¹¹³

Mészáros Ádám szerint, ha a rábírás sikeres és az öngyilkosságot megkísérlik, az elkövetési magatartás teljes egészében megvalósul, de az elkövető mégis büntetlenséget élvez, miután a törvény az öngyilkosság elkövetését állítja feltételül a bűncselekmény megvalósulásához. *Mészáros* tehát az öngyilkosság elkövetése alatt a passzív alany halálának bekövetkezését érti. E logika alapján, a bűncselekmény kísérlete elvileg akkor valósulna meg, ha a rábírás eredménytelen lenne és a passzív alany meg sem kísérelné elkövetni az öngyilkosságot, azonban ezt a törvény szintén nem bünteti.¹¹⁴

Belovics Ervin szerint e bűncselekmény kísérlete fogalmilag kizárt, mivel amennyiben a passzív alany akár csak megkísérlé az öngyilkosságot, az elkövetési magatartás – rábírás – befejezetté vált. *Belovics* szerint tehát az elkövető ebben az esetben is büntethető, mivel a büntethetőség objektív feltétele az, hogy az öngyilkosságot elkövessék, vagy azt megkíséreljék.¹¹⁵

A tényállás törvényi elhelyezésénél is fogva az öngyilkosságban közreműködéssel megvalósuló emberölés előkészülete nem büntetendő.¹¹⁶

A vonatkozó jogegységi határozat értelmében, „akaratnyilvánításra képtelen passzív alany esetén, minthogy az ilyen személy általában az öngyilkosságra vonatkozó akarat-elhatározásra sem képes, segítségnyújtással a 162. § szerinti bűncselekmény fogalmilag nem valósulhat meg. Ilyenkor a tárgyi értelemben öngyilkosságot kimerítő tevékenység »segítése« tulajdonképpen öngyilkosságra rábírás, ami a 160. § (5) bekezdésében meghatározott emberölés megállapítására ad alapot.”¹¹⁷

Belovics Ervin álláspontja szerint itt a Kúria ellentmondásba keveredik saját magával, hiszen ha az ilyen személy akarat-elhatározásra nem képes, akkor a rábírás sem történhet meg, mivel nem képes az akaratának kialakítására. *Belovics* ezt úgy oldotta fel, hogy a rábíró magatartás ilyenkor nem szándék-kiváltó, hanem *szándékpótló* lesz, ezáltal válik közvetlen tettessé a

¹¹³ III. pont 1. alpont

¹¹⁴ *Mészáros Ádám* (2015): i.m. 34. o

¹¹⁵ *Belovics Ervin*: Az élet, a testi épség és egészség elleni bűncselekmények. In: *Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál* (szerk.): Büntetőjog II. Különös Rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014.,100–101. o.

¹¹⁶ 3/2013. BJE III. rész

¹¹⁷ III. pont 4. alpont c.) szakasz

rábírást megvalósító elkövető. Másrészt, a jogi értelemben akaratnyilvánításra képtelen személynek lehet öngyilkosság elkövetésére irányuló szándéka, amit segítségnyújtással csak erősíteni lehet, kiváltani nem. Így segítségnyújtás esetében csak az öngyilkosságban közreműködés valósulhat meg.¹¹⁸

Az utóbbi állásponttal egyetértve, az emberölésnek a Btk. 160. § (5) bekezdésében szabályozott formája tehát csak rábírással (szándék-kiváltó magatartás, azaz felbujtó jelleg) valósítható meg, az öngyilkossághoz történő segítségnyújtással (szándékerősítő magatartás, azaz bűnsegély, amely lehet pszichikai vagy fizikai is) nem. A tizennégy év alattinak vagy akaratnyilvánításra képtelen személynek történő segítségnyújtás esetében a Btk. 162. § (2) bekezdés szerinti öngyilkosságban közreműködés minősített esete valósul meg.

Az öngyilkosságban közreműködés és az emberölés problémaköréhez szorosan kapcsolódik az *eutanázia* büntetőjogi megítélésének kérdése. A téma által generált széleskörű vita alapos ismertetése meghaladná e dolgozat kereteit, azonban néhány szempont kiemelése mindenképpen fontos. Már a Csemegi kódex az emberölés privilegizált eseteként büntetni rendelte az ún. „kívánatra ölést”, amely szerint „*Aki valakinek határozott és komoly kívánsága által bíratott arra, hogy őt megölje: 3 évig terjedő börtönnel büntetendő.*”¹¹⁹ Ez a tényállás lényegében az aktív eutanáziát merítette ki. A jelenleg hatályos Btk. – és a korábbiak – az aktív eutanáziát nem tekintik külön tényállásnak, hanem az emberölés alapeseteként vagy akár minősített eseteként rendeli büntetni, ha azt nézzük, hogy az orvos a magatehetetlen – azaz védekezésre képtelen – embernek, annak kifejezett kívánságára, az élet kioltását eredményező gyógyszert ad be.

Jelenleg az aktív és a passzív eutanázia elhatárolása és megengedhetősége tárgyában zajlanak éles viták mind az orvostudományban, mind a jogi diszciplínában. Egyetértés mutatkozik abban, hogy a beteg ember aktív tevékenységgel való halálba segítése egyértelműen tiltott és bűncselekményt – emberölést – valósít meg. Ugyanakkor a beteg vagy hozzátartozója kérésére történő életmentő vagy életfenntartó kezelés megszüntetése, azaz a beteg ember „meghalni hagyása” általában engedélyezett, „az orvosi hivatás önmagáról alkotott képével is jobban összefér.”¹²⁰ Az más kérdés, hogy ezt a jelenséget a vonatkozó jogszabályok hogyan definiálják.

A passzív eutanázia a mulasztás büntetőjogi dogmatikai kérdéseit veti fel. *Filó Mihály* arra

¹¹⁸ Belovics Ervin (2014): „Az öngyilkosság...” i.m. 200–201. o.

¹¹⁹ 1878. évi V. törvény 282. §

¹²⁰ Filó Mihály: Ölni vagy halni hagyni? – A dogmatika, a valóság és a józan ész. In: Filó Mihály (szerk.): Párbeszéd a halálról. Eutanázia a jogrend peremén. Literatura Medicina Kiadó, Budapest, 2011, 143. o.

keresi a választ arra, hogy a mulasztás magatartása melyik cselekménytanba illeszthető.¹²¹ Példának a lélegeztető gép orvos általi kikapcsolását hozza: a gomb elfordítása aktív vagy passzív tevékenység? Cselekményről vagy mulasztásról beszélünk, illetve büntetendő-e a cselekmény bármelyik formája?

A naturális-kauzális elmélet szerint, mivel a lélegeztető gép kikapcsolása akaratlagos testi mozgást igényel, mindenképpen aktív tevékenységnek minősül. *Tóth Mihály* szerint az eutanázia mindkét formája kimeríti az emberölés tényállását, hiszen a tevékenység vagy mulasztás és a beteg halála között egyértelműen okozati összefüggés van, más kérdés azonban, hogy büntetendő-e az adott cselekmény. A normatív elmélet értelmében egy cselekmény normatív értékelése nem függ feltétlenül annak tényleges megnyilvánulásától, azaz a gomb kikapcsolása mulasztást valósít meg. *Filó Mihály* a vita megoldásaként azt javasolja, hogy az egészségügyi törvényben az aktív és a passzív eutanázia közötti különbségtétel feladása mellett a valóságban előforduló életvégi döntési helyzeteknek az egészségügyi személyzethez és elsősorban a beteg emberhez méltó megoldásait kellene kidolgozni.

De lege ferenda javaslatok az öngyilkosságban közreműködéssel elkövetett emberöléssel kapcsolatban

Ha kizárólag az emberölésre vonatkozó szabályok koherenciájának szempontjából közelítünk, a 14 év alatti vagy akaratnyilvánításra képtelen személy öngyilkosságra való rábírását az emberölés minősített eseteként kellene büntetni, ez kizárná a jelenleg fennálló dogmatikai ellentmondást. Azonban magát a tényállást és az emberölés minősített eseteihez viszonyított belső arányosságot tekintve, nyilvánvalóan enyhébb szankcióval sújtandó bűncselekményről beszélünk, így a megoldás a 162. § további minősített eseteként, a (2) bekezdésben meghatározott büntetési tételnél súlyosabban büntetendő cselekményként történő szabályozás lenne indokolt.

Az öngyilkossághoz történő segítségnyújtást a tizennégy év alattiak és az akaratnyilvánításra nem képes állapotú személyek vonatkozásában is a Btk. 162. § (2) bekezdése szerint öngyilkosságban közreműködés minősített eseteként kellene büntetni rendelni.

¹²¹ uo. 148-152. o.

Büntethetőségi korhatár és öngyilkosságban közreműködéssel elkövetett emberölés

Ellentmondásos a Btk. szabályozása a tizennégy év alattiak élet értékéhez való viszonyulása tekintetében. Míg ugyanis a büntethetőségi korhatár leszállításánál az indoklás 12-13 éves gyermekek korai érettségére és felvilágosultságára hivatkozik, addig az emberölésnek minősített öngyilkosságban közreműködés tényállásánál a tizennégy év alatti sértettek felismerési és akaratú képességének hiányát említi, mint különleges védelmet érdemlő csoport jellegzetességét. Másként fogalmazva, míg az elkövetői oldalon a 12-13 évesek beszámítási (és belátási) képességének fennállását vélelmezi a jogalkotó, addig sértetti oldalon, az öngyilkosságban közreműködésnél az ugyanilyen korú sértettek esetében nem tartja valószínűnek, hogy rendelkeznek az öngyilkosság vonatkozásában szükséges felismerési és akaratú képességgel.

2.2.5 Az erős felindulásban elkövetett emberölés

Az emberölés elkövetésének pillanatában az elkövetőnél fennálló erős felindultság állapotát már az 1878. évi Btk. is privilegizált esetként értékelte, és nem tíz évtől tizenöt, hanem csak „tíz évig terjedhető fegyházal rendelte büntetni.” Még enyhébb megítélés (öt évig terjedhető börtön) alá esett az emberölés, ha az elkövető erős felindultságát a bűncselekmény sértettje idézte elő azzal, hogy előzőleg bántalmazta vagy szidalmazta akár az elkövetőt, akár annak hozzátartozóját. Ekkor azonban különbséget tettek aszerint, hogy a „különleges” érzelmi állapotban lévő terhelt kinek a sérelmére követte el az emberölést: abban az esetben ugyanis, ha a sértett az elkövető felmenő vagy lemenő ágbeli rokona vagy házastársa volt, súlyosabban („öt évtől tíz évig terjedhető fegyházal”) büntették a cselekményt.¹²²

Az 1961. évi V. törvény is szabályozta az erős felindulásban elkövetett emberölést.¹²³ A privilegizált tényállás azonban csak akkor volt megállapítható, ha az erős érzelmi fellobbanás méltányolható okból származott: azt tehát egyrészt az elkövetőn kívüli oknak kellett kiváltania, másrészt annak bizonyos fokig erkölcsileg menthetőnek kellett lennie. További feltétel volt, hogy az ölési cselekményt ebben az állapotában kövessék el.¹²⁴

Az 1978. évi Btk. lényegében ezzel egyezően szabályozta az erős felindulásban elkövetett

¹²² 1878. évi Btk. 281. §.

¹²³ 1961. évi Btk. 254. §.

¹²⁴ Horváth Tibor: A személy elleni bűntettek. In: Halász Sándor (szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968., 1217-1218. o.

emberölés tényállását, eszerint „két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel” volt büntetendő, „aki mást méltányolható okból származó erős felindulásban megöl”.¹²⁵

Az erős felindulás az ekkoriban irányadó jogirodalmi álláspontok szerint – hasonlóan a maihoz – jogkérdésként merült fel, azaz a bíróság döntött annak fennállásáról.¹²⁶ A privilegizált eset megállapításának további feltételeként meghatározott méltányolható ok a következőket jelentette: erkölcsileg bizonyos fokig igazolható legyen, és az ok álljon arányban az ölési cselekménnyel. Az arányosság követelménye itt azt jelenti és akkor tekinthető az ok méltányolhatónak, ha az elkövetést kiváltó ok vagy körülmény az elkövetőn kívül áll és az elkövetőt ért sérelem jelentős, mert jelentéktelen körülmény nem fogadható el a privilegizált eset megállapításához.¹²⁷

Jelenlegi szabályozásunkban továbbra is az emberölés (jelenleg egyetlen) privilegizált esete az erős felindulásban elkövetett emberölés.¹²⁸ Megállapíthatóságának feltételei megegyeznek a korábbi szabályozásával. Bár a védelem részéről gyakori hivatkozás a tudatot elhomályosító tudatszűkült állapotra hivatkozás, az erős felindulásban elkövetett emberölés miatt elítéltek száma rendkívül csekély, évente néhány (3-4) esetben állapítja meg a bíróság. Az erős felindulás részletesebb, empirikus kutatáson alapuló elemzésére a dolgozat későbbi részében kerül sor.

2.3 Összegzés

Az 1848 előtti magyar jogi szabályozás legfőbb jellemzője a partikularizmus és az esetlegesség volt: más rendelkezések érvényesültek a vármegyékben és a kiváltságos területeken, más az úriszék előtt, más a különböző vidékeken. A területi sokféleség mellett a jogot az egyes privilégiumok, pozíciók, valamint a szokásjog sokáig fennálló ereje is meghatározták. Az általános jogbizonytalanság teret adott az önkénynek, amely csak a XVI. századtól kezdődően, a bírói gyakorlat erősödésével és térnyerésével szorult vissza. E korszakban jogágakról sem beszélhetünk: a jogszabályok döntő többségét büntetőjogi jellegű szabályok alkották, a magyar jogtörténetben a jogágak elkülönülése a XVII-XVIII. században kezdődött. A reformkor (1825-1848), majd a kiegyezést követő időszak teremtette meg a

¹²⁵ 1978. évi Btk. 167. §.

¹²⁶ Pl. Horváth Tibor (2000): i.m.; Nagy Ferenc (szerk.) (2000): i.m. 82–88. o.; Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009., 83–89. o.

¹²⁷ Kónya István: A személy elleni bűncselekmények. In: Berkes György – Rabóczki Ede (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012., 333. o.

¹²⁸ Btk. 161. §

modern polgári jogrendszert, lefektetve a legfontosabb jogi alapelveket, mint a ma is általánosan érvényes nullum crimen és nulla poena sine lege elvek, valamint a ne bis in idem principiumai is ekkor kerültek törvényi megfogalmazásra.¹²⁹

Az emberölés szabályozásának változásai jól tükrözik az egyes korszakok viszonyát az emberi élet értékéhez. E tömör összefoglalóból láthatjuk, hogy egészen a felvilágosodás polgári jogi eszméinek térnyeréséig a vagyoni pozíció határozta meg a büntethetőséget és a büntetéseket, valamint az áldozat társadalmi helyzete is döntő befolyást gyakorolt a cselekmény megítélésére. Az élet értékét vagyontárgyakkal, pénzzel fejezték ki, illetve az elkövető és az áldozat családjának megegyezésétől függött, hogy a cselekmény milyen következményekkel járt. Az élet felértékelődésére különösen a második világháborút követően került sor, amikor már a nemzetközi dokumentumok szintjén is megkövetelték az emberi élet mindenek feletti védelmét.

A modern büntetőjog a személy elleni bűncselekmények között első helyen szabályozza az emberölést, mint e kategória legsúlyosabb büntetendő tényállását. Mára a minősítő körülmények sora kibővült, ugyanakkor bizonyos – korábban külön szakaszban szabályozott – tényállások megszűntek vagy beépültek az emberölés tényállásai közé. Ilyennek tekinthető az újszülött megölésének az 1999 előtt létező privilegizált esete, amely beolvadt a tizennégy évet be nem töltött sértett sérelmére elkövetett emberölés minősített esetébe, valamint a gyermekkorú vagy kóros elmeállapotú személy öngyilkosságában történő közreműködés, amely az emberölés speciális alakzata lett. A jogalkotó nem hagyhatta figyelmen kívül az utóbbi évtizedekben egyre gyakoribbá váló, fizikai vagy szellemi fogyatékkal élők, illetve idős koruknál fogva védtelenebb, kiszolgáltatottabb sértettek sérelmére elkövetett ölési cselekmények elszaporodottságát sem. Erre reagálva vette a minősítő körülmények sorába a védekezésre képtelen személy sérelmére és az idős koránál vagy állapotánál fogva védekezésre korlátozottan képes személy sérelmére történő elkövetést, mint az emberölés egyik tipikusnak tekinthető formáját. A jogalkotó a jelenleg fennálló társadalmi – gazdasági – kulturális körülmények között úgy ítélte meg, hogy a legsúlyosabb személy elleni erőszakos bűncselekmények – így természetesen a szándékos emberölések – elkövetőinek büntethetőségét 12 éves életkornál húzza meg. A büntethetőségi korhatár bármilyen módszerrel történő leszállítása tekintetében nincs egységes álláspont a gyermekvédelmi szakemberek és a fiatalokkal foglalkozó büntetőjogászok, valamint a jogalkotó között. Az

¹²⁹ Beliznay Kinga – Horváth Attila – Mezey Barna – Révész T. Mihály: Jog, jogrendszer, jogágak a magyar jogfejlődésben. In: Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris, Budapest, 1996, 13-22. o.

alapvető ellentét a büntetőjog szerepéről alkotott felfogásban gyökerezik: a jelenlegi szankciórendszer és büntetés-végrehajtási körülmények képesek-e betölteni 12-13 éves elkövetőknél a nevelő – reszocializációs - reintegrációs funkciót, amelyet esetükben a jogalkotó elsődleges célul tűzött ki? A gyermekekkel foglalkozó szakemberek szerint a válasz egyértelműen nem. Ugyanakkor ők is elismerik, hogy a legsúlyosabb bűncselekményt megvalósító kiskamaszok cselekményeinek következmények nélkül hagyása sem a megfelelő társadalmi reakció. Végül az emberölés mai egyetlen privilegizált esetével, az erős felindulásban elkövetett emberölésekkel kapcsolatban is számos anomália merül fel, amelyre a dolgozat későbbi fejezetében térek ki. Az mindenesetre elmondható, hogy az aktuális történelmi kor erkölcsi követelményei szerinti méltányolható okból származó indulat hatására elkövetett emberölés mindig is enyhébb megítélés alá esett.

A történelem folyamán a jogalkotó az emberölést többé-kevésbé differenciáltan szabályozta, lényegében a motívum és a megvalósítási mód alapján. Belátható, hogy az emberölés tipikus eseteire taxatív felsorolás nem adható, ezért is került nyitott törvényi tényállásként a Büntető Törvénykönyvünkbe. A jogalkotó annyit tehet, hogy a bűnügyi statisztikák és elemzések alapján az ölési cselekmények leggyakrabban előforduló, a társadalomra nagyobb veszélyt jelentő formáit kiemeli, és azokat súlyosabban szankcionálja. A következő fejezet a rendelkezésre álló bűnügyi statisztikai adatok alapján – nemzetközi kitekintéssel – mutatja be az emberölés számosságának és minőségi változásainak alakulását.

3. Emberölések a kriminálstatisztikai adatok tükrében

Az emberölések számának változásai világszerte különös figyelmet kapnak a bűnügyi statisztikákban. E kiemelt pozíció háttérében vélhetően a személy elleni legsúlyosabb bűncselekmény áldozatává válásától való félelem és e cselekmény irreverzibilis volta állhat. Az emberölések alakulásának vizsgálata során a mennyiségi mutatók mellett ugyanolyan fontossággal bírnak a minőségi változások is, ezért az emberölés minősített eseteinek előfordulási aránya szintén jelentős szempontot képvisel az elemzések során.

Az egyes bűncselekmények számának nemzetközi összehasonlítása a büntetőjogi szabályozások különbözősége miatt nehézségekbe ütközhet. Közel száz évvel ezelőtt *Hacker Ervin* büntetőjogász professzor részletesen foglalkozott az egyes országok bűnügyi statisztikáinak összehasonlíthatóságával.¹³⁰ Kifejtette, hogy az adatok egybevetése elé számtalan akadály gördül: kiemelte a büntető törvénykönyvek és az eljárások eltérő rendelkezéseit, a „tényálladékok” más és más felépítését, a cselekmények elnevezésénél jelentkező különbségeket, valamint az adatgyűjtésben rejlő különbségeket. Hacker arra a következtetésre jut, hogy az eltérések bizonyos statisztikai módszerekkel többé-kevésbé kiküszöbölhetőek.

Az általában vett összehasonlíthatósági problémák ellenére talán az emberölés alapesetének meghatározása egységes abban a tekintetben, hogy lényegében a más ember halálának szándékos okozásával megvalósított cselekményeket értik alatta, ezek mindenhol bűncselekménynek minősülnek és elsősorban a minősítő körülmények vonatkozásában mutatkoznak eltérések. A szándékos emberölés közel azonos definiálása révén tehát lehetővé válik annak nemzetközi összehasonlítása. Az összehasonlíthatóságot erősíti, hogy a statisztikai adatok csak a szándékos, és ezen belül is csak a befejezett emberöléseket tartalmazzák, a kísérleteket nem.

A Legfőbb Ügyészség által vezetett hivatalos magyar bűnügyi statisztikai adatbázis csak 2009 óta tartalmazza a többszörösen minősülő emberölések valamennyi minősítő körülményét. Ezelőtt a nyilvántartási rendszer csupán egyetlen minősítő körülmény rögzítésére nyújtott lehetőséget, így ennek alapján az emberölések jellegéről kapott kép csak részben tükrözte a

¹³⁰ Hacker Ervin: Nemzetközi bűnügyi statisztika. M. Kir. Ferencz József - Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935, 4-5. o.

valóságot. Teljes körű, részletes adatokat kizárólag aktakutatás alapján lehetett szerezni, amelyre az Országos Kriminológiai Intézetben a 2009 előtti időszakban több esetben is sor került.¹³¹ Jelen írás e kutatások eredményeit is felhasználva kísérelem meg a Magyarországon elkövetett emberölések kvantitatív és kvalitatív jellemzőinek bemutatását.

A hazai adatok elemzése mellett e tanulmány nemzetközi kitekintést is nyújt az emberölés számszerű és minőségi alakulásáról. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (UNODC) a világ országaitól gyűjtött hivatalos statisztikai adatok alapján az emberölések alakulásáról külön adatbázist hozott létre és elemzéseket adott közre, azonban ezek a 2012. évi adatok alapján készültek.¹³² Európa tekintetében az Eurostat által készített hivatalos összegzésekben, jelentésekben a legfrissebb adatok 2014. évből származnak. Mindemellett az egyes – főként európai – országok által közzétett és hozzáférhető bűnügyi statisztikák adatai is releváns adalékként szolgálhatnak. Statisztikai adatokat ezen kívül az emberölés valamely minősített esetére vagy egy bizonyos jellegére kiterjedő kutatásokból szerezhetünk. Ez utóbbiak sokszor az adott ország bűnügyi statisztikájában szereplő, a nemzetközi adatbázisokénál frissebb adatokat is tartalmaznak.

Az emberölés trendjének változásai általában jól tükröznék bizonyos társadalmi folyamatokat, főként a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett csoportok vonatkozásában. A más országokban végzett kutatások eredményei is azt mutatják, hogy az erőszakos cselekmények, így az emberölések is leggyakrabban a peremen élő társadalmi rétegek körében fordulnak elő, illetve az itt élők által elkövetett „gyilkosságok” kerülnek a hatóságok látókörébe. Mindennek ellenpólusaként a szervezett bűnözés keretében elkövetett alvilági leszámolásokat említhetjük, amelyekben anyagi szempontból a társadalmi hierarchia csúcsán állók közül kikerülő elkövetők – legtöbbször megbízók, büntetőjogi kifejezéssel élve az emberölés felbujtói – a pénzügyi-piaci érdekeik sérelme miatt alkalmaznak erőszakot. Bár az ilyen jellegű cselekmények ritkábban fordulnak elő, mint a más motívumból fakadó emberölések, ennek ellenére jelentős társadalmi-gazdasági hatásuk, felderítési nehézségeik miatt komoly terhet jelentenek az igazságszolgáltatás számára.

¹³¹ Bakóczy Antal: Az emberölés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

¹³¹ Rózsa János: Az emberölésekről. In: Gödöny József (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 16. KJK, Budapest, 1979, 41–82. o.

¹³¹ Kránitz Mariann: Emberölés: áldozatok és tettesek. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 41., Budapest, OKRI, 2004, 92–113.

¹³² Jonathan Gibbons (ed.): Global Study on Homicide. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

3.1 Nemzetközi kitekintés az emberölések számának alakulására

Bár az emberölés mindenhol büntetendő cselekménynek számít, az egyes országok szabályozása a minősített esetek differenciáltsága mellett abban is eltér, hogy egyáltalán mit tekintenek ölési cselekménynek. Egységes a szemlélet három feltétel teljesítése tekintetében: legyen halálos áldozat, az elkövető szándéka terjedjen ki az ölésre és az elkövető ember legyen. Mindehhez még további kritérium, hogy az ölési cselekmény a törvény értelmében büntetendő legyen¹³³ (tehát nem értik ide például a jogos védelem során végrehajtott ölési cselekményt).

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (UNODC) az emberölést tágabban értelmezi, mint a magyar Büntető Törvénykönyv.¹³⁴ Eszerint szándékos emberölés az a cselekmény, amikor azt egy személy kifejezetten egy másik személy halála okozásának céljával követi el. A szándékos emberölések közé sorolják a halált okozó testi sértést és a terrorcselekmény elkövetése következtében bekövetkezett halált is. Nem tekintik ide tartozónak az emberölés kísérletét, a gondatlanságból elkövetett emberölést, a jogos beavatkozás során okozott haláleseteket, a támadó megölését jogos védelem során és a háborús konfliktusok következtében okozott halált sem.¹³⁵

Az UNODC a világ 172 országából gyűjtött adatok alapján elemezte a világszerte előforduló szándékos emberölések alakulását.¹³⁶ 2012-ben a világon a 100 ezer lakosra jutó emberölési ráta átlagosan 6,2 volt. A 100 ezer lakosra jutó emberölések áldozatainak száma a dél-afrikai és a közép-amerikai térségben volt a legmagasabb (25 áldozat), ezt a dél-amerikai és a közép-afrikai térség követte (16, ill. 23 áldozat). 1955 óta az amerikai kontinensen az emberölések száma 5-8-szorosa volt az európai és ázsiai értékeknek. Mindemellett a kontinenseken belül az emberölési ráták országonként eltérő képet mutatnak.¹³⁷ A háborús övezetek, fegyveres konfliktusok több polgári áldozatot követelnek, mint ahány emberölés történik.¹³⁸

¹³³ Paul R. Smith – Rinke R. de Jong – Catrien C.J.H. Bijleveld: Homicide Data in Europe: Definitions, Sources, and Statistics. In: Handbook of European Homicide Research (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013, 8. p.

¹³⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 160. §

¹³⁵ http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/crim_esms.htm

¹³⁶ Jonathan Gibbons (ed.): i.m. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

¹³⁷ Például 2012-ben Afganisztánban a 100 ezer lakosra jutó emberölési ráta 6,5 volt, míg a polgári áldozatok rátája 9,3. Irakban az emberölési ráta 8 volt, míg a polgári áldozatoké 10. In: Jonathan Gibbons (ed.): i.m., 22. o. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

¹³⁸ uo. Az emberölések fogalmába a fentebb meghatározottakat értik, értelemszerűen nem tartoznak ide a háborúban és fegyveres konfliktusokban résztvevők, illetve az ennek során elhalálozott személyek.

A világon az emberölések áldozatainak 79%-a férfi, a férfiak emberölési rátája 9,7 / százezer férfi. Ez majdnem négyszer akkora, mint a női áldozatok rátája (2,7 / százezer nő). Kelet-Ázsiában és Európában a nemek aránya az áldozatok körében közel egyenlő, bár ezekben az országokban az emberölések száma különösen alacsony. Az életkort tekintve világviszonylatban, az elkövetők döntő többsége 15-44 év közötti, míg az áldozatok nagy része is hasonló életkorú (73%). Az amerikai kontinensen a fiatal – 15-19 éves – áldozatok aránya négyszer magasabb, mint más térségekben, amely a bandaháborúk elterjedtségének köszönhető.

2012-ben a világon 36000 gyermek vált emberölés áldozatává, ez az összes ölési áldozat 8,2%-át jelenti. Ha hozzávesszük a 15-29 éves áldozatokat (az emberölési áldozatok 43%-a), akkor elmondható, hogy az emberölések áldozatainak több mint fele a fiatal, 30 év alatti korosztályhoz tartozik.

Európában a '90-es évek közepéig az emberölések száma erőteljes emelkedést mutatott, különösen szembeutó volt ez a Szovjetunió felbomlását követő időszakban Közép- és Kelet-Európában. Ez utóbbi térség mind az emberölések, mind az öngyilkosságok számát illetően messze meghaladta a nyugat-európai országok adatait.¹³⁹ A Szovjetunió szétesése utáni időszakban az illegális fegyverkereskedelem növekedése, valamint a Közép- és Kelet-Európában meggyengült szociális kontroll a bűnözés általános emelkedését eredményezte. A kétezres években megfigyelhető bűnözés csökkenésben vélhetően nagy szerepet játszott a magán- és közsférában is kiépített biztonsági rendszerek fejlesztése, mivel ez a bűnelkövetési alkalmak csökkenését vonta maga után. A bűnözés jellemzőinek alakulására nagymértékben hatottak a fiatalok szabadidő-eltöltési szokásainak változásai a '90 években. Az internet széles körű elterjedése, a drogok megjelenése és könnyebb elérhetősége átstrukturálta és módosította a fiatalok bűnelkövetését is. Ilyen új jellemzőnek tekinthető, az utcai bandák közötti háborúskodás és az ezzel összefüggő droggereskedelem, amely elsősorban a Nyugat-Európában egyre nagyobb számban megjelenő etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalokat érintette.¹⁴⁰

Európában a legfrissebb adatok a 2014. év alakulását tükrözik: az emberölési ráta Litvániában volt a legmagasabb (5,2), de csökkenő tendencia mellett, ezt Lettország (3,8), majd

¹³⁹ Marcelo F. Aebi – Antonia Linde: Regional Variation in Europe Between Homicide and Other Forms of External Death and Criminal Offences. In: Handbook of European Homicide Research (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013, 91. o.

¹⁴⁰ uo. 92. o.

Montenegró követte (3). Magyarország a középmezőnyben helyezkedett el (1,3) és az adatok az elmúlt években is hasonlóan alakultak.¹⁴¹ AZ Európai Unióban a szándékos emberölések száma 2008-hoz képest 2014-re közel 25 százalékkal csökkent.¹⁴²

Európában az emberölési ráta földrajzi megoszlását tekintve nyugatról kelet felé növekszik, valamint Észak-Európa egyes területein is magasabb (Finnországban 1,6 volt, míg a többi skandináv államban 1 alatti értékeket láthatunk). Ez utóbbi szoros összefüggést mutat az alkoholfogyasztási szokásokkal. Dél-Európa bizonyos régióiban is több emberöléssel számolhatunk: Dél-Olaszországban, Korzika esetében a maffia-leszámolások következtében, Albániában és Montenegróban a fegyveres konfliktusok miatt, valamint a nagy népsűrűségű nagyvárosokban – például Amszterdamban, Bécsben, Prágában – történik több ölési cselekmény. A nagyvárosok karakterisztikája egyfelől kedvez az emberölések növekedésének (életszínelvonalbeli különbségek, az elkövető elrejtőzésének több lehetősége, a szervezett bűnözés és a bandák elterjedtsége), azonban emellett a védőfaktorok szélesebb köre is rendelkezésre áll és könnyebben elérhető, mint vidéken (például rendőri védelem magasabb szintje, az egészségügyi és oktatási intézmények könnyebb elérhetősége, stb.).

Európában – mint fentebb láthattuk – az áldozatok nemi aránya közel egyenlő. A sértettek életkori megoszlása is eltérő az amerikaihoz képest: leggyakrabban a 30-59 éves férfiak válnak emberölés áldozatává. A 30 évesnél idősebb nők szintén nagyobb eséllyel veszítik életüket ölési cselekmény következtében.¹⁴³ Mindennek háttérében a személyes kapcsolatokban megvalósuló emberölések gyakori előfordulása és a túlzott alkoholfogyasztás állhat. A nőket legtöbbször partnerük bántalmazza.

A világon az egyik legalacsonyabb emberölési rátát Japánban mérték (a 100 000 lakosra jutó emberölések száma 1 alatti). Japánban 1955 után kezdett el meredeken zuhanni az erőszakos cselekmények, köztük az emberölések száma – hozzátevé, hogy a nők sérelmére elkövetett bántalmazások elterjedtsége viszont növekedett (de feltehetően ennek más okai lehettek, amelyekről alább részletesebben is szó lesz). A csökkenés a második világháborút követően az erőszakot következetesen elutasító általános attitűd megjelenése mellett a stabil és erőteljesen

¹⁴¹ Forrás: Eurostat adatai, a rendőrség által regisztrált bűncselekmények statisztikája alapján (utolsó frissítés: 2016. 06. 15) letöltés: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_off_cat&lang=en

¹⁴² Forrás: Eurostat adatai, a rendőrség által regisztrált bűncselekmények statisztikája alapján; letöltés: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_and_criminal_justice_statistics#Source_data_for_tables_and_figures_.28MS_Excel.29

¹⁴³ The Big Picture. In: Jonathan Gibbons (ed.): i.m. 31. o. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

fejlődő gazdaságra, valamint a nagyobb társadalmi egyenlőtlenségek hiányára vezethető vissza. Ezeken felül említhető a háztartásokban tartott lőfegyverek rendkívül alacsony száma (1/175), valamint az emberölések magas federitettségi aránya (98%). A kedvező változásoknak kulturális dimenziói is megfigyelhetők, úgy mint a büntettségnek az európainál erőteljesebben stigmatizáló jellege.¹⁴⁴

3.2 A lőfegyverek elterjedtsége és az emberölés gyakorisága közötti összefüggések

Az emberölési ráta alakulását sok esetben a lőfegyverek elterjedtségével, a háztartásokban tartott lőfegyverek számával és a lőfegyverhez jutás szabályozásának szigorúságával hozzák összefüggésbe. A hipotézis, amely szerint minél több civil tart lőfegyvert és minél enyhébb a lőfegyvertartás szabályozása, annál magasabb az emberölési ráta és annál több a lőfegyverrel elkövetett emberölések száma, nem igazolódik egyértelműen. Tény, hogy a lőfegyverrel elkövetett cselekmények nagyobb eséllyel végződnek halállal, mint más, bántalmazásra használt eszközök alkalmazásával végrehajtott támadások. A lőfegyver használata ezért a magyar büntetékiszabási gyakorlatban is – amennyiben nem minősített esetként szerepel a tényállásban, így emberölés esetében is – súlyosító körülménynek számít, mivel a lőfegyver különösen veszélyes eszköznek minősül.¹⁴⁵

Az amerikai kontinensen igazolódik a fentebb említett feltételezés, amely szerint a háztartásokban gyakran előforduló lőfegyvertartás mellett magas az emberölési ráta és az öléshez használt leggyakoribb eszköz a lőfegyver. Ugyanakkor Kelet-Európában és Dél-Afrikában – ahol sok az emberölés –, relatíve keveset követnek el lőfegyverrel. Az éles eszközök – tipikusan kés – használata ugyanolyan arányban fordul elő, mint a lőfegyveré.¹⁴⁶

¹⁴⁴ uo. 37. o.

¹⁴⁵ 56. BK vélemény a büntetékiszabás során értékelhető tényezőkről, III/2. pont

¹⁴⁶ Homicide Mechanism and Enablers. In: Jonathan Gibbons (ed.): i.m., 65 o. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

Az emberöléshez használt eszközök aránya az egyes régiókban (2012)

	Emberöléshez használt tipikus eszközök		
	Lőfegyver	Élel bíró eszközök	Egyéb (méreg, fojtás, puszta kézzel bántalmazás, tompa eszköz, stb.)
Európa (42 ország)	13 %	33 %	54 %
Amerika (36 ország)	66 %	17 %	17%
Ázsia (50 ország)	28 %	25 %	47 %
Afrika (54 ország)	28 %	30 %	42 %
Óceánia (10 ország)	10 %	55 %	35 %
Összesen (192 ország)	41 %	24 %	35 %

Az Európai Unióban kb. 6700 fő hal meg évente lőfegyver által, de ezek 75 %-a sikeres öngyilkosság miatt következik be, amely évente kb. 5000 főt jelent. 2000-2012 között az öngyilkosságok 9 %-át követték el lőfegyverrel.¹⁴⁷ A lőfegyver okozta halálesetek száma erőteljes csökkenést mutat, különösen Közép-Kelet-Európában.

Az *Eurobarometer 383* elnevezésű kutatás¹⁴⁸ alapján a következő megállapításokra jutottak: az európai civil lakosságnak körülbelül 10 százaléka rendelkezik vagy rendelkezett lőfegyverrel; legtöbben vadászati céllal, sportoláshoz vagy hivatásbeli okokból tartanak lőfegyvert, azonban a különböző országokban eltérnek az arányok a cél tekintetében, például Finnországban a fegyvertartók 73%-a vadászati célból, míg Romániában a fegyvertartók 71%-a a hivatása miatt rendelkezik lőfegyverrel.

Ehhez képest az emberölési ráták az egyes európai országokban nem a fegyvertartás elterjedtségének megfelelően alakulnak. Kutatások azt igazolták, hogy az adott országban előforduló emberölések tipikus jegyei, motívumai eltérőek és mindezek sokkal inkább befolyásolják az elkövetés eszközét és az elkövetés módját, mint az, hogy hányan tartanak lőfegyvert otthonaikban. Ugyanakkor a lőfegyver által véletlenül bekövetkezett halálesetekkel, valamint a lőfegyverrel megvalósított kiterjesztett öngyilkosságokkal szoros összefüggést mutatott a civilek által tartott lőfegyverek elterjedtsége, ezzel együtt a

¹⁴⁷ Nils Duquet – Maarten Van Alstein: Firearms and violent deaths in Europe. An Exploratory Analysis of the Linkages Between Gun Ownership, Firearms Legislation and Violent Death, letöltés: http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/firearms_and_violent_deaths_in_europe_web.pdf

¹⁴⁸ Az Európai Bizottság 2013 áprilisában szakértői csoport létrehozását határozta el a lőfegyverek illegális kereskedelme ellen, ehhez 2013 júniusában a lőfegyver tartásra vonatkozó európai lakossági megkérdezést folytatott le. Ebben többek között a civilek által tartott lőfegyverek számát és a lakossághoz viszonyított arányát, valamint a lőfegyverrel elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos lakossági percepciókat vizsgálták 28 országban, 2013. szeptember 16-18. között. Letöltés: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_383_en.pdf

lőfegyverhez jutás szabályozásának szigorúsága is.¹⁴⁹

Az Eurobarometer 2013 szeptemberében készített felmérése szerint¹⁵⁰ a magyar megkérdezettek 3 százaléka rendelkezett a megkérdezés időpontjában lőfegyverrel. Legtöbben vadászati célból vagy szakmai okokból – hivatásukból adódóan – tartottak lőfegyvert (33-34 %) és magas volt azok aránya is, akik önvédelemből birtokolták azt (28 %). A 2007-ben készült nemzetközi felmérés szerint, amely szakértői becsléseken alapult, Magyarországon a 100 lakosra jutó lőfegyverek száma 5,5, amellyel az európai országok sorának utolsó harmadában foglalt helyet. Svájc vezeti a listát 45,7-tel, a középső mezőnybe tartozik például Belgium 17,2-vel.¹⁵¹

3.3 Az emberölések tipológiája az ENSZ nemzetközi felmérése¹⁵² alapján

Az ENSZ által készített nemzetközi adatbázis az emberölések három nagy csoportját különítette el. Elsőként említi a más bűncselekményhez kapcsolódó emberöléseket, amelyeknél a fő cél egy más, általában vagyon elleni bűncselekmény elkövetése, de valamilyen körülmény hatására végül ölési cselekmény is bekövetkezik. A második csoportot a személyes kapcsolatokban elkövetett emberölések alkotják, ide általában azok a cselekmények tartoznak, amelyekben az elkövető és az áldozat ismerik egymást, legtöbbször rokonok, házastársak vagy egyéb kapcsolatban állnak és jellemzően az ölési cselekmény erős érzelmi töltettel rendelkezik. A harmadik kategóriába a társadalmi-politikai indíttatású deliktumok tartoznak, amely cselekmények tipikusan a politikai hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében történnek. Az áldozatokat általában név szerint nem ismerik, főként nézeteik miatt végeznek velük. Az ilyen cselekmények célja áttételesen valamilyen csoport, szerveződés megfélemlítése és elrettentése a hasonló nézetek terjesztésétől és az esetleges szervezkedésektől (pl.: terrorista csoportok felszámolása, gyűlölet-bűncselekmények elkövetőinek kiiktatása).

¹⁴⁹ M. Killias – N. Markwalder: Firearms and Homicide in Europe. In: Handbook of European Homicide Research (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013, 271. p.

¹⁵⁰ Firearms in the European Union. Report. Az Európai Bizottság megbízásából készítette a TNS Politica & Social, 2013 október, 13. o. letölthető: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_383_en.pdf

¹⁵¹ Nils Duquet – Maarten Van Alstein: i. m., 20. o. letöltés: http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/firearms_and_violent_deaths_in_europe_web.pdf

¹⁵² The Many Faces of Homicide. In: Jonathan Gibbons (ed.): Global Study on Homicide 2013, 41. o. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

Az interperszonális kapcsolatokban bekövetkezett emberölések többnyire a családon belüli erőszak szélsőséges esetei. Világátlagban az emberölések 14 százalékát teszik ki, de eloszlásuk nem egyenletes, mivel inkább Európában, Ázsiában és az óceániai térség egyes országaiban jellemző típus, míg Amerikában, Afrikában, Ausztráliában a bandaháborúk, szervezett bűnözéshez kapcsolódó emberölések fordulnak elő gyakrabban.¹⁵³ Bár világviszonylatban összességében csökkent az emberölések száma, a családon belül elkövetett ölési cselekmények gyakorisága stagnál, amelynek hátterében vélhetően az ilyen deliktumok rizikófaktorainak (pl.: szegénység, aluliskolázottság, munkanélküliség) változatlanlansága áll.¹⁵⁴ A partner sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények száma – így az emberöléseké is – több országban, például Japánban is emelkedett, azonban e jelenséget a nők védelmét erősítő jogi szabályozás változása, a nők nagyobb feljelentési hajlandósága is magyarázhatja.¹⁵⁵ Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy befejezett emberölés vagy súlyos sérüléssel járó kísérlet esetében szinte biztosan a hatóság elé kerül az ügy, ellentétben az egyéb, kisebb sérüléssel járó bántalmazásokkal, amelyek nem feltétlenül derültek vagy derülnek ki, vagy az eljárás során a feljelentő eláll a felelősségre vonási szándékától. Emberölés esetében nyilvánvalóan nem az a kérdés, hogy történt-e bántalmazás, hanem az ehhez vezető út, az elkövető és az áldozat viszonya, viselkedése, körülményeik feltárása a cél.

Világviszonylatban a személyek közötti konfliktusokból eredő ölési cselekmények áldozatainak 66 százaléka nő és a női áldozatok majdnem felével (47 %) partnerük vagy más családtagja végzett. Bizonyos országokban a szervezett bűnözés elterjedtségének tulajdonítható a magas emberölési ráta, ugyanakkor az ilyen országokban kisebb arányú a családon belül elkövetett emberölés, amelyek relatíve kevesebb áldozattal járnak. Tehát azokban az országokban, ahol kevesebb az emberölés, ott tipikusan családon belül fordul elő a deliktum. Ebből adódóan, alacsony emberölési ráta mellett nagyobb arányban fordulnak elő női áldozatok, míg a szervezett bűnözés inkább férfi áldozatokat szed.¹⁵⁶

A 2014-es adatok szerint, Európában a családon belül elkövetett emberölések rátája Lettországnak volt a legmagasabb (1,05) és Litvániában, valamint Magyarországon nevezhető még gyakorinak (0,31 és 0,29 a ráta) ez az elkövetési forma. Finnországot lehet még kiemelni

¹⁵³ Családon belül elkövetett emberölések áldozatainak megoszlása az összes emberölési áldozat arányában: amerikai kontinensen 8,6 %, Ázsiában 20,5 %, Afrikában 13,7 %, Európában 28 %, Óceániában 39,3 %.

In., uo., 50. o.

¹⁵⁴ uo., 49. o.

¹⁵⁵ uo., 56. o.

¹⁵⁶ uo., 40-41. o.

az európai országok sorából, ott a családon belüli emberölés rátája 0,20 volt.¹⁵⁷ A kifejezetten partner (házastárs, élettárs, egyéb párkapcsolatban élő) sérelmére elkövetett emberölésekről kevesebb ország szolgáltatott adatot. A kapott eredmények alapján e tekintetében Litvánia vezet (0,71), ezt Csehország (0,55), valamint Finnország (0,37) követi, Magyarország pedig a középmezőnyben áll (0,28). Figyelemre méltó, hogy Csehországban az előző évekhez képest jelentős emelkedést mutatnak a partner ellen elkövetett ölési cselekmények, mivel a korábbi években ennek rátája 0,24-0,26 körül mozgott. Több országban is enyhe emelkedés tapasztalható, Finnország az egyetlen, ahol – a magas ráta ellenére – egyértelmű csökkenés figyelhető meg.¹⁵⁸

A más bűncselekményhez kapcsolódó emberölések leginkább az amerikai kontinensen fordulnak elő, a legkevesebb pedig Ázsiában történik. A kutatók azonban arra figyelmeztetnek, hogy ezeket az adatokat fenntartásokkal kezeljük, mert a szervezett bűnözés felderítése nagymértékben függ az adott ország hatóságainak aktivitásától, kapacitásától, attitűdjétől is. Azt is említik, hogy a szervezett bűnözés és bandaháborúk során megvalósított leszámolások – amelyek általában sok áldozatot követelnek – a bűnügyi statisztika alakulására is jelentős hatással vannak.¹⁵⁹

3.4 Az emberölés felderítettségének jellemzői

Világviszonylatban az emberölési cselekmények felderítettségi mutatója átlagosan 60 százalék, azaz a biztosan erőszakos úton bekövetkezett halálesetek 60 százalékánál állapítja meg a hatóság az elkövető kilétét. Az átlag azonban az egyes régiókat tekintve igen eltérő adatokból tevődik össze, mivel egy adott országban a felderítettség arányát az elkövetett emberölések jellege nagymértékben befolyásolja. Míg Európában és Ázsiában 80-85 százalékban fény derül az elkövetés körülményeire, addig az amerikai kontinensen – amelybe a dél-amerikai kontinens is beleértendő – az ölési cselekmények felét deríti csak fel a hatóság. A kábítószerpiacon folytatott bandaháborúkból résztvevők kilétét, illetve a szervezett bűnözés keretében elkövetett cselekményeket nyilvánvalóan nehezebb felderíteni, ezért azokban az országokban, ahol maffia működik vagy kiterjedt kábítószer termesztés és kereskedelem zajlik, az emberölések felderítettségi mutatói is rosszabbul alakulnak (pl.: Kolumbia, Mexikó, a szervezett bűnözés tekintetében Szicília, Korzika).

¹⁵⁷ Forrás: Eurostat, letöltés: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

¹⁵⁸ Forrás: Eurostat, letöltés: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

¹⁵⁹ uo., 39-64. o.

Érdekes adat, hogy azokban az országokban, ahol magasabb az emberölések száma, a 100 ezer lakosra jutó rendőrök száma is magasabb, ennek ellenére a felderítettség rosszabbul alakul, mint a kevesebb emberölést számláló államokban. Ha viszont az egy emberölésre jutó rendőrök számát vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy az a 25-öde a kevesebb emberöléssel bíró országokénak (az alacsony emberölési rátájú országokban egy emberölésre 500 rendőr jut, míg a magas rátájú országokban csak 20).¹⁶⁰

A nyomozás során meggyanúsított és az eljárás végén elítélt személyek számának aránya is eltérő képet mutat az egyes térségekben. Átlagosan, világviszonylatban 100 áldozatra 97 fő gyanúsított jut, viszont közülük csak 43-at ítélnek el jogerősen. Ezt a mutatót is nagymértékben meghatározza, hogy az adott országban milyen típusú emberölés a legelterjedtebb. Európában az emberöléssel gyanúsítottak és az ezért a cselekményért elítéltek száma nagyjából megegyezik, melynek oka, hogy az ölési cselekménynek tipikusan interperszonális kapcsolatokban fordulnak elő, az elkövető és az áldozat ismerik egymást és az elkövető kilétének megállapítása és a bizonyítás nem okoz különösebb gondot. Az amerikai kontinensen 100 áldozatra 53 gyanúsított jut, közülük 24 főt ítélnek el. Ennek okaként a bűnüldözés során elkövetett ölések magas számát, a szervezett bűnözés és az ahhoz kapcsolódó hivatali korrupció széleskörű elterjedtségét, valamint a bandaháborúk – amelyek elsősorban a kábítószer piachoz köthetők – folyamatos jelenlétét említik.¹⁶¹

Ázsiában a helyzet érdekesen alakul: 100 emberölési áldozat esetében 151 főt gyanúsítanak meg és közülük 48-at ítélnek el. Az elemzések ezt azzal magyarázzák, hogy a családon belül elkövetett emberölések jellege folytán tipikusan több személy is gyanúba keveredik, akik gyanúsítottá is válnak, azonban kellő bizonyítottság hiányában az ügy végül nem jut el a vádemelésig vagy felmentéssel zárul. Mindez a nyomozó hatóság és ügyészség alacsonyabb fokú hatékonyságát bizonyítja.¹⁶²

¹⁶⁰ The Criminal Justice Response to Homicide. In: Jonathan Gibbons (ed.): i.m., 93. o. letöltés: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf

¹⁶¹ uo., 93-94. o.

¹⁶² uo., 94. o.

3.4.1 *Kitekintés: Az emberölések száma emelkedésének lehetséges okai az Egyesült Államokban 2015-ben*

Az Amerikai Egyesült Államokban 2014-hez képest az emberölési ráta 16,8 százalékkal emelkedett 2015 végére. Mind a nyomozó hatóságok, mind kutatók keresték az okát a drámai változásnak. Megfigyelték, hogy intenzívebb emelkedés elsősorban a nagyvárosokban következett be, ezért egy 56 nagyvárost tartalmazó minta összeállításával és elemzésével próbáltak magyarázatot találni a növekedésre.¹⁶³

Korábbi kutatások is összefüggést véltek felfedezni a rendőrségi aktivitás csökkenése és az emberölések számának emelkedése között.¹⁶⁴ Mindezt a Fergusonban történt és világszerte elhíresült incidenssel kapcsolták össze: 2014. augusztus 9-én, Ferguson városában egy 18 éves afro-amerikai fiút a társával egy üzletbe való betörésen kaptak, igazoltatták őket, majd a rendőrautóba történő beszállás után a fiú kiugrott az autóból és elfutott. Ekkor a rendőrök tüzet nyitottak rá és hat lövéssel végeztek vele. Az emiatt indult büntetőeljárásban a rendőrt felmentették, azzal az indokkal, hogy jogszerűen járt el. A felmentő ítélet miatt Fergusonban zavargások törtek ki, illetve az állampolgárok máshol is felemelték szavukat a rendőri erőszak ellen.

Az 56 nagyvárosra kiterjedő kutatás eredménye alapján az emberölési ráta emelkedésére többféle magyarázatot adtak. Az egyik indokolás szerint 2000-től kezdve egyre szélesebb körben terjedt el a heroin használat, az ezzel összefüggő halálesetek száma megduplázódott. A drogpiacon szélesedése magával hozta az erőszakos magatartásokat is. Ellenérvként említik azonban, hogy az elektronikus kommunikáció és a hatékony bűnüldözés miatt a drogterjesztésnek más formáit alkalmazzák, kevesebb az utcai árusítás, ezáltal az erőszak is csökkenést mutat. Az is kimutatható, hogy a heroinnal összefüggő halálesetek 61 százalékát túladagolás okozta. A drogpiacon növekedése, mint az emberölések emelkedésének lehetséges oka amiatt is kétséges, hogy a heroin használat emelkedése már jóval 2015 előtt elkezdődött. Egy másik magyarázat szerint a bebörtönzések számának csökkenése áll az emberölések növekedésének hátterében. Az Egyesült Államokban 2009 óta folyamatosan csökken a börtönépesség, többen szabadultak, mint ahányan bekerültek a büntetésvégrehajtási

¹⁶³ Richard Rosenfeld: Documenting and Explaining the 2015 Homicide Rise: Research Directions. In: U. S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2016 június. letöltés: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/249895.pdf>

¹⁶⁴ D. C. Pyrooz – S. H. Decker – S. E. Wolfe – J. A. Shjarback: Was there a Ferguson Effect on crime rates in large U.S. cities? *Journal of Criminal Justice*, vol. 46, 2016, p. 1-8.

intézetekbe. Mivel a börtönviseltek körében köztudottan nagy a visszaesés aránya (75 %), egyesek a bűnismétlőknek tulajdonítják az emberölések egy részének elkövetését is, egyszerűbben fogalmazva, ha több büntetett előéletű van szabadlábon, több emberölés történik. A rendelkezésre álló adatok szerint azonban nem bizonyítható, hogy az emberölések számottevő részét a visszaesők követnék el.

A harmadik magyarázat az ún. Ferguson hatásra hivatkozik. Eszerint a rendőrségbe és az igazságszolgáltatásba vetett bizalom csökkenti az állampolgárok feljelentési hajlandóságát és elősegíti, hogy a civilek maguk kezeljék konfliktusaikat, akár erőszakos úton is. Másfelől, a bűnelkövetők inkább gondolják azt, hogy a sértettek kevésbé fordulnak a hatósághoz, így a felelősségre vonásuk elmarad, ezáltal növekszik a bűnelkövetési „kedv”. A Fergusonhoz hasonló hátrányos helyzetű, szegényebb városok, városrészek lakói csak végső esetben kérik a hatóság segítségét, általában bizalmatlanok a rendőrséggel szemben. A kutatás bizonyította, hogy az 56 nagyváros közül a legtöbb emberölést számláló városokban a kisebbséghez tartozók aránya jóval magasabb volt, mint a többi vizsgált nagyvárosban. Az ebben a körben megmutatkozó rendőrség iránti bizalmatlanság és elégedetlenség visszavetette a rendőri aktivitást, amely a rendőri intézkedések, letartóztatások számának csökkenésében is tetten érhető. Mindez a bűnözés növekedéséhez vezetett, mivel az elkövetőknek kevésbé kellett tartaniuk attól, hogy a lakosok a rendőrséghez fordulnak. Végső soron az emberölések száma is ezekben a városokban, körzetekben emelkedett leginkább.

3.5 Az emberölések magyarországi alakulása

Magyarországon a bűnügyi statisztikákat illetően alapvetően két adatbázis vehető figyelembe: egyrészt az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészeti Statisztika (ENyÜBS), másrészt az Országos Bírósági Hivatal (OBH) által készített bírósági statisztika. Az ENyÜBS az adott évben a nyomozó hatóság által regisztrált bűncselekményeket¹⁶⁵ tartalmazza, míg a bírósági statisztika az adott évben az adott bűncselekmény miatt elítéltek számát mutatja.

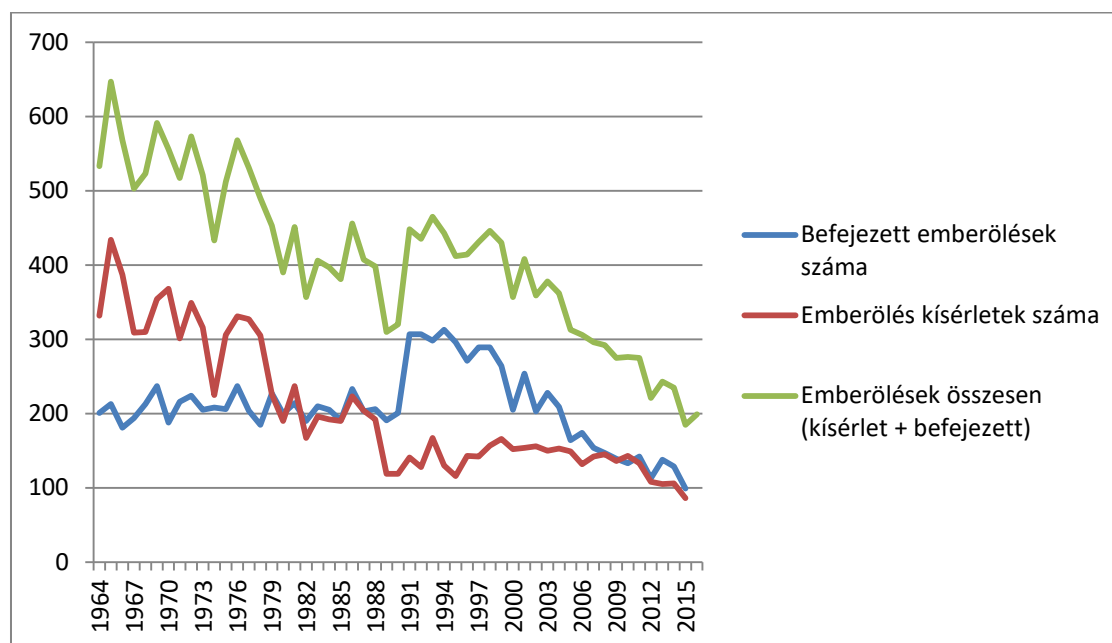
Hangsúlyozni kell, hogy a regisztrált bűncselekmények és bűnelkövetők száma – az eljárások elhúzódása miatt – általában nem egyezik meg az ugyanabban az évben az adott bűncselekmény miatt jogerősen elítéltek számával. Ez utóbbi adatokat a bírósági statisztika

¹⁶⁵ A statisztika értelmében az ismertté vált bűncselekmények szélesebb kört foglalnak magukba, mint a gyanúsítással és vádemeléssel végződő nyomozásokat. Ide tartoznak például az „elkövető kiléte nem állapítható meg” címen történt nyomozás megszüntetését, 2003. július 1-jétől a felfüggesztést is, a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok alapján történt nyomozás megszüntetését, ill. nyomozás megtagadást, vádemelés elhalasztását. Lásd részletesebben: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf>

tartalmazza, amelyből viszont nem derül ki, hogy a kérdéses bűncselekményből mennyi történt az adott évben. Tekintettel arra, hogy az emberölés felderítettségi aránya 90 százalék vagy magasabb, a regisztrált emberölések adataiból alappal következtethetünk arra, hogy majdnem ugyanolyan számban válnak a gyanúsítottak elítéltté.¹⁶⁶ Erre tekintettel, mivel a kriminológiai elemzés szempontjából nagyobb relevanciával bír az adott évben megvalósított emberölések száma, az alábbi táblázatok és grafikonok adatainál az ENyÜBS adatait vettük figyelembe.

Mielőtt rátérnénk az utóbbi években bekövetkezett változások elemzésére, távolabbról is tekintsük át az emberölések számának alakulását, elsősorban az összбүнözés szempontjából is fontos fordulópontnak tekintett rendszerváltozás előtti és utáni időszakot illetően. Nem csupán az emberölések mennyiségi mutatói tekintetében figyelhető meg szembetűnő változás, hanem a befejezett és kísérleti szakban maradt emberölések egymáshoz viszonyított aránya vonatkozásában is. A következő grafikon széles időspektrumot felölelve szemlélteti a szándékos ölési cselekmények számbeli alakulását.

A regisztrált szándékos emberölések¹⁶⁷ alakulása 1964-2016. között

¹⁶⁶ A váderedményességi mutató általánosságban és összességében 2015-ben 90 százalék körül mozgott. Az eredményes vád fogalmába nem csupán a vádban szereplő bűncselekmény miatti elítélés szerepel, hanem tágabb kört ölel fel, például akkor is eredményes a vád, ha a bíróság a vádlottat legalább egy bűncselekményben bűnösnek találja, vagy akkor is, ha a bíróság a vád tárgyává tett bűncselekmény vonatkozásában felmentő ítéletet vagy megszüntető határozatot hozott, de például a vádlott kényszergyógykezelését rendelte el. lásd részletesen: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok245.pdf>, 89. o.

¹⁶⁷ Ide értendők az erős felindulásban elkövetett emberöléseket is. Ezek száma rendkívül alacsony, évente 2-3 esetben állapítják meg a bíróságok.

Egyértelmű, hogy a '90-es évek társadalmi-gazdasági változásai a bűnözésre negatív hatást gyakoroltak, ugrásszerűen megnövekedett az össz-bűnözés és ezen belül az emberölési mutatók is jelentősen emelkedtek. Azonban, ha megnézzük a korábbi adatokat, azt láthatjuk, hogy az emberölések száma – beleértve a befejezett cselekményeket és a kísérleteket is – a '60-as '70-es években volt a legmagasabb, majd a '80-as években tapasztalt csökkenéshez képest a '90-es évek elején a szándékos emberölések száma ismét a korábbi adatokat megközelítő mértékű lett, azonban azokat nem érte el.

Érdekes megvizsgálni a befejezett és a kísérleti szakban maradt emberölések arányának változását is. Míg a '60-as '70-es években a kísérletek száma két- vagy majdnem háromszorosa volt a befejezett emberöléseknek, addig a rendszerváltozást követően megfordult az arány és a halálos eredménnyel végződő cselekmények kerültek túlsúlyba. A '80-as években, valamint az elmúlt 7-8 évben a kísérletek és a befejezett emberölések aránya többnyire megegyezett.

Az említett időszakokban a kísérletek és befejezett ölési cselekmények arányának eltérése hátterében – többek között – a bűncselekmények motívumainak változása állhat. Az 1989-90-ben kezdődő gazdasági-társadalmi átalakulás magával hozta a bűnözés struktúrájának módosulását is. Ebben az időszakban történtek a maffia-jellegű, alvilági leszámolások, amelyeket megbízás alapján profi elkövetők hajtottak végre és jellemzően a sértett halálával végződtek.¹⁶⁸

Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni a bírói jogalkalmazói gyakorlat változásairól sem: Rózsa János a '70-es években lefolytatott emberölés tárgyú kutatásáról és az emberölés statisztikai elemzéséről szóló tanulmányában¹⁶⁹ kifejtette, hogy „az emberölésre vonatkozó adatok alakulását sokkal jobban befolyásolják az életet és testi épséget veszélyeztető materiális cselekmények jogi minősítésével kapcsolatos jogszabályok és bírósági állásfoglalások – amelyek a gazdasági és társadalmi változások helyes vagy helytelen

¹⁶⁸ Például az „olajos ügyek” 1991-92-ben, „lakásmaffia” ügyek, Szilágyi Bulcsú eltűnése 1997-ben, Prisztás ügy, Lakatos András „Kisbandi”, stb. Az addig ismeretlen vagy kevésbé elterjedt maffia-jellegű cselekmények megjelenését említi az az 1990-1998. években a sértett halálával végződő bűncselekményekre irányuló kutatás is. Kránitz Mariann: Emberölés: áldozatok és tettesek. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 41., Budapest, OKRI, 2004, 111. o.

¹⁶⁹ Rózsa János: Az emberölésekről. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 50. (Jubileumi kötet), OKRI, Budapest, 2013. 105-133. o.

tükröződésének következményei –, mint amennyire ezt a jogi közfelfogás feltételezi.”¹⁷⁰ Az erőszakos magatartástípusok gyakoriságának büntető ítéletekben megjelenő emelkedése nem feltétlenül az erőszak valódi elszaporodottságának növekedését tükrözi, hanem utalhat a társadalmi értékítélet változásával párhuzamosságot mutató joggyakorlat alakulására is.¹⁷¹ A jogalkalmazói szemlélet változását bizonyítja, hogy a II. világháborút megelőző és az azt követő időszakban – azaz 1936-38-ban, illetve 1973-75-ben – a befejezett és kísérleti szakban maradt emberölések száma összességében megegyezett: 380-385 főt ítélték el a bíróságok szándékos emberölésért. Azonban míg a háború előtt a befejezett emberölésért elítéltek száma 255 fő volt, addig a háború utáni említett években csak 118 főt ítélték el ugyanezért. Rózsa János ezt a változást egyfelől az orvostudomány fejlődésének és a gyorsabb segítségnyújtás igénybe vételi lehetőségének tulajdonította, másrészt viszont a jogalkalmazói felfogás változása miatt alakultak másként a statisztikai adatok. A korábban testi sértésnek minősített esetek jelentős részét a bíróság a '70-es években emberölés kísérletének tekintette.¹⁷²

Rózsa János gondolatát folytatva, a rendszerváltás után bekövetkezett hirtelen emelkedés a szándékos súlyos testi sértések számát is érintette, a '70-es évekbeli hozzávetőlegesen 3500 elítélés a '80-as évek végére 5-6 ezerre nőtt, majd 1988-hoz képest az emelkedés tovább folytatódott, 1998-ra 48 százalékos volt (5503-ról 8147-re emelkedett), ekkor érte el a csúcspontját. Innentől kezdve enyhén csökkenő tendenciát tapasztalhatunk, az elmúlt években 6500 alá süllyedt a számuk.¹⁷³ A rendszerváltás utáni időszakban a legtöbb emberölés – a kísérleteket is beleértve – 1993-ban (465 db), majd 1998-ban (446 db) történt.¹⁷⁴ Láthatjuk azonban, hogy az emberölések befejezett és kísérleti alakzatának aránya megfordult, valamint az emberölések száma nem haladta meg a rendszerváltás előtti időszakban regisztrált emberöléseket.

Ha csak a kísérletek számának változását tekintjük, erős csökkenés látszik, ezzel ellentétben a szándékos súlyos testi sértések száma jelentősen megnövekedett, míg a befejezett emberölések száma a '90-es években a korábbinak a másfélszeresére emelkedett. Ebből azt a

¹⁷⁰ uo. 126. o.

¹⁷¹ Miltényi Károly – Varvó István: Az erőszakos bűnözés kriminálstatisztikai jellemzői. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 275-276. o.

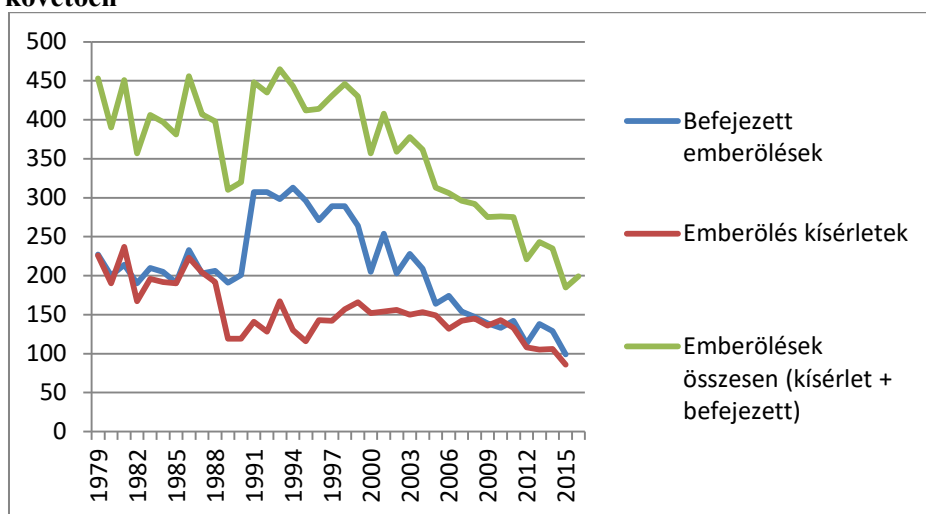
¹⁷² Példaként a súlyos testi sértések számbeli változását hozza fel: a háború előtt jóval magasabb volt a súlyos testi sértésért elítéltek száma, mint a háború után, amely arra utal, hogy a háború után ugyanazon cselekmény esetében inkább állapítottak meg élet elleni bűncselekményt, mint a háború előtt. Az élet értékének kiemelt védelme iránti fokozott érzékenység a világháború borzalmainak, valamint a világháborút követő nemzetközi dokumentumok hatásának is köszönhető. Uo. 131. o.

¹⁷³ forrás: ENyÜBS letölthető: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf>, 15. o.

¹⁷⁴ Rózsa János az adott évben történt elítélések számát mutatja be, míg a rendszerváltás utáni adatok a nyomozó hatóság által regisztrált bűncselekményeket tartalmazza. A tendencia azonban ezen eltérés mellett is vizsgálható.

következtetést vonhatjuk le, hogy a halállal végződő, befejezett emberölések száma a jogalkalmazói attitűdtől függetlenül valóban növekedett (profi elkövetések, alvilági leszámolások), míg a kísérletek és testi sértések arányának alakulását egyrészt a jogalkalmazói szemlélet változása, másrészt az akkor új Büntető Törvénykönyvben életre hívott életveszélyt okozó testi sértés¹⁷⁵ megállapításának lehetősége befolyásolta. Az alábbi grafikonon az életveszélyt okozó testi sértés tényállásának megjelenését követő időszakot kiemelve látható az emberölések trendje.

Az emberölési adatok alakulása az életveszélyt okozó testi sértés Btk.-ban való megjelenését követően

A bírói gyakorlat – feltehetően – a korábban emberölés kísérleteként minősített cselekmények jelentős részét az új szabályozásban lehetővé tett életveszélyt okozó testi sértésként definiálta.¹⁷⁶

3.5.1 Az emberölések minőségi változásai az elmúlt években

A nemzetközi trendhez hasonlóan az utóbbi években Magyarországon is jelentősen csökkent a szándékos emberölések száma. Az elmúlt néhány évben a rendelkezésünkre álló statisztikák alapján a szándékos emberölések és elkövetőinek száma – a kísérleteket is beleértve – a

¹⁷⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 170. § (5) bekezdés I. fordulat

¹⁷⁶ A rendelkezésre álló bűnügyi statisztikai adatok szerint, 2003-2012. között a regisztrált bűncselekmények körében az életveszélyt okozó testi sértések száma csökkenő tendenciát mutat (353-ról 246-ra csökkent), az emberölési kísérletek száma ebben az időszakban stagnált, illetve kis mértékben csökkent. (forrás: ENyÜBS) Mindenesre látszik, hogy ha az emberölési kísérletek számához hozzáadjuk az életveszélyt okozó testi sértések számát, az 1978. évi Btk-t megelőző időszakban – amikor az életveszélyt okozó testi sértés bűncselekmény még nem létezett – mért adatokhoz hasonló értékeket kaphatunk.

következőképpen alakult:

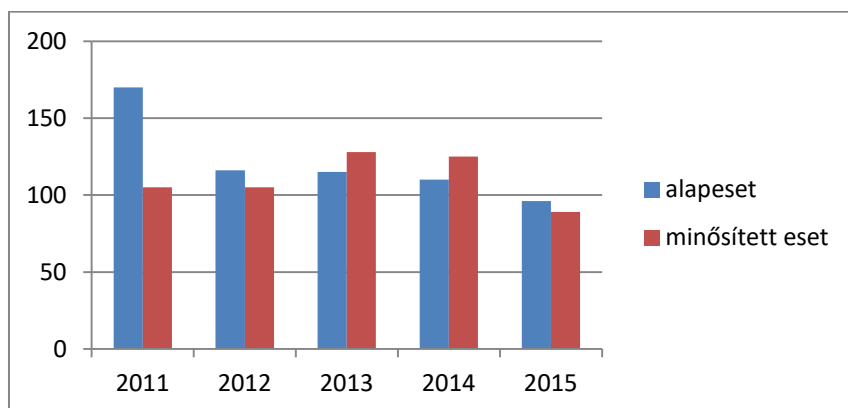
Regisztrált szándékos befejezett emberölések és kísérletük, valamint ezek elkövetőinek száma 2011-2015 között

Év	Befejezett szándékos emberölések és kísérletek száma	Befejezett szándékos emberölések és kísérletek elkövetőinek száma
2011	275	290
2012	221	244
2013	243	284
2014	235	234
2015	185	193
2016	199	197

A befejezett emberölések és a kísérletek aránya az utóbbi években többnyire egyenlő volt és mindkettő csökkenő tendenciát mutat. A befejezett emberölések korábbi dominanciája megszűnt. Ennek magyarázatául többek között a fentebb már említett az információáramlás általános javulása, a gyorsabb és könnyebben elérhető, szakszerű és fejlett orvosi segítség is szolgálhat. Mindezek mellett az egyes kutatási eredmények alapján látni fogjuk, hogy bizonyos elkövetői körben a befejezett emberölések aránya jóval magasabb.

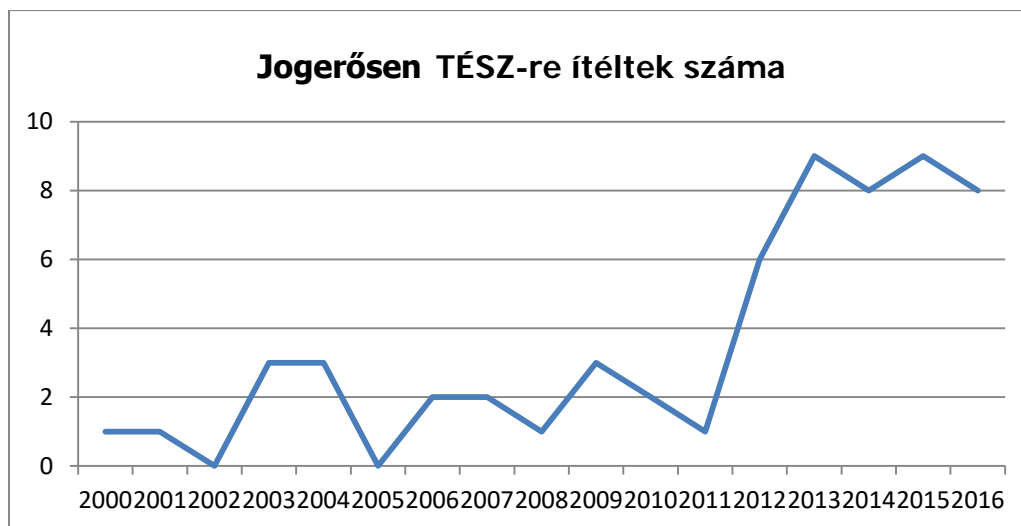
Az általánosságban bekövetkezett csökkenés akár optimizmusra is okot adhatna, azonban az adatok mélyebb elemzése által kapott mutatók árnyékot vetnek a számok tükrözte pozitív tendenciára. Az ölési cselekmények jellegének alakulását tanulmányozva kevésbé biztató kép rajzolódik ki. Mint fentebb említettük, a szándékos emberölések minősített eseteinek valamennyi előfordulását 2009 óta rögzítik a hivatalos statisztikában, ezért az alábbi elemzés is ettől az évtől kezdve tartalmaz adatokat.

Regisztrált szándékos emberölések (befejezett + kísérlet összesen) alakulása az alapesetek és a minősített esetek arányának tükrében

A diagramon jól látszik, hogy az elmúlt években jelentősen növekedett a minősített esetek aránya az összes emberölési cselekmény körében. A minősítő körülménnyel rendelkező emberölések a „csúcsot” 2013-2014-ben érték el (52,7 % és 53,2%), 2015-ben enyhe visszaesés tapasztalható (48,1%). A statisztikai adatok alapján arra következtethetünk, hogy bár számszerűen kevesebb ölési cselekmény történik, azok között egyre gyakoribb a brutálisabb, gátlástalanabb, kiszolgáltatott személy sérelmére elkövetett cselekmény. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a bírói ítélezési gyakorlat esetleges változását sem, amelynek eredményeképpen előfordulhat, hogy a bíróság jelenleg ugyanazon tényállás mellett az emberölés minősített alakzatát állapítja meg, míg korábban csak az alapeset miatt ítélték volna el az elkövetőt. Ki kell emelni azonban, hogy az elmúlt néhány évben a súlyosabb minősítésű cselekmények gyakoribb megállapításával párhuzamosan, illetve annak megfelelően, a büntetés kiszabási gyakorlatban is a súlyosabb büntetések gyakoribb kiszabása érvényesül. Ezt a trendet jól tükrözik a jogerősen kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetések alakulása:

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetések számának alakulása 2000-2016 között

A minősített esetek elemzése alapján azt tapasztaljuk, hogy nem minden minősített emberölés aránya növekedett az elmúlt években.

Az egyes minősítő körülmények előfordulásának aránya a szándékos emberölésekéhez képest 2011-2015 között

	2011	2012	2013	2014	2015
előre kiterveltség	5,8%	10,4%	7,1%	6%	8,1%
nyereségvágy	8%	13,6%	15%	10,8%	11,9%
különös kegyetlenség	13,4%	14,4%	20,8%	26,3%	20,5%
aljas indok/cél	2,9%	5,4%	4,6%	5,6%	4,9%
hivatalos személy stb. sérelmére történő elkövetés	1%	0,4%	2,5%	0%	0%
sok ember életét veszélyeztetve történő elkövetés	0%	0,4%	0%	0%	0%
különös visszaesőként történő elkövetés	0,3%	0,9%	0%	0%	0%
14. életévét be nem töltött személy sérelmére történő elkövetés	2,5%	7,7%	4,9%	6,4%	4,3%
védekezésre képtelen személy sérelmére történő elkövetés	0,7%	2,2%	2,5%	4,7%	6,5%
a bcs. elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korl. képes személy sérelmére történő elkövetés	0%	0%	0%	3,8%	7%
több ember sérelmére történő elkövetés	8%	6,3%	15,2%	9,4%	10,8%

A leginkább figyelemre méltó emelkedést a védekezésre képtelen, illetve az új, jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv¹⁷⁷ hatályba lépése óta megállapítható idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére történő emberölések esetében tapasztalhatunk. A számok alakulása alátámasztja a jogalkotó azon intézkedésének szükségességét, amely a koránál vagy testi/szellemi állapotánál fogva kiszolgáltatott személyek sérelmére megvalósított emberöléseket külön minősített esetként bünteti.¹⁷⁸

Az újszülött megölése privilegizált tényállásának eltörlését¹⁷⁹ követően az anya által a szülés után közvetlenül az újszülöttje sérelmére elkövetett ölési cselekmény a 14. életévét be nem töltött személy sérelmére történő emberölésnek minősül. Az ilyen minősítésű, egyszeresen

¹⁷⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.)

¹⁷⁸ Btk. 160. § (2) bekezdés k.) pont

¹⁷⁹ Az 1978. évi Btk.-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény vezette be az újszülött megölése elnevezésű tényállást, amely az emberölés privilegizált eseteként szerepelt a Btk.-ban. A 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte az újszülött megölésének tényállását.

minősülő emberölések jelentős része a korábbi újszülött megölése tényállását merítik ki. A magyar ítélkezési gyakorlat elemzése azonban azt mutatja, hogy az ítélkezési gyakorlat ezt a típusú cselekményt továbbra is privilegizáltan kezeli, amely az enyhe, a törvényi minimum alatti büntetések kiszabásában tükröződik.¹⁸⁰

A hivatalos statisztikai adatok alapján általános következtetések levonhatóak, azonban számos olyan, kriminológiai szempontból releváns adat és körülmény húzódik az egyes bűncselekmények háttérében, amelyek csak az egyes ügyek mélyreható vizsgálatából derülhet ki. Erre szolgálnak az úgynevezett aktakutatások, amelyek során a bűnügyi iratokból – így a nyomozási, ügyészségi és bírósági aktákból – gyűjtött információk, elsősorban a terheltet illetően.

3.6 *Emberölési tárgyú magyar kutatások főbb eredményei a nemzetközi statisztikához és a magyar nagystatisztikához viszonyítva*

A fentebb bemutatott nemzetközi statisztikai adatok alapján képet kaphattunk az emberöléseknek az egyes régiókban, kontinenseken elkövetett tipikus formáiról, háttéréről. Alábbiakban a nemzetközi adatbázisban kiemelt szempontoknak megfelelően, az elmúlt néhány évben lefolytatott hazai emberölési tárgyú kriminológiai kutatások főbb eredményeit ismerhetjük meg.

Az utóbbi hat évben három olyan kutatás zajlott az OKRI-ban, amely az emberölések kutatását célozta, azonban más-más szempontból. Az első kutatás a fiatalkorúak és fiatal felnőttek (14-24 évesek) által szándékosan elkövetett emberölések jellegzetességeinek megismerését célozta.¹⁸¹ A vizsgálat 115 darab, 2005-2009. években jogerősen lezárt bűnügyi akta elemzésén alapult, a mintában összesen 165 elkövető szerepelt. A második vizsgálat során a mintaválasztás szempontja az emberölés egyik legsúlyosabbnak tartott minősített esete, nevezetesen a több ember sérelmére elkövetett emberölések kriminológiai elemzése

¹⁸⁰ A bírói gyakorlat a Csemegi kódex óta következetes az újszülött megölése típusú bűncselekmények enyhe megítélésében. Bár az 1961-es Btk. és az 1978. évi Btk. is az emberölés alapeseteként rendelte büntetni, a jogalkalmazás felfüggesztett szabadságvesztést, valamint 1-3 év szabadságvesztést szabott ki az anyákkal szemben. *Rózsa János*: i.m. 129. o. Ugyanezt az eredményt hozta az 1990-1998. években a sértett halálával végződő bűncselekményekre irányuló kutatás: az ítélkezési gyakorlat mindig figyelembe veszi az anyák tudatszűkült állapotát, de azt is, ha az újszülött megölését előre eltervezik vagy különös kegyetlenséggel követik el. *Kránitz Mariann*: i.m. 105. o. Az utóbbi években az OKRI-ban lefolytatott és a továbbiakban hivatkozott emberölési tárgyú kutatások eredményei is ugyanezt a gyakorlatot támasztják alá.

¹⁸¹ Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. OKRI, Budapest, 2015

volt.¹⁸² Ennek során a 2000-2012. között jogerősen lezárult, valamennyi ilyen minősítésű bűncselekmény büntügyi iratait elemezték a kutatók, így összesen 189 ügy aktája került górcső alá. A harmadik kutatás 2016-ban zajlott, amely az emberöléseket általában vizsgálta.¹⁸³ A mintát a 2013-2014. évre vonatkozó hivatalos statisztikában szereplő emberölések minősítő körülményei előfordulási arányával egyezően állították össze, így összesen 133 ügy elemzésére került sor.

Ha az emberölések általános tipológiája alapján nézzük át a három kutatási mintát, elsősorban a fiatalok (24 éves és ennél fiatalabbak) és a felnőttek (24 évesnél idősebbek) által elkövetett ölési cselekmények között találhatjuk a legmarkánsabb különbségeket. Ennek oka, hogy a fiatalok esetében az életkori sajátosságok miatt, az egyéni lelki adottságok és mikrokörnyezeti hatások kombinációja „sérülékeny és bizonytalan személyiségformálódást idézhetnek elő, amely akár agresszióba is torkollhat.”¹⁸⁴ Míg a fiataloknál a legtöbb cselekmény ismeretlen sértett sérelmére, nyereségvágyból történt (sértettek 46%-ánál), addig az idősebb korosztályokban a fő motívum a családban – elsősorban a partnerrel – régóta fennálló konfliktusos viszony volt (a sértettek kb. felénél). A fiataloknál leggyakrabban a különös kegyetlenség fordult elő mint minősítő körülmény (elkövetők 51%-a), ebből adódóan, illetve ezzel párhuzamosan a befejezett emberölések aránya is magas volt (elkövetők 77%-a). A másik két mintában az elkövetőknek csupán 28-29%-ánál állapították meg a különös kegyetlenséget és 50-60%-uk cselekménye végződött a sértett halálával. Ez utóbbi kutatásokba a 14-24 éves elkövetők emberölései is bekerültek (amennyiben megfeleltek a mintaválasztás szempontjainak) és elmondható, hogy ezeknél is többnyire a fiatalok által véghezvitt emberölésekre voltak jellemzőek a kirívó brutalitással elkövetett emberölések.

A szervezett bűnözés keretében végrehajtott cselekményekről fentebb szoltunk. Ezek között általában az üzleti életben folytatott „háborúkból” adódó leszámolások szerepeltek. Kábítószer-piacca kapcsolatos bandaháborúk során elkövetett emberölések nem jellemzőek a magyar bűnözői körökre, legalábbis nem jutnak a hatóság tudomására.

¹⁸² Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya: A több ember sérelmére elkövetett emberölések jogi és kriminológiai vizsgálata. 2013-2014, OKRI. Ezzel kapcsolatos publikáció: Nagy László Tibor: Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 52., OKRI, Budapest, 2015, 41-58. o.

¹⁸³ Bolyky Orsolya: Az emberölések jogalkalmazási problémái és kriminológiai jellemzői. Kutatási jelentés, OKRI, 2016

¹⁸⁴ Tamási Erzsébet: Békésebb világ – fiatal gyilkosokkal. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 29. o.

A több ember sérelmére elkövetett emberölések között találkozhattunk a rasszista indíttatású romagyilkosság-sorozattal, amely kivételes a magyar bűnügyi történelemben. A gyűlölet-bűncselekményekhez sorolható emberölések a magyar joggyakorlat szerint aljas indokból vagy célból elkövetettnek minősülnek. Egyébként a hazai igazságszolgáltatási gyakorlat azt mutatja, hogy a rasszista indítékot – elsősorban bizonyítási nehézségek miatt – ritkán állapítják meg a bíróságok.¹⁸⁵

Látható tehát, hogy a nemzetközi statisztikai elemzésekben leírtaknak megfelelően, az emberölések között Magyarországon is – ahogy Európában általában – a családon belüli erőszak szélsőséges megvalósulása dominál (a sértettek kb. fele családtag). Ezen belül is nagy arányt képviselnek a partner / volt partner sérelmére elkövetett emberölések (26%). A hosszú ideje fennálló konfliktusos viszonyból adódó erőszakos cselekmények túlsúlyát támasztja alá az is, hogy az idézett általános emberölési kutatás adatai alapján az ölési cselekmények szempontjából a legaktívabb korosztály a 25-40 éveseké, az átlagéletkor 39 év volt.

A női áldozatok aránya a magyar kutatási eredmények alapján magasabb, mint a világviszonylatban megállapított érték (20%): az általános emberölési kutatásban az áldozatok fele, a több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kutatásban a sértettek 41%-a, a fiatalok által elkövetett ölések áldozatainak 39%-a volt nő. Ha figyelembe vesszük, hogy Európában és Magyarországon is, a megvalósult ölési cselekmények leggyakoribb motívuma a családi/kapcsolati konfliktus, akkor talán érthető a női áldozatok kiemelkedően magas aránya. Fiatal „gyilkosoknál” a nők sérelmére megvalósított élet elleni cselekmény háttérében inkább az anyagi haszon könnyebb megszerzése állt, tekintve, hogy az elkövetők jellemzően nem ismerték korábban a sértettet.

A sértettek életkora szintén a családon belüli erőszak elterjedtségét bizonyítja, mivel az áldozatok tipikusan 40 év felettek voltak. A 60 évesnél idősebbek főként az anyagi haszonszerzés végett elkövetett ölési cselekményeknek estek áldozatul (a fiatal elkövetőknél az idősek megtámadásának indítéka ugyanaz volt, mint a női sértettek esetében). A 14 éven aluli sértettek aránya 9-12% körül mozgott (ide nem értve a fiatal elkövetőket, akik körében a 14 éven aluli sértett sérelmére tipikusan tinédzser lányok által megvalósított újszülött megölése fordult „csak” elő és ez a sértettek 5%-át jelentette).

¹⁸⁵ Bárd Petra: A gyűlölet-bűncselekmények hatékony üldözésének társadalmi feltételrendszere. In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 38. o.

Bár a világ országaira vonatkozó felmérés szerint a legtöbb emberölés a nagyvárosokban történik, Magyarországon ettől eltérő a helyzet. A kutatási eredményeink szerint a fővárosban az ügyeknek 14-16%-a valósult meg, kisebb városokban a cselekmények 25-32%-át, megyei jogú városokban az emberölések 18-21%-át követték el. Kisebb településeken – falvakban – viszont az ölési cselekmények mintegy 35%-a történt. Mindez az emberölések háttérében húzódó, a falvakra, kistelepülésekre gyakran jellemző hátrányos szociális és demográfiai helyzetre – elsősorban a munkanélküliségre, alkoholizmusra, aluliskolázottságra – vezethető vissza.

Magyarországon a lőfegyverek tartásának szigorú szabályozása okán viszonylag alacsony a lőfegyvertartók aránya, így az emberöléseknek sem a lőfegyver a legelterjedtebb elkövetési eszköze. Az viszont elmondható, hogy lőfegyver használata legtöbb esetben a sértett halálát okozta, azaz kevés volt a kísérleti szakban maradt cselekmény. Ezért is értékeli a súlyosító körülmények között a bíróság minden esetben a lőfegyvert kiemelkedően veszélyes eszköznek. Az általános emberölési kutatásban szereplő elkövetők közül mindössze öten használtak lőfegyvert, míg a több ember életére törő elkövetők 16%-a alkalmazta azt. Utóbbi ügyek között találhatóak az alvilági leszámolás-jellegű cselekmények, valamint a családmészárlások, ezen belül a kiterjesztett öngyilkosságok egy része is ide sorolható.

3.7 Összegzés

E fejezetben bemutatott hazai és külföldi adatok az emberölések elkövetőinek, megvalósításai módjainak, motívumainak „sokszínűségét” igazolják. Az is látható, hogy az ölési cselekmények jellegét, az egyes motívumok előfordulásának arányát nagymértékben meghatározza az adott ország kultúrája, az erőszak elterjedtsége, valamint az általános közbiztonság is. A kevésbé fejlett országokban, illetve az Egyesült Államok bizonyos részein a bandaháborúk jelentik a legfőbb veszélyt, míg Európában és a fejlett országokban az emberölések nagy része családon belül történik. A családon belüli erőszak e szélsőséges formája általában a hosszan tartó konfliktusok egyfajta lezárásaként tartható számon. Az elkövetői és a sértetti kör tipikusan alulszocializált, szegénységben élő, munkanélküli rétegekből kerül ki, életvitelüket sok esetben krónikus bűnözés és alkoholizmus jellemzi. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az említett, 2016-ban az OKRI-ban lefolytatott önálló kutatásom adatai alapján, az elkövetők többsége (55%) büntetlen előéletüként került a bíróság

elé, tehát az ölési cselekmény volt életében az első, amely miatt büntetőjogi felelősségre vonták. Általánosságban elmondható, hogy a szélsőséges erőszakot elkövetők legtöbbször indulatból cselekszenek, hidegvérű gyilkosok ritkán fordulnak elő a bűnügyek között. Kiemelendő, hogy a cselekmények megvalósításában fontos szerepet játszott valamilyen mentális betegség / zavar. Erre tekintettel, a dolgozat későbbi részében az igazságügyi elmeorvosi és pszichológusi szakvéleményeken keresztül részletesen tárgyalom a terheltek beszámítási képességére, mentális állapotára vonatkozó adatokat.

4. Az emberölések főbb kriminológiai jellemzői az elmúlt évek emberölési tárgyú kutatásainak tükrében

Jelen fejezetben a bűnügyi statisztikai elemzés kapcsán felsorolt, az Országos Kriminológiai Intézetben az elmúlt hat évben lefolytatott, emberölési tárgyú kriminológiai kutatások főbb eredményeit mutatom be. Kiindulásom alapját az általam 2016-ban önállóan végzett, az emberöléseket általánosságban vizsgáló kutatás eredményei képezik, viszont kiegészítem és összehasonlítom azt a többi, az emberölés egy-egy speciális aspektusát célzó vizsgálatból szerzett információkkal. Tehát ahol nem említem konkrétan, hogy melyik kutatás eredményeiről van szó, ott az önállóan végzett aktakutatásom adatait kell érteni. A kutatási eredmények vonatkozásában hangsúlyozni szeretném, hogy valamennyi közös kutatásban a bűncselekmény motívumainak vizsgálatát, az elmeállapottal, illetve a büntetéskiszabással kapcsolatos kérdések elemzését kaptam, illetve választottam feladatul, a kutatási eredményekről szóló írásos anyagokban e témákról magam írtam az összefoglalókat.

Önálló kutatásom a szándékos emberölések jogi és kriminológiai hátterének feltárását célozta. A vizsgálat a 2013-2014-ben jogerősen lezárt bűnügyi akták iratanyagának kérdőíves elemzésén¹⁸⁶ alapult. A kutatás kérdései kiterjedtek az elkövetők demográfiai jellemzőire, szocio-ökonómiai státuszára, korábbi büntetéseire, mentális állapotára, valamint a sértettek alapadataira is. A kutatás az emberölési cselekmények tipikus körülményeiről, motívumairól is részletes tájékoztatást ad. A vizsgálat kiemelten foglalkozott az elkövető pszichológiai és pszichopatológiai jellemzőinek ítélkezési gyakorlatban történő értékelésének elemzésével. Mindezekon kívül a kutatás górcső alá veszi a mai büntetéskiszabási gyakorlatot, valamint felhívja a figyelmet az emberölésekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákra, jogértelmezési dilemmákra, nehézségekre is.

4.1 *Kutatási kérdések, hipotézisek*

- A korábbi vizsgálatok adatai alapján azt vélelmeztem, hogy az elemzés tárgyául szolgáló ügyek döntő hányada a családtagok – elsősorban a párkapcsolatban lévők – közötti hosszan tartó konfliktus eszkalálódása, a családon belüli erőszak „tetőpontja” lesz.

¹⁸⁶ A kérdőív az 1. számú mellékletben olvasható.

- Előfeltételeztem az alkoholos állapotban elkövetés, az alacsony iskolázottság, a munkanélküliség, az átlagon aluli anyagi helyzet, azaz a kifejezetten rossz egzisztenciális körülmények gyakori előfordulását ebben a mintában is.
- A női elkövetők tekintetében azt vártam, hogy náluk a partner sérelmére történő elkövetés, valamint – főként a kiterjesztett öngyilkosságok esetében – a gyermekeik, illetve az újszülöttjük sérelmére megvalósított ölési cselekmények jellemzőek.
- Az elkövetők mentális állapotát tekintve – a korábbi kutatási eredmények alapján – feltételezhető volt az elkövetés előtt fennálló mentális betegségek, zavarok gyakori előfordulása, amellet, hogy ezek a beszámítási képességet várhatóan nem érintik.
- Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabási gyakorlatának elemzésére irányuló kutatás adatai szerint, még e legbrutálisabb cselekmények miatt elítéltek között is, viszonylag magas volt a büntetlen előéletűek aránya. Ennek alapján feltételeztem, hogy az emberölések elkövetői között még több lesz a büntetlen előéletű terhelt, amelyből következik, hogy az emberölések kiemelkedő hányadánál nem a tipikus bűnözői karrier a jellemző attribútum, hanem a személyiségben rejlő rizikótényezők kapnak kiemelkedő szerepet a „gyilkossá” válás folyamatában.
- A személyiségzavarok, különösen az erőszakos bűnelkövetőknél gyakran diagnosztizált antiszociális személyiségzavar büntetőjogi megítélése régóta vita tárgya mind a jogászok, mind a pszichiáterek körében. A bírói ítéletek erre irányuló részei mentén igyekszem megismerni a személyiségzavar megítélésre vonatkozó jelenlegi ítélkezési gyakorlatot.
- Az erős felindulásban elkövetett emberölések alacsony száma ellenére, azt feltételeztem, hogy a tudatot elhomályosító, tudatszűkítő hatású indulat viszonylag sokszor jelenik meg a mintában, azonban az erős felindulás egyéb feltételeinek hiánya okán az emberölés e privilegizált esetének megállapítására csak kevés ügyben nyílik lehetőség.
- Kutatási kérdésként fogalmazódott meg, hogy van-e az elkövető személyiségének, különösen intellektusának, iskolázottságának „látens” hatása a büntetés mértékére? A fiatalkorú és fiatal felnőttek esetében a magasabb intellektusú terheltek – hasonló tényállás és előélet mellett – enyhébb büntetésben részesültek, míg a több ember sérelmére elkövetett emberölések iskolázottabb és/vagy magasabb értelmi színvonalon álló elkövetői súlyosabb szankcióra számíthatnak. Feltételezésem szerint, az általános mintában szereplő elkövetőkhöz is ez utóbbi eredmények párosulnak.

4.2 A kutatás módszere

Az önállóan végzett kutatási mintába a 2013-14-ben jogerősen lezárt, szándékos emberölés büntette miatt elítélt elkövetők ügyei kerültek, a vizsgálathoz – többnyire – a bírósági, ügyészségi és nyomozati iratok is rendelkezésre álltak. A rétegzési szempontok kialakítása a hivatalos statisztikában megjelenő minősítő körülmények és az emberölés megyénkénti előfordulása mentén történt. Emellett a vizsgált két évben előforduló valamennyi női elkövető aktája, valamint a kóros elmeállapot miatt felmentett elkövetők ügyei is bekerültek a mintába. A bűnügyek elemzését a bűnügyi iratok alapján kérdőíves módszerrel végeztem, az adatok feldolgozása SPSS program felhasználásával történt. A strukturált kérdőívek előre meghatározott válaszlehetőségeket tartalmaztak, az egyes változók közötti összefüggések feltárására chi próbát alkalmaztam.

Az aktákból származó adatokat az emberölési ügyekben ítélező bírakkal történt személyes beszélgetés egészítette ki, amely a résztvevő bírák szakmai továbbképzésének keretében zajlott.¹⁸⁷

4.3 Az önállóan végzett, általános kutatás empirikus eredményei

Az általános emberölési mintába került 133 ügyben összesen 147 elkövető szerepelt, akik a cselekményeiket 169 sértett sérelmére követték el. Egyetlen ügyben nem volt konkrét sértett, mivel a cselekmény az emberölés veszélyeztető alakzata – sok ember életét veszélyeztetve elkövetett emberölés – szerint minősült. A minősítő körülmények előfordulási aránya a következőképpen alakult:¹⁸⁸

¹⁸⁷ 2. számú melléklet: „A feltételes szabadságra bocsátás bírói gyakorlata - Emberölési ügyek büntetés kiszabási gyakorlata, különös tekintettel a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására” című tudományos továbbképzés bírák számára (ideje, helye: 2017. március 16-17., Magyar Igazságügyi Akadémia)

¹⁸⁸ A kutatásban szereplő minősítő körülmények arányai kisebb-nagyobb mértékben eltérnek az országos átlagtól. Ennek oka, hogy az ügyészség bűnügyi nyilvántartásában szereplő ügyszámok – amelyekből a mintába kerülő ügyek kiválogatása történt – több esetben hibásak voltak, azaz az adott ügyszámhoz ténylegesen nem emberölési ügy tartozott, vagy a statisztikai adatrögzítés a vádban szereplő minősítés alapján történt és nem a jogerős ítélet által megállapított bűncselekmény szerint. Így több ügy azért esett ki a mintából, mert bár az ügyész emberölés miatt emelt vádat, a bíróság végül valamilyen más, személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetésében – tipikusan életveszélyt okozó testi sértésben – találta bűnösnek a terheltet. Néhány ügy még nem emelkedett jogerőre, így ezek sem kerültek a mintába.

Mindezen eltérések mellett is a végleges minta alkalmas arra, hogy a jogalkalmazási nehézségeket feltárja, valamint lehetővé teszi az emberölés háttérében álló rizikófaktorok meghatározását is.

A minősítő körülmények előfordulása az általános emberölési kutatás mintájában

	A minősítő körülmény előfordulása (db)	A minősítő körülmény előfordulása az összes min. kör. arányában (%)
alapeset	61	31,8 %
előre kiterveltség	13	6,9%
nyereségvágy	17	8,9%
különös kegyetlenség	42	21,9%
aljas indok/cél	7	3,6%
hivatalos személy stb. sérelmére történő elkövetés	0	0%
több/sok ember életét veszélyeztetve történő elkövetés	1	0,6%
különös visszaesőként történő elkövetés	0	0%
14. életévét be nem töltött személy sérelmére történő elkövetés	13	6,9%
védekezésre képtelen személy sérelmére történő elkövetés	16	8,3%
bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes sérelmére történő elkövetés	4	2,2%
több ember sérelmére történő elkövetés	17	8,9%
összes előforduló minősítő körülmény	192	100%

Az emberölésekkel többnyire nem állt halmazatban más bűncselekmény (76,9%). A lőfegyverrel elkövetett emberölések esetében szinte kivétel nélkül engedély nélküli lőfegyver- és lőszertartással találkozhattunk, ezért ezekben az esetekben az emberöléssel halmazatban lőfegyverrel és lőszerral visszaélés büntette is megvalósult. A 14 év alatti sérelmére elkövetett emberölésekkel gyakran állt halmazatban a kiskorú veszélyeztetésének büntette is, amely bűncselekmény akár komoly előrejelzőnek is tekinthető. Viszonylag gyakori volt a testi sértés és a rablás előfordulása.

A bíróságra került ügyek többsége (81,5%) másodfokon emelkedett jogerőre. Az elsőfokon jogerős ügyek között találhatjuk a kóros elmeállapot miatt felmentett terhelteket (10 fő), valamint azokat, akik enyhe büntetésben részesültek. Az elkövetők 14,3%-a vetett véget

önkezeléssel életének, így haláluk miatt velük szemben az eljárást megszüntették. Közöttük találhatóak meg a kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők, valamint olyanok, akik az előzetes letartóztatás alatt követték el öngyilkosságot.

Az emberölések felderítettségi aránya – mint fentebb olvashattuk – magas, az elkövetőket legtöbb esetben a cselekmény után közvetlenül elfogják és a büntetőeljárás megindul ellenük. A vizsgált elkövetők szinte kivétel nélkül előzetes letartóztatásban töltötték a jogerős ítéletig tartó időt. Az előzetes fogvatartás és a tények viszonylag egyszerű tisztázása miatt az ölési cselekmény és a jogerős ítélet meghozatala közötti időtartam sem túl hosszú: az elkövetők majdnem felénél (45,5%) ez 2-18 hónap volt, 19-36 hónap, azaz három év volt az elkövetők 38,8%-a esetében, míg ennél hosszabb csak 15,6%-ban fordult elő. A hosszúra nyúlt büntetőeljárások során az elkövető kilétének felderítéséig telt el huzamosabb idő, viszont a gyanúsítástól kezdve az ügymenet általában jelentősen felgyorsult. Ilyen ügy volt például, amikor a vádlott – magyar nemzetiségű ukrán állampolgár – egy ismerősét, akihez dolgozni járt át Magyarországra, nyereségvágyból ölte meg. A vádlottat a bűncselekmény után 12 évvel később fogták el, ekkor bűnösségére is kiterjedő beismerő vallomást tett.¹⁸⁹ Olyan ügygel is találkoztam, amelyben az elsőként meggyanúsított személyről – beismerése ellenére – később egyértelműen bebizonyosodott, hogy nem ő követte el a cselekményt.

4.3.1 A bűncselekmény jellemzői

4.3.1.1 Az emberölések elkövetésének helye

A cselekmény motívumától függetlenül elmondható, hogy az ölési cselekmények túlnyomó többségét (65%) az elkövető lakóhelyével megegyező településen valósították meg. A hozzátartozó sérelmére elkövetett emberölések gyakoriságát támasztja alá, hogy az elkövetés helye *gyakran volt azonos az elkövető lakóhelyével*. Az emberölések földrajzi előfordulását illetően a mintában a *legtöbb emberölés a fővárosban és a pest megyei kisebb településeken* történt, ezt követte *Hajdú-Bihar megye*, valamint *Békés*. Ez utóbbi megyében az emberölések száma nem kiemelkedő az országos adatok szerint, azonban a kiterjesztett öngyilkosságok ebben a térségben fordultak elő gyakrabban, így az elkövető halála miatt megszüntetett ügyek közül viszonylag sok került ki Békés megyéből.

¹⁸⁹ Debreceni Ítéletgyűjtemény, Bf.II.883/2013/6. számú ítélet

Az emberölések elkövetési helyének megoszlása a mintában (az elkövetők arányában)

Megye	Gyakoriság	%
Bp	21	14,3
Baranya	8	5,4
Bács-Kiskun	8	5,4
Békés	12	8,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	9	6,1
Csongrád	3	2
Fejér	5	3,4
Győr-Moson - Sopron	3	2
Hajdú-Bihar	15	10,2
Heves	3	2
Komárom-Esztergom	2	1,4
Nógrád	4	2,7
Pest	24	16,3
Somogy	7	4,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	6	4,1
16 Jász – Nagykun - Szolnok	7	4,8
17 Tolna	2	1,4
18 Vas	4	2,7
19 Veszprém	2	1,4
20 Zala	2	1,4
Total	147	100%

A településtípust tekintve – mint fentebb említettem – az emberölések többségét *falvakban* (35,4%) és *kisebb városokban* (25,2%) követték el. A megyei jogú városokban (21,8%) és a fővárosban (14,3%) relatíve alacsony arányban történt ölési cselekmény. Mindennek háttérében a fővároson és városokon kívüli munkanélküliség nagy aránya és az ebből adódó szegénység/mélyszegénység, valamint a kistelepüléseken működő jelzőrendszerek hiányosságai állhatnak. Ugyanakkor kérdésként merülhet fel, hogy a kisközösségek tagjai mennyire figyelnek egymásra, különösen a kiszolgáltatott, idős, beteg emberekre, akik az emberölések tekintetében kifejezetten veszélyeztetett csoportba tartoznak? A kisközösségek összetartó erejének, működésének mint szociálpszichológiai problémának az elemzése messzire vezet és meghaladja e dolgozat kereteit, azonban egy későbbi – szociológiai vagy pszichológiai – kutatás aktuális és bűnmegelőzési szempontból is fontos témája lehetne.

4.3.1.2 Az elkövetés ideje¹⁹⁰

A mintában szereplő emberölések legtöbbször hétköznap történtek (a sértettek 55,6%-ánál), míg hétvégén vagy munkaszüneti napon 42%-ban fordultak elő. A korábbi kutatási eredmények szerint az emberölések inkább hétvégén és munkaszüneti napokon valósultak meg, mivel ilyenkor tartózkodtak otthon a családtagok, ezzel összefüggésben pedig az elfogyasztott alkoholos italok mennyisége is ebben az időtartamban emelkedett. Az általános mintában szereplő elkövetők közötti nagy arányú munkanélküliség és alkalmi munkavégzés miatt a „napi rutinban” nagy valószínűséggel hétköznap és hétvégén nem volt különösebb eltérés, ez magyarázhatja a munkanapokon megvalósult bűncselekmények gyakori előfordulását. Öt sértett halálához az éveken át tartó elhanyagolás vezetett, ezekben az ügyekben az elkövetés folyamatos volt.

4.3.1.3 A bűncselekmények stádiumának jellemzői

A bűncselekmény stádiumát tekintve, a mintába került cselekmények elkövetőinek 60 %-a befejezett emberölést, 35,4 %-a kísérletet, míg 4,8 %-a részben befejezett emberölést követett el. Ez utóbbi cselekmény a több ember sérelmére megvalósított emberölések körében értelmezhető, amelynél befejezettségről csak akkor beszélhetünk, ha legalább két sértett életét veszti. Amennyiben csak egy sértett hal meg, a cselekmény kísérletét kell megállapítani.

A több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló, 2013-ban végzett kutatás adatai szerint az ügyek 27%-ában valamennyi sértett az életét vesztette, 24%-os arányban kísérlet és befejezett emberölés is megvalósult, leggyakrabban azonban a cselekmény nem követelt halálos áldozatot, csupán kísérlet volt megállapítható (49%).¹⁹¹

A fiatalkorúak és fiatal felnőttek által elkövetett emberölésekről végzett kutatás a fiatal elkövetők kegyetlenségét bizonyítja, amikor megállapítja, hogy a 14-24 éves elkövetők 77%-ának felelősségét befejezett emberölésért állapították meg.¹⁹²

¹⁹⁰ Az itt közölt adatok a sértettek arányában értendők, mert az elkövetés időpontjára vonatkozó kérdés a sértetti adatoknál szerepelt (n=169). Ennek oka, hogy a több ember sérelmére elkövetett emberölések között előfordult, hogy az elkövető több különböző időpontban – akár hónapok, évek elteltével – végzett áldozataival.

¹⁹¹ Nagy László – Bolyky Orsolya: i.m. (kutatási jelentés) 8. o.

¹⁹² Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya - Sárík Eszter: i.m. (kutatási jelentés) 41. o.

4.3.1.4 A tettesi alakzat jellemzői

A kutatási adatok alapján talán mondhatjuk azt, hogy az emberölés „magányos műfaj”, ugyanis az elkövetők tipikusan *egyedül* valósították meg cselekményüket (86%). 14% vett részt társtettesként az emberölésben és 3 fő működött közre bűnszegédként. A társas elkövetésben résztvevők egymással legtöbbször testvéri vagy baráti kapcsolatban álltak. A több ember sérelmére elkövetett emberölések esetében is alacsony volt a társas elkövetők aránya (26%).

A fiatalok által elkövetett ölési cselekmények a társas elkövetés tekintetében lényeges különbséget mutattak a felnőttekével szemben. A 14-24 éves „gyilkosok” 51%-a baráttal, rokonnal vagy ismerőssel hajtotta végre cselekményét, amely alátámasztja a fiatalok bűnözésére egyébként is jellemző társas elkövetést.¹⁹³

4.3.1.5 Az elkövető-sértett viszonya az emberölést megelőző időszakban

Miután az emberölések fő motívuma és jellemzője Európában és Magyarországon is a családi konfliktusok egyfajta lezárása, nem meglepő, hogy az ölési cselekményt megelőzően az elkövetők 53,1%-ának rendszeres és durva konfliktusa(i) volt(ak) a sértettel. Sok esetben a veszekedések, dulakodások alkalmával valósult meg a végzetes cselekmény.

Az elkövetők 44,2%-ának viszont korábban semmilyen konfliktusa nem volt a sértettel, azonban ebbe a körbe elsősorban azok az esetek tartoztak, amikor az elkövető és a sértett nem ismerték egymást vagy csak távoli ismerősök voltak. Amennyiben közeli hozzátartozó volt az áldozat, szinte mindig tartósan fennálló rossz, feszült viszonyról számoltak be az elkövetők. Általában a kóros elmeállapot miatt felmentett vádlottak sem kivételek a konfliktusos kapcsolat alól.

A fiatal emberölőkről szóló kutatás rámutatott arra, hogy – az idősebb elkövetőkkel ellentétben – a 14-24 éves ’gyilkosok’ többségében nem, vagy csak látásból ismerte a sértettet

¹⁹³ A fiatalok bűnelkövetésével foglalkozó kutatások, tudományos munkák a társas elkövetést e korosztály egyik legfontosabb jellemezőjének tartják. Pl: Kerecsi Klára: Összefoglaló következtetések és javaslatok. In: Kerecsi Klára – Parti Katalin (szerk.): Látens fiatalkori devianciák. Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – „ISRD-2”, ELTE ÁJK – OKRI, Budapest, 2008, 166. o.; Papp Gábor: Fiatalkori bűnözés és demográfia. Kriminológiai Közlemények 64., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2007, 235-236. o.,

(68%).¹⁹⁴ Az általuk idegen sérelmére elkövetett cselekmények fő motívuma a nyereségvágy volt (45%) és leginkább az idős vagy állapotánál fogva kiszolgáltatott személyeket célozták.

4.3.1.6 Az elkövetés módja

Az erőszak számos módszerét ismerhettük meg az aktákból, azonban leggyakoribbnak mégis a kés használata bizonyult (32,9%). A különös kegyetlenséget általában a pusztá kézzel (eszköz nélkül) történő bántalmazás (25,6%), illetve a helyszínen talált eszközzel való „agyonverés” alapozta meg (21,7%). Lőfegyvert összesen öt esetben használtak. Találkoztunk többek között fojtással (7,7%), mérgezéssel, vízbe fojtással is. Öt esetben a sértett ellátatlanság miatt vesztette életét, hosszas szenvedést követően.

*Erre a legkegyetlenebbnek tekinthető példa, amikor a kistelepülésen élő három testvér 4-5 éven át elhanyagolták magatehetetlen, schizofrén édesanyjukat, aki végül a nem megfelelő ellátás következtében kialakult sérülései és általános rossz állapota miatt életét vesztette. A sértett kijelölt gondnoka a legidősebb fiútestvér (I. r. vádlott) volt. Két lánytestvére gimnáziumban, illetve főiskolán tanult, a testvérek az anyjuk nyugdíjából tartották el magukat. A legkisebb testvér (III. r. vádlott) részben gyermekkorú volt a folyamatos elkövetés során, azonban az anya halálakor már 21. életévét töltötte be. Tanulmányi versenyen vett részt, kiváló eredménnyel végezte a főiskolát. A középső lány (II. r. vádlott) dolgozott, a főiskolai tanulmányait abbahagyta („mert túl sokan jártak oda és nem bírta a tömeget”). Munkahelyére korán ment el és későn jött haza. A fiútestvér nem dolgozott, de sokat járt könyvtárba, olvasgatott. Mindegyik testvér a másiktól várta, hogy az édesanyjuk felé fennálló gondozási kötelezettséget teljesítse. A vádlottak naponta találkoztak édesanyjukkal, hiszen a fiú egy szobában lakott vele, a lányok pedig rendszeresen mellette haladtak el, amikor a fürdőszobába mentek, azonban a sértett iránt teljes közömbösséget tanúsítottak. Maga a lakás is elhanyagolt állapotú volt, a vizelettel, széklettel szennyezett ágyneműk a fürdőszobában és az udvaron heverték. A sértettet évekig nem tették tisztába, felfekvései alakultak ki, elviselhetetlen fájdalmakkal. A bíróság különös kegyetlenséggel, védekezésre képtelen sértett sérelmére elkövetett emberölés büntette miatt 15, 12 és 5 év szabadságvesztés büntetésre ítélte a vádlottakat.*¹⁹⁵

¹⁹⁴ Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya - Sárík Eszter: i.m. (kutatási jelentés) 49. o.

¹⁹⁵ Szegedi Ítéltábla, Bf.III.214/2015/21. számú ítélet

A több ember sérelmére elkövetett emberölések megvalósítása többször „igényli” a veszélyesebb elkövetési eszközök használatát. Bár a kést alkalmazása e körben is gyakran előfordult (38,6%), a lőfegyver használata kiemelkedően magas volt az általános emberölési adatokéhoz képest (16,2%). A puszta kézzel bántalmazás (41%) legtöbbször más módozatokkal párosult. Az egyszerre több ember életét kioltó vagy veszélyeztető módszer tipikusan a sértett otthonának felgyújtása volt, sokszor égésgyorsító anyag használatával (8%).

Az elkövetők a bűncselekmény megvalósítása során általában *nem sérültek meg* (83%), amely a sértetti védekezés hiányára utal. Valóban, a sértettek többsége (75,7%) egyáltalán nem vagy csak minimálisan védekezett az őt ért támadás ellen, ennek oka vagy a fizikai képtelenség volt, vagy a védekezésre képtelen állapotuk (pl.: alvó sértett). Mindössze a sértettek 17,2%-a fejtett ki komoly ellenállást és 4%-ának sikerült elmenekülnie.

4.4 A bűncselekmények motívuma

4.4.1 A motiváció fogalmának rövid történeti áttekintése

Mielőtt a konkrét kutatási eredményeinkre rátérnénk, szükséges elhelyeznünk a motiváció, motívum fogalmát a büntetőjogi dogmatika rendszerében. Jogi értelemben a motivációt a tényállás objektív és szubjektív oldalának elhatárolásából vezethetjük le. „A *külvilágban lejátszódó, a szubjektív elemektől megfosztott objektív történés a jogellenesség megjelenítője* [dogmatikai értelemben a tárgyi oldal], *míg a szubjektív elemek a bűnösség köréhez tartoznak.*”¹⁹⁶ A bűncselekmény szubjektív természete a bűnösségben – szándékosságban vagy gondatlanságban – ölt testet. A *bűnösség a „törvényi tényállás tárgyi oldalához (tehát a cselekményhez vagy annak eredményéhez) fűződő aktuális pszichikus viszony*”¹⁹⁷. A pszichikus viszony a bűncselekmény megvalósulásának időpontjában fennálló tudattartalom kifejeződése, ebből a szempontból a cselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósításáról beszélhetünk. A szándékosság és gondatlanság a bűncselekmény alanyi, azaz szubjektív oldalának kötelező tényállási elemei, míg a motívum és a célzat az „eshetőleges” elemek közé tartoznak.

Pszichológiai értelemben a motiváció „a viselkedés energizálásáért és irányításáért felelős tényezők”¹⁹⁸ összessége. A motiváció kialakulásának alapját kétféle módon közelítik: a készletésre alapuló elméletek szerint az élettani tényezők (például éhség, szomjúság) alakítják motivációinkat, azonban ez nem ad választ a büntetőjog szempontjából is lényeges agresszív viselkedés vagy szexuális vágyak mögött álló motívumokra. Utóbbiakra inkább a másik, ösztönzésre alapuló elméletek nyújtanak magyarázatot, amelyek a külvilágban előforduló események vagy tárgyak motiváló hatását tekintik a viselkedések mozgatórugóinak. A büntetőjogi szemlélet is inkább ez utóbbi irányzathoz áll közelebb, így például a vagyoni elleni bűncselekmények esetében egy konkrét vagyontárgy vagy annak megszerzésének reménye váltja ki a bűnelkövetést. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy az agresszív és szexuális cselekmények hátterében fontos szerepet játszanak bizonyos hormonális állapotok, így

¹⁹⁶ Belovics Ervin: A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa. *Iustum, Aequum, Salutare* III. 2007/3., 31. o.

¹⁹⁷ Békés Imre: A törvényi tényállás tana. In: Békés Imre (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2002, 115. o.

¹⁹⁸ Rita L. Atkinson – Richard C. Atkinson – Edward E. Smith – Daryl J. Bem – Susan Nolen-Hoeksema: *Pszichológia.* Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 589. o. http://www.99.hu/ppk/5/atkinson_-_pszichologia.pdf

valójában a biológiai késztetések és a külső körülmények együttesen motiválják és határozzák meg az emberi viselkedést, így akár a törvénybe ütköző magatartásokat is.¹⁹⁹ Amennyiben a (büntetőjogi) beszámítási képesség két összetevőjére – a felismerési és akarati képességre – vetítjük a motívum szerepét, úgy az akarat kialakulásában a személyiség és a motívum játssza a legfontosabb szerepet.²⁰⁰ Előfordul, hogy a felismerési képesség (értelmi képesség) ép, azonban annak mérlegelő, kritikai funkciói az erős affektus hatására károsodnak, ezáltal a cselekvést kizárólag vagy elsősorban az érzelmi motívumok irányítják (pl.: erős felindulásban elkövetett emberölés). Az egészséges (nem kóros személyiségű és elmeállapotú) ember személyiségének fejlettsége, ezen belül különösen az intellektusának szintje jelentősen meghatározza a voluntáris magartartásának jellegét: „a primitív személyiségen elsősorban affect-vezérlésű, a jól fejlett személyiségen racionális késztetésű és a magasan szervezett személyiségen pedig jellem-késztetésű akarati actusokat látunk.”²⁰¹

Kriminológiai kutatások is kimutatták, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői esetében „az erős emocionális töltésű kriminogén motívumok” mellett a kötelességek és erkölcsileg helyes magatartások fel sem merülnek vagy jelentéktelenné válnak.²⁰²

A bűncselekmények mozgatórugójának felderítése, megértése és értékelése a kriminalisztikai és büntetőjogi gondolkodásnak már régóta központi eleme. A motívumok tanulmányozása és a kérdés jelentősége a bűnelkövetés lelki oldalának vizsgálódásával tett szert nagyobb érdeklődésre: egyfelől a büntetés kiszabás során a tettesi személyiség társadalomra veszélyességének értékelése által, másfelől a beszámítási képesség megítélésékor nőtt meg a pszichológiai tényezők büntetőjogi jelentősége. Bár a motívumokat megpróbálták csoportosítani és az egyes kategóriákhoz rendelni a büntetéseket (pl.: Franz von Liszt), azonban be kellett látniuk, a motívum önmagában nem képezheti a büntetés kiszabásának alapját, mivel az egyes esetek megítélése során a bűncselekménynek számos egyéb körülményét is figyelembe kell venni.

A XIX. századi magyar büntetőjog tudósok a bűnösség meghatározására tett kísérletek során igyekeztek definiálni a szándékosság két elemének, az akaratnak és a tudatnak a viszonyát, valamint ennek kapcsán a motívum fogalmát is elhelyezték a bűncselekménytan rendszerében. A korabeli jogtudományban a szándékosság meghatározására irányuló

¹⁹⁹ Uo. 287–288. o.

²⁰⁰ Dr. Szobor Albert: Affektív és voluntáris magartartás módok igazságügyi elmekörtani értékelése. Medicina Kiadó, Budapest, 1971, 177. o.

²⁰¹ uo. 176. o.

²⁰² Bakóczy Antal (1984): i. m. 405. o.

teóriák²⁰³ - akarat-, tudat-, illetve motívumelméletek – az elnevezésüknek megfelelően emelték ki a dolus adott elemét, mint a leginkább meghatározó tényezőt. Az *akaratelmélet* hívei a szándékossághoz elsősorban a szabad akaratot követelték meg, emellett a tudati oldalon a cselekmény következményei előre látásának kifejezett kívánalma vagy az abba való belenyugvás is szerepet kapott. Az akaratelmélet szerint az akarat egyenlő a szándékkal, azaz, ha az elkövető látja a következményeket, akkor valószínűleg akarja is annak bekövetkezését (pl.: Schnierer Aladár, Kautz Gusztáv, Werner Rezső). A *tudatelmélet* képviselői (Heil Fausztin, Battlay Imre, Fayer László) szerint fennáll a szándékosság, ha az elkövető felismeri az eredmény bekövetkezésének lehetőségét és azt reálisan is elérhetőnek tartja. Másként fogalmazva, a szándékos elkövetés „a törvényi tényállás ismérveinek tudatos létesítése.” (Fayer László) Ezzel az akarat meglétének követelményét kihagyták a meghatározásból. Finkey Ferencz vitatja ezt a nézetet: értelmezésében a szándék két eleméből „a tudat az értelmi erőt, az akarat a hajtó erőt” adja az elkövető számára.²⁰⁴ A tudatban a tények jelennek meg, míg az akarat a cselekvés véghezviteléhez szükséges. A szándékosság megállapíthatóságához nem szükséges az eredmény célul tűzése. A *vegyes elmélet* szerint a büntetőjogi felelősség feltétele a szándékos (akaratlagos és a külvilágban megjelenő) cselekvés és az eredmény előre látása (Lauffer Gyula).²⁰⁵ A *motívum büntetőjogi fogalmának* talán legjobb meghatározása Vámbéry Rusztem nevéhez fűződik: a motívum „a cselekvés eredményének lelki vetülete”.²⁰⁶ Vámbéry a motívumot az akarat és az eredményképzet közötti közvetítőként definiálja. Akkor beszélhetünk szándékosságról, ha felmerült a jogellenesség eredményképzete, de az nem rendelkezett visszatartó erővel. Vámbéry szerint a motívum figyelembe vétele a büntetéskiszabás során válik jelentőssé, de az individualizáció megteremtése érdekében a törvénykezésben és a büntetési rendszerben is szerephez juthat.²⁰⁷ Finkey Ferencz a motívumok tanának kifejtéséről szóló értekezésében²⁰⁸ a tetteből, mint „külső tényálladékból” indul ki és halad az ezt megelőző lelki folyamat elemzése által a motívum meghatározása felé. A tettet mindig akarat előzi meg, az pedig egy elgondolt célra irányul, mivel az ember sosem cselekszik cél nélkül. A cél képzete az emberi tudatban jelenik meg és

²⁰³ Az elméleteket összegyűjtötte és feldolgozta Zalka Gábor: i.m.

²⁰⁴ Finkey Ferenc: A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban. Büntető Jog Tára. Budapest, 1899. XXXVIII. 5. szám, 72. o. idézi: Zalka Gábor: i.m. 100. o.

²⁰⁵ Lauffer Gyula: A dolus fogalmához. Magyar Igazságügy, Budapest, 1904. XXIX. 232. o. idézi: Zalka Gábor: i.m. 100-101. o.

²⁰⁶ Vámbéry Rusztem: Büntetőjog. I. füzet. Grill Károly Könykiadóvállalata, Budapest, 1913, 200. o. idézi: Zalka Gábor: i.m. 101. o.

²⁰⁷ Finkey Ferenc: A motívumok tana a büntető jogban. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXVII. kötet 4. füzet, Budapest, Franklin-társulat, 1903, 256. o.

²⁰⁸ uo. 264. o.

hossa létre az akaratot a megvalósítás érdekében. A cél képzetét az érzelmek, vágyak, indulatok idézik elő, vagyis ezek képezik a „lelki tényálladék” első stádiumát.²⁰⁹ A motívumot Finkey a következőképpen határozza meg: „Motívumok azok az érzelmek, indulatok, vágyak, melyek az ember akaratát valamely öntudatosan kitűzött cél, vagy célok megvalósítására s e végből valamely cselekvés közvetlen véghezvitelének elhatározására bírják.”²¹⁰ A motívum tehát több a képzetnél, mert hozzá tartozik az indulat, érzelem is. Véleménye szerint motívumról csak a beszámítási képességgel rendelkező, tudatánál lévő személynél beszélhetünk.

Angyal Pál a motívumelmélethez csatlakozva hangsúlyozta, hogy a motívum nem azonos az eredményképzet motiváló hatásával és a szándékosság szempontjából irreleváns fogalom. A szándékosság megállapításához elegendő, ha valaki a kötelességellenesség tudatában, az eredményképzet hatása alatt határozta el magát a cselekvésre. A motívum „a cselekvés alapja és illetőleg az akarás indító okául szereplő képzetrel kapcsolatos érzelem [...], tehát az az indulat, vágy, stb., mely a cselekménynek szociál-etikai színezetet kölcsönöz.”²¹¹ Az alapmotívumot általában a bíróság értékeli a súlyosító-enyhítő körülmények között, de bizonyos tényállásoknál a törvényben is szerepel (pl.: aljas indok).

A mai büntetőjogi nézetek leginkább a motívumelmélet definíciójának felelnek meg. Nagy Ferenc szerint a „*motívum az a szükséglet, érzelem, vágy, ami az embert cselekvésre sarkallja (ami a „mi miatt” kérdésre ad választ).*”²¹² Mészáros Ádám megfogalmazása kifejezetten a büntetőjogi értelemben vett motívumra vonatkozik: „*motívum alatt azt a szükségletet, illetve vágyat értjük, amely az elkövetőt a büntetendő cselekmény elkövetésére készíti, sarkallja*”²¹³. Vaskuti András meghatározása alapján a motiváció „*a bűncselekmény belső indító oka, a bűncselekmény elkövetésére irányuló elhatározást megelőző tudati folyamat eredménye. A motívum kialakulásához vezető folyamat során fellépnek az elhatározás irányába ható, illetve az attól visszatartó gondolatok, majd a kialakult motívumnak megfelelően az elhatározás az elkövetőben realizálódik.*”²¹⁴ A motívum a bűncselekmény alanyi oldalához tartozó, szubjektív, azonban nem szükségképpen tényállási elem, az csak néhány bűncselekménynél

²⁰⁹ uo. 264. o.

²¹⁰ uo. 274. o.

²¹¹ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Teljesen átdolgozott harmadik kiadás. I. füzet. Athenaeum, Budapest, 1920, 328. o.

²¹² Nagy Ferenc: A bűncselekmény fogalma és fogalmi elemei. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: i.m. 177. o.

²¹³ Mészáros Ádám: Büntetőjogi alapismeretek. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára. Szeged, 2005. <http://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.htm#12>

²¹⁴ Vaskuti András: Szubjektív tényállási elemek. http://www.vaskuti.hu/doc/06_Szubjektiv_tenyallasi_elemek.pdf

jelenik meg a törvény szövegében (pl.: nyereségvágyból elkövetett emberölés büntette). A motívum büntetőjogi értékelése leggyakrabban a büntetéskiszabás körében jelenik meg.

4.4.2 Az emberölések motívumainak jellemzői általában²¹⁵

Emberölésnél az elkövetés módja, eszköze, helye, ideje, motívuma bármi lehet, ami alkalmas más életének kioltására. Ezeket vagy minősített esetként, vagy a büntetéskiszabás során súlyosító vagy enyhítő körülményként értékeli a bíróság. A bűncselekmény motívumáról mint minősített esetté alakító tényezőről a nyereségvágyból, illetve az aljas indokból vagy célból elkövetett emberölésnél beszélhetünk. Első esetben a bűncselekmény elkövetésének mozgórugója az anyagi haszonszerzés, míg a másodiknál az erkölcsileg súlyosan elítélendő, az áldozat megalázására, kínzására vagy szexuális kihasználására irányuló magatartás kifejtése sarkallja a tettetést az ölésre.

Az önállóan végzett, általános emberölési kutatásban az elkövetőknek mindössze 13-16%-át motiválta *anyagi haszonszerzés*. E cselekménytípus esetén figyelhető meg legnagyobb arányban, hogy az elkövető korábban nem ismerte a sértettet (a nyereségvágyas cselekmények sértettjeinek 41%-a). A betöréssel lopással induló és öléssel végződő cselekmények – amelyek a nyereségvágyas emberölések 23%-át tették ki – valamennyi kutatásban leginkább a fiatalok és fiatal felnőttek elkövetőkhöz köthetők (14–24 évesek), amelyeket tipikusan az idős, gyengébb fizikumú, sokszor beteg sértettek sérelmére valósítottak meg.²¹⁶ A *nyereségvágyas emberölés másik típusa a felkérésre történő gyilkosság* (9 elkövető), azaz a klasszikus értelemben vett „bérnyilkosság”, amelyek a több ember sérelmére elkövetett emberöléseknél fordultak elő. Meg kell jegyezni, hogy az általunk elemzett ügyekben jellemzően a felkérő és a felbérelt tettes együtt követte el a cselekményt. A bérnyilkosság kapcsán találkozhattunk az alvilági leszámolóhoz tartozó esetekkel is.

Az elkövetők 17%-ánál jelent meg a *féltékenység* motívuma. Ezek a cselekmények elsősorban olyan férfiakkal kapcsolódtak, akik képtelenek voltak elfogadni a feleség/élettárs szakítását és új partnert, annak ellenére, hogy sokszor ők maguk is új párkapcsolatot létesítettek. A szakértői

²¹⁵ Nagy László – Bolyky Orsolya: i.m. (kutatási jelentés), 17-26. o., valamint az emberölésekről általánosságban szóló, a szerző saját kutatásának eredményei alapján

²¹⁶ Míg a nyereségvágyas emberölések sértettjeinek átlagéletkora 52 év, addig a többi emberölés esetében a sértettek életkora átlagosan mindössze 34 év volt. Így elmondhatjuk, hogy a nyereségvágyból, több ember sérelmére elkövetett emberölések főként az idősebb korosztályt veszélyeztetik.

vélemények kimondták, hogy ezekben az esetekben alapvetően nincsen szó valódi szerelemről, hanem birtoklásvágy, leválási képtelenség és különböző kötődési zavarok segítik elő az ölési cselekményt. A kifejezetten jól szituált, akár felsőfokú végzettségű, büntetlen előéletű elkövetők legtöbbször „szerelemfélézés” vagy az ebből fakadó bosszú miatt valósították meg cselekményüket. A „félétekeny” elkövető sokszor az alkohol „bátorító”, valójában agresszivitást fokozó hatása alatt követi el tettét.

Az általános kutatásban a leggyakrabban a *régóta tartó konfliktusos viszonyból* eredő cselekmények fordultak elő (23%), a több ember sérelmére megvalósuló emberölésekről szóló vizsgálatban ez az arány még magasabb volt (43,4%). Ezek az esetek kizárólag családon belül, leginkább házastársak/élettársak, válófélben lévők vagy volt partnerek között fordultak elő. E cselekmények áldozatai többségében nők és amennyiben a vizsgált cselekményeket több ember sérelmére követték el, a többi sértett legtöbbször a gyermek(ek) voltak (a sértettek 9,3%-a).²¹⁷ Sértetti közrehatás leginkább a még fennálló partneri kapcsolatban fordult elő (házastársak között 38,5%-ban, élettársak között 62,5%-ban), volt partnereknél már kevésbé volt jellemző.

Külön kategóriába soroltuk a „hirtelen” *fellépő indulatból* elkövetett, szituatív jellegű emberöléseket (sértettek 18,5%-a, több ember sérelmére elkövetett emberöléseknél a sértettek 4%-a), amelyek az erős felindulás privilegizált tényállásába nem illeszkedtek, azonban a cselekmény pusztán indulat hatására, komolyabb előzmény nélkül valósult meg. E cselekményeket szinte kivétel nélkül az elkövető és a sértett ittas állapotban történő dulakodása jellemezte (a szituatív cselekmények 64,5%-ában).

A *nemi erkölcs elleni* bűncselekmény végrehajtása érdekében alkalmazott emberölések, vagy ha az ölési cselekmény egyik motívuma a nemi élet szabadsága elleni erőszakos bűncselekmény végrehajtása, valamint, ha az ölési cselekmény a nemi vágy fokozása érdekében történik, az emberölés aljas célból elkövetettnek minősül.²¹⁸ Valamennyi kutatásban elenyésző számban fordultak elő szexuális motívumú emberölések. Kérdésünk inkább arra irányult, hogy a cselekménynek volt-e szexuális aspektusa. Az így kibővített körben sem találkozhattunk sokkal több szexuális vonatkozású bűncselekménnyel, azonban ide soroltuk a homofób

²¹⁷ Hozzá kell tenni azonban, hogy a gyermekek ellen megvalósított erőszakos cselekmények, köztük az emberölések elkövetői kb. 45%-ban az anyák, akik nem a korábban privilegizált esetként szabályozott újszülött megölését követték el, hanem annál idősebb, de nekik még teljességgel kiszolgáltatott életkorú gyermekeik sérelmére valósították meg az emberölést vagy kísérletét.

²¹⁸ 3/2013. BJE jogegységi határozat II. rész 3. pontja

indíttatású emberöléseket (értve ezek alatt a homoszexuális közeledést elutasító durva, erőszakos és ölést eredményező cselekményeket), valamint a bosszúból megvalósított szexuális aktusokat is (tehát azokat, amelyeknél bár történt szexuális abúzus, azonban ez inkább a régóta gyűlölt sértett megalázását célozta és nem a nemi vágy kielégítését).

A *félelem* motiválta emberölések során az elkövető az őt vagy más személyt fenyegető vélt vagy valós támadás ellenében cselekedett, azonban jogos védelem valamely törvényi feltétel hiányában vagy a körülményekből adódóan mégsem volt megállapítható. Az okokat áttekintve a következőket tapasztaltuk: az egyik típusban a jogos védelem aránytalan vagy időbeli túllépése valósult meg. A másik esetkör a jogos védelem és a megelőző jogos védelem félreértelmezéséből fakadó, jogszabályba ütköző módon kiépített védelmi berendezések használata volt. Ez utóbbi elkövetési mód tipikusan a telekhatáron kifeszített és áram alá helyezett drót alkalmazásában érhető tetten. A védelmi berendezést jellemzően csak éjszakára helyezték áram alá és reggel kikapcsolták belőle a feszültséget. Az áramütés veszélyét a dróthoz erősített, égő villanykörte jelezte. Több esetben nem volt konkrét sértettje az ügynek, mivel senki nem szenvedett áramütést. Ilyenkor vagy a szomszéd jelentette fel az elkövetőt, vagy a hatóság véletlenül fedezte fel a kifeszített drótot. A műszaki szakértői vélemények minden esetben azt állapították meg, hogy drótban futó áram csak speciális körülmények (nedvesség, szívbetegség stb.) fennállta esetén okozhat halálos áramütést, egyébként nem alkalmas az emberi élet kioltására. A bíróságok ilyenkor azonban a több ember sérelmére elkövetett emberölés büntetnének kísérletét állapították meg. Az áram alá helyezett kerítéssel történő védekezés a roma-sorozatgyilkosságok után terjedt el a kisebb településeken. A nem romák által alkalmazott hasonló módszerek alkalmazása során viszont néhány esetben valóban bekövetkezett kisebb áramütés, amelyet legtöbbször olyan gyermekek szenvedtek el, akik a kerítésen át akartak bemászni az elkövető kertjébe. Hozzá kell tennünk, hogy a tulajdon elleni bűncselekmények nyomozási eredményességi mutatói az általunk vizsgált időszakban folyamatosan romlottak.²¹⁹ Az új Btk.-ban megjelenő, a jogos védelem lehetőségének kiszélesítését biztosító szabályozást a betöréses lopások nagy arányú felderítetlenül maradása is indokolhatta.

²¹⁹ 2000-ben az eredményességi mutató 23% volt, míg 2012-ben 14,1%-ra esett.

Téveszme motiválta, valamint motívum nélküli emberölések

Kutatásunk is alátámasztotta azt a nézetet, miszerint a konkretizált ok nélkül megvalósított bűncselekmények az elkövetői oldalon jelentkező tényezők miatt – ehelyütt gondoljunk a kóros elmeállapotban elkövetett cselekményekre – kriminológiai értelemben nem nevezhetők teljesen véletlenszerűnek.²²⁰ A motívum nélküli emberölések valójában csak a racionális gondolkodás fogalomrendszerén belül tűnnek ilyenek, míg az elmekórban szenvedők szempontjait figyelembe véve ezek a cselekmények teljesen ésszerűek (pl.: a schizofréniában szenvedő elkövető az általa sátánnak vélt személy megölésével az egész emberiséget meg akarja menteni a gonosztól). Azonban a büntetőjog nyilvánvalóan csak egyfajta szemszögből értékelheti az ember cselekedeteit és ez a társadalom értékítéleteinek, erkölcsi elvárásainak és a békés együttélés biztosításának való megfelelés. Azok a cselekmények, amelyek mindezeket veszélyeztetik, a jogalkotó büntetendőnek nyilvánítja. Így azok a valóságnak meg nem felelő vagy a valóságot tévesen értékelő képzetek, amelyek kizárólag a kóros elmeállapotú személy gondolkodásában jelennek meg, büntetőjogilag tényként nem vehetők figyelembe.

A téveszme mint motívum a jellemzően paranoid skizofréniában szenvedő elkövetők sajátja, és ez minden esetben magával vonta a kóros elmeállapot miatti felmentést (6%). Kiterjesztett öngyilkosságot az elkövetők 9,5%-a valósított meg, közöttük is többen a téveszmék hatására követték el tetteiket.

A több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kutatásban olyan elkövetők is megjelentek, akiknél nem sikerült felderíteni a cselekmény motívumát, ugyanakkor beszámítási képességük teljes volt (7 fő). Esetükben a beszámítási képességüket illetően az igazságszolgáltatás képviselői és az elmeorvos szakértők is bizonytalanok voltak, de végül úgy ítélték meg, hogy büntetőjogi felelősségük megállapítható. Erre példa a nagy érdeklődésre számot tartó pécsi egyetemi lövöldöző esete is.

4.4.3 A fiatalok által megvalósított ölelési cselekmények motívumai²²¹

A fiatalok által megvalósított ölelési cselekmények több szempontból különböznek az idősebb korosztályétól. Nincs ez másként a motivációs háttér tekintetében sem, ezért szükségesnek tartom a kifejezetten e korcsoportra irányuló kutatásunk eredményeinek rövid bemutatását. Az

²²⁰ Korinek László: Kriminológia. II. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 90. o.

²²¹ Bolyky Orsolya: Született gyilkosok? Motivációk és mentális jellemzők. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 85-103. o.

elsősorban felnőtt elkövetőket vizsgáló másik két emberölési kutatás magában foglalta a fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölők egy részét is. Mint ahogyan fentebb láttuk a kutatási adatokat, ezeknél is kimutatható, hogy a motívumok jó elhatárolási alapot jelentenek a bűnelkövetői életkor tekintetében. Valamennyi kutatás – beleértve a régebbieket is – ugyanazokat a fő motívumokat találta a fiatal gyilkosok esetében.

A fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők motívumainak megoszlása korcsoportonként

Motívum	14-17 évesek		18-21 évesek		22-24 évesek	
	fő	%	fő	%	fő	%
Nyereségvágy	21	36,2	45	49,4	10	62,5
Harag, indulat	14	24,2	14	15,4	2	12,5
Bosszú, megtorlás	3	5,2	10	11	1	6,25
Szerelemfélézés	2	3,4	3	3,3	1	6,25
Más bűncselekmény leplezése	2	3,4	1	1,1	0	0,00
Szexuális indíték	2	3,4	4	4,4	1	6,25
Védelmesítő jelleg	1	1,7	3	3,3	1	6,25
Szóváltás, dulakodás	3	5,2	5	5,5	0	0,00
Eltitkolt teresség	5	8,7	1	1,1	0	0,00
Félelem	0	0,0	2	2,2	0	0,00
Szolidaritás	3	5,2	0	0,0	0	0,00
Megalázás, hatalom	2	3,4	0	0,0	0	0,00
Nincs azonosítható motívum	0	0,0	3	3,3	0	0,00
Összesen	58	100,0	91	100,0	16	100,00

A fiatal korosztályon belül, az életkor növekedésével egyre fontosabbá válik az *anyagi javak megszerzése* – akár emberi élet árán is. Minél idősebb elkövetőkről beszélünk, annál kevésbé van jelen a különös kegyetlenség, illetve annál gyakrabban jelenik meg az előre kiterveltség, vagyis az átgondoltabb, kizárólag az értékek megszerzésére irányuló magatartás.

Bár a nyereségvágyas emberöléseket alapvetően nem soroltuk az indulati cselekmények közé, mégis elmondható, hogy a betöréses lopások során rajtakapott fiatalok döntő többsége az indulata fékezetlen kirobbanása következtében bántalmazta a sértettet oly módon, hogy akár hosszan tartó, az átlagosat lényegesen meghaladó szenvedést okoztak, azaz cselekményük különösen kegyetlenül elkövetettnek is minősült a nyereségvágy mellett.

Az *indulati cselekmények* megvalósítása elsősorban a fiatalabb korosztályra jellemző, így a haragból, bosszúból vagy szóváltás után elkövetett ölések nagyobb arányban jelennek meg a 14–24 éveseknél, mint az idősebb elkövetőknél.²²² Ez leginkább éjszakai szórakozás alkalmával, alkoholtól és/vagy kábítószerrel befolyásolt állapotban történik meg. Tipikusan a nem tiszta tudat és a maguknál hordott rugós kés, pillangókés vagy más, életveszélyes sérülés okozására alkalmas eszköz elővétele vagy a helyszínen talált tárgy (például vascső, nagyobb

²²² Az indulatok kontrollálatlanságára utal az a statisztikai adat is, amely szerint a huszonöt év alattiaknál átlagosan csupán 38 százalékban marad kísérleti szakaszban az emberölés, míg az idősebeknél az emberölési kísérletek aránya 46,7 százalék. Forrás: ERÜBS

méretű bot vagy kő) kontroll nélküli használata okozta a sértett halálát a dulakodások során. A különös kegyetlenség nagy aránya²²³ szintén az önkontroll hiányára, a felfokozott idegállapokra és a felgyülemlett feszültség eszkalálódására utal.

Ugyancsak az indulat dominált az elkövetőt ért sérelem *megtorlásaként* elkövetett emberöléseknél, amelyek leginkább a 18–21 éveseknél fordultak elő. Ezeknél az ügyeknél az évek alatt kialakult sértett iránti ellenszenv vezetett az ölési cselekményhez.

Méltányolható motívumként értékeltük a főként fiataloknál megjelenő *szolidaritás, valamint a másokat védelmező, illetve a sértettől való félelem motívumát*. A barátot érő korábbi sérelem miatti együttérzés és a közös bosszúállás, vagy a sértetti támadást elhárító, de a jogos védelem határát túllépő, illetve a sértett provokatív viselkedésére reagáló cselekmény vezetett a bűncselekményben való részvételhez.

²²³ A fiatalok és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkre irányuló kutatásban szereplő elkövetők 50,9 százalékának cselekményénél szerepelt a különös kegyetlenséggel elkövetés a minősítő körülmények között.

4.5 Az elkövetők és a sértettek demográfiai adatai és szocio-ökonómiai háttere²²⁴

4.5.1 Nemek és az emberölés összefüggései

A mintába került elkövetők nemi megoszlását tekintve a férfiak dominanciája érvényesült (**81% férfi és 19% nő**). A mintában a női elkövetők aránya felülreprezentált volt annak érdekében, hogy az általuk elkövetett cselekményekről elegendő információt kapjunk, ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy – az említett kutatások eredményeit is figyelembe véve – az emberölést elkövetők között a nők aránya magasabb a többi bűncselekményhez képest.

A minősítő körülmények előfordulása a nemek arányában

	Férfiak (119=100%)	Nők (28=100%)
Alapeset	53 (44,5%)	8 (28,6%)
Előre kitervelt	12 (10,1%)	1 (3,6%)
Nyerességvágy	14 (11,8%)	3 (10,7%)
Aljas indok vagy cél	7 (5,9%)	0
Különös kegyetlenséggel	34 (28,6%)	8 (28,6%)
Több ember életét veszélyeztetve	1 (0,8%)	0
14 év alatti sérelmére	6 (5%)	7 (25%)
Védekezésre képtelen állapotú sértett sérelmére	11 (9,2%)	5 (17,9%)
Idős koránál fogva korl. véd. képes személy sérelmére	3 (2,5%)	1 (3,6%)
Több ember sérelmére	16 (13,4%)	1 (3,6%)

4.5.1.1 Női elkövetők

A nők bünelkövetése, főként az erőszakos cselekmények tekintetében a kriminológiai vizsgálatok régóta kutatott területe. A nők bünelkövetési aktivitása mindig is elenyésző volt a férfiakéhoz képest.²²⁵ A nők által elkövetett emberölések leggyakrabban előforduló típusa a férj/partner sérelmére, hosszú ideje fennálló konfliktusos viszonyból eredő elkövetés,

²²⁴ Az itt szereplő kutatási eredmények szintén a szerző önállóan végzett kutatásából származnak.

²²⁵ Az összébűnözést és az erőszakos bűncselekményeket tekintve a női elkövetők aránya 16-17% körül mozog, Forrás: Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről. ENyÜBS, 2015 és Virág György – Kulcsár Gabriella – Rosta Andrea: Erőszakos bűnözés. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós: Kriminológia. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 564. o.

valamint szintén jellemző a saját gyermek ellen fordulás.²²⁶ Előbbi a „bántalmazott nő-szindróma” esete, míg az utóbbi lehet a „szülés utáni pszichózis”²²⁷ vagy a súlyos depresszióból adódó kiterjesztett öngyilkosság is. E megállapításokat empirikus kutatásaink teljességgel alátámasztották.

A vizsgálatainkban szereplő, nők által elkövetett emberölések motívuma mindig érzelmi-indulati alapú volt. Legtöbbször gyermekük vagy partnerük sérelmére valósították meg az ölési cselekményt, de előfordult az édesanya megölése is. A női elkövetők több mint fele (53,6%) az emberölést megelőzően pszichiátriai problémával küzdött, sokszor gyógyszeres kezelés alatt állt, vagy visszaélészerűen használt nyugtatókat, altatókat. A férfiaknál ez az arány 39,5% volt. Mentális betegségük azonban általában a beszámítási képességüket nem érintette. A nők cselekményei legtöbbször egyszeresen minősültek, kivéve a különös kegyetlenséggel és védekezésre képtelen személy sérelmére minősítő körülmények együttállását, amely háromszor jelent meg.

A több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kutatás elkövetőinek körében a nők aránya alacsonyabb volt (8,9%), rendszerint gyermekeik sérelmére, kilátástalannak ítélt élethelyzetük miatt valósították meg cselekményüket, majd sok esetben önmagukkal is végeztek vagy az öngyilkosságot megkísérelték.

A fiatalok által megvalósított emberölésekről szóló kutatás adatai is azt mutatják, hogy ez esetben is hasonlóan alakult a női elkövetők aránya (8,5%), azonban közöttük legtöbbször az eltitkolt terhességet követően és a titokban, segítség nélkül lezajlott szülés után közvetlenül megvalósított újszülött-ölés fordult elő.²²⁸ Más típusú ügyekben a lányok általában részesként – bűnsegédként vagy egy-két esetben felbujtóként – vettek részt a bűncselekmény elkövetésében.

Az emberölések *sértetteit* a nők magas aránya jellemzi (lásd statisztikai fejezetet). Kutatási eredményeink is ezt támasztják alá: az általános emberölési mintában az áldozatok fele, míg a több ember sérelmére megvalósított emberölések között 41,3% volt a női sértettek aránya. A tettes tipikusan a kapcsolat befejezését el nem fogadó házastárs/élettárs volt.

A fiatalok által elkövetett emberölések körében is nagy arányban szerepeltek női áldozatok

²²⁶ Virág György – Kulcsár Gabriella – Rosta Andrea: i.m. 565. o.

²²⁷ Tamási Erzsébet: Női végzet, férfibűn. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 143. o.

²²⁸ Tamási Erzsébet: Női végzet, férfibűn. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i. m. 145-156. o.

(39%), viszont hozzá kell tenni, hogy esetükben a motívum más volt: főként nyereségvágyból elkövetett cselekményekkel találkoztunk és az elkövetők a sértett fizikai gyengeségét használták ki.

4.5.2 *Életkor és az emberölések összefüggései (önállóan végzett kutatás eredményei)*

Az elkövetők **életkori összetételéről** elmondható, hogy legtöbben a 25-40 éves, valamint a 41-60 éves korosztályból kerültek ki (39,5%, ill. 36,1%). Fiatalkorú és fiatal felnőtt (14-24 évesek) összesen 17%-ban fordultak elő. 7,5% volt az idős, 60 év feletti korú elkövetők aránya. Az emberölést elkövetők átlagéletkora 39,37 év volt, amely jóval magasabb életkor, mint általában a legaktívabb bűnözői életkor, különösen az erőszakos bűncselekmények tekintetében. *Mindez arra enged következtetni, hogy az emberölés legtöbb esetben kívülről esik a bűnelkövetői iven, attól függetlenül következik be. Ezt támasztja alá a kutatásunk során kapott azon adat is, amely szerint a mintában szereplő elkövetők 55,1%-a büntetlen előéletű volt.* A motívum és az életkor összefüggéseivel a motívumok elemzésénél foglalkozunk részletesen.

A több ember sérelmére elkövetett emberölések tetteseinek életkori megoszlása alapján elmondható, hogy a 18–24 éves korosztályból került ki az elkövetők 21,3%-a, míg a 25–40 évesek az elkövetők 45,6%-át alkották. Cselekményük összefüggést mutat a családi konfliktusok, válások nagyobb számával, az egzisztencia elvesztésével vagy hiányával, illetve a gyakran előforduló alkoholista életmóddal. 40 év felett a bűnözői aktivitás csökken (30,8%). Az időskori szélsőséges agresszió hátterében sokszor mentális leépülés áll.

A *sértettek életkorát* tekintve valamennyi kutatás alapján elmondható, hogy leggyakrabban középkorúak (40-60 évesek) az áldozatok, akiknek sérelmére tipikusan a hasonló életkorú elkövetők a családban, illetve párkapcsolatban régóta fennálló konfliktusból eredően valósítják meg cselekményüket. A 25-40 éves korosztályban is sokan ugyanezen okból váltak áldozattá, azonban közöttük gyakran fordult elő a szituatív jellegű – utcai, alkalmi konfliktusból adódó – deliktum is. Az idősebb áldozatok többnyire nyereségvágyból elkövetett ölések vagy a szülőgyilkosságok sértettjei: az általános emberölési kutatás adatai szerint a nyereségvágyból elkövetett emberölések sértettjeinek 53%-a volt 60 évnél idősebbek voltak. Az értékek megszerzésére irányuló cselekmények elkövetői jellemzően fiatalok, akiknek fő célpontjai az egyedül élő, fizikai állapotuknál vagy koruknál fogva kiszolgáltatott,

ennél fogva sokszor az idős emberek.²²⁹

A gyermekek sérelmére megvalósított cselekmények nagy része speciális megítélést igényel: egyfelől ide tartozik a szülő nőnek az újszülöttje sérelmére elkövetett emberölése, valamint a kiterjesztett öngyilkosságoknak tipikusan az anya általi véghezvitele, illetve az apáknak a feleségük szakításából származó bosszúból elkövetett, a gyermekek ellen irányuló cselekményei.

A sértettek életkori megoszlása az önálló (általános) emberölési kutatás adatai alapján

Korcsoport	gyakoriság (fő)	%
újszülött	6	3,6
1-14 éves (gyermekkorú)	10	5,9
15-18 éves (fiatalkorú)	6	3,6
19-24 éves (fiatal felnőtt)	13	7,7
25-40 éves	31	18,3
41-60 éves	61	36,1
60 év felett (időskorú)	42	24,8
Összesen	169	100

4.5.3 Párkapcsolati, családi jellemzők

Általánosságban elmondható, hogy az elkövetők az emberölés megvalósításának időszakában rendezetlen családi viszonyok között, lakóhelyüket és/vagy lakótársaikat gyakran váltogatva éltek. Csupán az elkövetők 10,9%-a élt úgy, hogy gyermekén és partnerén kívül más nem lakott vele egy háztartásban, illetve 16,3% élt kettesben partnerével. Sokan az aktuális partnerükkel és a szülőkkel laktak egy fedél alatt, amely önmagában is konfliktusforrást jelentett. 17% élt egyedül, valamint 6,8% volt hajléktalan, 27,9% egyéb ismerősöknél, rokonoknál, barátoknál húzta meg magát. *A párkapcsolattal rendelkezők 45%-a a partnerük sérelmére követte el az emberölést, míg a szüleivel vagy valamelyik szülőjével együtt élőkre (21%) jellemző volt, hogy a szülő lett az emberölés áldozata.*²³⁰ A családon belüli

²²⁹ A fiatalkorúak és fiatal felnőttek által elkövetett szándékos emberölésekre irányuló vizsgálat adatai szerint, a sértettek 29%-át tették ki az idős (60 évnél idősebb) sértettek. Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. Kutatási jelentés, OKRI, 2013, 49. o.

²³⁰ Az elkövetők 54,4%-ának volt partnere és 42,2%-uk együtt is élt vele.

gyilkosságok háttérében – a korábbi kutatási eredményekkel összhangban – az elkövető és az áldozat hosszú ideje fennálló konfliktusos viszonya, egymás bántalmazása, italozó életmódja, munkanélkülisége és mindebből adódóan átlagon aluli anyagi helyzete állt.

4.5.4 Iskolai végzettség

Az elkövetők általában alacsony *iskolai végzettséggel* rendelkeztek. Tipikusan az általános iskola befejezése után nem tanultak tovább (38,8%), esetleg szakiskolát (szakmunkásképzőt) végeztek (27,2%). 15%-uk érettségizett le, és 5 fő (3,4%) rendelkezett diplomával. Az elkövetők között nagy számban fordult elő olyan, aki valamilyen tanulmányát félbehagyta. Az oktatási intézményből való kikerülés általában szorosan összefüggött deviáns magatartásokkal, mint például a rendszeres és nagymértékű alkoholfogyasztással, droghasználattal, vagy – felsőfokú tanulmányok abbahagyása esetén – pszichiátriai megbetegedéssel vagy az élethelyzet negatív irányú megváltozásával.

A fiatalok és fiatal felnőtt emberlőről szóló kutatásban, tehát a 14-24 évesek esetében az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők aránya 37% volt, ez – ugyanezt a korosztályt tekintve – az országos átlagnak a több, mint tízszeresét jelenti.²³¹ Az alacsony iskolai végzettség mellett a gyenge, átlagon aluli iskolai teljesítmény (osztályismétlés, rossz tanulmányi eredmény), valamint az iskolakerülés is jellemző volt. A mintába tartozó elkövetőknek csupán ötöde járt rendszeresen iskolába. A gyakori hiányzás egyenes következménye volt, hogy a tanuló végül magántanulóvá vált, ami esetükben egyet jelentett az oktatási rendszerből való kieséssel.²³²

A fiatal elkövetők esetében a bűncselekmény elkövetésének módja és az iskolai végzettség erős összefüggést mutatott: az iskolázatlanok (általános iskolát sem végezték el) és a maximum általános iskolai végzettséggel rendelkezők követték el a minősített cselekmények tetemes hányadát. Különösen igaz volt erre a csoportra a nyereségvágyból és különös kegyetlenséggel történő elkövetés. Felnőtteknél az iskolai végzettség és a minősítő körülmények között nem találtunk szignifikáns összefüggést, egyedül az állapítható meg,

²³¹ A 14-24 éves korosztályt tekintve az országos átlag az általános iskolát nem végeztek körében 2,8% volt.

Sárik Eszter: Kegyetlenségre ítélve. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 71. o.

²³² uo. 71. o.

hogy a magasabb iskolai végzettségűek között nagyobb arányban fordulnak elő az előre kitervelt emberölések.

A bűnelkövetés egyik legfőbb, egyénben rejlő rizikófaktora az alacsony intellektus és a gyenge iskolai teljesítmény, emellett fontos kiemelni az alacsony szintű empátias készséget, az impulzivitást és a gyenge szociális és kognitív szintet.²³³

4.5.5 Munkavégzés, vagyoni helyzet

Az alacsony iskolai végzettség, az iskolából való kimaradás következményeként említhetjük, hogy az emberölést elkövetőknek csupán 23,8%-a rendelkezett állandó munkaviszonnyal a bűncselekmény idején. 25,2% semmilyen jövedelmet eredményező munkát nem végzett, míg 24,5% alkalmi munkával egészítette ki az állami segélyét. A nyugdíjasok aránya 11,6% volt, közöttük sokan rokkantnyugdíjasként éltek. A munkavégzők között 79,7% fizikai alkalmazottként dolgozott, de 7 fő (munkavégzők 8,9%-a) egyéni vállalkozást vezetett. Szellemi tevékenységet a munkával rendelkezők 7,6%-a végzett.

Sokan az ölést megelőző rövid időszakban veszítették el munkahelyüket vagy a munkahely elvesztését követően sodródtak a bűnelkövetés felé, kezdtek el alkoholizálni és ezzel párhuzamosan, illetve ennek hatására erőszakosan viselkedni a környezetükben élőkkel.

A vagyoni-jövedelmi viszonyok szintjét elsősorban a bírósági ítéletben meghatározott személyi körülmények alapján, másrészt a gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyv személyi adatokat tartalmazó részéből, valamint az elmeorvosi és pszichológiai vizsgálat során elhangzott adatokból állapítottuk meg. Az alacsony iskolai végzettség, a munkaviszony hiánya vagy alkalmi jellege eredményezte, hogy az elkövetők majdnem fele (47,6%) az átlagosnál alacsonyabb vagyoni-jövedelmi színvonalon élt. Náluk a fő konfliktusforrás és az ölési cselekményhez vezető közvetlen előzmények is jelentős részben anyagi természetűek voltak. Figyelemre méltó, hogy az elkövetők másik fele (50,3%) átlagos anyagi körülmények között élt, esetükben a konfliktusok kevésbé kötődtek anyagi problémákhoz. A több ember sérelmére elkövetett emberölésre irányuló kutatás mintájában szereplő elkövetők 66%-a rossz vagy

²³³ David Farrington: Childhood risk factors and risk-focused prevention. Report. letöltés: <http://www.number10.gov.uk/Page10035> letöltés időpontja: 2010. 02. 01.

rendkívül rossz egzisztenciális helyzetű volt. A fiatalok és fiatal terheltek – akik jellemzően szüleik vagy családtagok eltartásában nevelkedtek – esetében szintén átlagon aluli anyagi körülményekről, sokszor kifejezett mélyszegénységről szereztünk tudomást.²³⁴

4.5.6 Családi háttér, gyermekkor

Az elmeorvosi és pszichológusi vizsgálat alkalmával végzett exploráció (a vizsgált személy beszámoltatása az élettörténetéről, fontosabb életeseményeiről) során sokszor derült fény a *gyermekkor devianciákra*, zavarokra, a családi körülményekre, valamint az esetleges bántalmazásokra. A bűncselekményhez vezető folyamat megismerése szempontjából a legtöbb bíróságnak is fontos volt, hogy legalább néhány információja legyen az elkövető gyermekkor traumáiról, neveltetéséről és az őt ért abúzusokról. A fiatalok elkövetőknél az eljárás során még nagyobb hangsúly helyeződik a családi háttér megismerésére, amelynek érdekében környezettanulmány, iskolai vélemény beszerzésére is sor kerül. A felnőtteknél ezek már nem állnak rendelkezésre, ezért a bíróság és a kutató is szinte kizárólag az elkövető által elmondottakra támaszkodhat.

Az emberölések általános jellemzőinek vizsgálatára irányuló kutatásban a gyermekkor abúzus kérdésében relatíve kevés elkövetőről kaptunk információt, mivel az elmeorvos- és pszichológus szakértői vizsgálat már kevésbé firtatja a gyermekkor élményeket.²³⁵ A hiányzó adatok nagy arányára tekintettel feltételezhető, hogy a gyermekkorukban biztosan deviáns és/vagy bántalmazott elkövetők a kapott adatokhoz képest magasabb számban fordultak elő a mintában. A hiányzó adatok nagy aránya mellett is jelentős eredmény, hogy a nem bántalmazott elkövetők aránya csupán 29,9% volt. Az abúzust átélők legtöbbször „csak” lelki bántalmazásról számoltak be (59,5%), fizikai abúzust 45,2% szenvedett el. Szexuális bántalmazást egyetlen elkövető említett. A gyermekkor deviáns viselkedés és az abúzus között az összefüggés egyértelműen kimutatható volt: a problémamentes gyermekeket általában nem érte abúzus a családon belül.

A fiatalok és fiatal felnőtt elkövetőkre vonatkozó kutatásban szereplő akták több adattal szolgáltak.²³⁶ A gyermekek fejlődésére a legnagyobb kockázatot nem feltétlenül a szülők

²³⁴ uo. 72. o.

²³⁵ Az elkövetők 40,1%-ánál nem kaptam adatot erre vonatkozóan.

²³⁶ Sárik Eszter: i.m. 75-78. o.

válása jelentette, mint inkább az instabil családi háttér, azaz a lakóhely és az egy háztartásban élők gyakori változása. A külön élő szülőknek csak 66%-a vált el jogi értelemben, tehát az ügyek mélyebb elemzése nélkül kedvezőbb képet kaphatnánk a mintában szereplő fiatalok szüleiről. A valóság azonban az, hogy a terhelteknek mindössze 22%-a nevelkedett kétszülős, strukturális szempontból rendezett családban. Korábbi kutatásaink alapján is elmondható a súlyos bűncselekményeket elkövető fiatalokról, hogy csak 36%-a élt mindkét szülőjével együtt.²³⁷ A fiatal emberelőknél még rosszabb eredményeket kaptunk: az elkövetőknek csupán harmada ismerte édesapját és élt vele együtt, ezért az apa hiányát rizikófaktornak tekintettük. Azonban az apa jelenléte a legtöbb esetben sem jelentett megfelelő példát a fiatal számára, mivel az apák 38%-a alkoholfüggő volt, illetve az apával kapcsolatot tartóknak csupán ötöde számolt be arról, hogy édesapjával jó viszonyt ápol. Az anyák esetében is sokan italozó életmódot folytattak, valamint gyakori volt közöttük a visszaélés szerű gyógyszerfogyasztás (altató- és nyugtatószerek). Bár sokan édesanyjukat jelölték meg, mint azt a személyt a családban, akihez inkább kötődnek, a további válaszokból kiderült, hogy a többségénél hiányzott az őszinte, mély érzelmi kapcsolat (86%). A családi viszonyok kuszaságát bizonyítja a nagy testvérszám, közöttük a mostoha- és féltestvérek magas aránya.²³⁸ Az iratok alapján csupán 40%-nál kaptunk választ a családi kriminalitásra vonatkozóan, közülük 39% számolt be a rokonságban előforduló bűnelkövetésről. Korábbi kutatásunk szerint, a családtagoknál előforduló devianciák (bűnelkövetés, alkohol-, gyógyszer- vagy drogfüggőség, öngyilkosság, mentális betegség) a fiatalok fogvatartott bűnelkövetők 76%-át jellemezte.²³⁹

Külföldi kutatások is megerősítik, hogy a családi kriminalitás, a bűnelkövető és antiszociális szülők, a nagy családméret, a következtelen és rideg gyermeknevelés, a gyenge szülői kontroll, valamint a gyermekkorban elszenvedett fizikai és szexuális abúzus vagy elhanyagolás azok a legfontosabb külső kockázati tényezők, amelyek a fiatalot a bűnözés útjára sodorhatják.²⁴⁰

²³⁷ Bolyky Orsolya – Sárkány Eszter: A fiatalok elkövetők gyermekkorában – az elkövetővé válás előzményei. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 42, OKRI, Budapest, 2005, 330. o.

²³⁸ A családi instabilitás és az ebből eredő nagy testvérszám, valamint a nem édestestvérek magas aránya a fiatalok, bűnöző életmódot folytató vagy súlyos bűncselekményt elkövetőkre általában is jellemző. uo. 331-332. o.

²³⁹ uo. 333. o.

²⁴⁰ David Farrington: i. m. 10-15. o.

4.5.7 A korábbi büntettség alakulása

Hipotézisem szerint, a korábbi bűnelkövetés, különösen az erőszakos bűncselekmények megvalósítása előrejelzője lehet egy későbbi, súlyosabb bűncselekmény bekövetkezésének. Azt feltételeztem, hogy az emberölést elkövetők jelentős része komoly bűnözői múlttal rendelkezik, többször követett el erőszakos bűncselekményt és az erőszak egyre súlyosabb formáját valósította meg. Ezzel szemben a mintában szereplő elkövetők 55,1%-a a kutatás tárgyául szolgáló emberölési cselekmény miatt állt életében először bíróság előtt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy valamennyi büntetlen elkövetőnek az ölési cselekmény az első erőszakos megnyilvánulása: többen már hosszú ideje, rendszeresen vagy több alkalommal bántalmazták a sértettet, viszont ezek a cselekmények a hatóságok előtt látenciában maradtak, nem indult büntetőeljárás vagy az nem végződött elítéléssel. Ugyanakkor sokan voltak olyanok, akik valóban, soha nem alkalmaztak fizikai erőszakot senkivel szemben sem. A környezetük is békés, normakövető embernek ismerte őket.

Büntetőjogi értelemben visszaeső (visszaeső, többszörös visszaeső, erőszakos többszörös visszaeső – különös visszaeső nem volt a mintában) az elkövetőknek „csak” 12,9%-a volt. A kriminológiai értelemben erőszakos bűnismétlők, azaz olyanok, akiket már jogerősen elítéltek személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, 17,7%-ban fordultak elő. A kriminológiai értelemben nem erőszakos bűnismétlők aránya szintén 12,9%-ra tehető. Látható, hogy az emberölők 68%-a korábban nem követett el erőszakos cselekményt, legalábbis ilyen cselekmény miatt nem ítélték el őket.

A korábban előforduló erőszakos bűncselekmények között a leggyakoribb a testi sértés valamelyik esete – általában súlyos testi sértés – jelent meg (az előforduló erőszakos cselekmények 55,6%-a). Öt olyan elkövető volt, akit korábban már elítéltek emberölés miatt, azonban egyikük sem minősült különös visszaesőnek. A rablás is viszonylag gyakran fordult elő a korábbi erőszakos deliktumok körében (31,1%).

A büntetett előéletűek közül *bűnöző életvitelűnek* azt tekintettük, akit már legalább öt alkalommal ítélték el bűncselekmény elkövetése miatt. Ilyen elkövető a büntetettek közül 30,3%-ban jelent meg a mintában. A büntetett előéletűek többsége tehát nem vagy nem csak bűnözésből tartotta fenn magát: legtöbben 1-2 alkalommal kerültek bíróság elé (büntetett előéletűek 51,5%-a), illetve 3-4-szer a büntetettek 18,2%-a.

A súlyosnak minősülő, több ember sérelmére elkövetett emberölések terheltjeinek közel fele bizonyult büntetlen előéletűnek. A visszaesők 10%-ot, a különös visszaesők 3%-ot, a többszörös visszaesők pedig 5%-ot reprezentáltak.

4.6 Összegzés

Összességében elmondható, hogy a tipikus emberölést elkövető gyermekkorát és felnőtt életét is a szocio-ökonómiai szempontból hátrányos helyzet, sokszor kriminális környezet jellemzi. Elsősorban a társadalmilag elvárttól eltérő szocializáció, valamint az egyéni fizikai, idegrendszeri és pszichológiai adottságok teremtik meg annak a lehetőségét, hogy a feszült, konfliktusokkal terhelt helyzeteket agresszív, esetleg másokat fizikailag is bántalmazó magatartással kell megoldani. A gyenge iskolai teljesítmény alacsony iskolai végzettséget és ezzel általában párosuló alacsony intellektust eredményez, amelyek egyértelműen az emberölés legfontosabb rizikófaktorai közé sorolhatók. A társadalmi elvárásoknak nem megfelelő viselkedést először az óvoda és iskola, majd felnőtt korban a munkaerőpiac nem tolerálja, kiveti magából. A munkaerő-piaci elhelyezkedési lehetőségek korlátozottsága vagy akár kizártsága maga után vonja az egzisztenciális lecsúszást, az alkoholizmust és egyéb testi és mentális megbetegedéseket, majd mindez bűnelkövetéshez, az erőszak – elsősorban a családon belüli erőszak – eszkalálódásához, és akár ölési cselekményhez is vezethet.

Kiemelt figyelmet érdemel, hogy az emberölést elkövetők fele büntetlen előéletűként került a bíróság elé. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az illető soha nem követett el látenciában maradó bűncselekményt, illetve, hogy soha nem tanúsított agresszív magatartást másokkal szemben. Azonban büntetőjogi és kriminológiai szempontból elgondolkodtató, hogy miért nem rajzolható fel egyfajta bűnelkövetői ív, miért nem jelentkezik valami féle fokozatosság az enyhébb bűncselekmények elkövetésétől a súlyosabb felé, és miért éppen a legsúlyosabb személy elleni deliktumot valósítja meg az elkövető. A kutatások eredményeiből arra következtethetünk, hogy a mentális állapot, a pszichiátriai betegségek és személyiségzavarok rendkívül fontos tényezők a szélsőséges erőszakot megvalósítók körében. A továbbiakban a kóros elmeállapot, illetve a mentális betegségek és zavarok kérdéseivel foglalkozom.

5. A kiterjesztett öngyilkosság mint az emberölés speciális esete

Jelen fejezet az elkövető öngyilkosságával vagy annak kísérletével végződő emberölések, azaz a kiterjesztett öngyilkosságok típusait, előzményeit, valamint jogi, szociológiai és pszichológiai hátterét vizsgálja. A kiterjesztett öngyilkosságokkal kapcsolatosan a legfőbb megválaszolandó kérdés, hogy – tágabb értelemben – az emberölésekhez vagy az öngyilkosságokhoz sorolhatók-e inkább, vagy esetleg külön kategóriát képeznek? A problémával foglalkozó tudományterületek megközelítése nem egységes abban, hogy az elkövetésben milyen – szociológiai vagy pszichológiai – tényezők játsszák a főszerepet. A más országokban folytatott kutatások és saját vizsgálatom eredményei alapján elmondható, hogy a kiterjesztett öngyilkosság hátterében minden esetben súlyos mentális problémák, leggyakrabban depresszió áll.

A magyar pszichiátria meghatározása szerint kiterjesztett öngyilkosságról akkor beszélünk, ha egy személy más személyt vagy személyeket, azok tudta és beleegyezése nélkül „bevon” az öngyilkosságba.²⁴¹ A nemzetközi szakirodalom mindezt azzal a kritériummal egészíti ki, hogy a gyilkosság elkövetésétől számított meghatározott időn belül – amely legtöbbször 24 órát jelent – az elkövető öngyilkosságot követ el.²⁴² A kiterjesztett öngyilkosságok előfordulása rendkívül ritka, de szinte minden esetben széles körű médianyilvánosságot kap, amely az ilyen típusú családi tragédiák elszaporodottságának illúzióját kelti.

A kiterjesztett öngyilkosságok jogilag emberölésként definiált cselekmények, valójában azonban – főként motívumukat tekintve – jelentős különbségeket mutat a jogalkotói szándék szerint meghatározott ölési cselekményekhez képest. E cselekmény összetettsége azt eredményezi, hogy az egyes érintett tudományterületek – jog, szociológia és pszichológia – a kiterjesztett öngyilkosság más-más elemét emelik ki és annak alapján definiálják. Jogi értelemben más ember megölése – akár annak beleegyezésével, akár az elkövető öngyilkosságával is – büntetendő cselekmény, így a jog a kiterjesztett öngyilkosságot – a Büntető Törvénykönyvben egyébként nem nevesített – emberölésnek tekinti, amelynél az

²⁴¹ Huszár Ilona – Kovács Ildikó: Affektív zavarok. In: Kuncz Elemér (szerk.): Igazságügyi pszichiátria. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2011, 127-128. o.

²⁴² Susan Hatters Friedman – Debra R. Hrouda – Carol E. Holden – Stephen G. Noffsinger – Philip J. Resnick: Filicide-Suicide: Common Factors in Parents Who Kill Their Children and Themselves. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, Vol. 33, No. 4, 2005, 497. o.

elkövető halála okán az eljárás megszüntetésére kerül sor. A nemzetközi pszichiátriai szakirodalom a kiterjesztett öngyilkosságot önálló fogalomként tartja számon. A magyar pszichiátria tudománya is hasonlóképpen vélekedik: bár az öngyilkosságok között tárgyalja e cselekményt, nem sorolja sem a pszichotikus, sem a nem pszichotikus öngyilkosságokhoz, hanem külön kategóriaként kezeli.²⁴³

A kiterjesztett öngyilkosságok kriminológiai elemzése által arra keresem a választ, hogy az elkövetők, áldozatok, illetve a cselekmény karakterisztikája különbözik-e demográfiai, szociális, egészségügyi háttér vonatkozásában az emberölések vagy az öngyilkosságok egyéb eseteitől. Egy biztos azonban és ettől a jog sem tekinthet el: elkövetői oldalon mindenképpen jelentkeznek olyan mentális problémák, amelyek vizsgálata orvosi szakértelmet kíván és csak ennek tükrében rendezhető a büntetőjogi felelősség kérdése.

Vizsgálatom tárgyát elsősorban az elkövető öngyilkosságával vagy annak kísérletével végződő, elsősorban *több ember sérelmére* megvalósított emberölésekről szóló kutatásban szereplő ügyek bűnügyi aktái képezték, de foglalkoztam az egy áldozatot követelő kiterjesztett öngyilkosságokkal is. Az ügyek közé egyaránt bekerültek a pszichotikus és a nem pszichotikus elkövetők cselekményei is.

Alábbiakban a kiterjesztett öngyilkosság két elemének – az emberölésnek és az öngyilkosságnak – az emberölések egyéb eseteihez és az „önálló” öngyilkossághoz képest fennálló eltéréseire vonatkozó szakirodalmi álláspontokat foglalom össze.

5.1 Az öngyilkosságról általában

Az öngyilkosság hátterét a társadalomtudományok eltérően magyarázzák. A szociológiai megközelítés az értékvesztettséget és elmagányosodást, valamint az egzisztenciális és párkapcsolati problémákat tartja az öngyilkosság elsődleges okainak. A külső, szociális környezetből származó körülmények racionális magyarázatnak tűnnek, de mégsem adnak választ arra, hogy a hasonló problémáktól szenvedő emberek többsége miért nem vet véget önkezelésével életének. Ezért semmiképpen sem hagyhatók figyelmen kívül azok a személyiségbeli tényezők, amelyek elősegítik, hogy az egyén az őt érintő „élettörténeti

²⁴³ A pszichotikus öngyilkosságok „a valóságtól való adekvát kapcsolat megszakadásával” járnak (pl.: skizofréneknél hallucinációk, öngyilkosságra buzdító érzécsalódások), míg a pszichotikus állapotot nélkülöző öngyilkosságok hátterében valós, racionálisan és érzelmileg magyarázható okok állnak (pl.: elkeseredés, krízis, félelem). In: Tringer László: A pszichiátria tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1999, 449-450. o.

megterhelésre, sorscsapásra ilyenfajta meneküléssel, önpusztítással reagál.”²⁴⁴ Mivel az öngyilkosság egyszerre társadalmi és individuális jelenség, megértéséhez a különböző elméletek komplex figyelembe vétele szükséges.

Az öngyilkossággal kapcsolatos szociológiai elméletek *Émile Durkheim* és *Robert K. Merton* teóriáin alapulnak. *Durkheim* az öngyilkosságok emelkedését az anómiás – értékvesztett – állapotokkal, illetve az anómiás társadalom kialakulásával magyarázta, amelyek gazdasági változások – krízisek és fellendülések – alkalmával jönnek létre.²⁴⁵ A megszokott életszínvonal elvesztése és a társadalmi kapcsolatok fellazulásához, megváltozásához történő alkalmazkodási képesség hiánya önsorsrontó életmódhoz, önpusztító tevékenységekhez vezethet.

Merton az anómia elméletet továbbfejlesztette és általánosabban fogalmaz. Eszerint valamennyi deviancia – így az öngyilkosság is – arra vezethető vissza, hogy a valóságban a rendelkezésre álló eszközök csak korlátozottan teszik lehetővé a normáknak való megfelelést. Hiába gazdagodik a társadalom egésze, az egyre növekvő igények és a fennmaradó egyenlőtlenségek miatti feszültség a bűnözés és más deviáns viselkedések emelkedéséhez vezet.²⁴⁶

A szociológiai megközelítések között említhetjük azokat az elméleteket (szubkultúra elméletek), amelyek a bizonyos kulturális vagy területi egységekben megjelenő magas arányú öngyilkossági ráta magyarázatának a szocializációs hatásokat – mintakövetés, utánzás – tartják az elsődleges rizikófaktornak.²⁴⁷ Az úgynevezett szuicidogén klímának nevezett jelenség (Ringel, 1974) is hangsúlyozza, hogy az önpusztító hagyományok továbbélése, a nehéz élethelyzetekben az autodestruktív viselkedésformák választása szociokulturális eredetű.²⁴⁸

A pszichológiai elméletek a személyiségben rejlő tényezőket teszik elsődlegesen felelőssé az öngyilkosság elkövetéséért, azonban leszögezik, hogy a sikeres és a sikertelen öngyilkosok személyisége jelentősen eltér egymástól.²⁴⁹ Az öngyilkosságok hátterében gyakori a mentális

²⁴⁴ Buda Béla: Az öngyilkosság. Animula Egyesület, Budapest, 1997, 119. o.

²⁴⁵ Émile Durkheim: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 260-264. o.

²⁴⁶ Robert K. Merton: Társadalmi struktúra és anómia. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): A deváns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 54-55. o.

²⁴⁷ Gold Halbwachs elméletét idézi: Buda Béla: Az öngyilkosság. Orvosi és társadalomtudományi tanulmányok. Animula Kiadó, Budapest, 2001, 27-28. o.

²⁴⁸ Temesváry Beáta: Az öngyilkosság és az agresszió néhány pszichiátriai vetülete. Belügyi Szemle, 2001/1. szám, 88. o.

²⁴⁹ Stengel, valamint Stengel és Cook kutatását idézi: Buda Béla: i.m., 33. o.

megbetegedés, de – elvileg – ennek hiányában is előfordulhat. A patológiás háttér hiányában elkövetett öngyilkosságok elsősorban az *eutanázia* kapcsán merülnek fel. Míg Magyarországon az aktív eutanázia minden formája tiltott, addig például Svájcban, az önrendelkezési jog szabadságából kiindulva, azok a betegek, akik olyan kórban szenvednek, amelyek elkerülhetetlenül halálhoz vezetnek, öngyilkossági szándékuk esetén hozzájuthatnak a halálos eredményt előidéző gyógyszerhez (nátrium-pentobarbitálhoz), de ezt kizárólag orvos adhatja ki (quasi-részesi magatartás) „szigorú hivatásetikai szabályokat követve.”²⁵⁰ Bizonyos országokban az öngyilkosság támogatásának egyik formáját sem büntetik az önfelelőség elvére hivatkozva, például Németországban, amennyiben az öngyilkosságot elkövetni szándékozó mindezt szabad akaratából teszi. A német indokolás szerint „a büntetőnorma az individuális jogi tárgyat mások támadásaitól és nem a jogalany önrendelkezésétől védi.”²⁵¹ A magyar jogi szabályozás megváltoztatására tesz de lege ferenda javaslatot *Filó Mihály*, amikor azt mondja, hogy válasszuk el az öngyilkosságban közreműködés bűncselekményétől és ne legyen büntetendő az a cselekmény, ha a quasi-részesi magatartást – az öngyilkosság elkövetéséhez történő segítségnyújtást – az erre jogosult személy az életvégi döntések körében valósítja meg.²⁵²

Annyi azonban bizonyos, hogy az öngyilkosok 90 százaléka aktuálisan pszichiátriai betegségben szenved a cselekmény idején.²⁵³ Az öngyilkosok személyiségjegyei rendkívül sokfélék lehetnek, de van néhány általános jellemző. Ilyenek a gátlásosság és visszahúzódság, illetve a folyamatos kudarcokkal és csalódásokkal tarkított személyiségfejlődés.²⁵⁴ Mások az infantilis személyközi viszonyokat hangsúlyozzák, amely alatt a bizonyos személyektől való lelki függőséget értik. Ez elsősorban az elvárások dominanciájában, az egyenes kommunikáció és a kölcsönösség, egyenrangúság hiányában nyilvánul meg.²⁵⁵

5.1.1 Az öngyilkossághoz vezető folyamat szakaszai

Az öngyilkosság előtti tünetcsoport (preszuicidális szindróma) fázisainak *Erwin Ringel* általi

²⁵⁰ Filó Mihály: Asszisztált öngyilkosság és az életvégi döntések Európában – tettesség, részesség, önrendelkezés. *Állam- és Jogtudomány*, 2016/4. szám, 124. o.

²⁵¹ uo. 125. o.

²⁵² Filó Mihály: Pillanatfelvétel a magyar eutanázia-vitáról – megjegyzések Hámori Antal írásához. *Magyar Jog*, 2017/11. szám, 678. o.

²⁵³ Rihmer Zoltán: Az öngyilkos magatartás orvosi szemmel. In: Filó Mihály (szerk.): *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Medicina, Budapest, 2013, 127. o.

²⁵⁴ Ringel és Wunnenberg et al. kutatásait idézi: Buda Béla: i.m., 39. o.

²⁵⁵ Wunnenberg et al., kutatását idézi: Buda Béla: i.m., 41. o.

meghatározása²⁵⁶ a kiterjesztett öngyilkosságok nem pszichotikus elkövetői esetében is hasonlóan érvényesül.

Elsőként a személyiség beszűkülése következik be, amelynek során a külső, egzisztenciális lehetőségek kilátástalansága az érzelmi élet egy irányba történő fejlődésével párosul. Ez az egyetlen irány pedig az önpusztítás felé mutat, az illető gátoltta, passzívvá válik. Az élet eseményeit kizárólag negatívan, egyoldalúan, torzítva látja, ezért „a személyiség végül egyforma, állandóan ismétlődő gondolati folyamatok és tartalmak uralma alá kerül.”²⁵⁷ Az emberi kapcsolatok beszűkülése során a meglévő kapcsolatok elértéktelenednek és számszerűen is csökkennek. Az értékszféra beszűkülése azt jelenti, hogy az egyént körülvevő, boldogságot, örömet okozó dolgokat, értékeket észre sem veszi vagy reakciói szélsőségesek (hirtelen, durva öröm- és kínreakciók), illetve az értékítéletek erősen szubjektívek lesznek és az „értékobjektíválás” elmarad.”²⁵⁸ A felsorolt beszűküléseket követően lép fel az agressziógátlás jelensége, amikor az illető az agresszív késztetéseit önmaga ellen fordítja. E magyarázat alapja *Sigmund Freud* pszichoanalitikus elmélete, amely szerint minden öngyilkosság valójában megakadályozott gyilkosság. Ezen az alapon a kiterjesztett öngyilkosság esetében az elkövető a gyilkosságot és az öngyilkosságot egy egységként kezeli, azaz a „személyiség a gyilkosság tárgyát a saját, kitágított én alkotórészeként értelmezi és éli át.”²⁵⁹ A két fázis mellett fokozatosan eluralkodnak az öngyilkos fantáziák. A búcsúlevelekből kiolvasható önvádaskodás és a bűnök magára vállalása ellenére világosan látszanak olyan, akár nem tudatos szándékok is, amelyek a környezet megbüntetésére, a hátramaradottak életének megkeserítésére irányulnak.

5.2 A kiterjesztett öngyilkosságról szóló nemzetközi kutatások

Nem véletlen, hogy a kiterjesztett öngyilkosságok kutatásával elsősorban a pszichiátria tudománya foglalkozik. E cselekmények hátterében kivétel nélkül jelen van valamilyen mentális megbetegedés vagy zavar, illetve a már korábban is fennálló pszichiátriai kezelés vagy éppen annak elmaradása. Az „önálló” öngyilkosságok szociológiai és pszichológiai háttere jelentős hasonlóságokat mutatnak a kiterjesztett öngyilkosságéval. A pszichiátriai kórképek gyakori megjelenését ebben a körben a büntetőjogi bírósági ítéletek is tükrözik: az eljárás az esetek többségében kóros elmeállapot miatt felmentéssel zárul vagy a beszámítási

²⁵⁶ Erwin Ringel: i.m. 367-380. o.

²⁵⁷ uo., 369. o.

²⁵⁸ uo., 374. o.

²⁵⁹ uo., 377. o.

képesség korlátozottsága enyhe büntetést eredményez.

A kiterjesztett öngyilkosságot – összetettségéből adódóan – a kutatások egyfelől a szándékos emberölés egyéb eseteivel, másfelől az „önálló” öngyilkosságokkal hasonlították össze. *Coid* (1983)²⁶⁰ kutatásának eredményei alapján két fő törvényszerűséget állapított meg:

1. Durkheim egyik alaptétele szerint, ahol több az emberölés, ott kevesebb az öngyilkosság. *Coid* ezt érvényesnek találta a kiterjesztett öngyilkosságok esetében is: ahol több az emberölés, ott kevesebb a kiterjesztett öngyilkosság. E tételt a pszichoanalitikus elméletet követő kutatások is alátámasztották, miszerint az öngyilkosság az agresszió önmaga ellen fordítása. Ahol tehát az emberölés megvalósul, ott az agresszió kifelé vezetődik le, ezért nem fordul az elkövető önmaga ellen.

Nem mindenki értett egyet ezzel az állítással. Voltak, akik szerint az emberölések és a kiterjesztett öngyilkosságok előfordulása egyenes arányban állnak egymással: ahol magas az emberölések száma, ott a kiterjesztett öngyilkosságok is gyakrabban fordulnak elő. Ez a megközelítés az ölési és az öngyilkossági cselekmények – ideértve a kiterjesztett öngyilkosságokat is – számának alakulását a lőfegyverekhez való hozzájutás szabályozásához, illetve a lőfegyver tartásának elterjedtségéhez köti.²⁶¹

Magyarország esetében viszont egyetérthetünk Durkheim megállapításával: hazánk a szándékos emberölések vonatkozásában a világ országai között viszonylag hátul áll,²⁶² míg az öngyilkosság előfordulása tekintetében „előkelő” helyet foglal el.²⁶³

2. A kiterjesztett öngyilkosságok aránya évek óta stagnál, annak ellenére, hogy az emberölések száma időről-időre változik. E megállapítást magyarázókat szerint az emberölések zömét családon kívül, férfiak egymás ellen követik el, míg a kiterjesztett öngyilkosságok partner vagy családtagok sérelmére valósulnak meg és ritkaságuk miatt számuk kevésbé hullámzó.

E törvényszerűségeket tagadták és a kiterjesztett öngyilkosságok csökkenésére hívták fel a

²⁶⁰ idézi: Marieke C. A. Liem – Dietrich Oberwittler: Homicide Followed by Suicide in Europe. In: M. C. A. Liem – W. A. Pridemore (szerk.): Handbook of European Homicide Research: Patterns, Explanations, and Country Studies, Springer Science+Business Media, LLC, 2012, 198-199. o.

²⁶¹ Milroy, Large et al. kutatásait idézi: M. C. A. Liem és D. Oberwittler: i. m., 199. o.

²⁶² Magyarország az emberölési rátája 1,3 volt 2010-ben, ezzel a világ országai között az utolsó harmadban szerepelt. forrás: United Nations Statistics Division (UNSD) (az ENSZ Gazdasági és Szociális Osztályához (DESA) tartozó statisztikai elemző részleg) <https://data.un.org/Data.aspx?d=UNODC&f=tableCode%3A1>

²⁶³ Magyarország öngyilkossági rátája 2012-ben 19, 1 volt, ezzel Európában a 3. helyen állt. forrás: WHO: Suicide Rates Data by Country letöltés: <http://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDE?lang=en>

figyelmet az Angliában, Finnországban és Észak-Amerikában végzett felmérések eredményei alapján. A csökkenés okait a pszichiátriai gyógyszerek fejlettségében és szélesebb körű alkalmazásában, a kisebb családméretben, a válás vagy különélés nagyobb társadalmi elfogadottságában, az egyedülálló szülők erőteljesebb anyagi és társadalmi támogatottságában, illetve a pszichiátriai kezelések könnyebb elérhetőségében látják.²⁶⁴

Az Egyesült Államok hét államában, 2003-2004-ben elkövetett, összesen 204 kiterjesztett öngyilkosságról szóló kutatás²⁶⁵ a legfőbb kérdésekben hasonló eredményeket hozott. Az elkövetők 91,9 %-a férfi, míg az áldozatok 74,6 %-a nő volt. Az áldozatok 58%-a az elkövető jelenlegi vagy korábbi házastársa/élettársa volt, míg az elkövető gyermekei 13,7%-ban jelentek meg. A kiterjesztett öngyilkosságok esetében kétszer annyi volt a női áldozatok aránya, mint az emberöléseknél általában. További eltérésként jelentkezett, hogy az emberölésekhez képest a kiterjesztett öngyilkosságok elkövetői idősebbek (25%-uk 55 év feletti), büntetlen előéletűek és kevésbé jellemző rájuk az alkohol vagy drogfogyasztás, illetve a tudatmódosító szer általi befolyásoltság a cselekmény időpontjában. A 15 évesnél fiatalabb gyermek áldozatokat követelő cselekmények elkövetői között az anyák aránya kimagasló volt (66%). Az elkövetők 11%-a szenvedett biztosan elmebetegségben és 7%-nak volt már korábban is mentális problémája, valamint 8,6% feltételezhetően depressziós volt. Az elkövetés eszközüül leggyakrabban lőfegyvert használtak.

Cohen és munkatársai hét év kiterjesztett öngyilkosságait vizsgálták az Egyesült Államokban, Floridában, mintájukba az ebben az időszakban bekövetkezett, összesen 171 eset került.²⁶⁶ Kutatásuk az idősebb – 55 év feletti – elkövetők vizsgálatára irányult, azonban speciális jellemzőik megállapításához szükséges volt az 55 évesnél fiatalabb elkövetőkkel történő összehasonlítás elvégzése. Mindkét korosztályban leggyakrabban a házastárs/élettárs sérelmére, a pár férfi tagja által elkövetett emberölések fordultak elő.

Az idősebbek többsége együtt élt partnerével és a családfenntartó férj volt a leggyakoribb elkövető. A cselekmény hátterében általában időskori megbetegedés és a gondoskodási képtelenségtől való félelem állt, illetve a partnerek közötti nagyobb korkülönbség (16-17 év) esetén a féltékenység is szerepet játszott, hozzátevé, hogy mindkét esetkörnél megjelent az

²⁶⁴ Gartner és McCarthy kutatását idézi: Marieke C. A. Liem et al.: i.m., 199. o.

²⁶⁵ R. M. Bossarte – T. R. Simon – L. Baker: Characteristics is homicide followed by suicide incidents in multiple states, 2003-04. *Injury Prevention*, 2006 december, 33-38. o.

²⁶⁶ Donna Cohen – Maria Llorente – Carl Eisdorfer: Homicide – Suicide in Older Persons. *Journal of Psychiatry*, vol. 155, No. 3, 1998, 390-396. o.

ezekből adódó depresszió vagy más pszichés betegség.

A fiatalabb elkövetők között a női elkövetők magasabb arányt képviseltek az idősebbekhez képest, de az általuk megvalósított kiterjesztett öngyilkosságoknak tipikusan a gyermekeik voltak az áldozatai. A kutatók szerint ennek magyarázata, hogy a nők által férjük/élettársuk sérelmére elkövetett ölési cselekményeknek éppen ellenkező ok áll a háttérben, mint a férfiakénak, nevezetesen, hogy nem bírják tovább fenntartani kapcsolatukat, végső elkeseredésükben végeznek partnerükkel és jellemzően nem követnek el utána öngyilkosságot.²⁶⁷ Az 55 év alatti férfiaknál a cselekmény időpontjában a párkapcsolatok többsége már felbomlott és legtöbbször a partner feletti kontroll elvesztése, valamint a féltékenység vezetett a végzetes cselekményhez. Az alkoholos befolyásoltság a fiatalabbaknál 38 %-ban fordult elő, míg az idősebbeknél jóval kevesebbszer (14 %). Mindkét csoport elkövetőinek többsége diagnosztizáltan depresszióban szenvedett, de csak kevesen szedtek gyógyszert betegségükre.

Eltér-e tehát a kiterjesztett öngyilkosság az emberölések vagy az öngyilkosságok egyéb eseteitől? Nemzetközi vizsgálatok és statisztikai mutatók²⁶⁸ e kérdésekre egyértelműen igennel válaszoltak. Jellegzetességeihez tartozik, hogy az elkövető és az áldozat(ok) minél közelebbi hozzátartozói egymásnak, annál nagyobb a cselekmény bekövetkezésének valószínűsége; az etnikai kisebbséghez tartozók között ritkábban valósul meg; a lőfegyver használata kiemelkedően magas arányú; a kiterjesztett öngyilkosságok elkövetői átlagosan idősebbek az emberölést elkövetőkhöz és az öngyilkosokhoz képest. Hasonlóság, hogy az emberölők és az „önálló” öngyilkosok jelentős része is mentális betegségben vagy zavarban szenved. Ugyanakkor kiderült, hogy a kiterjesztett öngyilkosok közül – betegségük ellenére – kevesebben álltak gyógykezelés alatt a másik két csoport tagjaihoz képest.

5.3 A kiterjesztett öngyilkosságokra vonatkozó hazai kutatási eredmények

Kutatásom tárgya a Magyarországon 2000-2012. közötti időszakban jogerősen lezárt, valamint a nyomozás felfüggesztésével vagy megszüntetésével végződő, több ember sérelmére elkövetett szándékos emberölést tartalmazó és az emberölések általános vizsgálatára irányuló kutatásban szereplő, 2013-2014-ben jogerősen lezárt bűnügyi akták

²⁶⁷ Daly és Wilson, (1988); Wilson és Daly, (1993); Bourget, Gagne és Moamai kutatásait idézi: Marieke C. A. Liem – Dietrich Oberwittler: i.m., 207. o.

²⁶⁸ Marieke C. A. Liem – Dietrich Oberwittler: i.m., 199-200. o.

empirikus vizsgálata volt. A több ember halálát okozó emberölések között található a köznyelvben és a médiában családirtásként emlegetett kiterjesztett öngyilkosságok is. Magyarországon az általam vizsgált 12 évben (2000-2012) a „családmészárlások” aránya stagnált és előfordulásuk az évek során nagyjából egyenlően oszlott el, évente körülbelül egy-két esettel.

A vizsgálat minden olyan cselekményt a kiterjesztett öngyilkossághoz sorolt, amelynek eredményeképpen az elkövető egy megszakítatlan „cselekményfolyam” során, egyetlen akarat-elhatározással, ölési cselekményt követ el hozzá érzelmileg közel állók sérelmére, majd önmagával is végez. Megkülönböztettem az elmebetegségben szenvedő (pszichotikus) – általában skizofrén – és a nem pszichotikus elkövetőket. Ez utóbbi esetben az ölési cselekmény időpontjában tudatszűkült állapot állt fenn, legtöbbször súlyos depresszió miatt, amely beszámítási képességre is kihatott. Bár a kóros elmeállapotú elkövetőknél legtöbbször skizofréniát diagnosztizáltak, a cselekményt megelőző időszakban olyan negatív események történtek az életükben, amelyek racionális magyarázatként is hozzájárultak tettük megvalósításához.

A kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők mindkét kutatásban az elkövetők 9,5%-át jelentették. E cselekmény-típusban is a férfiak domináltak, azonban a nők aránya messze meghaladta az emberölés egyéb eseteit.²⁶⁹ A több áldozatot eredményező kiterjesztett öngyilkosságok körében az elkövetők közül a férfiak 30,8 %-a, a nők 66,7 %-a maradt életben, amely azt bizonyítja, hogy a nők által elkövetett cselekmények inkább tekinthetők segélykiáltásnak („cry for help”), mint valódi ölési és öngyilkossági szándéknak.

A kiterjesztett öngyilkosságok elkövetése tipikusan az aktív bűnözői életkornál lényegesen idősebb korban következik be, amely összefügghet az ezen életkorhoz kapcsolódó élethelyzetek kialakulásával, illetve az esetlegesen fennálló pszichiátriai betegség fokozódásával is.²⁷⁰

Az általános emberölési kutatásban a kiterjesztett öngyilkosságok 66,7%-ban az emberölés alapesete valósult meg, 23,8%-ban az elkövető több sértett sérelmére valósította meg az ölési cselekményt. Tizennégy éven aluli sérelmére – aki minden esetben az elkövető gyermeke volt

²⁶⁹ A több ember sérelmére az elkövetők 31%-a, az általános emberölési kutatásban az elkövetők 24%-a volt nő.

²⁷⁰ A több ember sérelmére elkövetett emberöléseknél az elkövetők átlagéletkora 42 év volt, az általános emberölési kutatásban 31-50 évesen az elkövetők harmada, 51-60 évesen 52,4%-a, 60 év felett 14,3%-a „vitte halálba” a családtagjait, mielőtt önmagával is végzett.

– 14,3%-ban valósult meg az emberölés. A sértettek közül 67,8% nő volt, tehát ezekben az esetekben még magasabb a nők reprezentáltsága. Az előre kiterveltséget csupán kétszer állapították meg, pedig egyébként elmondható, hogy erre a cselekményre az elkövetők felkészülnek, eltervezik a részleteket. Egy esetben a cselekmény ötszörösen minősült: előre kitervelten, aljas indokból, 14 év alatti sérelmére, több ember életét veszélyeztetve, több ember sérelmére követték el:

Az apa nem tudta megbocsátani élettársa hűtlenségét, ezért autójával – amelyben két gyermeke is helyet foglalt – elgázolta élettársát, aki túlélte a gázolást. Ezután az elkövető szándékosan a szembejövő sávba hajtott, ahol frontálisan ütközött egy autóbusszal. Az ütközés következtében az elkövető és a két gyermek is meghalt.

Az elkövető két búcsúlevelet hagyott hátra, amelyben célzott élettársa hűtlenségére, valamint „burkoltan közli öngyilkossági szándékát, nem akarja a gyermekeket intézetben tudni, ezért magával viszi őket.”²⁷¹

A területi eloszlást illetően az általunk vizsgált ügyek többsége az ország délkeleti részére és a Nyugat-Dunántúlra esett, amely azonos az „önálló” öngyilkosságok – immár 60-70 éve állandósult – eloszlásával, az egyéb emberölések területi megjelenésétől viszont különbözik.²⁷² Korábbi kutatások²⁷³ szerint, az adott területhez köthető magas öngyilkossági ráta nem magyarázható csupán társadalmi-demográfiai sajátosságokkal, mivel azok struktúrája folyamatosan változik. A háttérben sokkal inkább a helyi társadalom olyan sajátos norma- és értékrendszere állhat, amely az öngyilkosságot, mint a nehéz élethelyzetek megoldását fogadja el. Településtípus szerint is eltérő képet mutatott az általános emberölésekétől: 71,5%-ban megyei jogú városokban és egyéb városokban valósult meg a cselekmény, községekben „csupán” 23,8%-ban fordult elő.

Az általános mintához képest a kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők családi és egzisztenciális viszonyai rendezettebbnek tűntek, mint az egyéb emberölőké. A többség (61,9%) együtt élt partnerével és gyermekeivel. Az elkövetők jellemzően dolgoztak, állandó

²⁷¹ B. 496/2012. Tolna Megyei Főügyészség

²⁷² A kutatás „nagy mintájában” a bűncselekmény leggyakrabban a Fővárosban, Jász-Nagykun-Szolnok megyében és B.A.Z. és Pest megyében fordult elő. A fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkről szóló kutatásban a területi megoszlás a következőképpen alakult: Pest megye, Főváros, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Tamási Erzsébet - Bolyky Orsolya - Sárík Eszter: Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. Kriminológiai Tanulmányok 51. kötet, OKRI, 2014, 130-165. o.

²⁷³ Moksony Ferenc: Születési régió és öngyilkosság: létezik-e az önpusztítás területi szubkultúrája? Demográfia 2-3, 2003, 204. o.

munkahellyel rendelkeztek vagy rendszeresen alkalmi munkát végeztek (66,7%), 14,3% pedig nyugdíjas volt. Ennek megfelelően tipikusan átlagos anyagi viszonyok között éltek, „csak” 28,6%-uk élt kifejezett szegénységben.

A cselekmények általában otthon történtek, de előfordult közterületen is (lásd fentebbi eset). A többség a sértettel – leggyakrabban partnerekkel és expartnerekkel – konfliktusos viszonyban állt, rendszeresek voltak a veszekedések, számonkérések. Viszont figyelemre méltóak azok az ügyek, amelyekben a bűncselekményt megelőzően nem fordult elő komoly konfliktus a sértettel.

Az általános mintában az elkövetők 85,7%-a büntetlen előéletű volt, soha nem állt bíróság előtt. A végrehajtott öngyilkosság többségében eredményes volt. A több embert ölők többsége a cselekményét kóros elmeállapotban – jellemzően hasadásos elmezavarban (schizofrénia) – követte el, ezért őket a bíróság felmentette és egy kivétellel kényszergyógykezelésüket rendelte el.

Az általános mintában a kiterjesztett öngyilkosságot elkövetők 71,4%-a orvos által diagnosztizált pszichiátriai betegségben szenvedett, többségük depresszióban vagy bipoláris zavarban. Kettő pszichotikus zavarban szenvedtek. A több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kutatásban előforduló kiterjesztett öngyilkosságok életben maradt elkövetői (8 fő) közül négyet kóros elmeállapot miatt felmentettek, négy főnél a beszámítási képesség korlátozottsága mellett viszonylag enyhe szabadságvesztés büntetést szabtak ki. Látható, hogy a mentális zavar komoly előrejelzője lehet az öngyilkosság mellett a kiterjesztett öngyilkosságnak is. Erre példa a következő eset:

A hangulatzavarban szenvedő nő édesanyjával élt kettesben egy vas megyei faluban. A szomszédok zárkózott, csendes embereknek ismerték őket. A nő állandó munkahellyel rendelkezett, azonban az utolsó hónapokban munkahelyén problémái lettek, emiatt még inkább zárkózottá, levertébbé vált. Ölési cselekményét édesanyja sérelmére gyógyszer túladagolással, saját maga sérelmére szintén gyógyszer túladagolással és ereinek felvágásával, valamint toroka elvágásával hajtotta végre. Az általa hátrahagyott búcsúlevélben azt írta: „saját döntésünk volt, senki nem tehet róla rajtunk kívül!” A megszüntető határozat kitér a kiterjesztett öngyilkosság definíciójára és egy-két jellemzőjére is.²⁷⁴

²⁷⁴ Vas Megyei Főügyészség, B. 1722/2012. számú ügy

A cselekmények elkövetőinek súlyos mentális állapotát jelzi, hogy sokkal kisebb arányú volt a tudatot befolyásoló szer hatása alatti elkövetés, mint az egész mintát tekintve.²⁷⁵ Az elkövetők 19%-a alkoholt, 14,3%-a gyógyszert fogyasztott a cselekmény előtt, a több embert ölők közül csupán hárman álltak alkoholos befolyásoltság alatt a cselekmény időpontjában.²⁷⁶

5.3.1 A kiterjesztett öngyilkosságok típusai és előfordulásuk a mintánkban

Az öngyilkosság alapvetően „magányos” tevékenység, azonban előfordulnak olyan esetei is, amelyek az öngyilkosságot elkövetőn kívül másokat is érint. A több személyt érintő öngyilkosságokat *Vizi János* a következőképpen csoportosította:²⁷⁷ a.) azok a cselekmények, amelyeknél az öngyilkosságban aktívan részt vesz más személy is, az öngyilkosságot elkövetni szándékozó kifejezett kívánságára (eutanázia jellegű cselekmények); b.) az öngyilkos olyan elkövetési módot választ, amellyel akaratlanul másokat is veszélybe sodor (pl.: közúton szembe hajt a forgalommal); c.) az érintettek egy már kialakult szándékkal vesznek részt közös vagy egymást erősítő öngyilkosság elkövetésében; d.) az öngyilkossági szándék már a szándékos „jellegű” (azért szándékos „jellegű” – írja *Vizi János* –, mert a beszámítási képesség általában nem teljes) emberölési szándék előtt kialakult. Ezeket nevezzük alapvetően kiterjesztett öngyilkosságnak.

A szakirodalom a kiterjesztett öngyilkosság típusait többféleképpen csoportosítja. Ezek közül az egyik, amikor a kategóriák az elkövető és az áldozat(ok) közötti kapcsolat alapján alakulnak ki. Eszerint beszélhetünk a partner sérelmére, a gyermekek sérelmére, a család (gyermekek és partner) sérelmére, valamint a családon kívüli más személy sérelmére elkövetett emberölésről és az elkövetőnek ezt követően végrehajtott öngyilkosságáról.²⁷⁸ A másik, általam relevánsnak tartott csoportosítás a motívumok mentén szelektál.²⁷⁹ E szerint az egyik típus az altruista motiváció, amikor az elkövető azért öl meg más, vele érzelmi kapcsolatban álló személyt, hogy megmentse őt valamitől, ami még a halálnál is rosszabb. A másik kategória elkövetőinél magával az emberöléssel elérhető cél dominál. Alábbiakban e

²⁷⁵ Az általános mintában és a több ember sérelmére elkövetett emberölések mintájában is az alkoholos állapotban történő elkövetés az elkövetőknek kb. 45%-át jellemezte.

²⁷⁶ A „nagymintában” 46 % állt alkoholos befolyásoltság alatt.

²⁷⁷ *Vizi János*: A több személyt érintő öngyilkosságok néhány esete, jellemzője. In: *Filó Mihály* (szerk.): i.m. 199-300. o.

²⁷⁸ *Marzuk, Tardiff és Hirsch* kutatását idézi: *Liem et al.*: i.m., 200. o.

²⁷⁹ *Vizi János*: i.m. 300. o.

két csoportosítást figyelembe véve elemzem az elem került ügyeket.

5.3.1.1 A partner sérelmére elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok

A legtipikusabbnak tekinthető, feltékenységből elkövetett kiterjesztett öngyilkosságokat – egy kivétellel – minden esetben férfi valósította meg akkor, amikor a feleségével/élettársával az életközösség már megszakadt. A partnergyilkosságok előzményeként sokszor megjelenik a korábbi rendszeres bántalmazás, megalázás és az elkövető által gyakorolt túlzott kontroll. A hosszú, konfliktusos viszonyt követően megjelenő elkeseredettség és a partner elvesztésétől való félelem a sértettek 71,4%-ának életét követelte. A labilis pszichés állapotot tovább fokozta, ha az ex-partnernek új kapcsolata lett, ilyenkor sokszor az új partner is a bűncselekmény áldozatává vált. A feltékenység kifejezetten 39,3%-ban jelent meg motívumként (a sértettek arányában).

Általános jelenségnek tekinthető a női áldozatok rendkívül magas aránya a párkapcsolatokban előforduló emberöléseknél („párkapcsolati” emberölések 64,6%-ában a nő a sértett) és általában a hozzátartozók sérelmére elkövetett ölési cselekmények között is (hozzátartozók sérelmére elkövetett emberölések 49,8%-a).

A nemzetközi kutatások említik, de nem sorolják ide azokat az eseteket – és kutatási anyagunk sem tartalmazott ilyet, - amikor az idős, évtizedek óta együtt élő pár hallgatólagos megállapodást köt arról, hogy együtt, egy időben halnak majd meg (suicide pact), mert ilyenkor mindkét fél beleegyezését adja a halál előidézéséhez.²⁸⁰ Hozzá kell tenni, hogy a törvény szerint a sértett beleegyezésével elkövetett ölés is emberölésnek minősül (aktív eutanázia), azonban kriminológiai értelemben, eltérő jellege miatt megkülönböztetjük a többi partnergyilkosságtól.

5.3.1.2 A gyermekekre kiterjesztett öngyilkosságok

A nemzetközi szakirodalom szerint a gyermekek megölése a kiterjesztett öngyilkosságok második leggyakoribb fajtája.²⁸¹ E cselekménytípus megvalósítói között a nők aránya relatíve

²⁸⁰ Liem et al.: i.m., 201. o.

²⁸¹ A nemzetközi szakirodalom és kutatásunk sem sorolta ide a szülés után közvetlenül, a szülő nő által elkövetett újszülött gyermek megölésének eseteit, mivel ennek kriminológiai háttere abszolút eltér a gyermekek

magas. Az elkövetők jellemzően a vérszerinti szülők, mostoha- és mostohaszülő kevésbé fordul elő és az ezzel foglalkozó kutatások a mostoha- és mostohaszülő-nevelt gyermek kapcsolatát egyébként is más kategóriába sorolják. Általában az elkövető szülők és az áldozattá váló gyermekek is idősebbek, mint az öngyilkosság nélküli gyermekgyilkosságoknál. Az elkövetők sokszor már a cselekmény előtt is súlyos mentális zavarban vagy betegségben (szkizofrénia, bipoláris zavar, major depresszió) szenvedtek, pszichiátriai kezelésem vettek részt, korábban is előfordultak öngyilkossági kísérletek, illetve pszichózisok (pl.: hallucináció) és a gyermekkel fennálló abnormális kapcsolat jellemezte őket.²⁸²

*Resnick*²⁸³ a gyermekek sérelmére elkövetett kiterjesztett öngyilkosságokat kategorizálta. Az *altruisztikus* szülők ölési cselekményét a gyermek vélt vagy valós szenvedésének enyhítése vezérli, illetve az is, hogy a szülő öngyilkossága esetén „nem akarja gyermekét anya nélkül hagyni.” A *pszichotikus* elkövető a cselekmény időpontjában akut pszichózis állapotában cselekszik (pl.: hallucinál) és ésszerű magyarázat nélkül vet véget gyermekei és önmaga életének. Vannak, akik a gyermekek megölését a másik szülőn való *bosszúállás céljából* követik el, ezzel örök szenvedést okozva az életben maradottaknak. *Resnick* megemlíti azt az esetet is, amikor a *végzetes bántalmazás vagy elhanyagolás* nem a gyermek életének elvételére irányult, azonban mégis így végződött és az eredmény láttán követett el a szülő öngyilkosságot.

Ugyancsak *Resnick* kutatásából derült ki, hogy bizonyos esetekben miért marad el a szülők öngyilkossága, holott előzőleg részletesen eltervezték azt, illetve egyesek miért lesznek öngyilkosok annak ellenére, hogy korábban nem gondoltak rá. *Resnick* ezt az altruisztikus és a pszichotikus elkövetőknél figyelte meg és azzal magyarázta, hogy a cselekmény előtti feszültség robbanásszerű kitörése a gyermekek megölésével levezetődött és az öngyilkossághoz már nem maradt „kellő” agresszió. Míg másoknál, a pszichotikus állapot elmúltával, miután ráébredt cselekménye szörnyűségére, ennek elviselhetetlensége miatt vetettek véget életüknek.²⁸⁴

sérelmére megvalósított kiterjesztett öngyilkosságokétól. Ez utóbbi cselekmény esetén a gyermekek átlagéletkora is azt mutatja, hogy a sértettek tipikusan „idősebb” – leggyakrabban 6-10 éves – gyermekek.

²⁸² Philip J. Resnick: Child Murder by Parents: A Psychiatric Review of Filicide. In: Susan Hatters Friedman – Debra R. Hrouda – Carol E. Holden – Stephen G. Noffsinger – Philip J. Resnick: Filicide-Suicide: Common Factors in Parents Who Kill Their Children and Themselves. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, Vol. 33, 2005/4, 497. o.

²⁸³ uo., 496. o.

²⁸⁴ uo., 496. o.

Friedman és munkatársai kutatásukban²⁸⁵ harminc, szülők – 10 anya és 20 apa – által megvalósított kiterjesztett öngyilkossággal végződő ügyet vizsgáltak. Eredményeik szerint az apák kétszer annyian valósították meg a cselekményt, mint az anyák. Az elkövetők átlagéletkora 36 év, az áldozatoké 7,1 év volt. Az elkövetők többsége (60-75 %) fehér, házasságban élő szülő volt, az apák 90 %-a, az anyák 30 %-a rendelkezett munkavisztonnyal. Hozzá kell tenni azonban, hogy az apák 30 %-a közvetlenül a bűncselekmény előtt veszítette el a munkáját vagy csúszott alacsonyabb státuszba. A szülők jellemzően büntetlen előéletűek voltak és alkohol- vagy drogprobléma sem merült fel velük kapcsolatban. Az elkövetőknek csupán 27 %-ánál mutattak ki alkoholt vagy más szerhasználatot az elkövetés időpontjában. Az apák 65 %-a kísérelte meg megölni feleségét is, míg a nők közül senki nem próbálkozott a férj sérelmére történő elkövetéssel. Az elkövetés eszköze döntő többségben (75%) lőfegyver volt. Az akták szerint korábban nem fordult elő bántalmazás a családokban. A szülők 80 %-ánál valamilyen mentális betegséget azonosítottak. Gyógyszeres kezelést főként az anyák kaptak (anyák 70 %-a, apák 30 %-a). A cselekmény motívuma leggyakrabban a gyermekek „szeretéből és szánalomból” történő megölése volt. Az elkövető szülők 7 %-ánál állt fenn pszichózis a cselekmény időpontjában.

Az altruisztikus kiterjesztett öngyilkosságok háttérében sokszor a túlféltő, túlszerető anya áll. A gyermek feletti túlzott birtoklás és féltés Nock és Marzuk²⁸⁶ szerint egy ideig kompenzálja a már korábban felmerült gyilkos gondolatokat, azonban a cselekmény megvalósításakor már a szülő a gyermekét saját maga kiterjesztésének tekinti. E javarészt elkeseredés, krízis motiválta cselekmények elkövetőinél depressziót²⁸⁷ vagy depresszív pszichopátiás személyiséget diagnosztizáltak.²⁸⁸

A több ember sérelmére elkövetett emberölésekre irányuló kutatásunkban a kizárólag gyermekek sérelmére megvalósított kiterjesztett öngyilkosságokat (5 ügy) 4 anya és egy apa valósította meg, valamennyien büntetlen előéletűek voltak, tehát nálunk az anyák dominálták ezt a cselekménytípust. A sértettek átlagéletkora 8,7 év volt, amely egybecseng más kutatások

²⁸⁵ uo., 498-500. o.

²⁸⁶ Nock, MK – Marzuk PM: Murder-suicide: phenomenology and clinical implicatios, in *The Harvard Medical School Guide to Suicide Assessment and Intervention*. Jacobs DG., San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1999. Idézi: S. H. Friedman et al.: i.m., 503. o.

²⁸⁷ Olyan állapotok, „amelyek súlyos életesemények következményei, olyannyira, hogy a kóros tünetek különös pszichés sérülékenység nélkül is kialakulhatnak. A tüneteket tehát a kiváltó életesemények (traumák, katasztrófák, stb.) determinálják.” In: Tringer László: i. m., 309. o.

²⁸⁸ Häfner és Böker, Rasch, Stumpfl, Schrappe, Witter-Luthe, stb. idézi: Huszár I. – Kovács I.: *Affektív zavarok*. In: Kuncz E. (szerk.): i.m., 127. o.

eredményével, amely szerint a kiterjesztett öngyilkosságok gyermek áldozatai tipikusan 14 évesnél fiatalabbak.

Az apa szkizofrénia miatt téveszméktől hajtva kísérelte meg megölni gyermekeit és saját magát, 3 anya pedig elkeseredettségében kísérelte meg a kiterjesztett öngyilkosságot. A negyedik anya tudomást szerzett arról, hogy férje házasságon kívüli szerelmi viszonyt tart fenn, ezért a férje iránti bosszútól vezérelve lőtte le 3 gyermekét és önmagát egy vadászpuskával. E cselekmény azért figyelemre méltó, mert a féltékenység motiválta kiterjesztett öngyilkosságok egyébként tipikusan férfiakhoz köthetők.

Az altruisztikus anyák mindegyike életben maradt, kettőnél a gyermekeknek sem esett bajuk, de a harmadik esetben a három – egyébként örökbefogadott – gyermek közül egy életét vesztette. Ez utóbbi elkövető beszámítási képessége súlyos fokban korlátozott volt depressziója okozta tudatszűkült állapota miatt, azonban a bíróság így is 5 év börtönbüntetésre ítélte. A közepes fokban korlátozott beszámítási képességű elkövetőt 4 év szabadságvesztésre ítélték, míg a teljes beszámítási képességű anya felfüggesztett szabadságvesztés büntetést kapott. A kiszabott büntetések mértékének meghatározásában nagy valószínűséggel a cselekmény véghezvitelének módja játszhatott szerepet.

5.3.1.3 „Családirtások” (a másik szülő és a gyermekek megölése)

A partner és a gyermekek megölését a nemzetközi szakirodalom szerint kizárólag férfiak követik el. Közöttük nagy arányban fordul elő szkizofrénia vagy súlyos depresszió, öngyilkossági gondolatok, kevesen büntetett előéletűek, illetve esetükben jellemzően nem beszélhetünk a családtagok korábbi bántalmazásáról sem. Gyakoriak viszont a családi konfliktusok vagy a szétköltözés, válás miatti düh. A „családirtókat” két típusba sorolják: az egyik a „vádoló” típus, akit a felesége részéről valamilyen sérelem ért és egyébként is előfordul közöttük erőszakos cselekmény. A másik típus a „lehangolt” elkövető, aki depressziója miatt levert és szomorú, a családját és önmagát fenyegető katasztrófa eljövételétől tart, amely ellen az egyetlen kiút a család és önmaga megölése. Ez utóbbiak cselekménye az altruisztikus kategóriához áll közelebb.²⁸⁹

A több ember sérelmére megvalósított emberölések között a házastársra és a gyermekekre

²⁸⁹ Friedman et al.: i.m., 502. o.

kiterjesztett öngyilkosságokat elkövetők – egy kivétellel – férfiak voltak (4 ügy), akik jellemzően szkizofréniában szenvedtek, így cselekményüket pszichotikus állapotban valósították meg. Amennyiben életben maradtak, kóros elmeállapot miatt felmentették őket és – a női elkövetőt leszámítva – kényszergyógykezelésüket rendelték el. Általánosságban elmondható, hogy ezeket a cselekményeket komoly jelzések előzték meg, amelyek figyelembe vétele esetleg megelőzhette volna a tragédia bekövetkezését.²⁹⁰

*Az egyik esetben a háziorvos a bűncselekményt megelőző napon a már napok óta feszült, szorongó elkövetőnek nyugtatót adott, de kórházba nem utalta, annak ellenére, hogy már akkor is felesége és 9 éves fia megölésével fenyegetőzött. Másnap reggel bekövetkezett az ölési cselekmény, de az öngyilkosság sikertelen maradt. Az elkövetőt felmentették kóros elmeállapota miatt.*²⁹¹

Egy másik ügyben az apa sikertelen öngyilkossági kísérletét követően egy fejszével feleségét és két gyermekét megölte, majd brutális öngyilkosság következtében életét vesztette. Kiderült, hogy már hónapok óta észlelt magán mentális változásokat, háromszor járt pszichológusnál és az interneten is pszichés betegségekkel kapcsolatos oldalakat olvasott. Környezete is észrevett rajta kisebb változásokat, de ezeknek nem tulajdonítottak jelentőséget.²⁹²

5.3.1.4 Más rokonra vagy kívülállóra kiterjesztett öngyilkosságok

Kutatásunkban a más rokonra vagy kívülállóra elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok elkövetői jellemzően férfiak és motívumuk a bosszú azzal, amikor a szeretett személy – például szülő, nagyszülő – és saját maga megölésével „büntet”. Ezt rendszerint búcsúlevélbe foglalva a bosszú alanyának tudomására is hozzák.

Példa: a férfi elkövető egy-két éve munkanélküliként élt, feleségével kapcsolata megromlott, fizikai bántalmazás nem történt. A kialakult helyzet elviselhetetlensége miatt a feleség a két gyermekükkel elköltözött otthonról. Az elkövető nem tudta elfogadni felesége döntését, ezért

²⁹⁰ Az öngyilkosságot elkövetők 50-75 százaléka élete utolsó hónapjaiban jelentkezik az egészségügyi ellátás valamelyik szintjén (pl. háziorvosnál, pszichiáternél), így elmondható, hogy az egészségügyben dolgozóknak rendkívül nagy szerepe van a megelőzésben – írja Rihmer Zoltán pszichiáter professzor. Rihmer Zoltán: i.m. 127. o.

²⁹¹ Komárom-Esztergom Megyei Bíróság, 15.B.227/2005.

²⁹² Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság, 79/2010. bü.

*bosszúból a felesége szüleit vadászfegyverével agyonlőtte, majd a felesége házának udvarán önmagával is végzett.*²⁹³

A mintánkba került esetekről általánosságban elmondható, hogy az ölési cselekményeket családtagok – házastárs/élettárs, szülő, illetve közös vagy nevelt gyermekek, -valamint a házastárs/élettárs új partnere sérelmére valósították meg. A tettesek beszámítási képessége korlátozott volt vagy hiányzott. A kóros elmeállapotú elkövetők skizofréniában szenvedtek és gyermekeik és házastársuk voltak az áldozatok. A férfiak körében a féltékenység (sértettek 40%-ánál) és/vagy a partner elvesztésétől való félelem, illetve a szakítás/válás el nem fogadása, illetve a féltékenység volt a leggyakoribb motívum, míg a nőknél jellemzően az elkeseredettség és a mellette kialakult pszichotikus állapot vezetett a cselekmény véghezviteléhez (altruisztikus motívum). Az elkövetők sokszor hagytak búcsúlevelet, tettüket gondosan eltervezték, előkészítették. A lőfegyver használata a „nagy” mintánkba került esetekhez képest jóval nagyobb arányban jelent meg (36,8 %-ban, míg nagymintában csak 19,4 %-ban fordult elő). Az egyetlen akarat-elhatározásból végrehajtott cselekménysor folyamatosságát bizonyítja, hogy az elkövetők öngyilkosságukat – legtöbb esetben – ugyanazzal az eszközzel hajtották végre, mint az ölési cselekményeket. Kivételt képeznek ez alól azok az ügyek, amelyekben az öngyilkosság elhúzódo folyamat volt és az elkövető többféle eszközt „használt”.

Az ép elmeállapotú és életben maradt elkövetők rövid tartamú végrehajtandó szabadságvesztés büntetést kaptak, kivéve egy esetet, amikor felfüggesztett szabadságvesztére ítélték a vádlottat. Az ítéletek rendelkeztek az elítélteknek a büntetés végrehajtásának ideje alatti pszichiátriai kezelésükről.

5.4 Összegzés

A nemzetközi szakirodalomban említett kutatások és a magyar vizsgálat eredményei alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy a kiterjesztett öngyilkosságok jogi szempontból egyértelműen az emberölésekhez sorolandók, azonban pszichiátriai szempontból a választ a cselekmény motívuma alapján differenciálnunk kell. Eszerint, az altruisztikus változat az öngyilkosságokhoz áll közelebb, tekintettel arra, hogy az elkövető tudatában önmaga a sértettekkel egy egységben jelenik meg. A bosszúból elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok

²⁹³ Békés Megyei Rendőr-főkapitányság, 73/2001. bü.

kifejezett célja a másik ember megölése miatti lelki szenvedés okozása, ezért ezek inkább a másokra irányuló agresszív cselekményekhez sorolhatóak, így az emberölésekhez köthetőek.

A kiterjesztett öngyilkosságok jellegzetességei, kategóriái az egyes országokban nagyfokú hasonlóságot mutatnak. Az elkövetők döntő többsége férfi, míg az áldozatok jellemzően nők, akik az elkövetőkkel házastársi vagy élettársi viszonyban éltek. A férfi elkövetők cselekményének indítóoka legtöbbször féltékenység vagy a partner elvesztésének elviselhetetlensége, míg a nőket inkább az őket körülvevő kilátástalan élethelyzet hajtotta. A férfiak elsősorban partnerüket vagy partnerüket és gyermekeiket, míg a nők szinte kivétel nélkül gyermekeiket ölték meg, mielőtt önmagukkal is végeztek. Mindkét nemnél tipikusnak tekinthető a depresszió jelenléte, amelyet már korábban diagnosztizáltak, de a kezelése elmaradt.

Az európai országokban és az Egyesült Államokban az elkövetés eszköze legtöbb esetben a lőfegyver volt, Magyarországon is szignifikánsan magasabb arányban jelent meg a lőfegyver használata, mint más emberöléseknél, amely a bűncselekmény befejezettségében és az öngyilkosság sikerességében is nagy szerepet játszhatott. A lőfegyver alkalmazásának gyakorisága összefüggést mutatott az adott ország lőfegyver megszerzésére és tartására vonatkozó szabályozásával és az ennek eredményeképpen megvalósuló lőfegyver-birtoklás elterjedtségével.

A kísérleti szakaszban maradt cselekmények sértettjei, illetve a sértetté nem vált, de tovább élő családtagok esetében bekövetkező másodlagos viktimizációról nem beszélnek a vizsgálatok, annak ellenére, hogy a bűncselekmény körülményeinek, előzményeinek feltárása is nagyrészt tőlük származó információkon alapulnak.

6. Az emberölést elkövetők mentális állapotának jellemzői

6.1 A normalitás fogalma, határai

„A normalitás kritériumai [...] – anatómiai és élettani normák híján – szükségszerűen szubjektívek és erkölcsi értékektől is függők lesznek.”²⁹⁴
(Willard Gaylin)

A normalitás értelmezése alapvető kérdés valamennyi társadalomtudomány számára, mivel ez lehet a kiindulópontja és viszonyítási alapja az aktuálisan vizsgált emberi viselkedés elfogadhatóságának és megítélésének. A különböző elméletek a normalitást a „nem normális”, deviáns viselkedés definiálásából vezetik le. Az, hogy „mit tekintünk devianciának, elsősorban az adott történelmi – társadalmi – kulturális közeg érték-, szokás- és normarendszerétől függ.”²⁹⁵ A normálisnak nevezett emberi működés relatív fogalom abból a szempontból is, hogy melyik tudomány megközelítését vesszük figyelembe. E fejezetben a normalitás társadalomtudományok – a szociológia, pszichológia/pszichiátria és jog és erkölcs – általi meghatározását vizsgálom.

„Egy viselkedés inadekvát voltának megítélése alapvetően a társadalom által történik az uralkodó értékrend szerint.”²⁹⁶ – írja Kovács József orvos-filozófus. A normalitás kérdése szorosan kapcsolódik az erkölcshez: ami erkölcsös, azt normálisnak tartjuk és ugyanez fordítva is igaz, ami normális, az általában megfelel az erkölcsnek. A társadalom erkölcsi értékítéletét viszont számtalan tényező befolyásolja makro- és mikroszinten egyaránt, így például a demográfiai mutatók, a vallási meggyőződés, politika, gazdasági helyzet, valamint az egyes embert közvetlenül körülvevő mikrokörnyezeti hatások. A neveltetés és az egyéni

²⁹⁴ Willard Gaylin: Nondirective Counselling or Advice? Psychotherapy as Value Laden. Hastings Center Report 30, no. 3 (2000), 31. o. idézi: Kovács József: Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2007, 96. o.

²⁹⁵ Pressing Lajos: Az antiszociális predispozíció és a deviancia. In: Münnich Iván (szerk.): Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988, 198. o.

²⁹⁶ Kovács József: Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2007, 159. o.

mentális és fizikai tényezők együttesen alakítják az egyén attitűdjét, viselkedését, megnyilvánulásait, amelyekre a társadalom az aktuális értékrendnek és szabályoknak megfelelően reagál.

A jogtudomány a büntetőjogi szabályozással válaszol a deviáns magatartások közül azokra, amelyek egyúttal veszélyt jelentenek a közösségi értékekre, illetve az egyénekre. A Büntető Törvénykönyvben foglalt cselekmények tilalmából *a contrario* következik, hogy az abban nem szereplő magatartások egy része a „normális”, társadalmilag elfogadott kategóriába esik, ugyanakkor vannak olyan viselkedési formák, amelyek – akár erkölcsileg, akár más okból – zavaróak a társadalom tagjai számára, de nem érik el a társadalomra veszélyességnek azt a szintjét, amely büntetőjogi felelősséget vonna maga után. Bizonyos esetekben a kifejtett magatartás kimeríti valamely bűncselekmény tényállását, azonban az elkövető mégsem lesz büntethető, tipikusan az életkora vagy a beszámítási képességét kizáró mentális zavar vagy betegség okán.

6.1.1 *Biológiai, pszichológiai és pszichiátriai megközelítés*

A normalitás a *pszichiátriában* is központi fogalomként szerepel, hiszen a diszfunkcionális mentális működés megállapítása az orvostudomány eme szegmensének kompetenciájába tartozik. Az elmebetegség meghatározását és az elmebetegeknek nyilvánított személyekhez való viszonyulást a történelmi korszakok mellett az egyes kultúrák és a közösség nagysága is jelentősen befolyásolják, így a pszichiátriai betegségek sora is folyamatosan változik. Azonban a szervezetség bármely szintjén együtt élő emberek csoportjai egyezést mutatnak abban, hogy az általuk meghatározott egészségképtől eltérő elemeket „annak érdekében különítették el, hogy a társadalom aktív képességét és önbizalmát ezek a jelenségek ne gyengítsék.”²⁹⁷

A '60-as évektől kezdődő és a '70-es években is nagy hatást gyakorló antipszichiátriai mozgalom (pl.: Thomas Szasz) teljes mértékben elutasította a pszichiátriai betegség létezését. Rámutatott, hogy a korábban erkölcsstelennek vagy bűncselekménynek titulált magatartás a modern társadalmakban pszichiátriai betegségnek számít, ezáltal azt nem büntetni, hanem

²⁹⁷ Bálint Emese: Deviancia és megbélyegzés. Korunk, 3. évfolyam X/12 szám, 1998. december, 2. o. letöltés: <http://www.hhrf.org/korunk/9812/12k05.htm>

kezelni, gyógyítani kell. A mentális betegség viszont dehumanizál, demoralizál és egyben stigmatizál, felmenti az egyént a cselekedeteiért fennálló felelősség alól, ezért – Foucault gondolatát idézve – a túlzott patologizálás, pszichiátrizálás a hatalomgyakorlás új eszközévé is válhat.²⁹⁸ A pszichiátria folyamatosan igazodik a társadalmi értékrendhez, elvárásokhoz, ezáltal azonban a pszichiátriai betegség fogalma – anatómiai magyarázat hiányában – képlékennyé válik és erősen erkölcsi színezetű lesz.

A bűnözésre adott *biológiai megközelítésű magyarázatok* kizárólag adott populáción belül és meghatározott társadalmi környezetben és normarendszerben értelmezhetők. A humánogenetika azzal foglalkozik, hogy az embercsoportokban megjelenő viselkedési sokféleség mögött megjelenik-e genetikai sokféleség. A bűnözéssel kapcsolatban konkrétan azt vizsgálja, hogy a deviáns magatartások létrejöttében szerepet játszanak-e örökletes tényezők.²⁹⁹ Nyilvánvalóan komoly etikai és ideológiai veszélyt rejthet magában a bűnelkövetés genetikai alapú megközelítése, azonban – a szocializációs hatások és bűnmegelőzési célzat elsődlegességét hangsúlyozva – mindenképpen fontos faktor lehet a bűnözés okságának megismerésében.

Egyértelmű, hogy nem beszélhetünk a bűnelkövetésért felelős specifikus génről, de bizonyos testi, mentális és személyiségbeli jellemzők hajlamosíthatnak normaszegésre vagy agresszív viselkedésre. *Bereczkei Tamás* hangsúlyozza, hogy a „bűnöző életvitelében szerepet játszó hajlamok és diszpozíciók többnyire csak akkor manifesztálódnak, ha a környezet, elsősorban a család és a mikroközösség vagy szubkultúra elősegíti, illetve helyesli ezt az életformát.”³⁰⁰

Az evolúciós szemlélet szerint az antiszociális viselkedés, az agresszió és a szocipátiára jellemző faktorok eredetileg a fajfenntartásért vívott, hímek közötti harchoz szükségeltettek. A kulturális tér megváltozásával azonban ezek a békés társadalmi együttélés ellen ható tényezőkké váltak, ugyanakkor a modern társadalmi környezetben is léteznek olyan szektorok, amelyekben a verbális vagy fizikai agresszió, a kockázatvállalás, illetve a pozícióharcok elfogadottak maradtak, gondolva itt a különböző sportágakra vagy az üzleti és politikai életre. A felsorolt magatartásformákat gyakorlók azonban vékony jégen táncolnak, könnyen átcsúszhatnak az ugyanezen faktorokkal jellemezhető, erkölcsileg elítélendő cselekmények megvalósítói közé vagy akár a bűnözés világába.

²⁹⁸ Kovács: i.m. 25-26., 53-54. o.

²⁹⁹ Bereczkei Tamás: Genetikai és evolúciós tényezők a deviáns és bűnöző viselkedés kialakulásában. *Belügyi Szemle*, 1999/6. szám, 21-33. o.

³⁰⁰ A humánogenetika az örökletes tulajdonságok és a környezet hatására kialakult jellemzők elkülönítése érdekében alkalmazott módszerei a családfakutatás, ikervizsgálatok és az örökbefogadáson alapuló vizsgálatok. In: Bereczkei: i. m., 24-26. o.

A psziché patológiájának felismerése és kezelése mellett a pszichológia tudománya is utat tört magának a XIX. század derekán, benyomulva az emberek mindennapi életébe anélkül, hogy az érintett egyéneket bolondnak nyilvánították volna. „A pszichológia [...] jól tükrözi a modern polgári individualizmus fokozatos önmagára ébredését, mely maga is a nyugat-európai, meglehetősen sajátos társadalmi fejlődés eredménye.”³⁰¹ Az egyes *pszichológiai irányzatok* másként és máshol húzzák meg a határt a normalitás és az abnormalitás között, illetve különböző magyarázatokat adnak a ’normálistól’ eltérő viselkedésre. A pszichológia tudományának történetét áttekintve két szemléletípus bontakozik ki: az egyik az objektivitás irányába mozdul, célja, hogy a lélektani folyamatokat természettudományos módszerekkel mérje. Ezáltal vagy az emberi szervezet egyes szegmenseit vizsgálja (pl.: agyműködés műszeres mérése) vagy az objektíve érzékelhető emberi viselkedést figyeli meg és von le belőle lélektani következtetéseket.

A teljesség igénye nélkül a következőkben néhány főbb irányzat alap gondolatának bemutatásán keresztül támasztom alá az említetteket. A fejlődépszichológia (például Erik Erikson) a kötődést, a világba vetett bizalmat emeli ki, mint az egészséges ember ismérveit: „Az egészséges ember hinni tud a világban, önmagában, emberi kapcsolataiban.”³⁰² Ezzel szemben az evolúciós szemlélet (Charles Darwin, Herbert Spencer) szerint a mai pszichiátriában kórosnak tekintett tünetek nagy része az adott szituációval szembeni védekező reakció, amelyek az ősi környezetben adaptívnak számítottak. Evolúciós szempontból az antiszociális viselkedés elemei – agresszió, gátlástalanság, túlzott dominanciára törekvés – az ősi közösségekben a sikeres utódnemzés kritériumai voltak. Az evolúciós irányzat szerint a mentális zavaroknak ma is megvan a társadalmi funkciója, a zavar súlyosságán múlik, hogy patológiás-e vagy sem.³⁰³ Objektivitásra törekedett a behaviorista irányzat (John Watson), amelyben a tudat kérdése háttérbe szorult. Azt vallotta, hogy kizárólag a viselkedés megfigyelése és értelmezése elegendő a pszichés működés megértéséhez.³⁰⁴ A felvilágosodás korát átható pozitivistá szemlélet organikus – szervi eredetű – okokat látott az elmebajok hátterében. A pszichoanalitikus irányzat (Sigmund Freud) az életesemények, traumák „kibeszélésén”, lelki feldolgozásán keresztül gyógyított, mivel alap gondolata szerint az

³⁰¹ Pléh Csaba: A lélektan története. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 50. o.

³⁰² Charles S. Carver – Michael F. Scheier: Személyiségpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 290. o.

³⁰³ Kovács: i.m. 121-122. o.

³⁰⁴ Pléh: i.m. 349-351. o.

elfojtott vágyak okozta belső feszültség destruktív, deviáns viselkedést eredményezhet.³⁰⁵

A pszichopatologikus megközelítés szerint a normalitás az átlagos környezeti tényezőkhöz való alkalmazkodás képessége. Akkor normális – egészséges – valaki, ha képes a neki jutó társadalmi szerepet betölteni.³⁰⁶ A normalitás kritériuma, hogy valami tipikus és kívánatos. Nem jelenik meg probléma, ha ez a kettő egybeesik, azonban ha a kívánatos nem tipikus vagy a tipikus nem kívánatos, ez zavart okozhat a társadalomban. Az előbbi jelenségre, tehát az atipikus, de kívánatosra példa a zsenialitás, amely viszont az átlag feletti intelligenciából és kreativitásból, valamint a belső hajtóerőből adódóan együtt járhat olyan viselkedéssel, amelynek elviselhetősége nehézséget okozhat a környezet számára.³⁰⁷ A tipikus, de nem kívánatos jelenségekhez tartoznak a leggyakrabban előforduló, erkölcsileg elítélendő vagy akár jogilag is büntetendő cselekmények. Mindenképpen meg kell említeni, hogy bizonyos szituációkban az egyébként elítélendő cselekmény mégis elfogadottá válik: ilyen a jogban a jogos védelem vagy a végszükség helyzete.

A genetikai, pszichológiai és pszichopatológiai tényezők bűnelkövetésben játszott szerepét nem tagadják a devianciával foglalkozó tudományok, így a jogtudomány sem. Kérdés viszont, hogy a büntetőjog mit kezdjen ezekkel? Figyelembe veheti-e a büntetés kiszabásánál a veleszületett, örökletes és a bűnelkövetést elősegítő faktorokat, amelyekről úgymond nem tehet a bűnelkövető? Az igazságügyi elmeorvosok feladata annak eldöntése, hogy a mentális és személyiségbeli jellemzők befolyásolták-e a beszámítási képességet, azaz az elkövető képes volt-e a cselekmény időpontjában felismerni a tettének társadalomra veszélyességét és szabad akaratából valósította-e meg a bűncselekményt. E kérdésekre nem adható tisztán objektív válasz, nincs két egyforma eset és a szakértők személyiségében, tapasztalatában rejlő különbségek is nehezítik a pszichológiai tényezők figyelembe vételének és megítélésének egységességét.

³⁰⁵ Uo. 391-395. o.

³⁰⁶ Szakács Ferenc (szerk.): Patopszichológiai vademecum. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991

³⁰⁷ Dr. Gyarmathy Éva: Normalitás, abnormalitás és tehetség. Részlet az „Atipikus agy és tehetség” című habilitációs téziséből. Debreceni Egyetem, 2009. Letöltés: <http://docplayer.hu/1254800-Normalitas-abnormalitas-es-tehetseg.html>

6.1.2 Szociológiai megközelítés³⁰⁸

A deviancia szociológiája azokat a viselkedési formákat is vizsgálja, amelyek kívül esnek a büntetőjog határain. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy bizonyos viselkedési módokat miért tekintenek deviánsnak és a deviancia fogalmát különböző társadalmakban miért értelmezik eltérően. A szociológiai szemlélet a bűnözés és általában a devianciák magyarázatául a társadalmi rétegek közötti különbségeket helyezi középpontba. A devianciák kialakulásában fontos szempont, hogy a társadalmi normák kinek szólnak és kik alkotják, azaz, hogy „kinek a szabályairól van szó”. Másként fogalmazva, a büntetendő cselekmények körének meghatározása – a szociológiai kriminológia szerint – legnagyobb mértékben a hatalommal és a társadalmi egyenlőtlenségekkel áll összefüggésben. A szociológiai megközelítés másik paradigmája - és ezt más tudományágak sem vitatják –, a környezeti tényezők jelentős közrehatása az emberi magatartások alakulásában. Különbségek csak a befolyásoló tényezők arányában rejlenek.

A szociológiai magyarázatú elméletek kritikájaként fogalmazható meg, hogy az egyén személyiségét nem kellő mértékben veszi figyelembe, a bűnözővé válás okait szinte kizárólag a külső körülményeknek tulajdonítja. Így nem tud magyarázatot adni arra, amikor a szegényebb rétegekből származók nem követnek el bűncselekményeket. Ez a szemlélet nem differenciál a különböző bűncselekménytípusok között sem, így például a tipikusan közép- vagy felsőosztálybeliek által elkövetett korrupciós vagy adócsalás jellegű cselekmények kriminológiájára sem ad választ.

A *funkcionalista elméletek* (Durkheim, Merton) vezették be az anómia fogalmát, amely a bűnözés okait a vágyak és lehetőségek közötti szakadéokra és az erkölcsi szabályok hiányára vezetik vissza. Az anómiás társadalomban nincsenek támpontok, irányadó szempontok az emberek számára, ezáltal értékvesztettek, céltévesztettek lesznek. *Durkheim* a devianciát a modern társadalom szükségszerű elemének tartotta. A deviancia hatása – véleménye szerint – kétirányú: egyfelől újjító, fejlesztő hatású, amikor új társadalmi jelenségek születnek (adaptív funkció). Másfelől meghúzza és fenntartja a „jó” és „rossz” közötti határvonalat, tudatosítja, hogy mi a deviáns viselkedés, valamint a „rossz” elleni társadalmi összefogás által elősegíti az emberek közötti szolidaritást és csoportkohéziót. *Durkheim* a normális és a patológikus jelenségek közötti különbséget a következőképpen határozta meg: „*Normálisnak azokat a*

³⁰⁸ Anthony Giddens: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 615-627. o.

*tényeket fogjuk nevezni, amelyek a legáltalánosabban elterjedt formát mutatják, a többit pedig betegesnek vagy patológikusnak fogjuk hívni [...] A normális típus valójában azonos az átlagossal.*³⁰⁹

Robert K. Merton továbbgondolta *Durkheim* anómiaelméletét. A bűnözést azzal magyarázta, hogy az elfogadott normák és a valóság közötti szakadék olyan mértékű feszültséget gerjeszt, amely a siker bármi áron történő elérését teszi lehetővé. A társadalmi normák a munka és gazdagság értékeit preferálják és azt állítják, hogy kemény munkával bárki sikeres lehet. A valóságban viszont a rendelkezésre álló eszközök csak korlátozottan teszik lehetővé a normáknak való megfelelést. Hiába gazdagodik a társadalom egésze, az egyre növekvő igények és a fennmaradó egyenlőtlenségek miatti feszültség a bűnözés emelkedéséhez vezet.³¹⁰

Albert Cohen szubkultúra elmélete is az alsóbb és felsőbb társadalmi osztályok közötti különbségeket hangsúlyozza. Szerinte az általánosan elfogadott értékek bizonyos csoportok számára elérhetetlenek bizonyulnak, szocio-ökonómiai helyzetüknél fogva képtelenek megfelelni ezeknek. Ezáltal kirekesztődnek a többségi társadalomból, bandákba tömörülnek és saját szubkultúrát hoznak létre, amelyek szembehelyezkednek a törvényekkel és más nonkonformista megnyilvánulásokat mutatnak. Miután a többségi társadalom legfőbb értékmérője a gazdasági hatalom és az anyagi javak felhalmozása, a kirekesztődött csoportok számára gyakorlatilag a bűnözés az egyetlen eszköz, amely lehetővé teszi mindenek elérését. Így a bűnözői szubkultúrákban éppen a társadalom által elítélt értékek válnak preferált és követendő értékekké.

Krémer Ferenc a merton-i elméletet kritikával illeti: *Merton* azzal, hogy a deviancia fogalmát egyszerűen a normálistól elütő magatartásként határozta meg, nem töltötte meg tartalommal és inkább csak egy formai meghatározást adott. *Krémer* szerint³¹¹ a deviancia meghatározásának két aspektusa van: egyfelől szervezet nézőpontjából az a deviáns egyén, aki a szervezet számára nem hasznosítható. Hasznossá válni egyet jelent azzal, hogy a minket körülvevő környezet szabályrendszerén belül „teret találjunk cselekvéseinknek.” Aki nem hasznosítható, az a szervezeten kívül reked és szubkultúrát alakít ki, ez viszont a szervezet szempontjából deviánsnak minősül. A másik nézőpont az individuum számára hasznosból

³⁰⁹ Emile Durkheim: A szociológia módszertani szabályai. In: Durkheim: A társadalmi tények magyarázatához. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 76. o.

³¹⁰ Robert K. Merton: Társadalmi struktúra és anómia. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): A deváns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 54-55. o.

³¹¹ Krémer Ferenc: Társadalmi problémák és deviancia – kérdések és kétségek. Belügyi Szemle, 1999/6. szám, 3-20. o.

indul ki, amely ellentétben állhat a szervezeti hasznosíthatósággal. Ebből az aspektusból a normalitás megvalósulását az alkalmazkodás biztosítja. A társadalom számára leginkább kívánatos cél a *Durkheim* által leírt „átlagosság” – mint a normalitás kritériuma – megteremtése, amellyel a társadalom homogenitása jönne létre. Eme idealisztikus elképzelés megvalósítása – amely csupán a deviancia visszaszorítása szempontjából nevezhető ideálisnak, a társadalmi fejlődés szemszögéből kifejezetten károsnak hathat – azonban több ponton is aggályos. A társadalmi struktúra különböző szintjeit elfoglaló emberek eltérően ítélik meg, hogy valamely társadalmi helyzet probléma-e és ha igen, milyen megoldást kell rá találni. A javasolt megoldások – az eltérő pozíciókból fakadóan – bizonyos csoportok érdekeinek megfelelő lesz, de más csoportok érdekeivel és értékeivel ellentétben állhat. Ezért „fantáziaképnek kell tekinteni az olyan problémamentes társadalmat, amelyben minden úgy van, ahogyan azt minden ember szeretné.”³¹²

A devianciával foglalkozó szociológiai elméletek közül az *interakcionista elméletek* azok, amelyek azt a kérdést teszik fel, hogy miért tekint a társadalom bizonyos csoportokat deviánsnak. Ide tartozik a *címkézés-elmélet*, amely szerint az számít bűncselekménynek, amelyet a hatalom birtokosai annak nyilvánítanak. A „deviáns címkéhez” (stigma) nem feltétlenül szükséges törvénybe ütköző cselekmény elkövetése: fennállhatnak olyan körülmények is amelyek elősegíthetik a stigmatizálás előfordulását, ilyenek például a különös öltözködés, beszédstílus, származás (Becker). A deviánsnak címkézés az egyén önértékelését, ezáltal a társadalomhoz fűződő viszonyát is negatívan befolyásolhatja, amely további devianciához vezethet (Lemert).

Becker tehát megfordítja az addigi szociológiai elméletek megközelítését, amely adottnak vette a normalitást és a szabályok megszegőivel foglalkozott. *Becker* szerint a devianciát azok hozzák létre, akik a szabályokat alkotják: „maguk a társadalmi csoportok okozzák a devianciát azzal, hogy olyan szabályokat hoznak, amelyeknek megsértése deviancia, és azzal, hogy ezeket a szabályokat meghatározott személyekre vonatkoztatják, és azokat kívülállónak minősítik.”³¹³ A modern társadalom objektívnek tételezett problémái *Becker* elmélete alapján relatívvá válnak és a deviancia homogén meghatározása is lehetetlen lesz. „Az tehát, hogy egy cselekmény deviáns-e, attól függ, hogyan reagál rá a többi ember” – írja *Becker*.

³¹² Robert K. Merton – Robert Nisbet: Jelenkori társadalmi problémák. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): i.m., 61-63. o.

³¹³ Howard S. Becker: A kívülálló. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): i.m., 87. o.

A *kontrollelméletek* hívei szerint az ember racionálisan cselekvő, önző lény. Ebből adódóan a kedvező helyzetet kihasználja, mérlegelve előtte annak kockázatát. Legismertebb képviselője az elméletnek *Travis Hirschi*, aki szerint az egyént négy féle kötelék köti a társadalomhoz: a hovatartozás, az elkötelezettség, a részvétel és a hit. Amennyiben ezek elég erősek, úgy a társadalmi kontroll kellő mértékben kifejti hatását és megakadályozza a bűnözést. Ezen kívül Hirschi hangsúlyozza az önkontroll hiányát, mint a bűncselekmény elkövetésének fő okát. Az önkontroll gyengesége vagy hiánya a nem megfelelő családi és iskolai szocializáció eredménye.

A kontrollelméletek másik megközelítése szerint, a társadalmi rend megbomlása elősegíti a bűnözést („betört ablakok” elmélete). Az elméletet 1960-as években *Philip Zimbardo* amerikai szociálpszichológus kísérlete alapján alkották meg (Zimbardo, 1969). E szerint azok a városrészek, amelyek elhanyagoltak, lepusztultak, sokkal inkább válik vandalizmus áldozatává, mint azok, amelyekre odafigyelnek. Az enyhébb súlyú deviáns cselekmények elleni fellépés hiánya nagy eséllyel súlyosabb bűncselekmények elkövetéséhez vezethet. Erre tekintettel a rendőrségi stratégiát úgy változtatták meg, hogy a kisebb súlyú cselekményekkel szemben is agresszívebben léptek fel, amely viszont rendőri túlkapásokat, hatósági visszaéléseket eredményezett.

A normák meghatározásának relativizmusát leginkább a címkézés-elmélet fejezi ki azzal, hogy történelmi kortól és kultúrától függetlenül, a hatalmon lévők döntenek arról, mi számít bűnnek (bűncselekménynek). Ha az adott norma megfelel a többségi társadalom elvárásainak és elősegíti a békés társadalmi együttélést, akkor általában működik, azaz betartják és betartatható. Amennyiben viszont az adott normát nem fogadják el, nem felel meg az általánosan elfogadott erkölcsi szabályoknak és ellentmond a szokásoknak, szokásjognak, előbb-utóbb elbukik.

6.1.3 Jogi és erkölcsi megközelítés

A társadalom nem egyformán ítéli meg a deviancia megnyilvánulási formáit. A szociológiai elméletek általában vizsgálják, hogy valaki betartja-e a társadalmi együttélési szabályokat vagy sem. Amennyiben nem normakövető valaki, azt deviánsnak nyilvánítja. Márpedig azzal is foglalkoznunk kell, hogy milyen szabályt sért meg az illető és azt milyen mértékben, illetve az adott rendelkezésben tiltott vagy szabályozott magatartás mennyire veszélyes a

társadalomra vagy veszélyezteti-e a békés társadalmi együttélést. E kérdések megválaszolása átvezet a deviancia jogi megközelítéséhez. A jogszabályok ugyanis differenciálnak egy cselekedet veszélyessége szerint, amely megkülönböztetés a tethoz fűzött jogkövetkezmény (szankció) súlyosságában fejeződik ki.

Mielőtt azonban a jogi aspektusra rátérnek, mindenképpen meg kell említeni a címkézés-elmélet kritikájaként létrejött antropológiai megközelítést, amely a devianciát megkülönböztette aszerint, hogy az enyhe (soft) vagy súlyos (hard)-e. *Douglas Raybeck* antropológus szerint egy társadalom tagjainak egy devianciára adott válaszi mértéke attól függenek, hogy az adott deviancia mennyire zavarja őket céljaik elérésében.³¹⁴ Az emberek megkülönböztetik egymástól a társadalmilag elfogadott normáktól való eltéréseket: az egyik csoportba a deviancia azon fajtái tartoznak, amelyek kevésbé zavaróak és nem veszélyeztetik a társadalmi együttélést (pl.: túlsúlyosak, udvariatlanok), ezeket nevezi enyhe devianciának, míg a másik csoportba a kifejezetten veszélyes magatartásokat sorolja (pl.: erőszakos cselekmények, lopás, stb.). Ez utóbbiak a súlyosabb deviancia (hard) kategóriába esnek. Az enyhe deviancia megnyilvánulások megítélése adott kultúrától és neveltetéstől függenek és az emberek rosszallását, kiközösítését vonja maga után. A súlyos devianciába tartozó cselekmények valóban veszélyeztetik a társadalmi rendet, illetve az egyén személyére vagy javaira jelentenek veszélyt, így ezek a modern társadalmakban a törvény által is büntetni rendelt cselekmények (bűncselekmények) körét képezik és következményeként a mindenkori hatalom által intézményesített büntetés-végrehajtási rendszert lépteti működésbe. A középkori és újkori társadalmakban – egészen a XIX. századig – a büntetés végrehajtása a nyilvánosság előtt zajlott. *Richard von Dülmen* büntetőrítuálékról írt könyvében arra mutat rá, hogy a bűnös pellengérré állítása és a cselekmény súlyához igazodó büntetési – kivégzési – módok az elrettentés mellett a büntetőhatalom demonstrálását is jelentették, valamint a közösség tagjai számára megtisztulást jelentettek, valamint lehetővé tették, hogy az emberek önmagukat normálisnak határozhassák meg a bűnös ellenében.³¹⁵

A *jogtudomány* a külvilágban megjelenő emberi magatartásokat szabályozza és értékeli, de érinti, bizonyos esetekben mélyen elemzi az ember belső folyamatait, motivációit, szándékát is. Azonban ezt – a pszichológiától, pszichiátriától eltérően – a mindenki számára kötelezően betartandó jogi szabályok aspektusából teszi. Azt vizsgálja, hogy az aktuálisan megnyilvánuló

³¹⁴ Douglas Raybeck: *Antropology and Labeling Theory: A Constructive Critique*. Kiadja: Wiley, Ethos, Vol. 16, No. 4 (dec. 1988), 376-377. o.

³¹⁵ Richard von Dülmen: *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrítuálék a kora újkorban*. Századvég Kiadó – Hajnal István Kör, Budapest, 1990, 127. o.

mentális és lelki folyamatok eredményeképpen létrejövő magatartáshoz fűződik-e valamilyen jogkövetkezmény. A mások személyét vagy javait sértő vagy veszélyeztető, azaz a társadalomra káros és veszélyes magatartásokat pedig törvényben előírt, büntető jellegű eszközökkel szankcionálja.

A jogszabályok – mint a társadalmi együttélés mindenkire kötelező és érvényes szabályrendszere – nem hagyhatják figyelmen kívül az *erkölcsi szabályokat*. Ahhoz, hogy a jogkövető magatartás minél szélesebb körben valósuljon meg, a jogszabályoknak meg kell felelniük az általános társadalmi elvárásoknak is. A jog és erkölcs viszonyát a különböző jogelméleti irányzatok³¹⁶ másként ítélték meg. A jogfilozófia rendszere e distinkció köré csoportosul és arról elmélkedik, el lehet-e különíteni a kettőt, illetve hol húzódnak a határaik. A *természetjogi megközelítés* szerint az emberi természetből következnek bizonyos alanyi jogok, amelyek akkor is tiszteletet és védelmet élveznének, ha semmilyen jogszabály nem tartalmazná őket, egyszerűen az emberi természetből fakadóan. Ilyennek tekintendő az emberi méltósághoz és élethez való abszolút korlátozhatatlan jog, valamint az alapvető emberi jogok, ez utóbbiak viszont lényeges tartalmuk kivételével, arányosan és megfelelő eszközökkel korlátozhatóak.

A *jogpozitivizmus* irányzata a természetjogi gondolkodás antagonisztikus párja. Kizárólag azt tekinti jognak, amelyet az arra felhatalmazott hatalom a törvényeknek megfelelően alkotott. Nem vizsgálja a jogszabály erkölcsi helyességét, igazságosságát. Így azok a jogszabályok is érvényesek és betartandóak, amelyek esetlegesen ellentmondanak az emberi természetnek, amelyek mögött nincsen társadalmi konszenzus vagy egyenesen szembemegy az alapvető erkölcsi szabályokkal.

Bibó István végigtekinti a büntetőjogi és erkölcsi szabályok különbségeit.³¹⁷ Mindenekelőtt leszögezi, hogy a kettő nagyfokú hasonlóságot mutat: parancsoló és tilalmazó normák összessége. A különbségek tekintetében a különböző irányzatok alapján több megközelítés létezik, de mindegyik közös abban, hogy az erkölcs a belső érzelmekre, míg a jog a külső cselekedetekre, megnyilvánulásokra vonatkozik. Lényeges a differencia a kikényszeríthetőség tekintetében is: az erkölcs belső kényszer hatására működik és szankciója a lelkifurdalás, míg a jog külső, államhatalmi kényszerrel szerez érvényt, megsértésének szankciója pedig

³¹⁶ Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2011, 115. o.

³¹⁷ Bibó István: Etika és Büntetőjog. I. 1935-1944. Az erkölcsi és büntetőjogi szabályok különbsége (1A). forrás: <http://mek.niif.hu/02000/02043/html/40.html>

szabadságkorlátozás vagy anyagi és egzisztenciális hátrány elszenvedése. A jogban az ítélet és a szankció szétválását, kettősségét láthatjuk, míg az erkölcsi ítélet egyben a következmény is. Az erkölcs csak kötelességeket, a jog kötelességek mellett jogosultságokat is tartalmaz.

Az erkölcs és a jog egymáshoz való viszonya tekintetében a természetjog és a pozitivisták irányzat szintén szembenállást mutat: a természetjog szerint a jog az erkölcs konkretizálását valósítja meg azáltal, hogy „az erkölcs általános érvényének világából leszáll a valóságos emberi magatartások világába.” Így a tételes jog az erkölcsi szabályok konkrét magatartásokon keresztül történő megfogalmazása. A pozitivisták felfogás a jogot és az erkölcsöt élesen kettéválasztja egymástól, mivel az erkölcs értékítéletet jelent, melyet a jogból igyekeznek száműzni. A jogpozitívizmus szerint az erkölcsi Rossz és a büntett sem mutatnak hasonlóságot.

Büntetőjogi szempontból a patologizálás a terhelt felmentését, büntethetőségének kizárását vagy enyhébb büntetés kiszabását eredményezi. Tehát amíg társadalmi vonatkozásban a mentális diszfunkciók orvosi beavatkozáshoz, ezzel együtt sokszor stigmatizációhoz, lealacsonyításhoz vagy egyszerűen szánalomhoz vezetnek, addig a büntetőjogi felelősségre vonás során pozitívan befolyásolhatják az eljárás kimenetelét az elkövető szempontjából. Másfelől pedig, míg a klinikum esetleg kórosnak és kezelendőnek tart egyes megnyilvánulásokat, zavarokat, addig a büntetőjogi beszámítási képességet mindez nem feltétlenül érinti.

A közvélemény megint csak másként vélekedhet egy konkrét bűnelkövetőről. Sokszor nehezen magyarázható meg a laikus polgárnak egy bírósági döntés indokoltsága. Ezen a ponton megint visszatérünk az eredeti problémafelvetéshez: miként térhet el egymástól a józan erkölcsiség és a jogi norma? Egyáltalán: a jogszabály tartalma mond ellent az erkölcsnek vagy a jogalkalmazó normaértelmezése irritálja erkölcsi érzékünket? A jogalkalmazók felelőssége a jogi norma közvetítése az állampolgárok felé és a joggyakorlat nem fordulhat az erkölcs örökérvényű normái ellen. *Kérdésként vetődik fel, hogy a kóros elmeállapot miatt felmentett és kényszergyógykezelésre ítélt vagy a szabadságvesztés büntetését letöltött egyéneknek milyen lesz a társadalmi megítélésük szabadulásukat követően? A 'bolondtól' vagy a 'bűnözőtől' tartanak-e inkább a társadalom tagjai? A válasz feltehetően jól tükrözné a modern kori társadalmi attitűdöt az elmeműködést érintő betegségekkel, zavarokkal szemben.*

6.1.4 Összegzés

A normális emberi működést a különböző társadalomtudományok eltérően határozzák meg, azonban abban megegyeznek, hogy a kérdést negatívan közelítik: nem a normális működést definiálják, hanem a többségi társadalom számára zavaró, nem elfogadható magatartások körét állapítják meg, vagy éppen az átlagostól pozitív irányban eltérő, a „zseni” felé hajló gondolkodásmód tűnik fel számukra. Amennyiben mégis a normalitás fogalmát definiálják, abban benne rejlik a deviancia meghatározása is: minden olyan jelenség, amely nem támogatja a békés társadalmi együttélést, deviánsnak minősül.

A szociológia társadalmi struktúrákat, viszonyokat vizsgáló tudománya, a pszichológia, mint az individuumból kiinduló, az emberi lélek működését magyarázó diszciplína és a jog, amely a társadalmi együttéléshez szükséges szabályok összességét adja, mindegyikük esetében a normalitás definíciójához a békés viszonyok fenntartása és az ehhez szükséges emberi szükségletek kielégítésének biztosítása kapcsolódik.

6.2 A kóros elmeállapot büntetőjogi és kriminológiai kérdései

6.2.1 A kóros elmeállapot fogalma, elhelyezése a büntetőjogi dogmatika rendszerében

A jogállamiság garanciájaként is számon tartott egyik legfontosabb – a bevezetőben már részletesen említett – büntetőjogi alapelv szerint, kizárólag azok a cselekmények minősülnek bűncselekménynek, amelyek veszélyesek a társadalomra és amelyeket a törvény büntetni rendel (*nullum crimen sine lege*).³¹⁸ A törvény azonban bizonyos esetekben kizárja az elkövető büntethetőségét annak ellenére, hogy a Btk-ban meghatározott valamely tényállás szerű cselekményt megvalósította. A büntethetőséget kizáró okok³¹⁹ egyik esete, amikor az elkövetőnek a bűncselekmény megvalósításának időpontjában, mentális betegsége vagy zavara miatt – azaz patológiás alapon – hiányzik a beszámítási képessége, másként fogalmazva, cselekményét kóros elmeállapotban követte el.

A kóros elmeállapot tehát büntetőjogi fogalom, a büntethetőséget kizáró okok egyik esete. A Btk. 17. § (1) bekezdése értelmében „*Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően*

³¹⁸ Btk. 4. § (1) bekezdés

³¹⁹ Btk. IV. fejezet a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okokról

cselekedjen.”

A bűnös emberi viselkedés okainak pszichés hátterét már a korai kriminológiai elméletek is felvetették, bár eleinte elsősorban embertani jegyeknek és más öröklött jellemzőknek tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. A modern genetikai kutatások (ikerkutatások, örökbefogadási vizsgálatok) és a 1990-es években fellendült agykutatások már semmiképpen sem hagyják figyelmen kívül a társadalmi – gazdasági – és egyéb környezeti tényezőket, mint a személyiségre, mentális állapotra ható faktorok jelentőségét.³²⁰

A bűnelkövetés hátterének patológiás tényezőkre való visszavezetése a XVIII. század végén jelent meg. Az ebben az időszakban munkálkodó elmeorvosok (Benjamin Rush, Philippe Pinel, Cowles Prichard) által megalkotott „kórkép”, az ún. morális elmezavar, öröklött degeneráció eredménye, erkölcsi defektusokban nyilvánul meg, így a bűnelkövetők tipikus jellemzőjeként tartották számon. A XIX. század elejétől kezdően – a pszichológia tudományának megjelenésével egyidejűleg – a kriminalitás lélektani okait is kutatni kezdték (kriminológiai pszichológia). A különböző pszichológiai megközelítések³²¹ eltérően magyarázzák a deviáns viselkedést, így a bűnelkövetést is. Bár bizonyos típusú bűncselekmények bűnelkövetőinek körében nagyobb arányban fordulnak elő bizonyos pszichiátriai kórképek, mint az átlagpopulációban, a bűnelkövetés és a mentális zavarok, lelki betegségek kapcsolata a mai napig vitatott.³²²

A *kóros elmeállapot angolszász büntetőjogban* meghatározott feltételei valamelyest különböznek a kontinentális jogrendszer szabályaitól. Az angolszász jogban a büntetőjogi felelősségre vonhatósághoz szükséges két összetevő: egyfelől a bűnös tudat (*mens rea*), amelynek fennállta esetén az elkövető felismerte, hogy az általa megvalósított cselekmény társadalmilag elítélendő, veszélyes, rossz, másfelől maga a bűnös tett (*actus reus*). A kóros elmeállapotra való sikeres hivatkozás (*insanity defence*) legszélesebb körben elterjedt és ma is alkalmazott kritériumait az M’Naghten szabály³²³ tartalmazza. E szerint két feltételnek kell

³²⁰ A modern biológiai elméletek (a kriminológiában a bioszociális kriminológia) a genetikai tényezőknek tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget a kriminális viselkedés kialakításában, azonban elismerik, hogy a biológiai faktorok mellett a környezeti és pszichológiai tényezők is kiemelkedő szerepet játszanak a bűnelkövetővé válásban. A tudomány mai állása szerint kimondható, hogy „kriminális gén” nem létezik. Szabó Judit: *Biológiai és pszichológiai bűnözés-magyarázatok*. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós: *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 82. o.

³²¹ Főbb megközelítések: pszichoanalitikus megközelítés, tanuláselmélet, személyiséglélektani megközelítés, kognitív pszichológia. Szabó Judit: *uo.* 88-99. o.

³²² *uo.* 97-99. o.

³²³ Az elmebetegség megállapítására vonatkozó különböző tesztekéről részletesen lásd: Daniel Ward: *The M’Naghten Rule: A Re-Evaluation*. *Marquette Law Review*, Vol. 45., Issue 4 Spring, 1962 letölthető: <http://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2758&context=mulr>

fennállnia a kóros elmeállapot megállapításához: egyrészt diagnosztizált elmebetegségnek, másrészt, hogy az elkövető morális ítélőképessége a cselekménye tekintetében hiányozzon. Tehát az angolszász jog szerint sem elegendő a büntethetőség elkerüléséhez a mentális betegség fennállása, hanem ennek ki kell egészülnie a konkrét cselekményre vonatkozó morális belátási képesség hiányával.³²⁴

6.2.2 A beszámítási képesség

A bűncselekmény alanyi – szubjektív – oldala az elkövetőnek a bűncselekmény időpontjában fennálló tudatállapotára vonatkozó büntetőjogi dogmatikai fogalom, amely alapján az elkövető bűnössége (szándékossága vagy gondatlansága) is vizsgálhatóvá válik.³²⁵ Az alanyi oldal létének – ezáltal a büntetőjogi felelősségre vonhatóságnak – feltétele az elkövető kóros elmeállapotának kizártsága, amely legalább korlátozott beszámítási képesség fennállása esetén lehetséges.³²⁶

Az igazságügyi pszichiátria a beszámítási képesség fogalmát a következőképpen határozza meg: „*az rendelkezik beszámítási képességgel, aki nem szenved az elméműködés olyan kóros állapotában, amely képtelenné teszi arra, illetve korlátozza abban, hogy cselekménye következményeit belássa (felismerési képesség), vagy hogy ennek megfelelően cselekedjék (akarati képesség).*”³²⁷

A kóros elmeállapot Btk. szerinti meghatározása is felismerési és akarati képességet említ, azonban a beszámítási képesség fogalmát e két összetevő együtteseként a jogi dogmatika alkotta meg. A *felismerési képesség* jogi értelemben egyet jelent a cselekmény következményeinek előre látásával, bár a törvény – a korábbi értelmezéssel ellentétben – a bűncselekményeknek az erkölcsileg elítélendő mivoltát hangsúlyozva nem követeli meg,

³²⁴ Domán Augustza: Beszámíthatóság, bűnösség kérdései elmebetegség esetén Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban. *Ügyészek Lapja*, 2015/1. szám, 15-28. o.

³²⁵ Nagy Ferenc: A bűncselekmény fogalma és fogalmi elemei. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I. (Második kiadás)*. HVG Orac, Budapest, 2014 ősz, 152-153. o.

³²⁶ A XIX. századi magyar büntetőjog a beszámítási képesség korlátozottságát nem ismerte. Kizárt volt az elkövető büntethetősége, ha bebizonyosodott, a cselekményt zavart elmeállapotban követte el.³²⁶ A jogalkalmazói gyakorlat azonban arra mutatott rá, hogy vannak olyan egyének, akik képtelenek beilleszkedni a társadalomba és emellett biztosan szenvednek valamilyen elmebeli fogyatékoságban, mentális zavarban, de ez mégsem éri el az elmebetegség szintjét. Az ilyen eseteket a bírói gyakorlat az enyhítő körülmények között értékelte. Felvetődött a kérdés, hogy a csökkent vagy korlátolt beszámítási képességű egyénekhez hogyan viszonyuljon a büntetőjog? Erről ír részletesen Hacker Ervin: *Pszichiátria és büntetőjog*. In: *Értekezések Dr. Hacker Ervin debreceni egyetemi ny. r. tanár büntetőjogi szemináriumából* 22. szám. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1943, 4-5. o.

³²⁷ Dósa Ágnes: Az igazságügyi pszichiátriai szakértői tevékenység a különböző jogágakban. In: Kuncz Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2011, 13. o.*

hogy az elkövető tudatában legyen a cselekménye társadalomra veszélyességének, azaz büntetendőségének.³²⁸ Pszichiátriai megközelítésben a felismerési képesség a személyiség intellektuális részét érinti, egyaránt magában foglalja az érzékelő, tudati, mérlegelő, kombinatív, tervező és előrelátó képességeket.³²⁹

Tokaji Géza gondolatai bizonyos büntethetőséget kizáró okok „prioritásának” dilemmáját vetik fel, konkrétan azt, hogy több büntethetőséget kizáró körülmény fennállása esetén, melyik alapján mentsék fel a terheltet, például akkor, ha „*a gyengeelméjű terhelt a tényekkel tisztában van, de annak társadalmi jelentőségét nem képes felismerni. Igaz, hogy ez utóbbi esetre a társadalomra veszélyességben való tévedésről szóló rendelkezések is alkalmazhatók lennének, de a példa szerinti gyengeelméjű cselekményét a pszichiátriai jellegénél fogva mégis a kóros elmeállapot alapján indokolt megítélni.*”³³⁰ Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére való képesség vizsgálata azért sem elhanyagolható kérdés, mert előfordul, amikor bizonyos bűncselekmény vonatkozásában korlátozott beszámítási képességet állapítanak meg, míg ugyanaz a terhelt más – általában súlyosabb – bűncselekmény elkövetése esetében teljes beszámítási képességgel rendelkezik. Ezen kívül gyakran találkozhatunk azzal a problémával, amikor az elkövetőnél már korábban is – klinikai körülmények között – mentális zavart diagnosztizáltak, azonban büntetőjogi értelemben mégis beszámíthatónak tekintendő. Ilyenek például a viselkedészavarok és az impulzuskontroll-zavarok.³³¹

Az *akarati képesség* jogi értelemben azt fejezi ki, hogy a felismerési képességgel rendelkező elkövető a szabadon kialakított szándékának megfelelő magatartást tud és képes tanúsítani.³³² Pszichiátriai megközelítésben, az akarati képességre vonatkozóan a szakértő a személyiség temperamentumát (emocionális – affektív) és a karakterét (akarat, magatartás, etikai normák betartása, célok és életvezetés) vizsgálja.³³³ Ha a felismerési képesség fennáll, de az akarati képesség hiányzik, kényszer vagy fenyegetés hatására elkövetett cselekményről beszélhetünk.³³⁴ A beszámítási képesség teljes, ha az elkövető felismerési és akarati képessége egyaránt fennállt a tényállásszerű magatartás kifejtésének időpontjában, tehát az elkövető –

³²⁸ Belovics Ervin: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: i.m., 203. o.

³²⁹ Dr. Szobor Albert: i.m. 186. o.

³³⁰ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 278-279. o.

³³¹ Kulcsár Gabriella: i.m. 163-164. o.

³³² uo. 204. o.

³³³ Dr. Szobor Albert: i.m. 186. o.

³³⁴ Fehér Lenke: Elmebetegség – Büntetőjog – Beszámíthatóság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1993, 79-82. o.

legalábbis az elmeállapota szempontjából – büntethető lesz.

A beszámítási képesség a bűncselekmény szubjektív oldalához tartozó elem. A jogirodalom megoszlik abban, hogy a kóros elmeállapot a büntethetőséget kizáró okok mely csoportjába tartozik: a bűnösséget kizáró okok közé (Viski László, Gellér Balázs, Kónya István, Nagy Ferenc) vagy külön kategóriaként megjelenő beszámítást kizáró okok sorába (Belovics Ervin, Földvári József, Erdősy Emil, Kóhalmi László, Vaskuti András). Viski László véleménye szerint, az cselekszik bűnös szándékkal, aki felismeri a cselekménye társadalomra veszélyességét. Aki e felismerésre képtelen, az beszámíthatatlan, így „szándékosan sem cselekedhetik.”³³⁵ Miután csak a bűnösen – azaz szándékosan vagy gondatlanul – elkövetett cselekmény esetén büntethető az elkövető (*nulla poena sine culpa*), a kóros elmeállapotú terhelt büntethetőségének kizártságát – e felfogás alapján – a bűnösség hiánya alapozza meg.

A beszámítást kizáró okok csoportját külön egységként kezelő nézetet valló jogtudósok lényegében azokat a büntethetőséget kizáró okokat sorolják ide, amelyeknél hiányzik az alannyá válás egyik feltétele: így a gyermekkor esetében a büntethetőségi korhatár, kóros elmeállapotnál a beszámítási képesség, kényszer és fenyegetés esetében az akaratú képesség, valamint ide tartozik a jogos védelem vagy a végszükség ijedtségből vagy menthető felindulásból származó mennyiségi túllépése is.³³⁶

6.2.2.1 A beszámíthatóság és mentális állapot kérdése

Pszichiátriai értelemben a beszámítási képesség két tényezője a tudati és a pszichikai faktor. A *tudati faktor* magában foglalja az értelmi és az akaratú működést. Az akaratú az értelem irányítja, a cselekvés pedig az értelmi működés részének tekinthető mérlegelési készség eredményeképpen jön létre. Ez tehát a szélesebb értelemben vett büntetőjogi felismerési képességnek feleltethető meg. A *pszichikai faktor* az elkövetőnél megjelenő érzelmek összességét értik, ami egyébként a bűncselekmény motívumainál játszhat meghatározó szerepet.³³⁷ A büntetőjogi szabályok csak néhány esetben szólnak az érzelmi oldalról, az emocionális tényezők értékelése általában a bírói mérlegelési jogkörbe tartozik.

³³⁵ Viski László: Szándékosság és társadalomra veszélyesség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 73. o. idézi: Fehér Lenke: i.m. 78. o.

³³⁶ uo. 197. o. A kóros elmeállapot a Btk. miniszteri indoklásában a bűnösséget kizáró okok között szerepel. letöltés: 2012. évi C. törvény indoklása a Büntető Törvénykönyvről

³³⁷ Árvay József: Bizonytalanságok a büntetőjogi beszámítási képesség körül. Rendészeti Szemle, 1993/8., 34. o.

A bíró az elkövető értelmének, szándékának feltérképezéséhez és megértéséhez elmeorvos szakértői véleményt, valamint – legtöbb esetben – pszichológus szakértői véleményt is – mint „különleges” bizonyítékokat – használ fel. Ezekből a szakértői véleményekből olyan adatokat, körülményeket is megtudhat, amelyekre a büntetőeljárás során valószínűleg nem derülne fény. Ilyen adatok például a vádlott nevelkedésének, születésének körülményei, családi terheltsége, korábbi betegségei.³³⁸

Jogszabály szerint azonban még az egyik legsúlyosabb bűncselekmény, az emberölés esetében sem kötelező elmeorvos szakértő igénybe vétele, bár a legtöbb ilyen ügyben vizsgálják az elkövető elmeállapotát. Amennyiben a vizsgálat eredményeképpen nem hozható döntés az elmeállapotára vonatkozóan, az elmeorvos-szakértő javasolja a vizsgált személy IMEI³³⁹-ben történő, 30 napos elmeállapot-megfigyelését. Az IMEI-ben készült összefoglaló vélemény alapján a szakértő megállapítja, hogy a gyanúsított beszámítási képessége teljes-e, vagy ha korlátozott, akkor milyen fokban (enyhe, közepes, súlyos), vagy hiányzik-e.

A szakvéleményben foglaltakat a bíróságnak kötelező elfogadnia. Ha a bíró aggályosnak tartja a szakvéleményt az egyéb bizonyítékok tükrében, másik szakértőt rendelhet ki. Több elmeorvos szakértői vélemény közül a bíróság választja ki, hogy melyik fogadható el számára, így végső soron – bár áttételesen – a bíró dönt a vádlott beszámítási képességéről.³⁴⁰

Amennyiben a beszámítási képesség kizárt, kóros elmeállapot miatt felmentésnek és – többnyire – kényszergyógykezelés elrendelésének van helye. A Be. 190. § (1) bekezdés d.) pontja értelmében kóros elmeállapot mint büntethetőséget kizáró ok tekintetében érdemi döntést kizárólag bíróság hozhat.

³³⁸ Az elmeállapot vizsgálatához két szakértő együttes közreműködése szükséges. Egyiküknek igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan), a másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy igazságügyi pszichiátriai (igazságügyi elmeorvostan) képesítése kell, hogy legyen. 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről.

³³⁹ Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet

³⁴⁰ A Magyar Igazságügyi Akadémián 2017. március 16-17-én tartott bíróképzésen, az emberölési ügyekben ítélező bírák 'a beszámítási képesség szakkérdés vagy jogkérdés-e' vitában kifejtett álláspontjukat a 2. számú mellékletben olvashatjuk.

6.2.3 Az elmeállapot szakértői vizsgálata

A büntetőeljárásban az elmeállapot megítélése szakkérdés, amely igazságügyi elmeorvos szakértő kirendelését és szakvéleményének beszerzését teszi szükségessé. A szakértő kirendelésére akkor kerül sor, ha az eljárás során aggály merül fel a terhelt elmeállapotát illetően.³⁴¹ Már a XX. század első felében is problémaként vetődött fel, hogy a szakértő kirendelésének szükségességéről való döntés megkívánja a jogalkalmazó bizonyos fokú pszichiátriai, pszichológiai ismeretanyagát. „A büntető igazságszolgáltatásban munkálkodó személyek, bírák kiképzésénél tehát nagy jelentőséggel bír, hogy azok bizonyos fokú elmeorvosi ismeretekkel bírjanak;”³⁴²

A pszichiátria tudományában „nincs olyan egységes zsinór, mérték, tételes iránymutatás, vagy konkrét szakmai előírás, amely egyedileg meghatározhatóvá tenné, hogy bizonyos tüneteket ilyen vagy olyan módon kellene kétséget kizáró módon értékelni, ez minden esetben és személynél egyénileg ítélendő meg.”³⁴³ Azaz nem jelenthető ki, hogy egy bizonyos betegség megfelel egy bizonyos korlátozottsági foknak, hanem minden esetet külön-külön kell mérlegelni és értékelni.

A szakértő az általa lefolytatott személyes vizsgálat, valamint a rendelkezésére bocsátott, a büntetőeljárás során keletkezett iratanyag alapján szakvéleményt készít, amely a bizonyítási eszközök egyike. A szakvéleménnyel a bíróság a hiányzó szakértelmét pótolja valamely bizonyítandó tény meghatározásához vagy értékeléséhez. A szakértő az eljárás egyik szereplője, aki segíti a bíróságot a szóban forgó jogi kérdés eldöntésében, azonban a bíróság nem háríthatja át a szakértőre a bizonyítékok beszerzésének feladatát és nem engedheti át a szakértőnek a bizonyítékok mérlegelésére vonatkozó jogkörét. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a hatályos szakértői törvény a szakkérdés vonatkozásában a szakértőnek döntési kompetenciát biztosít: „Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján [...] döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.”³⁴⁴ A szakkérdés eldöntése is lényegében ugyanazokon a tényeken és körülményeken alapul, mint

³⁴¹ A jelenleg hatályos Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban Be.) 99.§ (2) bekezdése értelmében szakértő alkalmazása kötelező, ha

a) a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés személy kóros elmeállapota, illetőleg kábítószerfüggősége,

b) a bizonyítandó tény, illetőleg az eldöntendő kérdés kényszergyógykezelés szükségessége [...]

³⁴² Hacker Ervin (1943): i.m. 6. o.

³⁴³ Pest Megyei Bíróság 16.B.76/2008/10. számú tárgyalási jegyzőkönyve. Jogerős ítélet: Fővárosi Ítéletábrta, 3.Bf.391/2013/18.

³⁴⁴ Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 3.§ (1) bekezdés

amelyekre a bíróság is támaszkodik, így a bűnösségről való döntés tekintetében – melynek egyik eleme a szakkérdésként definiált beszámítási képesség – vékony mezsgye alakul ki a szakértő és a bíró kompetenciájának határán.

Az elmeállapot vizsgálatához két szakértő együttes közreműködése szükséges, egyiküknek igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan), a másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy igazságügyi pszichiátriai (igazságügyi elmeorvostan) képesítéssel kell rendelkeznie.³⁴⁵ „Az elmeorvos szakértői vélemény célja, hogy jogalkalmazó számára a pszichés tevékenységet tényeken alapulóan, valóságban tárja fel, a cselekmény minden látszólagos (on foro) magyarázata nélkül.”³⁴⁶ „A kóros elmeállapot nem pszichiátriai kategória. Az igazságügyi pszichiáter szakértő feladata, hogy a pszichiátriai diagnosztika „nyelvezetét” a jog által megkívánt fogalomrendszer segítségével adja vissza, „fordítsa le”.”³⁴⁷ A szakértő értékeli azt is, hogy a terhelt elmeállapotánál fogva tartani kell-e attól, hogy újabb bűncselekményt fog elkövetni.³⁴⁸ Az elmeorvos szakértő társszakértőként igazságügyi pszichológust vonhat be. A pszichológus elsősorban a személyiséget, intellektust, a büntetőügy szereplőinek egymással való kapcsolatát, valamint a terhelt vagy tanú által elmondottak élményszerűségét vizsgálja. A pszichológus önálló szakértőként és szakközreműködőként is kirendelhető.³⁴⁹

A szakvéleményben foglaltak elfogadása kötelező az eljáró hatóságra, bíróságra nézve, így amennyiben a szakértő azt állapítja meg, hogy a terhelt a Btk.-ba illeszkedő cselekményt az elmeműködés kóros állapotában követte el, a büntetőeljárás megszüntetésének vagy felmentésnek van helye. Amennyiben a személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó

³⁴⁵ Erről rendelkezik a Be. 101. § (2) bekezdése és az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 17. §-a

³⁴⁶ Baraczká Krisztina: Igazságügyi elmekórtan. In: Tóth Éva – Belovics Ervin (szerk.): A büntetőeljárás segéd tudományai I. kötet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, Budapest, 2015, 505. o.

³⁴⁷ Tringer László: A pszichiátria tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1999, 549. o.

³⁴⁸ Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 17. §

³⁴⁹ Az igazságügyi pszichológus szakértők működésének szabályairól lásd részletesen az Országos Igazságügyi Orvostani intézet 20. számú módszertani levelét. letöltés: http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/20_mszlev.pdf Meg kell jegyezni, hogy a 20. számú módszertani levél jogilag érvénytelen, mert az érvénybe léptetéséhez szükséges eljárás nem fejeződött be. Az alapvető jogok biztosa a szakértői területek törvényes működésére vonatkozó vizsgálatának keretében rávilágított arra, „hogy a 20. sz. módszertani levél alkalmazhatóságának elvi hiánya [...] az Alaptörvényben deklarált a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelményével és a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben visszásságot okoz.” (AJB-512/2013. számú jelentés 5-14. oldal) Idézi: Csirmaz László: A szakvélemény elkészítésének főbb szabályai és a módszertani levelek problémája. In: Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoport: Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban. Budapest, 2014. december 19. 166-167. o. letöltés: http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2.pdf

büntetendő cselekmény elkövetőjénél tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, kényszergyógykezelését kell elrendelni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni.³⁵⁰ A kényszergyógykezelés a jelenlegi szabályozás értelmében határozatlan ideig tart, akkor kell megszüntetni, ha szükségessége már nem áll fenn.³⁵¹

Az elmeorvos szakértői vizsgálat fő kérdése, hogy a terhelt *a bűncselekmény időpontjában rendelkezett-e beszámítási képességgel*, és ha igen, az teljes volt-e vagy korlátozott. A pszichiátria nyelvén fogalmazva, a cselekmény időpontjában fennállt-e pszichés zavar, valamint ebből eredő patológiás elmeállapot; amennyiben fennállt, ez befolyásolta-e a terhelt felismerési és akarati képességét, és ha igen, milyen mértékben.³⁵² Tehát a szakértő nem általánosságban vizsgálja a terhelt elmeállapotát, hanem arra próbál visszakövetkeztetni, hogy a terhelt az inkriminált időpontban milyen tudati és érzelmi állapotban volt és az milyen hatást gyakorolt az elkövetésre (pl: elősegíthette azt vagy kifejezetten annak hatására követte-e el a bűncselekményt). Gyakori, hogy az elkövető már a bűncselekményt megelőzően is – akár hosszú évek óta – szenvedett orvos által diagnosztizált pszichiátriai betegségben és/vagy személyiségzavarban, ennek ellenére az elmeorvos szakértő azt állapítja meg, hogy betegsége/zavara nem befolyásolta a bűncselekmény elkövetését, egyszersmind a beszámítási képességre sem volt hatással. Tehát a szakértő mindig az adott bűncselekmény vonatkozásában, az elkövetés időpontjára tekintettel vizsgálja a beszámítási képességet. Amennyiben megállapítja, hogy a cselekményt beszámíthatatlan vagy korlátozottan beszámítható állapotban valósították meg, meg kell vizsgálnia, hogy a beszámítási képesség hiánya vagy korlátozottsága patológiás vagy ép lélektani alapon alakult-e ki. Amennyiben az előbbi okra lehet következtetni, a kóros elmeállapot megállapításának és ezzel együtt felmentésnek vagy a büntetés enyhítésének van helye. Az ép lélektani eredetű indulat az emberölés privilegizált – enyhébb megítélés alá eső – esetében, az erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 161. §) tényállásánál jut jelentőséghez.

³⁵⁰ Btk. 78. § (1)

³⁵¹ A kényszergyógykezelés szabályozásáról, dilemmáiról lásd részletesen dr. Kovács Zsuzsa Gyöngyvér doktori értekezését: A kényszergyógykezelés büntetőjogi megítélése. letölthető: http://jog.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/kovacszsuzsa-ertekezes.pdf
A kényszergyógykezelés végrehajtásának körülményeiről lásd: Magyar Helsinki Bizottság 2013-ban írt jelentését: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_jelentes_IMEI_vegleges.pdf, valamint az Alapvető Jogok Biztosának 2017-ben írt jelentését az AJB-766/2017. számú ügyben: <https://www.ajbh.hu/documents/10180/2611988/jel.IMEI.0766.2017.v%C3%A9gs%C5%91.jelent%C3%A9s+%C3%A1tummal.pdf/effbbe9-31a2-4a10-85d3-f961888e51b0>

³⁵² Baraczká Krisztina: i.m. 506. o.

6.2.3.1 A kóros elmeállapot legtipikusabb formái

A jelenleg hatályos Btk. mellőzi a kóros elmeállapot legtipikusabb formáinak korábbi törvényben³⁵³ szereplő felsorolását, mivel azt a pszichiátria oldaláról számos vonatkozásban negatív kritika érte.³⁵⁴ Egyfelől azért, mert a felsorolás nem teljes (bár ezt a törvény sem állította, mivel az „így különösen” fordulat arra utalt, hogy csak a legtipikusabb kórképeket említi), másfelől, a használt terminológiák bizonyos mértékig eltértek a pszichiátriában és pszichológiában használatos szakkifejezésektől.³⁵⁵

Kutatásaink azt mutatták, hogy a jelenlegi joggyakorlatban is a korábbi szabályozás szerinti kórképek – így elmebetegség, gyengeelméjűség, szellemi leépülés, tudatzavar és személyiségzavar – fordulnak elő leggyakrabban a terheltekre vonatkozó elmeorvos szakértői véleményekben.³⁵⁶ Az empirikus vizsgálatok eredményei szerint, a legtöbb nehézséget a tudatzavarok és a személyiségzavarok beszámítási képességre való hatásának megítélése okozza mind a pszichiátria, de leginkább a büntető jogalkalmazás oldalán. Erre tekintettel alábbiakban a tudatzavar és a személyiségzavar pszichiátriai és büntetőjogi dilemmáira térek ki részletesebben, valamint az elmebetegségek közül a büntető ügyekben leggyakrabban megjelenő schizofrénia rövid ismertetésére.

A tudatzavar

A büntetőeljárásban a bűncselekmény elkövetésének pillanatában lejátszódó tudati folyamatokra a jogalkalmazó egyfelől az objektív körülményekből (pl.: eszköz, sérülés helye, minősége), másfelől a szubjektív tényezőkből (sértettel való viszony, elkövető egyéb személyi körülményei, motívum, cél;) következtet.

³⁵³ A korábban hatályos Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. törvény) kóros elmeállapotról szóló 24. §-ának (1) bekezdése példálózó jelleggel sorolta fel az igazságügyi elmeorvosi vizsgálatoknál leggyakrabban előforduló kórképeket: elmebetegség, gyengeelméjűség, szellemi leépülés, tudatzavar és személyiségzavar.

³⁵⁴ Kulcsár Gabriella: i.m. 159-164. o.

³⁵⁵ A pszichiátria jelenleg az Amerikai Pszichiátriai Társaság által szerkesztett Mentális Betegségek Diagnosztikus és Statisztikai Kézikönyve (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5), magyarul megjelent változat: DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz (American Psychiatric Association), Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2014; és a BNO-10 (a DSM-5-tel azonos tartalmú, a WHO besorolása szerinti változat) elnevezésű, a mentális rendellenességek osztályozását tartalmazó kézikönyvet veszi alapul. Magyarul megjelent kötet: BNO-10 zsebkönyv DSM-IV-TR meghatározásokkal. Animula Kiadó, Budapest, 2004

³⁵⁶ A felsorolt öt kórkép meghatározását az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezéséről szóló 14. számú módszertani levél tartalmazza. Kiadta: Országos Igazságügyi Orvostani Intézet, 2005. május 31. letölthető: http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/14_mszlev.pdf

A tudat pszichiátriai értelemben „a pszichés tevékenység magasan differenciált, összetett funkciója, amellyel egyfelől saját magunkat (éntudat), másfelől a külvilágot (tárgytudat) tételezzük, megismerjük és kezeljük. A tudat tisztasága, világossága a lelki működések energetikai szintjétől függ: az éberség szintjétől csökken az eszméletlenségig.”³⁵⁷ A tudat összerendezettség (integrációja) nagymértékben meghatározza a viselkedést: amennyiben az integráció csökken, úgy a tudat fellazul, dekoncentrált állapot lép fel. Ha a tudat beszűkül, a külvilág ingerei nem vagy csak korlátozottan jutnak a tudatba, az illető egyetlen dologra koncentrál és arra összpontosítja energiáit. Az indulati cselekményeket tipikusan tudatszűkült állapotban követik el, azonban annak büntetőjogi megítélése a tudatszűkült állapot fokától, valamint eredetének minőségétől (patológiás vagy ép lélektani) függ.

Nyíró Gyula az indulatot a tudatot egészen kitöltő, intenzitásában hirtelen megnövekedett érzelmként definiálja.³⁵⁸ Ezzel szemben más tudományos álláspontok szerint nem feltétlenül szükséges a tudat teljes kitöltöttsége és az indulat hirtelen kialakulása, hanem lehet huzamosabb ideje fennálló, egyirányú, egy célra irányuló érzelm, amely indulati töltésnek tekinthető, és egy aktuális történés során megy át cselekvésbe.³⁵⁹ Ez utóbbi meghatározás az erőszakos bűncselekmények bizonyos eseteinek – elsősorban a családon belül előforduló, hosszan tartó konfliktusos időszakot követő testi sértéseknek és emberöléseknek – tipikus jellemzője.

A tudat integrációs zavaraihoz tartozik a ritkán előforduló és a szakértőknek is nehézséget okozó *rövidzárlati cselekmény*. Lényege, hogy a cselekményt hosszabb időn át tartó feszültség, negatív érzelmi állapot előzi meg, amelynek hatására a tudat egyre jobban beszűkül, majd egy hirtelen fellépő ötletbetörés hatására, mindenfajta mérlegelés nélkül megy végbe a cselekmény. Az ötlet maga értelmetlen, a személyiségtől idegen, nem alkalmas a konfliktus megoldására. Bár a tudat erősen beszűkült, a középpontban tiszta, világos gondolatok állnak, az emlékezet is megtartott. A cselekményt követően önvád, szorongás jelentkezik, gyakori az önfeljelentés.³⁶⁰

A tudatzavar patológiás formája a *tudatborulás* (mélyreható tudatzavar), amely kóros elmeállapot miatti felmentést eredményez. Tudatborulás esetében a tudat energetikai és

³⁵⁷ Kuncz Elemér: Tudatzavarok. In: Kuncz Elemér (szerk.): i.m. 152. o.

³⁵⁸ Nyíró Gyula: *Psychiatria*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1962, 98. o.

³⁵⁹ Dr. Szobor Albert: i.m., 21. o.

³⁶⁰ Szobor Albert: i.m. 148-149. o.

integrációs zavara (integráció csökkenés és energetikai zavar) együtt lép fel. Eredete lehet pszichogén (pl.: narkolepszia, pszichogén homályállapotok, fogságpszichózis) vagy organikus (pl.: epilepszia, diabétesz, alkohol- és gyógyszer okozta zavar), de mindkettő jellemzője a cselekményt követő amnézia.³⁶¹

Az erőszakos, indulati bűncselekmények elkövetői gyakran védekeznek azzal, hogy tettüket hirtelen fellépő, kontrollálhatatlan indulat hatására valósították meg, a cselekményre és körülményeire nem vagy csak homályosan emlékeznek, bűnösségüket tagadják.³⁶² Az emlékezetkiesés valóban jellegzetes tünete a kóros elmeállapotnak minősülő tudatzavarnak, azonban emellett még számos más tünetnek kell fennállnia ahhoz, hogy a patológiás eredetet megállapítsák (pl.: cselekményre vonatkozó értetlenség, ijedtség, a cselekmény váratlan elkövetése, túlméretezett reakció, a cselekmény idegen az elkövető személyiségétől, cselekményt megelőző időszakban realitáskontroll csökkenése, stb.).³⁶³

Az antiszociális személyiségzavar és a pszichopátia

A bűnelkövetők között leggyakrabban előforduló mentális és viselkedészavar – amely egyértelműen növeli az agresszióra való hajlamot – az antiszociális személyiségzavar és a pszichopátia.³⁶⁴ E két személyiségzavar jellemzője, hogy a realitással való viszony megtartott – tehát nem tartozik az elmebetegségek közé, – leginkább a büntudat és empátia hiánya, a mások jogainak, érdekeinek semmibe vétele, képtelenség a hibákból való tanulásra, impulzivitás, énközpontúság és sivár érzelmi élet jellemzi.³⁶⁵

A pszichózis

A *pszichózis* az elmebetegségek széles skáláját magába foglaló fogalom. Olyan betegségek és zavarok tartoznak ide, amelyek a személyiség egészét érintik, azonban okuk, fennállásuk ideje és gyógyíthatóságuk rendkívüli heterogenitást mutat. „A pszichózis legjellegzetesebb tünete a

³⁶¹ Baraczka Krisztina: i.m. 540-544. o.

³⁶² Bolyky Orsolya: A terhelti védekezések bírói értékelése emberölési ügyekben. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016, 64-80. o.

³⁶³ Baracka Krisztina: i. m. 531-532. o.

³⁶⁴ uo. 98. o.

³⁶⁵ A pszichopátiát elsőként Cleckley írta le 1941-es munkájában (Mask of Insanity). Robert D. Hare 1980-ban kidolgozta a pszichopátiát mérő tesztet (Psychopathy Checklist, PCL), majd 1991-ben annak módosított változatát (PCL-R), amely 20 jellemzővel írja le a pszichopata személyiséget. Körmendi Attila – Szlenárik Péter: A pszichopátia elméletei. Alkalmazott Pszichológia, 2013/3. szám, 29-55. o.

zavartság, a személyiség integráltságának felbomlása, a valósággal való kapcsolat fellazulása vagy megszűnése.”³⁶⁶ A *schizofrénia* a pszichotikus zavarok egyik formája. Leggyakrabban észlelési zavarok, torzult gondolkodás, öntörvényűség, bizarr téveszmék, pszichomotoros zavarok (kényszereselekciók, furcsa grimaszok, stb.) jellemzik, sokszor olyan érzése van a betegnek, mintha idegen erők kontrollja alatt állna.³⁶⁷ A szélsőséges, bizarr, megmagyarázhatatlan motívumból eredő bűncselekmények elkövetői között gyakran fordulnak elő schizofréniában szenvedő betegek.³⁶⁸

6.2.4 Az elmeállapotra vonatkozó kutatási eredmények (önállóan végzett aktakutatás)

A kutatásomban szereplő valamennyi elkövető esetében sor került elmeorvos szakértő kirendelésére és a beszámítási képesség vizsgálatára. Egyetlen esetben nem vizsgálták az elkövető elmeállapotát, de ebben az ügyben jogos védelem miatt felmentették a vádlottat. Az elkövető öngyilkossága okán pedig a beszámítási képesség nyilvánvalóan nem vizsgálható (20 fő).

Az elmeorvos szakértő által vizsgált elkövetők (n=126) 86,5%-a teljes beszámítási képességgel rendelkezett a bűncselekmény időpontjában. 2%-nak enyhe fokban, 2,7%-nak közepes fokban korlátozott volt a beszámítási képessége. 10 főt (6,8%) kóros elmeállapot miatt felmentett a bíróság.

Az elmeorvos szakértő sok esetben állapított meg valamilyen, a szellemi képességet érintő zavart, azonban ez csak ritkán eredményezte a beszámítási képesség korlátozottságát. Az elkövetőknek mindössze 35,2%-a esetében nem állapított meg a szakértő egyetlen kórképet sem. Az egyes kórképek – a régi Büntető Törvénykönyv alapján – a következőképpen alakultak:

³⁶⁶ Fekete Mária – Grád András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*. HVG Orac, Budapest, 2012, 217-218. o.

³⁶⁷ uo. 220. o., 227. o.

³⁶⁸ Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a schizofréniák által elkövetett bűncselekmények gyakorisága az összébűnözésen belül alacsony. Uo., 521-522. o. A schizofrénia előfordulásának gyakorisága kultúrától, társadalmi berendezkedéstől, földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül a lakosság 1 százalékát érintő betegség. In: Fekete Mária – Grád András: i.m. 220. o.

Kórkép	Gyakoriság (fő)	Aránya az elmeorvos által vizsgált elkövetőkön belül (%)
nem szenved mentális betegségben	44	35,2%
elmebetegség	10	8%
gyengeelméjűség	5	4%
szellemi hanyatlás	7	5,6%
tudatzavar	2	1,6%
személyiségzavar	56	44,8%
Összesen	125	100%

Több esetben előfordult (13 fő), hogy több kórkép is megjelent a vizsgált személynél, azonban amennyiben ezek között az elmebetegség is szerepelt, kóros elmeállapot miatt felmentésre került sor. A személyiségzavar a több kórképet mutató terhelteknél mindenhol megjelent, gyakori előfordulása ismét felveti büntetőjogi értékelésének dilemmáját. A mintában a személyiségzavar önmagában egyetlen esetben jelentett korlátozó tényezőt, ekkor is csak enyhe fokban korlátozta a beszámítási képességet. A szellemi hanyatlás és a mellette megállapított személyiségzavar egy esetben közepes fokban, egy esetben pedig enyhe fokban korlátozta a beszámíthatóságot. Tudatzavar két elkövetőnél kóros elmeállapotot eredményezett, egynél közepes fokú korlátozottságot. Egy elkövetőnél a tudatzavart állapot fennállása kérdésessé vált, emiatt háromszor vizsgálták elmeállapotát az eljárás során. Végül a jogerős ítélet azt a szakértői véleményt fogadta el, amely szerint a vádlottnál nem jelentkezett tudatzavar az elkövetés időpontjában, így beszámítási képessége is teljes volt. Ez utóbbi esetben a bíróság a következő tényállást állapította meg:

A büntetlen előéletű, hajléktalan vádlott agysérülés következtében kialakult epilepszia megbetegedésben szenvedett. 2011 őszétől heti rendszerességgel jelentkeztek nála rohamok, amelyek nagymértékű személyiségváltozást eredményeztek. Ennek tünetei a központi idegrendszer károsodása, mérsékelt szellemi hanyatlás és jellemtorzulás voltak. A személyiségzavarban az indulati- hangulati-érzelmi zavar volt a legjelentősebb, amely fokozott ingerlékenységben, az érzelmek heves, robbanásszerű kisülésében mutatkozott meg. A cselekmény elkövetésekor a vádlott epilepsziás kisorhamban vagy ahhoz hasonló epilepsziás roszszullétben szenvedett.

A tényállás szerint a vádlott és élettársa egy fabódéban éltek együtt Budapest külső kerületében található erdős részen. Ide fogadták be a szintén hajléktalan K. Gy-t. Az együttélés során az élettársak között rendszeres volt a szóváltás, veszekedés, K. Gy.

odaköltözése után ezek gyakoribbá váltak. Egy alkalommal étkezés közben ismét veszekedés zajlott a vádlott és K. Gy., valamint az élettárs között. A konfliktus hevében a vádlott a kezében lévő késsel egy alkalommal hasba szúrta K. Gy-t, majd kétszer mellkason szúrta élettársát. Az élettárs kirohant és összeesett az udvaron. A vádlott és K. Gy. szintén az udvarra mentek, ahol a vádlott szembesült tetteivel, K. Gy-vel az élettársát bevitték a házba, majd K. Gy. segítségért indult. Az élettárs a helyszínen a segítség kérésé előtt életét veszítette. K. Gy. hasi sérülése közvetlen életveszélyes állapotot eredményezett, de az időben elvégzett orvosi beavatkozás megmentette az életét.

Az elsőfokú bíróság által elfogadott szakértő vélemény szerint a vádlott beszámítási képességét a fennálló betegsége és az ennek talaján kialakult tudatzavar közepes fokban korlátozta. A másodfokú bíróság azonban – az ügyészség indítványára – új bizonyítást vett fel a vádlott elmeállapotára vonatkozóan, melynek eredményeként a szakértők kimondták, hogy a cselekmény körüli időben rohamjelenség említése az iratokban nem található és a vádlott beszámítási képessége teljes volt. A másodfokú bíróság ez utóbbi szakvéleményt fogadta el, így a vádlott büntetését 6 és fél év szabadságvesztés büntetésről 10 évre súlyosította.³⁶⁹

A beszámítási képesség korlátozottsága vagy kizártsága általában összefüggést mutatott a *bűncselekmény előtt fennálló mentális betegségekkel*. A mintában szereplő elkövetők 42 százalékánál már korábban is, a klinikai pszichiátriában diagnosztizáltak valamilyen mentális betegséget vagy zavart. A leggyakrabban előforduló betegség a hangulatzavar (depresszió, bipoláris zavar) volt (30,2%). A szenvedélybetegségekkel, főként az alkoholfüggőséggel, valamint a személyiségzavarokkal a megjelenő mentális betegségek 24,4%-ánál, illetve 26,7%-ánál találkozhattunk már az emberölést megelőzően is. Három esetben (3,5%) talákoztunk demenciával, valamint 15,1%-ban pszichotikus zavarral. Összehasonlítva a korábban diagnosztizált betegségek előfordulásának arányát az igazságügyi szakértő által megállapított betegségek előfordulásának arányával, a következő értékeket kapjuk:

³⁶⁹ Fővárosi Ítélet tábla, 2.Bf.86/2015/20. számú ítélet

Mentális zavarok csoportjai ³⁷⁰	a bcs. előtt fennálló zavarok előfordulása az összes előforduló korábban fennálló zavar arányában (%)	ii. elmeorvos által diagnosztizált zavarok előfordulása az összes diagnosztizált zavar arányában (%)
hangulatzavarok	30,2%	15,7%
pszichotikus zavarok	15,1%	13%
mentális zavarok (demencia, delírium)	3,5%	6,1%
szenvedélybetegségek	24,4%	14,8%
személyiségzavarok	26,7%	50,4%

Látható, hogy személyiségzavart a kirendelt elmeorvos szakértők által diagnosztizált kórképek felénél, míg a bűncselekmény elkövetését megelőző időszakban a klinikai pszichiátriában megjelenő kórképek negyedénél állapították meg. A hangulatzavarok esetében is igen nagy eltérést tapasztalhatunk a bűncselekmény előtti időszak javára. A pszichotikus zavarban szenvedők feltehetően már a cselekmény előtt is orvosi-gyógyszeres kezelés alatt álltak, esetükben általában a gyógyszereszedés mellőzése vezetett az emberüléshez. A szellemi leépüléssel érintett elkövetők egy része feltehetően nem fordult meg pszichiátriai szakrendelésen, így hivatalosan nem diagnosztizálták mentális állapotuk hanyatlását, holott az – lassú, de legalábbis huzamosabb időn keresztül történő kialakulására tekintettel – már jóval a cselekmény elkövetése előtt elkezdődhetett. Szenvedélybetegség megállapítása is gyakoribb volt a klinikai pszichiátriai praxisban, valószínűleg azért, mert az alkohol- illetve a drogfüggőség az egyik „legnépszerűbb” ok, amely miatt az emberek pszichiátriai kezelésben részesülnek. A különböző arányok az igazságügyi és a klinikai pszichiátria szemléletbeli különbségeiből is adódhatnak, hiszen az igazságügyi pszichiátria mindig az adott bűncselekmény időpontjában, az adott cselekményre vonatkozóan vizsgálja az elkövető beszámítási képességét, és az ezt befolyásoló mentális állapotát.³⁷¹ A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a szenvedélybetegségek esetében az igazságügyi pszichiátria ritkábban mondja ki a vizsgált személyről, hogy alkohol- vagy drogfüggő, mint a klinikum.

Az igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat alapvető kérdése a *korábbi öngyilkossági kísérletek* prevalenciája. Az elkövetők 79,6%-a soha nem kísérelt meg szuicídumot életében, azonban 20,4% legalább egyszer már megpróbált véget vetni életének. 1-2 alkalommal az elkövetők 12,4%-a, 3-4 alkalommal 4,4%-a, ennél több alkalommal 4 fő kísérelt meg

³⁷⁰ Fekete Mária – Grád András: i.m. 11-14. o.

³⁷¹ Dósa Ágnes: Az igazságügyi pszichiátriai szakértői tevékenység a különböző jogágakban. In: Kuncz Elemér (szerk.): Igazságügyi pszichiátria. Medicina Zrt., Budapest, 2011, 15. o.

öngyilkosságot.³⁷²

Mint láhattuk, az ölési cselekmények egyik fő jellemzője az elkövetés időpontjában fennálló alkoholos befolyásoltság, sokszor mind az elkövető, mind a sértett részéről. Az elmeorvosi vizsgálat kiterjed az alkohol- és kábítószer fogyasztási szokásokra, egyéb káros szenvedélyekre. Kutatási mintánkban az elkövetők 12,2%-áról mondta ki a szakértő, hogy alkoholfüggő, valamint 1,4%-áról (2 fő), hogy drogfüggő. A rendszeresen, nagy mennyiségben alkoholt fogyasztók aránya 23,1% volt, míg a rendszeres droghasználóké 8,2% lett. Az elkövetők 56,5%-ának nem volt problémája az alkohollal, azonban ez nem azt jelenti, hogy a cselekmény időpontjában ne lett volna feltétlenül ittas állapotban: az alkoholt ritkán fogyasztók 16,8%-a ittas állapotban követte el az emberölést. Ugyanakkor a rendszeres alkoholfogyasztók 64,7%-a, az alkoholfüggők 94,4%-a állt alkoholos befolyásoltság alatt a cselekmény elkövetésekor. 3 elkövetőről derült ki, hogy gyógyszerfüggőségben szenvedett. A kóros szerencsejátékozás alapvetően nem érintette a vizsgált elkövetői kört.

A gyakorlatban ellentmondásosnak mutatkozott az „alkoholhoz vonzódó személyiség” és az „alkoholfüggő” definiálása. Az egyik ügyben a 75 éves, ittas állapotú vádlott a szintén ittas vejeével dulakodott, ennek során egy késsel egy alkalommal hason és egyszer mellkason szúrta. Az elmeorvos szakértő megállapította, hogy a vádlott szellemi leépülésben szenved, amely a beszámítási képességét közepes fokban korlátozta. „Alkoholfüggősége és szellemi leépülése a cselekmény idején is fennállt [...]” Ugyanakkor azt is kimondja, hogy „Nem tekinthető orvosi szempontból alkoholistának.” A tárgyaláson a szakértők a következőképpen magyarázták véleményüket: „Az alkoholhoz való vonzódásnak nem voltak tünetei, hiszen akkor már kimondhatnák az alkoholfüggőséget [...]”³⁷³ Egy másik ügyben viszont a szakértők egyértelműen megkülönböztette az alkoholhoz vonzódó személyiséget az alkoholfüggőtől, amikor kimondta, hogy a vádlott alkoholhoz vonzódó személyiség, de nem alkoholfüggő.³⁷⁴

A pszichológiai tényezők közül a jogalkalmazó számára leginkább „kézzelfogható” jellemző az *intellektus* színvonala. Egyrészt ennek mérése viszonylag objektív intelligencia tesztekkel történik, másrészt a szellemi képesség fogyatékosága jogi szempontból is könnyebben értékelhető. A vizsgált elkövetők döntő többségénél (71,3%) a szakértő átlagos intelligencia

³⁷² Az öngyilkosok aránya Magyarországon 2011-2015-ban a 14 éves feletti lakosság 0,0002 %-a.

³⁷³ Miskolci Törvényszék, 8.B.476/2013/21. számú ítélet (első fokon lett jogerős)

³⁷⁴ Debreceni Ítéltábla, Bf.I.141/2015/8. számú ítélet

szintet állapított meg. Hozzá kell tenni, hogy az intellektus szintjét mindig az adott személy iskolai végzettségéhez, életkorához viszonyítják, azaz a tőle elvárható ismeretek meglétét vizsgálják. Átlag alatti intellektussal az elkövetők 24 %-a rendelkezett, amely igen magas aránynak tekinthető. Átlag feletti intelligenciával 6 fő, azaz az elkövetők 4,7%-a bírt. A kóros elmeállapotúak többsége átlagos intellektussal rendelkezett. Az alacsonyabb intellektusúak között nagyobb arányban fordult elő a beszámítási képesség korlátozottsága vagy kizártsága. *Az intellektus színvonala és a kiszabott szabadságvesztés tartama között – várakozásunkkal ellentétben – nem áll fenn szignifikáns összefüggés, azaz az elkövető intelligencia szintje az emberölési cselekmények összességét tekintve nem befolyásolta a büntetés súlyát.*³⁷⁵

A mintába került elkövetők 29,9%-a nyilatkozott úgy, hogy vele *gyermekkorában* semmilyen *probléma* sem volt. A gyermekkori devianciák, zavarok között leggyakrabban a tanulási nehézség fordult elő (36,5%), ezt a magatartászavar követte (18,8%). A kifejezetten agresszív viselkedés aránya 8,2% volt, az iskolakerülés 22,4%-ban fordult elő. Nyilvánvalóan megjelentek olyan elkövetők is mintában, akiknél több „deviancia” is detektálható volt (összes elkövető 16,3%-a).

Bár sok elkövetőről nem kaptunk adatot az iratok alapján a gyermekkori devianciákat illetően, annyi azért látható, hogy igen alacsony azok aránya, akik nem a problémás gyerekek csoportjába tartoztak.

Bizonyított tény, hogy az életkor és a bűnözői aktivitás, valamint a bűnözés struktúrája összefüggéseket mutat. *Quételet* statisztikai alapon kimutatta, hogy az életkor nagymértékben hozzájárul a „bűnöző energianöveléséhez vagy csökkentéséhez, ami végül is befolyásolja a bűnözés mennyiségi alakulását.”³⁷⁶ Ugyanakkor, más megközelítés szerint, az életkornak csupán jogi jelentősége van, és a bűnözés kormegoszlásának állandósága a jogi megkülönböztetésből adódik.³⁷⁷ Mindemellett a kutatók – bármely tudományterületet képviselik is – egyetértenek abban, hogy az életkor előrehaladásával bekövetkező biológiai

³⁷⁵ A már említett, a szándékos emberölést elkövető fiatakorúakról és fiatal felnőttekről szóló, valamint a több ember sérelmére megvalósított emberöléseket elkövetőkről szóló kutatások adatai szerint, a magasabb intellektusú terheltek több esetben is súlyosabb büntetésre számíthattak.

³⁷⁶ *Quételet-t* idézi Molnár József: *Életkor és bűnözés*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest, 1999, 259. o. Glueck és Glueck kutatása is arra a következtetésre jutott, hogy a bűnözésben az életkor a legjelentősebb faktor. Glueck és Glueck kutatását idézi Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: *Uo.*

³⁷⁷ Így vélekedik Charles Buckman Goring: *The English Convict* (1913) és Travis Hirschi – Michael Gottfredson: *Age and the Explanation of Crime* (1983) című műveikben. Idézi: Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: *Uo.*

változások, valamint az egyént körülvevő szociális tér folyamatos alakulása jelentősen befolyásolja, alakítja a személyiséget.

Kutatások szerint a fiatalabb életkorban elkövetett erőszakos bűncselekmények súlyosabbak, mint később.³⁷⁸ Így a testi sértések súlyossága korrelációban áll az életkorral, ennek oka a növekvő belső agresszivitás és az ennek megnyilvánulását lehetővé tevő fizikai képességek kialakulása. A deviáns viselkedés biológiai alapjaira mutat rá az a serdülőkorra irányuló kutatás, amelynek nyomán megállapították, hogy a limbikus és hormonális rendszer ugrásszerű változásai miatt a prefrontális lebeny működése alacsony szintre süllyed. A prefrontális vagy más néven homloklebeny *„felelős a döntéshozatalért, a nem megfelelő társas cselekvési minták gátlásáért, a társas érintkezésért, a tervezésért és az öntudatért. A homloklebenyi aktivitás élettani csökkenése is lehet annak a magyarázata, hogy a fiatalok fogvatartottak miatt annyira impulzívok, és miért csökken az öntudatuk. Fejlődési kriminológiai szempontból rendkívüli jelentősége van az újabb neurofiziológiai felfedezésnek, hiszen több magyarázatot kaphatunk az iskolai bullyingre, a kábítószer-használatra, a fiatalok agressziójára, kegyetlenségre vagy a rossz empátiás készségre. Ez utóbbiak a bűnözői életmód kialakulásának csirái, amennyiben azokat a társas közeg megerősíti.”*³⁷⁹ A kutatás továbbá rámutat arra, hogy a kamaszok empátiás készségének jelentős alulműködése neurológiai okokra vezethető vissza.

Emellett Csúri András felhívja a figyelmet, hogy a fiatalok és „fiatal nagykorúak” bűnözése az életkor előre haladtával magától is alábbhagy. Ennek pontos okai azonban ismeretlenek. Az előbbieket tükrében lehet az agy fejlődésének következménye, de a serdülőkortól kitolódott identitáskeresés problematikájának megoldása is.³⁸⁰

A kamaszokra jellemző „lázasodások”, a határok feszegetése sokszor egybeesik a törvény szabta keretek átlépésével, ami szabálysértések, súlyosabb esetekben bűncselekmények megvalósítását jelentik. Ugyanakkor a vizsgált korosztálynál megjelenő indulati cselekmények nagy arányát az életkori sajátosságok mellett a gyermekkorban nagy számban előforduló viselkedési és mentális zavarok is előrejelzik. *„A gyermekkori hiperaktivitás-*

³⁷⁸ Marvin E. Wolfgang – Robert M. Figlio – Thornsten Sellin: *Delinquency in a Birth Cohort*, University of Chicago Press, Chicago, 1972. Idézi Molnár József: i. m. 261. o.; Más kutatás: Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya – Sárkány Eszter: *Az emberöléshez vezető út rizikófaktoraiban fiatalok és fiatal felnőttek körében*. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 51. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014

³⁷⁹ Fliegaufer Gergely: *Kognitív pszichológiai megfontolások a fiatalok büntetés-végrehajtásában*. In: Hazai Vera – Hatvani Erzsébet – Virág Tünde (szerk.): *Lépés-váltás. Fiatalok bűnelkövetők reintegrációjának programja*. Budapest, 2013, 21–22. o. http://www.fice.hu/wp-content/uploads/2012/02/FICE_zaro_kiadvany_egybeszerk.pdf

³⁸⁰ Csúri András: *A fiatal felnőttkor, mint büntetőjogi releváns életszakasz*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2008, 38. o. letöltés: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1161/1/Csuri_Andras_Ertekezes.pdf

*figyelemzavar (ADHD) komoly pszichopatológiai rizikótényező: a gyermekkorukban ADHD-s tüneteket mutató, kezelésben nem részesült, felnőttkorú betegek körében jóval magasabb az antiszociális vagy más személyiségzavar, különféle pszichiátriai betegségek, szerfüggőség előfordulása. Körükben jóval magasabb a munkanélküliek, a balesetesezők, a bűncselekményeket elkövetők aránya*³⁸¹ – állítják gyakorló pszichiáterek. Mindebből természetesen súlyos hiba lenne arra következtetni, hogy az ilyen problémákkal küszködő gyermekek később „gyilkosokká” válnak, de annyi bizonyos, hogy az általunk vizsgált elkövetői körben felülreprezentált volt a problémás gyermekek aránya.

Míg az iskoláskorú átlagpopulációban 3-5% az ADHD-val küszködő gyermekek aránya,³⁸² addig a fiatalkorúak és fiatal felnőttek által elkövetett szándékos emberölések vizsgálatát célzó – már sokszor említett – kutatási *mintában az elkövetők 20%-ánál mutatkoztak egyértelműen gyermekkori magatartási zavarok*. Ez főként tanulási nehézséggel, agresszív viselkedéssel – többiek bántalmazása, fenyegetése stb. – társult. 8%-uknál halmozottan jelentkeztek a beilleszkedési és egyéb nehézségek, például voltak olyan esetek, amikor a magatartászavar és tanulási probléma mellett agresszív viselkedés, szellemi fogyatékoság, beszédhiba és túlzott zárkózottság együtt jelent meg.

6.2.5 Az elmeorvos- és pszichológus szakértői vizsgálatok jellemzői a kutatások alapján

Az általános emberölési mintában szereplő ügyekben elmeorvosi vizsgálatra általában egyszer került sor az eljárásban (84%-nál). 9%-nál kétszer, 5 főnél háromszor rendeltek ki elmeorvos szakértőt, mert a bíróságnak kétségei támadtak a szakvélemény megalapozottságát illetően.

Igazságügyi pszichológus szakértőt az elmeorvos által vizsgált elkövetők 76,8%-ánál rendeltek ki vagy vontak be a vizsgálatba. Újabb pszichológusi vélemény beszerzésére 10 esetben került sor, ezek általában egybeestek az újabb elmeorvosi szakvélemény beszerzésével. Elmemegfigyelésre (IMEI) összesen 14 elkövetőt küldtek.

Fiatal elkövetők – elsősorban fiatalkorúak – ügyeiben az elmeorvos- és pszichológus szakértők ritkán diagnosztizálnak mentális betegséget vagy zavart, hivatkozva arra, hogy a személyiségzavarokat – beleértve az antiszociális személyiségzavart is – „a pszichiátriai

³⁸¹ Farkas Margit: Hiperkinetikus zavar, tanulási nehézségek és viselkedési problémák. Vadaskert Kórház és Szakambulancia, Budapest, é. n., <http://www.magyipett.hu/files/file/betegtajekoztatok/hiperkinetikus-zavar.pdf>

³⁸² Uo.

terminológia csak tizennyolc éves kor felett értelmezi,³⁸³ mivel a személyiség fejlődése addig még folyamatban van. Gyakran előfordul például, hogy a szakvélemény az antiszociális személyiségzavar összes ismervét felsorolja, de a végső megállapítás csak a személyiség antiszociális irányba történő fejlődéséről, pszichopátiás irányultságáról ad számot. E szemléletmód eredményeképpen a mentális betegség/zavar diagnózisa elmarad, ami által a beszámítási képesség korlátozottsága sem állapítható meg. A beszámíthatóság teljessége miatt viszont a bíró az elmeállapotra tekintettel nem alkalmazhat enyhítést a büntetéskiszabás során, így a fiatakorúak és fiatal felnőttek – e tekintetben – hátrányt szenvednek a felnőtt terheltekhez képest. Bár lehetséges volna bizonyos személyiségjegyek enyhítő körülményként történő figyelembe vétele, az ítéletekben ritkán találkozhatunk ezzel a megoldással. Amennyiben mégis megjelenik a kóros elmeállapot valamilyen foka, az általában a kisgyermek korban diagnosztizált gyengeelméjűségekre vezethető vissza.

A vádlott személyiségjellemzőire az ítéletek többsége kitér, legtöbbször a pszichiáteri és pszichológusi szakvélemény szó szerinti idézésével. A büntetés kiszabása során azonban – hasonlóan a fiatakorúak ítéleteihez – már kevesebb esetben találkozhatunk a vádlott pszichológiai tényezőinek figyelembe vételével. Ha mégis, ezeket általában a súlyosító körülmények között találhatjuk meg és erősen érezhető a bíró személyes felháborodottsága, az elkövető szubjektív megítélése. Ilyen megnyilvánulás tapasztalható a már említett sorozatgyilkos („szabadi rém”) vonatkozásában, aki csúszóhurok alkalmazásával, idős emberek sérelmére, nyereségvágyból valósította meg ölési cselekményeit. Egyfelől gyakran említi a vádlott megbánást nem tanúsító, cinikus, durva hangvételű előadásmódját, másfelől a bűncselekmények kegyetlenségét hangsúlyozza és árnyalja az ítélet: *„A magyar nyelv által használható kifejezések csupán közelítően lehetnek alkalmasak J.P. sértett esetében is arra, hogy a cselekmény következménye a tények rögzítésén túl teljeskörűen megfogalmazható legyen, a fényképfelvételek, amelyek egy tárgyilagos szemlélőben olyan tudati értékelést válthatnak ki, hogy az emberi kínszenvedésnek ennél magasabb foka már nem is lehet.”*³⁸⁴ Az ügyész az elsőfokú ítélet fenntartására irányuló indítványában a vádlottat *„hidegvérűséggel”* és *„páratlan cinizmussal”* jellemezte.

Fontos kérdés a *szakértői és a bírói kompetencia határainak tisztázása*. Időnként – általában a szavahihetőségre vonatkozó problémák kapcsán – bekövetkezik ezek ütközése. Egy vizsgált

³⁸³ Áspán Nikoletta – Halász József: Ridegen és érzéketlenül. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i.m. 115. o.

³⁸⁴ Veszprém Megyei Bíróság, B.1214/2004/9. számú ítélet (jogerős ítélet: Györi Ítéletábla, Bf.57/2005/7.)

ügyben a másodfokú bíróság leszögezi: *„A szabad bizonyítás elvéből adódóan a szakértői vélemény, mint a bizonyítékok egyikének értékelése is, a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik.”* A szakértők több ügyben is felhívták a bíró figyelmét arra, hogy a terhelt által állított tények valósága tekintetében nincs kompetenciájuk, csupán a személyiségjellemzőkből lehet következtetést levonni a szavahihetőségre vonatkozóan. Miután a szakértői vizsgálat célja, hogy a cselekmény elkövetésekor fennálló tudatállapotot rekonstruálja és az elkövetéskori beszámítási képesség mértékét megállapítsa, az exploráció nem feltétlenül tér ki a terhelt életútjának minden lényeges mozzanatára. Egy szakértő meg is jegyezte, hogy *„a családi, környezeti tényezők értékelése a bíróság feladata”*. Ugyanakkor a szakértői véleményt nagymértékben alakítják a deviáns, alulszocializált családi környezetről, a szülők kriminalitásáról, alkoholizmusáról, a fiatal lakókörnyezetének negatív hatásairól szerzett információk.

Előfordult, hogy a bíró a vádlott személyiségével kapcsolatban értékelő véleményt adott, amikor egy ügyben – amelyben a vádlott mentális egészsége erősen megkérdőjeleződött – a vádlott és védője által indítványozott újabb elmeorvosi vizsgálat elvégzését a bíróság elutasította: *„A bíróság a vádlottnak a tárgyaláson tanúsított magatartását, üldöztetési és mérgező elmondásait a bíróság manipulálására és megtévesztésére irányuló, elmebetegséget megjátszó magatartásnak tekintette, különös figyelemmel arra, hogy az általa előadott halandzszerű szövegek elmondását követően többször is elnevette magát. Az ilyen jellegű magatartásra többször hivatkoztak a szakértői vélemények is.”* A másodfokú bíróság osztotta az elsőfok álláspontját: *„helyesen járt el az elsőfokú bíróság, hogy nem rendelt ki újabb elmeorvos szakértőt, mert a vádlott védekezésén túl nem merült fel olyan adat, amely kétségessé tette volna a vádlott beszámítási képességét.”*³⁸⁵ Jász-Nagykun-Szolnok megyei esetben³⁸⁶ a vádlott következetesen hangoztatta, hogy a sértettek lapátnyéllel történt bántalmazására emlékszik, azonban nyakuk elmetszésére nem. A vádlott szokványos részegség állapotában követte el cselekményét és a szakértő szerint nem alkoholfüggő. A bíróság az emlékezés hiányával kapcsolatban a következőt állapította meg: *„nem kóros eredetű elváltozás eredménye, hanem személyiségéből eredően részben háritási, részben disszimulációs folyamatnak értékelhető.”*

Egy Somogy megyei ügyben³⁸⁷ a védő újabb elmeorvos szakértő kirendelésére tett indítványt

³⁸⁵ Szegedi Ítéltábla, Bf.I.111/2003/11. számú ítélet

³⁸⁶ Debreceni Ítéltábla, Bf.I.110/2012/6. számú ítélet

³⁸⁷ Somogy Megyei Bíróság, B.303/2008/21. számú ítélet (jogerős ítélet: Pécsi Ítéltábla Bf.I.231/2008/9.)

azzal az indokkal, hogy a Kékfény című tévéműsorban közvetítették védenca bírósági tárgyalását, amelyet egy állítólagos elmeorvos szakértő kommentált. A nyilatkozó szakértő szerint a látottak alapján kijelenthető, hogy a vádlott egy 11 éves gyermek értelmi színvonalán áll. A bíróság a következő indokokkal utasította el az újabb szakértői vizsgálat elvégzését: a már elkészült szakvélemények meggyőzőek, valamint a vádlott bűncselekményt megelőző életvitele sem ezt tükrözi: szakmát szerzett, átlagos életet élt, illetve *„a vádlott tárgyalási magatartása sem utalt erre egyébként, a bíróság személyes észlelése szerint a vádlott a tárgyaláson teljesen odaillő magatartást tanúsított.”*

A Szegedi Ítéltábla mint másodfokú bíróság által elbírált ügyben³⁸⁸ a bíróság szintén elutasította egy másik elmeorvosi vizsgálat elvégzése iránti védői indítványt azzal, hogy az addig elvégzett két szakértői vélemény egybehangzóan állította, hogy az elkövető beszámítási képessége fennállt a bűncselekmény elkövetésekor, és *„bár a személyiségtorzulás jegyei felismerhetőek voltak nála, ezek azonban a beszámítási képességét nem érintették.”*

Látható, hogy a jogász – bár nem dönt a beszámítási képesség fennállásáról – az újabb szakértői vélemény beszerzésének elutasításával közvetett módon mégis befolyásolja a kóros elmeállapot megállapításának kérdését.

Az elmeorvosok oldaláról is találhatunk olyan kijelentést, amely az igazságügyi pszichiátria kompetenciájának hiányára utal abban az esetben, ha az elkövetőnél nem áll fenn kóros elmeállapot vagy valamilyen pszichopatológias elváltozás. Erre példa az „oktogoni lövöldöző” esete³⁸⁹, akinél az IMEI-ben történt megfigyelés eredményeit is figyelembe véve az elmeorvos szakértő megállapította, *hogy vádlott „Pszichopátiás személyiségzavarban szenved, narcisztikus, infantilis és hisztériás jellegzetességekkel, de személyiségzavara az elmebetegség szintjét nem közelíti meg[...] A személyiségkorrekció nem elmeorvosi, hanem pszichológusi feladat, mivel a vádlott személyiségzavara meg sem közelíti a kóros elmeállapotot.”*

Ugyanakkor bíró is meghúzhatja a jog és az elmeorvosi kompetencia közötti határt. Így értelmezhetjük a Baranya Megyei Bíróság ítéletében³⁹⁰ rögzítetteket, amely szerint *„A vádlott fenyegetőnek vélt helyzetre adott reakciója, azaz súlyos heteroagresszív cselekménye megítélése, miután az elmekóros jelleget nem hordoz, nem elmeszakértői kompetencia.”*

³⁸⁸ Szegedi Ítéltábla, BF.II.228/2010/5. számú ítélet

³⁸⁹ Fővárosi Bíróság, 6.B.61/2001/62. számú ítélet

³⁹⁰ Pécsi Törvényszék, 12.B.338/2012/31. számú ítélet (jogerős ítélet: Pécsi Ítéltábla, Bf.I.51/2013/7.)

A jogi és szakértői kompetencia elhatárolása – különösen a szubjektivitást hordozó szakterületek, mint az igazságügyi pszichiátria és pszichológia – esetében sokszor nehézségekbe ütközik. A határvonalak elmosódottságára utal tipikusan, amikor a bíró a szakértői vélemény jelentőségét túlhangsúlyozva hártja döntésének felelősségét, másfelől, amikor a szakértők egy része szerepük felnagyítása által felhatalmazást éreznek – a szakkérdések megválaszolásán túlmenően – bizonyos jogalkalmazói döntési kompetenciák átvételére is.³⁹¹ A szakértők helytelen válaszadása sokszor a nem megfelelő kérdésfeltevésből adódik, amely mögött például a kirendelő tájékozatlansága áll az orvosi szakterületek tartalmát illetően (pl.: pszichiátria, pszichológia, neurológia).³⁹² A kompetenciahatárokkal kapcsolatos problémák kiküszöbölése érdekében célszerű lenne a folyamatos szakmai egyeztetés a jogászok és a szakértők között, amelynek során elsősorban a szakvéleményekben előforduló fogalmak tisztázására, a szakterületek pontos meghatározására kerülhetne sor. Ennek eredményeképpen a kirendelő szerv kérdései és a szakértők válaszai is a büntetőeljárás szempontjából releváns információk megszerzésére irányulnának.

³⁹¹ Kereszty Éva: A kirendelő szervkirendelési gyakorlata és kompetenciája a szakértői szakkérdésben. In: Kriminológiai Közlemények 70., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012, 59-60. o.

³⁹² uo. 70. o., illetve Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 172-173. o.

7. Pszichés tényezők figyelembe vétele a büntetéskiszabás során

A tett-alapú büntetőjogi gondolkodás – amely a jogállamiság egyik legfontosabb garanciája és egyben a büntetőjog speciális alapelveinek egyike – sem tekinthet el az elkövető személyiségjellemzőinek figyelembe vételétől és jogi értékelésétől. A terhelt személyes tulajdonságai büntetőjogi figyelembe vételének fontossága a pozitivista büntetőjogi iskola tanaiban gyökerezik. E kizárólag a tettesre koncentráló nézetek önmagukban és általánosságban a mai jogrendszerek zsinórmértékéül szolgáló alapvető emberi- és szabadságjogoknak ellentmondanak, mégis, a tetтарыosság elsődlegessége mellett felhívták a figyelmet arra, hogy az elkövető egyéni körülményeit, - beleértve személyiségét és szociális háttérét – is mérlegelni kell a büntetés kiszabása során. A „tettes egyéniségét kell tekintetbe venni a büntetés kiszabásánál [...]”³⁹³ - mondja Pikler Gyula, a pozitivista iskola legfőbb hazai képviselője. Hangsúlyozta, hogy e tételt teljesen a tett-központú klasszikus iskola sem mellőzhette, azonban míg a tettes-központú irányzat hívei a büntetéseket a tettes személyes veszélyessége mentén differenciálták, addig a tetтарыosságot vallók a bűncselekmény objektív körülményei alapján határozták meg a szankciók mértékét. A Pikler által is hirdetett célszerűségi büntetőjogi irányzatok nem a büntetést tartották a bűncselekmény egyetlen lehetséges következményének, hanem mindig a lehető legkisebb szenvedést okozó, de emellett a legnagyobb társadalmi hasznot hozó intézkedés alkalmazását – amely lehet például gyógyító vagy nevelő jellegű is – tartották szükségesnek. Bűnmegelőzési elképzelésükben helyet kapott az olyan személyek elítélése, akik bár még nem követték el a bűncselekményt, de várható, hogy külső körülményeik – mai szóhasználattal élve az őket körülvevő rizikófaktorok – miatt azt megvalósítják. E megközelítés a jogállamiság elveivel nyilvánvalóan szemben áll és emiatt elfogadhatatlan, azonban felhívja a figyelmet a bűnözést elősegítő kockázati tényezők vizsgálatára és kiküszöbölésük szükségességére: Pikler maga is a körülmények alakulása és az emberi viselkedés összefüggésének tanulmányozása során bizonyos törvényszerűségek meglétét feltételezte, így a bűnmegelőzés sikerességét is a körülmények, intézmények megváltoztatásában, átalakításában látta. Kutatásai alapján előrevetítette a mai értelemben vett klasszikus, szociológiai megközelítésű kriminológia tudományának szükségességét, „amely a büntettek okait, meghatározóit kutatja és

³⁹³ Pikler Gyula: A büntetőjog bölcselete. VII. javított kiadás. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1910, 155. o.

megállapítja azoknak törvényeit.”³⁹⁴

Pikler kiindulópontként elfogadta a tettel arányos büntetés teóriáját, azonban elméletének egyik fő elveként azt hirdette, hogy ha az adott személlyel szemben a tettel arányos büntetésnél kisebb büntetéssel is elérhető a büntetés célja, akkor azt kell alkalmazni.³⁹⁵ A mai büntetőjogban ennek a nézetnek felel meg például az egyszeres vagy kétszeres leszállás jogintézménye,³⁹⁶ amely a bűnelkövető és/vagy a bűncselekmény körülményeire tekintettel a bűncselekményhez rendelt büntetési tételnél enyhébb büntetés kiszabására is lehetőséget nyújt.

Biológiai-pszichológiai szempontból közelítve is megkerülhetetlennek látszik a személyiség és a személyiséget alakító előzmények, események, körülmények vizsgálata és figyelembe vétele: „A személyes tudaton kívüli lelki események ugyanis mindig jelen vannak és működnek az emberi agyban, ezért a bűnelkövető személyek cselekedeteinek megítélésében, egyéni felelősségüket nem csökkentve, ezeket állandóan figyelembe kell venni.”³⁹⁷

A terhelt pszichológiai jellemzőinek, valamint a személyi bizonyítékoknak a büntetőjogi értékelése a bíró feladata. Emberöléseknél az elkövető tudati folyamatainak feltárása döntő jelentőségű a bűncselekmény minősítésének meghatározásához. A mentális tényezők kiemelkedő fontossága miatt vizsgáltam, hogy *a bíróság mennyiben vette figyelembe az elmeorvos- és pszichológus szakértői vélemény megállapításait*, beleértve – a beszámítási képességen felül – a személyjellemzők értékelését is. Kérdés, hogy a pszichiátria, pszichopatológia és a pszichológia nyelvezetét, szakmai megállapításait mennyiben és hogyan érti a jogász végzettségű bíró.

Adatvédelmi okokból felmerült, hogy a bíróság ne ismerhesse meg a szakértői vizsgálat során feltárt előzményi adatokat, hanem kizárólag a beszámítási képességre vonatkozó megállapítás szerepeljen a bíróságnak megküldött szakvéleményben. Az exploráció és a bűncselekménnyel kapcsolatos, a pszichológus / pszichiáter előtt tett nyilatkozatok bíróság általi megismerése ellen szóló érv továbbá, hogy ezek akkor is befolyásolhatják a bírót, ha kifejezetten nem jelennek meg az ítéleti indokolásban. A tárgyaláson sok esetben előfordul, hogy a kihallgatási

³⁹⁴ Pikler Gyula: i.m. 139. o.

³⁹⁵ uo. 136-137. o.

³⁹⁶ Btk. 82.§

³⁹⁷ Ádám György: Tudattalan lelki tényezők a kriminológiai szemléletben. *Belügyi Szemle*, 2003/11-12. szám, 47. o.

jegyzőkönyvekben szereplő, törvényesen felvett vallomások és a szakértői vizsgálaton elhangzottak ellentmondásossága esetén a bíró rákérdez ezekre, így a szakértői vizsgálaton történt beszélgetés vagy annak a tárgyaláson jegyzőkönyvbe mondott részei már bizonyítékként felhasználhatóak lesznek.³⁹⁸

A bíró az összes körülményt figyelembe véve és mérlegelve hozza meg döntését, ehhez hozzátartozik a vádlott személyiségének, szociális hátterének megismerése is. A személyiségjellemzőket a büntetés kiszabásakor lehetne figyelembe venni és értékelni. Fokozottan érvényes ez fiataloké, kiváltképp az új törvény szerinti 12-14 év közötti fiataloké bűnelkövetők esetében, miután náluk az alkalmazott jogkövetkezmény elsődleges célja a nevelés és a további bűnözéstől való visszatartás, azaz hogy „*a fiatalok helyes irányba fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljanak*” [Btk. 106. § (1) bekezdés]. A minél inkább „személyre szabott”, a büntetési célokat leginkább megvalósító büntetés kiszabásához vagy intézkedés (12-13 éveseknél kizárólag intézkedés) alkalmazásához nélkülözhetetlen az elkövető személyiségének bíró általi megismerése. Elek Balázs a megoldást abban látja, hogy a pszichológus ne csupán a nyomozás során kapcsolódhasson be a kihallgatásba szaktanácsadóként, hanem a bírósági szakaszban is, elsősorban a tárgyaláson.³⁹⁹

7.1 *Kutatási eredmények*

Az általános emberölési kutatásban nagy arányban szerepeltek az olyan ítéletek, amelyek részletesen kitérnek a személyiségjellemzőkre, a beszámítási képességgel kapcsolatos megállapításokra és ezeket nem csupán a személyi körülményekről szóló részben, hanem az indoklás és a büntetés kiszabás során is értékelés tárgyává teszik (45,5%). A szakvélemény beszámítási képességre vonatkozó megállapításának ítéletbe való beemelése az elkövetők 35,5%-ánál fordult elő. Kevésbé gyakori a főbb személyiségjellemzők kiemelése a beszámítási képességről szóló szakvélemény idézése mellett úgy, hogy mindezt már nem követi jogi értékelés (15,7%). Összesen négy esetben fordult elő, hogy a szakvélemény semelyik szakaszát nem idézte az ítélet (3,3%).

A jogalkalmazás egységesítését szolgáló büntető kollégiumi vélemény szerint „*A beszámítási képesség korlátozottsága enyhítő körülmény akkor is, ha a Btk. 17. § (2) bekezdésének*

³⁹⁸ Elek Balázs (2008): i.m. 166. o.

³⁹⁹ uo. 166. o.

*alkalmazására nincs alap.*⁴⁰⁰ A kutatásunkban szereplő ítéletek arról tanúskodnak, hogy többségében (70 %) következetes a bírói gyakorlat a beszámítási képesség korlátozottságának enyhítő körülményként való értékelésében. Ugyanakkor a fiatalkorú és fiatal felnőtt „gyilkosokról” szóló kutatásban kiderült, hogy ebben a korosztályban 30 %-ban találhattunk olyanokat, akik nem voltak teljesen beszámíthatóak az elkövetés időpontjában, mégsem értékelte ezt a bíróság enyhítő tényezőként. Ennek hátterében általában a cselekmény kirívóan brutális elkövetési módja állhatott és csupán az enyhe fokban korlátozott elkövetőknél fordulhatott elő, mivel a bíróság indokolása szerint az ilyen magatartások kegyetlenségét még az elmebeli képességeikben korlátozott személyeknek is fel kell ismerniük.

Nem egyértelmű a bírói gyakorlat abban, hogy mikor vehető figyelembe enyhítő körülményként a mentális zavar vagy betegség. Például egy ügyben a bíróság nem vette figyelembe a vádlott gyengeelméjűségét és személyiségzavarát, mivel az a beszámítási képességét nem érintette.⁴⁰¹ Egy másik ügyben viszont a vádlott gyengeelméjűsége – teljes beszámíthatósága mellett is – enyhítő körülmény volt.⁴⁰² A legsúlyosabb büntetéssel sújtottak esetében a szellemi leépülés volt a leginkább figyelembe vett enyhítő tényező a mentális állapotot érintő kórképek között.⁴⁰³

A pszichés zavarok jelentőségének eltörpülésére szolgál példaként az előre kitervelten, több emberen elkövetett emberölés büntettének kísérlete miatt elítélt férfi cselekménye.⁴⁰⁴ Az elkövető gyermekkorától kezdve pszichiátriai problémákkal küzdött, ezek miatt gyógyszeres kezelésben is részesült. Egész életében visszahúzódó, zárkózott embernek ismerték, furcsa megnyilvánulásokkal. Előfordultak paranoid reakciók is. Az iskolai csoporttársai gyakran heccelték viselkedése miatt, ami a vádlottat dühítette és frusztrálta. A vádbeli napon – hosszas előkészület után – a tanóráról a WC-be ment, ott táskájából elővette pisztolyát, majd visszatért a tanterembe, ahol a számára legellenségesebb csoporttársaira célzott lövéseket adott le. A lövöldözés következtében egy ember meghalt és hárman sebesültek meg. A bűncselekmény elkövetése után feladta magát a rendőröknek.

Mivel a vádlott beszámítási képességével kapcsolatban súlyos aggályok merültek fel, a

⁴⁰⁰ A büntetékiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. BK vélemény II. pont 4. alpont. Eszerint tehát, amennyiben a beszámítási képesség korlátozottsága nem ad lehetőséget az enyhítő szakaszok alkalmazására, azt a büntetékiszabás során, az enyhítő körülmények között figyelembe kell venni.

⁴⁰¹ Ügyészségi szám: 149/2008. Borsod – Abaúj – Zemplén Megyei Főügyészség

⁴⁰² Ügyészségi szám: 2600/2005. Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

⁴⁰³ Nagy L. – Bolyky O. – Solt Á. – Szabó J.: i.m. (kutatási jelentés) 30. o.

⁴⁰⁴ Pécsi Törvényszék, 12.B.307/2010/154. számú ítélet (jogerős ítélet: Pécsi Ítéltábla, Bf.I.109/1012/5.)

vádlottat több szakértő vizsgálta, illetve az IMEI-ben is megfigyelték. A szakértői vélemények ellentmondtak egymásnak, mert míg az egyik akut pszichózist diagnosztizált, amely súlyos fokban korlátozta a vádlott beszámítási képességét, addig a másik személyiségzavart állapított meg, amely csak enyhe fokban korlátozta a beszámítási képességet. A bíróság újabb szakértőket rendelt ki az ellentét feloldására, amely vélemény alapján megállapította, hogy a vádlottnál a *„fokozott teljesítményhelyzet és az egyszerre mellette lévő külső frusztrációk együttes hatására hirtelen kiinduló impulzív szüktudati – de nem tudatborulósos – állapotot eredményezett és hozta létre a cselekményt.”* Ez nem nevezhető akut pszichózisnak, így *„a kór oki szempontból nem pszichózis következménye a cselekmény, hanem a személyiségfejlődés zavaráé.”* *„Érzelmi megrendülés, megbánás a cselekményeivel kapcsolatban nem tárható fel. Személyiségénél fogva nem zárható ki újabb erőszakos cselekmény elkövetése.”* A bíróság végül azt fogadta el, hogy a vádlott személyiségzavara enyhe fokban korlátozta a beszámítási képességét. A TÉSZ kiszabásának elkerülését az enyhítő körülmények, közöttük különösen nagy nyomatékkal megjelenő kóros elmeállapot szintjét elérő személyiségzavar tette lehetővé, viszont éppen ebből adódóan a bűnismétlés veszélye is fokozottan fennáll. További enyhítő körülmény, hogy a vádlott feladta magát a rendőröknek és együttműködött a hatósággal. Kisebb súllyal értékelte a vádlott fiatal felnőtt korát és büntetlen előéletét. A megbánást azért nem vette figyelembe a bíróság, mert az nem tűnt őszintének.

Egy másik ügyben⁴⁰⁵ is kérdéses volt annak az elkövetőnek az elmeállapota, aki depresszió miatt folyamatos kezelés alatt állt, egy ízben már öngyilkosságot is megkísérelt. A vádlott együtt élt feleségével és annak előző házasságából született, főiskolán tanuló lányával. A vádlott és nevelt lánya között szexuális kapcsolat alakult ki, amelyről a feleség is tudott. A lány időközben kapcsolatot létesített egy másik férfival, akire a vádlott féltékeny lett és tiltani akarta a kapcsolatot. A vádbeli napon a vádlott „szerelmi bánata” miatt öngyilkosságot kísérelt meg nyugtató túladagolással, azonban ez sikertelen volt. Hajnalban támadta meg nevelt lányát és feleségét egy tőrökéssel, melynek következtében nevelt lánya életét veszítette, míg felesége maradandó károsodást szenvedett. Az igazságügyi elmeorvos szakértő – az IMEI-ben történt megfigyelés eredményeit is figyelembe véve – megállapította, hogy a vádlott affektív személyiségzavarban szenved, amely nem befolyásolta a beszámítási képességét. A bíróság súlyosító körülményként értékelte a hasonló bűncselekmények

⁴⁰⁵ Baranya megyei Bíróság, 3.B.634/2003/38. számú ítélet (jogerős ítélet: Pécsi Ítéltábla, Bf.I.204/2004/8.)

elszaporodottságát és a hozzátartozó sérelmére elkövetést, míg enyhítőnek a vádlott büntetlen előéletét, beismerését, valamint kisebb nyomatékkal a cselekmény kísérleti szakban maradását. A másodfokú bíróság további súlyosító körülményként értékelte, hogy *„a sértettet a vádlott kisgyermek kora óta nevelte, akivel erkölcsileg elítélendő szexuális kapcsolatot tartott fenn”*, valamint azt, hogy felesége sérülései maradandó fogyatékoság hátrahagyásával, súlyos egészségromlással gyógyultak. Elutasította a védői indítványt a vádlott személyiségzavarára és a sértetti közrehatás megállapítására vonatkozóan, hangsúlyozva, hogy *„amennyiben a szerelmi és szexuális kapcsolatot a sértett kezdeményezte, a vádlottnak akkor is erkölcsi és morális kötelessége lett volna azt elhárítani.”* A bíróság a vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélte azzal, hogy legkorábban 35 év múlva szabadulhat.

Az elemzett ügyekben a vádlottak elmeállapotával kapcsolatos kétségeket a szakértői vélemények oszlatták el. Mindkét elkövetőnél személyiségzavart diagnosztizáltak, valamint fény derült a régóta kezelt pszichiátriai problémájukra, de a büntetéskiszabás során ezeket – bár az enyhítő körülmények közé sorolták –, valójában nem eredményeztek enyhébb büntetést az ugyanilyen minőségű bűncselekmények elkövetőinek büntetéséhez képest.

Másfelől szemlélve viszont, akiknél a mentális állapot enyhítő körülményként szerepelt az ítéletben, azok között többségben voltak a teljesen beszámítható elkövetők (60 %). Ennek oka lehet, hogy ilyenkor a bíróság bizonyos személyiségjegyeket enyhítő tényezőként vesz figyelembe, míg ha korlátozott beszámítási képességet állapítanak meg, akkor azt kell enyhítő tényezőként értékelnie, a beszámítási képesség pedig magában foglalja azokat a személyiségjegyeket, mentális képességeket, amelyek zavara, hiánya a korlátozott beszámíthatóságot megalapozza.

Ha a nemek szempontjából vizsgáljuk a kérdést, megállapítható, hogy a nőknél gyakrabban értékelték a lelki tényezőket enyhítőként, mint a férfiaknál: a nők 28,6 %-ánál, míg a férfiak 12,3 %-ánál szerepeltek a pszichés jellemzők az enyhítő körülmények között. Hozzá kell tenni, hogy a nők által elkövetett emberölések motívuma, előzménye (családi krízis, bántalmazott nők, súlyos depresszió) minden esetben valóban lelki eredetű volt.

A motívum és a pszichés tényezők büntetéskiszabás során történő figyelembe vétele között szintén összefüggés mutatkozik. Egyértelműen látszik, hogy a „hidegvérrel” elkövetett

gyilkosságok (nyereségvágy, bosszú, bűncselekmény leplezése, bérgyilkosság) esetében elenyésző arányban fordul elő, hogy a személyiségzavart, személyiségtorzulást enyhítő körülményként vegyék figyelembe. Ugyanakkor az érzelmi motívumoknál (féltékenység, régóta húzódozó konfliktus, krízishelyzet, félelem) átlagosan 20-22 %-ban értékelték a mentális hátteret enyhítő tényezőként. Ez utóbbi arány sem tekinthető magasnak, amiből az következik, hogy a magyar bírói gyakorlat emberölési ügyekben kisebb hangsúlyt helyez a pszichés zavarok jogi értékelésére.⁴⁰⁶

7.1.1 A személyiségzavar büntetőjogi értékelése

A személyiség „a belső élmények és külső megnyilvánulások olyan sajátos, tartós mintázata, amely által viselkedésünk viszonylag bejósolható és következetes lesz.”⁴⁰⁷ A környezet különféle hatásaira adandó megfelelő – tanult és társadalmilag elvárt – válaszokat a személyiség rugalmassága, alkalmazkodóképessége biztosítja. Ez az, amire a személyiségzavarban szenvedő emberek nem vagy csak korlátozottan képesek. „A személyiségzavar a belső élmények és a viselkedés olyan átfogó, tartós és rugalmatlan mintája, amely jelentősen eltér az egyént körülvevő kultúra elvárásaitól.”⁴⁰⁸ A személyiségzavarok okai az egyénen belüli és környezeti faktorokra egyaránt visszavezethetők.

A bűnelkövetők között leggyakrabban az ún. antiszociális személyiségzavar⁴⁰⁹ fordul elő. A

⁴⁰⁶ E megállapítást még inkább alátámasztja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának gyakorlatára irányuló kutatás eredménye, mely szerint e kirívóan brutális cselekmények elkövetőinél csupán elvétve, főként szellemi leépülés esetében vették figyelembe a mentális állapotot a büntetéskiszabás során. In: Nagy L. – Bolyky O. – Solt Á. – Szabó J.: im. (kutatási jelentés) 30. o.

⁴⁰⁷ Ronald J. Comer: A lélek betegségei. Pszichopatológia. Osiris, Budapest, 2005, 547. o.

⁴⁰⁸ uo., 547. o.

⁴⁰⁹ Az antiszociális személyiségzavar fő diagnosztikus kritériumai: a.) mások jogainak semmibe vétele vagy megsértése; b.) mindez 15 éves kor óta fennáll, valamint c.) a felsorolt jellemzők közül legalább három igaz a vizsgált személyre. Ezek a jellemzők a következők: 1. a társadalmi normák figyelmen kívül hagyása, jogsértő magatartás tanúsítása ismétlődő jelleggel, amely akár büntetőeljárás alapja is lehet; 2. Csalás, ismétlődő hazugságok, álnév használata, vagy mások félrevezetése személyes haszon vagy élvezet érdekében; 3. Impulzivitás vagy a tervezésre képtelenség; 4. Irritabilitás és agresszivitás, ismétlődő verekedésekkel és testi sértésekkel; 5. Önmagára vagy másokra nézve meggondolatlan, szélsőségesen vakmerő magatartás tanúsítása, a biztonság figyelmen kívül hagyása; 6. Állandó felelőtlenség, amelyet az állandó munka és a becsületes pénzkereset hiánya is jelez; 7. Bűntudat hiánya, amely más bántalmazása, a másokkal szemben tanúsított rossz bánásmód vagy a másoktól való lopás iránti közömbösségben vagy annak racionalizálásában nyilvánul meg. In: Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders. Fifth Edition (DSM-5TM), kiadja az American Psychiatric Association, Arlington, USA, 2013, 301.7 számú meghatározás, 691. o.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által kiadott „A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása. Tizedik revízió. (BNO-10)” szerint a disszociális személyiségzavar felel meg az Egyesült Államokban alkalmazott antiszociális személyiségzavar fogalmának.

személyiségzavarok e típusának legfőbb jellemzői a mások jogainak, érdekeinek semmibe vétele, a büntudat és empátia hiánya, mások szenvedése, félelme iránti közömbösség (rideg-érzékeny vonás). Mindezek a személyiségjellemzők a bűnelkövetővé válást jelentősen elősegíthetik, különösen, ha az illetőt deviáns, kriminális szociális közeg veszi körül. A különböző elméletek az antiszociális személyiség kialakulását eltérően magyarázzák, így például a pszichodinamikus elméletek szerint a szülői szeretet csecsemőkori hiánya az ösbizalom elvesztését eredményezi, amely a kapcsolatokban érzelmek visszavonásához, erőszakhoz és destruktivitáshoz vezet. A behavioristák a deviáns, agresszív szülői viselkedés utánzásában látják az antiszociális megnyilvánulások kialakulását, míg a kognitív irányzat képviselői az egocentrikusságot, mások nézőpontjának, érdekeinek figyelmen kívül hagyását vélik a legfőbb háttértényezőnek. Végül, a biológiai megközelítésű teóriák a genetikai, biológiai faktorok szerepét hangsúlyozzák: több kutatás is bizonyította, hogy a központi idegrendszer bizonyos genetikai eredetű kóros elváltozásai antiszociális tüneteket produkálnak (pl.: túlzott izgalomkeresés, impulzivitás).⁴¹⁰

Az elkövető személyiségére, mentális állapotára is kiterjedő kutatások⁴¹¹ átfogó elemzésének eredményei szerint a felnőtt férfi elítéltek 65 százalékánál, a felnőtt női elítéltek 42 százalékánál klinikai személyiségzavart mutattak ki. Ugyanezen mintában az elítélt férfiak 47 százaléka, a női elítéltek 21 százaléka antiszociális személyiségzavarban szenvedett, míg az átlagpopulációban az arány 1-3 százalék körül mozog.

Bár a pszichiátria diagnosztikus szabályai értelmében 18 éves kor alatt a felnőtt bűnelkövetőknél leggyakrabban előforduló antiszociális személyiségzavar nem diagnosztizálható,⁴¹² ennek előjelei már serdülőkorban tetten érhetőek. A viselkedési zavarral diagnosztizált gyermekek és serdülők esetében számos kutatás alátámasztotta a rideg-érzékeny vonás jelenlétét, amelynek jellemzői lényegében megegyeznek az antiszociális személyiségzavar kritériumaival, mint a büntudat hiánya, empátia érintettsége, saját teljesítménnyel/moralitással kapcsolatos érdektelenség, korlátozott proszociális érzelmek.⁴¹³ A diagnózis felállításához a felsorolt négy jellemző közül legalább kettőnek a folyamatos megnyilvánulása szükséges, legalább 12 hónapon keresztül. A viselkedési zavar speciális

A BNO-10 a következő kritériumokat említi a fentiekén túl: a frusztrációs tolerancia alacsony szintje, mások hibáztatása és a könnyen megnyilvánuló agresszió, erőszak. (F60.2) A magyar pszichiátria mindkét rendszert és terminológiát használja.

⁴¹⁰ Ronald J. Comer: i.m. 558-559. o.

⁴¹¹ Fazel és Danesh metaanalitikus kutatását idézi: Áspán Nikoletta – Halász József: i.m. 116. o.

⁴¹² DSM-5, 691. o.

⁴¹³ Halász József: Diszruptív, impulzuskontroll- és viselkedészavarok. In: Balázs Judit – Miklósi Mónika (szerk.): A gyermek- és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve. Semmelweis kiadó, Budapest, 2015, 173. o.

tünete az úgynevezett proaktív agresszivitás, amely az antiszociális zavarnál ugyanígy megtalálható. A proaktív és reaktív agresszivitás elkülönítése fontos szempont, mivel a reaktív agresszió – azaz vélt vagy valós provokációra adott válasz – szinte valamennyi gyermekpszichiátriai kórképben megjelenhet, viszont a proaktív agresszió – amikor az agresszivitás jutalmazó, megerősítő szerepet tölt be – csak a viselkedési zavarnál, valamint a 18 év felettek esetében az antiszociális zavarnál fordul elő. A rideg-érzékeny vonás és a proaktív agresszió magas kriminális érintettséggel társul.⁴¹⁴

A szándékos emberölést elkövető fiatalok és fiatal felnőttek pszichiátriai megközelítésű aktív vizsgálatának eredményei alapján,⁴¹⁵ már két rideg-érzékeny vonásra utaló tünet jelenléte szignifikáns összefüggést mutatott a nyereségvágyból, a különös kegyetlenséggel vagy az előre kitervelten elkövetett emberölésekkel is, míg az életkor csak az előre kiterveltség és a nyereségvágy együttes előfordulására volt szignifikáns hatással.

A személyiségzavar a korábban hatályos Büntető Törvénykönyvünk 24. § (1) bekezdésében a kóros elmeállapot körében szereplő öt kórkép egyikeként szerepelt. Megítélése a legtöbb vitát és ellentmondást váltja ki mind a jogászok, mind az igazságügyi pszichiáterek között.

A személyiségzavarral kapcsolatos dilemmák az általam elemzett ügyekben is felszínre kerültek. Abban sincsen egységes gyakorlat, hogy a büntetéskiszabás során súlyosító vagy enyhítő tényezőként vegyék-e figyelembe a beszámítási képességet nem érintő személyiségzavart. Szubjektív és képlekeny annak a megítélése, hogy a személyiségzavar hatással volt-e a bűncselekmény elkövetésére, azt mennyiben segíthette elő vagy könnyíthette meg.

Az önállóan végzett általános emberölési kutatásom fentebb már idézett adatai alapján, az igazságügyi elmeorvos szakértői véleményekben előforduló összes kórkép felénél jelent meg személyiségzavar (általában antiszociális/pszichopátiás/szociopátiás személyiségzavar). Az elkövetők 42 százaléka már az ölési cselekményét megelőzően is a klinikum által diagnosztizált mentális zavarban/betegségben szenvedett, azonban a klinikai pszichiátrián keletkezett orvosi véleményekben a személyiségzavar előfordulásának gyakorisága kb. fele

⁴¹⁴ uo. 173. o.

⁴¹⁵ A szándékos emberölést elkövető fiatalok és fiatal felnőttekre irányuló kutatásban vett részt Áspán Nikoletta és Halász József gyermekpszichiáterek, akik a bűnügyi aktákban található igazságügyi elmeorvosi és pszichológusi szakértői vélemények alapján vizsgálták az antiszociális személyiségfejlődéssel kapcsolatos jellemzők előfordulási gyakoriságát, valamint a rideg-érzékeny vonás tüneteinek és az emberölés bizonyos minősített eseteinek – nyereségvágy, különös kegyetlenség, előre kiterveltség – összefüggéseit. A kutatók hangsúlyozták, hogy az igazságügyi szakértői vizsgálatok elsődleges célja a beszámítási képességről szóló vélemény megfogalmazása, nem pedig a diagnózisalkotás. Áspán Nikoletta – Halász József: i.m. 115-141. o.

volt az igazságügyi szakvéleményekben megállapítottakéhoz képest. E dolgozat kereteit és a szerző kompetenciáját is meghaladná a pszichiátria e két megközelítési módjának elemzése, annyi azonban megállapítható, hogy a büntetőjogi beszámítási képességet befolyásoló mentális tényezőkről alkotott vélemény alapvetően nem tér ki azok klinikai pszichiátriai megítélésére.

A Veszprém megyében elhíresült „szabadi rém” csúszóhurok alkalmazásával idős, egyedülálló embereket ölt meg anyagi haszonszerzés céljából. Az elsőfokú bíróság az elkövetőt TЭСZ-re ítélte, az ítélet ellen a vádlott és védője enyhítésért fellebbezett. A fellebbezésben a védő kitért arra, hogy a bíróság nem vette kellő súllyal figyelembe, hogy a vádlott személyiségzavarban szenved. A másodfokú bíróság azzal utasította el a védői érvelést és hagyta helyben az elsőfokú ítéletet, hogy *„Az elkövetett öt cselekmény súlya mellett nem bírhat jelentőséggel a személyiségzavara, amely lényegében csak arra utal, hogy a vádlott gátlástalanul agresszív, emberi érzelmekre képtelen személy.”* Ehelyütt a bíróság a személyiségzavarból vezeti le a vádlott extrém agresszivitását és érzelemmentességét és mindezeket súlyosító körülményekként értékeli.

Az „oktogoni lövöldöző” ügyében az első- és másodfokú ítéletben jól tükröződik az eltérő álláspontot képviselő bírák véleménye a személyiségzavar értékelését illetően. Az elsőfokon eljáró bíróság az enyhítő körülmények közé sorolta a vádlott személyiségzavarát, részletesen megindokolva azt, hogy az egyébként irányadó bírói gyakorlattól eltérően miért döntött emellett: *„a bíróság álláspontja szerint a vádlott személyiségzavara olyan fokú, amely alapot ad ennek a körülménynek enyhítő körülményként való alkalmazására. A jogirodalom és a bírói gyakorlat ebben a kérdésben viszonylag egységes álláspontra helyezkedik, mely szerint a személyiségzavar és a pszichopátia – amennyiben nem alapozza meg a Btk. 24.§ alkalmazását – általában enyhítő körülményként sem értékelhető. Ezt fejtik ki az LB 15. számú irányelve is, ill. utal erre a BH 1992/83. Azonban a 154. számú BK. – emellett, hogy megerősíti az előzőeket – kifejti, hogy a pszichopátia abban az esetben értékelhető enyhítő körülményként, ha súlyos fokú patológiás vonásokat mutat, de nem éri el a kóros elmeállapot szintjét. Ezekre tekintettel a bíróság jelen ügyben indokoltnak tartotta a vádlott személyiségzavarát enyhítő körülményként értékelni.”* A másodfokon ítélkező bíróság ezt az érvelést nem fogadta el. Kimondta, hogy az elsőfokú bíróságnak téves a személyiségzavar enyhítő körülményként való értékelése is, mert *„a pszichopátia nem betegség, hanem a személyiség tartós rendellenes állapota, amely az értelmi képességet nem érinti, hanem érzelmi, akarati vagy cselekvőségi*

zavart idézhet elő.” Megjegyzendő, hogy a beszámítási képesség két eleme – a felismerési és az akarati képesség – közül, ha bármelyik hiányzik vagy korlátozott, már nem beszélhetünk a beszámítási képesség teljességéről. A felismerési képesség az értelemre, az akarati képesség a felismerésnek megfelelő cselekvés szabadságára vonatkozik. Amennyiben az elkövető értelmi képessége fennáll, de akarata valamilyen ok miatt nem érvényesül, tévedésről, illetve kényszerről vagy fenyegetésről lehet szó, amelyek hatására történő elkövetés szintén büntethetőséget kizáró körülmények.

Összességében elmondható, hogy a személyiségzavar büntetőjogi megítélése az egységesítést célzó ítélkezési iránymutatások ellenére is jelentős eltérést mutat mindkét szakmai területen.

7.1.2 *A schizofrénia büntetőjogi értékelése*

Az emberölésekre vonatkozó ítélkezési gyakorlat alapján elmondható (a kutatási minták mindegyikében), hogy valamennyi schizofrén elkövető ügye felmentéssel és – egy kivétellel – kényszergyógykezelésük elrendelésével zárult. Az általuk megvalósított öléseket családtagjaik sérelmére, váratlanul, brutális és bizarr módon követték el. Több esetben előfordult, hogy a cselekményt közvetlenül megelőző időszakban már jelentkeztek paranoid tünetek és téveszmék, amelyekkel általában a háziorvoshoz fordultak. Sajnos azonban többnyire nem vették komolyan vagy nem kezelték megfelelően a pácienseket, ennek következtében a tünetek súlyosbodtak, végül tragédiához vezettek.

Bár a schizofréniában szenvedő betegek által elkövetett deliktumok összбүнözéshez viszonyított aránya alacsony és relatíve kevesen valósítanak meg közülük erőszakos bűncselekményt, nem hagyható figyelmen kívül kiszámíthatatlan viselkedésük és az ebből adódó esetleges bűnelkövetés lehetősége. Különösen nagy a kriminalitás veszélye azoknál, akik betegségükből adódóan már követtek el törvénybe ütköző cselekményeket.⁴¹⁶ A kutatási eredmények alapján egyetértek Fehér Lenke álláspontjával, amely szerint a „beszámíthatatlanság jogi koncepciója és a pszichózis pszichiátriai fogalma nem azonos.”⁴¹⁷ Az a tény önmagában, hogy a tényállásszerű cselekményt megvalósító személy elmebeteg, még nem jelenti feltétlenül azt, hogy cselekménye a pszichózisából következett.

⁴¹⁶ Fekete Mária – Grád András: i.m., 239. o.

⁴¹⁷ Fehér Lenke: i.m., 21. o.

7.2 Erős felindulás értelmezése a jogalkalmazói gyakorlatban

Az erős felindulásban elkövetett ölési cselekmény hagyományosan az emberölés privilegizált tényállása (szabályozásának történetét lásd II. fejezetben). Jelenlegi Büntető Törvénykönyvünk 161. §-a szerint, „*Aki mást méltányolható okból származó erős felindulásban megöl, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” A törvény egyszerű megfogalmazása mögött több dogmatikai és pszichiátriai probléma húzódik. Egyfelől meg kell határozni az elkövetőn kívül álló feltételként állított méltányolható ok fogalmát, másrészt meg kell jelölni az elkövető tudatára és érzelmi állapotára vonatkozó erős felindulás határait.

Az erkölcsileg igazolható külső ok megítélése csak az adott ügy konkrét körülményeinek ismeretében lehetséges. A vonatkozó büntető jogegységi határozat is a jogalkalmazóra bízta az indulatot kiváltó ok méltányolhatóságáról szóló döntés meghozatalát, amikor kimondja, hogy „*Az erős felindulásnak méltányolható okból való származása akkor állapítható meg, ha az bizonyos fokig igazolható és erkölcsileg menthető.*”⁴¹⁸ Ehhez vizsgálni kell az elkövető és a sértett között fennálló viszonyt, valamint azt, hogy az indulatot kiváltó ok erkölcsi súlyossága és az arra adott reakció arányban állt-e egymással. A méltányolható ok megállapíthatóságának tehát három feltételét szabja meg az ítélkezési gyakorlat: 1.) ha az elkövetőn kívüli külső körülményből fakad, 2.) ha erkölcsileg bizonyos fokig igazolható, menthető és 3.) ha arányban áll az ölési cselekménnyel.⁴¹⁹ Leggyakrabban a sértett provokatív magatartása vagy az általa előidézett váratlan esemény – például a szeretőjével folytatott titkos együttlét alkalmával történő lebukás – értékelhető a privilegizált eset alapjául. Az erős felindulás akkor is megállapítható, ha az ölési cselekmény nem a provokáló személy, hanem más ellen irányul.⁴²⁰ Alapvetően tehát a megalázó, súlyosan becsületsértő viselkedést a joggyakorlat méltányolható körülményként értékeli. Mindezek mellett, miután a méltányolhatóság erősen erkölcsi kategória, magában hordozza a kulturális különbségekből fakadó, valamint az egyéni szubjektivitásból eredő eltérő megítélés lehetőségét.

A sértett által tanúsított fizikai támadás elleni jogos védekezés időbeli túllépése – amennyiben a védekezés a támadó halálával végződik vagy a támadó életének kioltását célozza – tipikusan erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősül, tehát a személy elleni erőszakos

⁴¹⁸ 3/2013. számú BJE I. rész, 6. szakasz b.) pont

⁴¹⁹ Belovics Ervin (2014): i.m. 97. o.

⁴²⁰ BJD 1049. idézi: Belovics Ervin (2014): i.m. 97. o.

bűncselekmény megvalósítása is méltányolható oknak tekintendő.⁴²¹ A méltányolható ok fennállása mellett nélkülözhetetlen kritérium, hogy az ölésre irányuló szándék kialakulása és a cselekmény megvalósítása között „*viszonylag rövidebb idő teljen el.*”⁴²² Az eltelt idő hosszúságának megítélése szintén az adott körülmények mérlegelésétől függ, sem a jogszabály, sem a jogértelmezés nem ad pontos számszerű meghatározást. Annyi azonban biztosan megkövetelendő, hogy a szándékot kiváltó erkölcsileg menthető ok felmerülése és a cselekmény véghezvitele folyamatot alkosson, más esemény ne szakítsa félbe.

A 3/2013. számú büntető jogegységi határozat (BJE) szerint erős felindulás esetében „*az indulat olyan – fiziológiai eredetű – magas foka szükséges, amelynek következtében az elkövető belső egyensúlya megbomlik, tudata elhomályosul és ennek folytán a megfontolás szokásos mértékének megtartása lehetetlenné válik. Ha viszont az indulat kóros alapon fejlődött ki, akkor a Btk. 17. §-ában (értsd kóros elmeállapot – B. O.) foglaltak szerint kell eljárni [...]* Az erős felindulás fennállta és foka nem elmeorvos-szakértői, hanem a bíróság által eldöntendő tény és jogkérdés, amelyet az elkövető konkrét pszichikai tulajdonságai alapján kell megítélni.”⁴²³ Ennek alapján, az ez irányú döntéshez – elvileg – nem szükséges elmeorvos szakértőt igénybe vennie a bíróságnak, hanem a bírónak az elkövető személyiségjellemzőiből von le következtetést a létrejött indulatot megalapozó belső körülményekre.

A tényleges bírói gyakorlat azonban az elhomályosult tudat vizsgálatát szakértőre bízta, mivel a kóros elmeállapotok körébe tartozó tudatborulás és az ép lélektani alapon kialakuló homályos tudat a laikus számára nehezen különíthető el egymástól, egyfelől a hasonló tünetek miatt, másfelől a cselekmények körülményei is a lényeges pontokon általában egyezést mutatnak. Miután a tudatborult állapot is létrejöhet erkölcsileg menthető okból, nem ez lesz a fő elhatárolási szempont, hanem az, hogy az indulat ép lélektani vagy kóros lélektani alapon keletkezett-e. A patológiás pszichés állapot lehetőségének felmerülése esetén, a lélek épségéről (egészségéről) való döntést mindenképpen szakértőre kell bízni. Az alábbi ítéletben az elsőfokú bíróság 2 rendbeli, erős felindulásban elkövetett emberölés büntetében találta bűnösnek a felsősokú végzettségű, köztisztviselőként álló vádlottat, aki a feleségét és annak szeretőjét késsel szúrta meg, amikor rajtakapta őket titkos találkozójukon. Az ítéletben a

⁴²¹ uo. 97. o.

⁴²² 3/2013. számú BJE határozat, I. pont B. 6. szakasz b.) pont

⁴²³ 3/2013. számú BJE határozat, I. pont B. 6. szakasz a.) pont

bíróság levezette, hogyan jutott az erős felindultság megállapításához:

„Tekintettel arra, hogy az adekvát elmeállapot megállapítása során a kóros tudattartalom véleményezése szakkérdés, míg ezzel szemben a fiziológiás tudatzavar és az ennek következtében kialakult korlátozottság megállapítása a bíróság által eldöntendő jogkérdés, így e kérdésben a bíróság a korlátozott beszámítási képesség elvetését követően, az ügy összes körülményeinek vizsgálatát követően foglalt állást. A vádlott *énidegen viselkedéséből*, a tudatosságot és tervszerűséget nélkülöző rohamszerű támadásából és a sokszerű érzelmi töltöttségéből, valamint a már letisztult vádlotti utócselkedetből a bíróság a méltányolható okból fakadó erős indulatot megállapíthatónak találta.”⁴²⁴

A bírói gyakorlat nem volt egységes abban, hogy létrejöhet-e az emberölést megelőző, régóta tartó konfliktusos viszony hatására büntetőjogi értelemben vett erős felindulás. Az egyik álláspont szerint, amennyiben az elkövető és a sértett kapcsolatában a durva veszekedések mindennaposak és az elkövető az egyik ilyen alkalommal öli meg a sértettet, a privilegizált eset megállapítható.⁴²⁵

A másik álláspont értelmében azonban a cselekmény nem minősülhet erős felindulásból elkövetettnek, ha az indulat pusztán az előzetes életvitelből és viszonyból származó motívumból fakad, valamint akkor sem, ha az adott szituációban a bántalmazás (például csak szidalmazás) nem áll arányban az ölést kiváltó indulattal.⁴²⁶

Kriminológiai kutatásunkban⁴²⁷ talákoztunk a második – egyébként helytelen – értelmezéssel is. A bíróság az alábbi ügyben hozott ítéletében egyértelműen kimondta, hogy az évek óta súlyosan bántalmazó környezetben élők hozzászórtak a mindennapos verbális és fizikai konfrontációkhoz, ezért egy újabb, a „megszokott” módon zajló veszekedés során az elkövető nem kerülhet olyan erősen felindult állapotba, amely a privilegizált eset megállapíthatóságát megalapozná.

Ebben az ügyben⁴²⁸ a 14 éves lány az édesanyját ölte meg. A tényállás szerint az anya súlyos alkoholista életmódot folytatott, emiatt állandó konfliktusban állt a vádlottal. A vádlott maga

⁴²⁴ Tolna Megyei Bíróság, 8.B.122/2008/33. számú ítélet. Hozzá kell tenni, hogy a másodfokú bíróság új eljárásra utasította az elsőfokú bíróságot. Az új eljárás során újabb bizonyítékok merültek fel, amelyek alapján az új elsőfokú ítélet több emberen elkövetett emberölés büntetettének kísérletében mondta ki bűnösnek a vádlottat és – az enyhítő körülmények jelentős túlsúlyára tekintettel – öt év börtönbüntetést szabott ki vele szemben. Az új eljárás másodfokú ítélete a büntetésen enyhített (3 év 10 hónap börtönbüntetés), de a minősítést helyben hagyta. (Pécsi Ítélet tábla, Bf.II.262/2011/10. számú jogerős ítélet)

⁴²⁵ BJD 5067

⁴²⁶ BH 1995. 617.; BH 2002. 214.

⁴²⁷ Tamási – Bolyky – Sárkány (2013): i.m.

⁴²⁸ Pest Megyei Főügyészség, 3584/2002. számú ügy

kerlte intézeti elhelyezését, mert nem bírta elviselni édesanyja életmódját. Néhány évig nevelőszülőknél helyezték el, de később – anyja kérésére – visszatért a szülői házba, azonban a veszekedések és olykor verekedések tovább folytatódtak. Az egyik veszekedés során a vádlott olyan indulatba jött, hogy az éppen reggelizéshez használt konyhakéssel egy esetben nyakon szúrta édesanyját. Ezután segítséget kérve rohant testvéréhez és a szomszédba, majd sokkos állapotba került. Az elsőfokú bíróság az emberölés privilegizált esetét, az erős felindulásban elkövetett emberölést állapította meg. A vádlott beszámítási képessége egyébként teljes volt, kóros elmeállapotot elérő tudatszűkült állapotot nem állapított meg a szakértő. Elsőfokon 1 év 10 hónap fogházbüntetést kapott, melynek végrehajtását a bíróság 3 évre felfüggesztette. A másodfokú bíróság ezzel szemben tévesnek értékelte az erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősítést és helyette az emberölés alapesetét állapította meg, a kiszabott felfüggesztett börtönbüntetést pedig végrehajtandóvá változtatta. Döntését azzal indokolta, hogy a vádlott magatartása kisgyermek kora óta kifogásolható volt, mivel 9-10 éves korától rendszeresen drogot és alkoholt fogyasztott. Nem lehet erkölcsileg menthető körülménynek tekinteni, ha a gyermek szülőjével szembe fordul, megüti, majd leszúrja. Az indulat intenzitása nem felelt meg az erős felindulás megállapításához, mert miután egyetlen késszúrással végzett anyjával, adekvátan viselkedett, mivel segítséget kért. *„A tudatszűkült állapot több, egymást követő szúrásban jelenik meg”* – mondja a másodfokú ítélet. Ezen kívül a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint, *„a hozzátartozók közötti mindennapos veszekedés, dulakodás megszokottá válik, ezért kizárja az ép lélektani alapon kialakuló indulat olyan intenzitását, amely az erős felindulás elkövetését megalapozná. Az anya szokásos súlyosan ittas állapota és felhívása, hogy a vádlott pakoljon össze és rakjon rendet, nem eredményezhetett méltányolható okból származó indulatot.”* A másodfokú bíróság enyhítő körülménynek tekintette az őszinte megbánást, mely abban is megnyilvánult, hogy pszichiátrián kezelték a vádlottat, az eshetőleges szándékot, nyomatékos súllyal a vádlott életkorát és az időmúlást. Súlyosító körülményként értékelte az édesanya sérelmére elkövetést, valamint a családon belüli erőszak és az emberölési cselekmények elszaporodottságát.

Hasonlóan indokolta a bíróság az erős felindulás lehetőségének elvetését, amikor kimondta, hogy *„a sértett ittas állapotban szokásához híven hözöngött, fenyegetőzött, korábban már számtalanszor használt sértő, fenyegető kifejezéseket használt, ekként kizárt az, hogy viselkedése a vádlott belső egyensúlyát megbontó, tudatát elhomályosító érzelmi fellobbanást,*

fiziológiás indulatot váltott ki.”⁴²⁹

A bíróság máskor viszont azt állapította meg, hogy a „rokonok között fennálló állandó súrlódások, veszekedések, verekedések, az alkoholizmus talaján kialakult durva, goromba magatartások hosszú idő elteltével az indulatoknak az összesűrűsödését hozzák létre [...] Az egymás ellen kifejlődött és addig elnyomott, lappangó indulat viszonylag jelentéktelennek tűnő kiváltó ok hatására heves indulatkitörést eredményezhet. Az ítélkezési gyakorlat a most említett esetekben az ilyen közeli hozzátartozó viszony ellenére sem zárja ki a méltányolható okból keletkezett felindultság megállapítását az emberölési cselekményeknél.”⁴³⁰

A jelenleg is hatályos 3/2013. számú büntető jogegységi határozat újdonsága, hogy kifejezetten megállapíthatónak tartja az erős felindulásban elkövetett emberölést, „amikor a hosszan tartó, folyamatos gyötreléből, megaláztatásból egy viszonylag kisebb jelentőségű sérelem hatására tör ki a fékezhetetlen indulat”.⁴³¹

Az ítélkezési gyakorlat szerint tehát alapvetően súlyosabb sérelem szükséges az erős felindulás kimondásához, azonban a tipikusan családon belül előforduló, hosszú éveken át tartó bántalmazó viszony mintegy végső akkordjaként megvalósuló emberölések háttérben az adott helyzetben akár egy kisebb, de erkölcsileg méltányolható sérelem is kiválthat tudatszűkült állapotot és az ehhez társuló indulatot.

Valamennyi emberölési tárgyú kutatás alátámasztja az alkohol indulatfokozó hatását és az ölési cselekmények bekövetkeztében játszott kiemelkedően fontos szerepét és elterjedtségét. Az erős felindultság kérdésénél az ittas állapot hatásának megítélése különösen nehéz. Alapvetően az alkoholos befolyásoltság nem zárja ki az emberölés privilegizált esetének megállapítását,⁴³² a gyakorlatban azonban nehéz elkülöníteni a különböző külső tényezők lehetséges hatásait. Egy ügyben az élettársi viszonyban élő, az alkoholizáló életmódot folytató vádlott és sértett között a veszekedések mindennaposak voltak, a sértett rendszeresen szitkozódott és sértegette a vádlottat, amelynek általában a vádlott által adott pofon vetett véget. A vádbeli napon is hasonló veszekedés zajlott, amikor a súlyos fokú ittas állapotban lévő vádlott az asztalról felkapott késsel, egy alkalommal szívtájékon szúrta a sértettet, aki a mentők kiérkezésekor már belehalt sérülésébe. Az elmeorvos szakértői vélemény szerint –

⁴²⁹ Zalaegerszegi Törvényszék, 3.B.24/2013/9. számú elsőfokú ítélet (Jogerős ítélet: Pécsi Ítéltábla, Bf.I.36/2014/7.)

⁴³⁰ Horváth Tibor: Erős felindulásban elkövetett emberölés. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Budapest, 2000, 86. o.

⁴³¹ 3/2013. számú BJE határozat, 6. pont b) alpont

⁴³² BH.2004.46. idézi Belovics Ervin (2014): i.m. 97. o.

amely az ítélet részévé vált – „a vádlott az ölési cselekmény véghezvitelekor külső pszichés behatás folytán létrejött fiziológiás indulat hatása alatt cselekedett, de indulata az ölés véghezvitelekor nem homályosította el a tudatát olyan mértékben, hogy nem lett volna képes cselekménye megfontolására, akarat-elhatározásra és a cselekmény kialakulása feletti kontrollra. A fiziológiás indulat kialakulásában, mértékében szerepet játszott súlyos fokú alkoholos befolyásoltsága, esetleges alkoholfüggősége. A vádlott ilyen mértékű, ölési cselekményt előidéző indulata súlyos alkoholos befolyásoltságától függetlenül nem jött volna létre. Az alkohol hatása az éretlen, érzelmileg labilis személyiségű vádlottnál a kontroll-funkciók fellazulását eredményezte, ami elősegítette a túlméretezett fiziológiás reakciót.”⁴³³

Az erkölcsileg menthető okok általában a sértett provokatív vagy félelmet, haragot keltő magatartására vezethetők vissza. Az ítélezési gyakorlatban erős felindulás megállapításakor gyakori méltányolható külső körülmény a sértett hűtlensége, illetve titkos szerelmi kapcsolatának az elkövető tudomására jutása, azonban ez is mindig az adott személyek közötti viszony vizsgálata után ítéltető meg. Ezt támasztja alá az az ítélet, amely szerint a sértett telefonjára érkező erotikus tartalmú SMS-t a vádlott elolvasta, ettől haragra gerjedt, kiment az előszobába és az éppen kezébe kerülő kalapáccsal a sértett halálát okozta. „A megcsalás önmagában nem tekinthető ilyen oknak, az ilyen helyzeteket mindenkinek tudnia kell kezelnie anélkül, hogy akár csak kezét is emelne a másik félre. De ha a vádlott és a sértett viszonyának dinamikájában kerül sor a vizsgálódásra, akkor is azt kell megállapítani, hogy az már eleve egy problémákkal terhelt, kihűlőben lévő viszony volt.”⁴³⁴ Ezt erősíti meg a másodfokú ítéleti indokolás is, amely szerint „Ami pedig a méltányolhatóságot, erkölcsi menthetőséget illeti, ahhoz az ítélőtábla annyit fűz hozzá, hogy az is nyilvánvaló, hogy egy, akár megcsalásra utaló SMS olvasása miatt érzett harag, felháborodás, fájdalom nem teszi erkölcsileg méltányolhatóvá, elfogadhatóvá vádlott ehhez mérten kirívóan aránytalan, végletes ölési cselekményét. A túlzó vádlotti reakció a társadalmi együttélés normáival össze nem egyeztethető, elfogadhatatlan, az erős felindulásban elkövetett emberölés emiatt sem állapítható meg.”⁴³⁵

A bírói gyakorlat szerint, a házastárs más férfival való szexuális kapcsolat előtt, közben vagy után – annak látható jeleit észlelve – „tettenérése” olyan méltányolható ok, mely valóban

⁴³³ Gyulai Törvényszék, 13.B.448/2012/26. számú jogerős ítélete

⁴³⁴ Fővárosi Törvényszék, 8.B.319/2013/31. számú elsőfokú ítélete

⁴³⁵ Fővárosi Ítélőtábla, 1.Bf.406/2013/13. számú jogerős ítélet

alkalmas azon fiziológiás indulat létrehozására, ami a tudatot elhomályosítja.⁴³⁶ Megállapították az erős felindulást annál a diplomás ápolónál, aki feleségét (sértett) hosszú időn keresztül hűtlenséggel vádolta, ezért a kisgyermekükkel otthon tartózkodó sértettet naponta többször váratlanul betoppanva ellenőrizte és folyamatosan üldözte féltékenységgel, amely a házaspár elhidegüléséhez vezetett. A sértett emiatt közölte válási szándékát, azonban a vádlott megígérte, hogy változtat viselkedésén és valóban megpróbált tenni azért, hogy a sértettnek nagyobb szabadságot hagyjon. A cselekmény napján a vádlott az éjszakai ügyelet ideje alatt hazament, ekkor rajtakapta feleségét annak szeretőjével. Miután a feleséggel kettesben maradtak, rövid üldözést követően több késszúrással végzett vele. A bíróság kifejtette, hogy „Az erős indulat nem az akarat irányát és a tudattartamát befolyásolja elsősorban, hanem a következmények beható meggondolását teszi lehetetlenné, azaz az érzelmi robbanás azt akadályozza meg, hogy az elkövető szokásos módon átgondolja a tudatában felmerült és az indulat hatására véghezvinni kívánt cselekmény megvalósítása ellen ható érveket. Nyilvánvaló, hogy a vádlott féltékenysége, illetőleg a sértett által korábban hangoztatott válási szándéka miatti lappangó indulatát a lakásban általa észlelt tudatát elhomályosító mértékig fokozták [...]”⁴³⁷

De lege ferenda javaslatok az erős felindulással kapcsolatban

Megfontolandó az erős felindultságról szóló döntés szakkérdéssé tétele, mivel az erős felindultság megállapíthatóságának feltétele, hogy az elkövető indulata élelektani alapon alakuljon ki. Márpedig a lélek épségének – vagy a másik oldalról betegségének – vizsgálata szakértőre tartozik.

Az erős felindulásban elkövetett emberölések vonatkozásában a 3/2013. számú büntető jogegységi határozatban szereplő jogértelmezés következetes alkalmazása szükséges az olyan elkövetők esetében, akik folyamatos abúzusnak vannak kitéve – általában a családjukban –, ahol az erőszak és a durvaság a mindennapok része.

7.3 Összegzés

A felvetett kérdések sokaságából láthatjuk, hogy a két tudományterület – nevezetesen a jog és

⁴³⁶ Debreceni Ítéltábla a BF.II.883/2014/5. számú jogerős ítélete

⁴³⁷ Debreceni Törvényszék, 4.B.190/2014/35. számú elsőfokú ítélet (Debreceni Ítéltábla a BF.II.883/2014/5. számú jogerős ítéletével helybenhagyta)

a pszichiátria – találkozása a büntetőeljárásban közel sem problémamentes. Már a XVIII. századi bűnözéskutatással foglalkozók felismerték az emberi lélek, különösen a „szenvedélyek, a vérmérséklet, a nevelés rejtettebb hatásainak, általában a magatartás mozgatórugóinak” büntetőbírák általi megismerésének szükségességét (Eckartshausen, 1752-1803).⁴³⁸ Ezt az igényt kiterjesztően értelmezve azt is mondhatnánk, hogy a pszichológiai ismeretek jogi egyetemi képzésbe való beépítésére generálisan is szükség lenne. Hacker Ervin 1943-ban felhívta a figyelmet a jogalkalmazók pszichológiai, pszichiátriai képzésének szükségességére, amellett, hogy „ezek nem fogják számukra nélkülözhetővé tenni a vérbeli pszichiáter segítségét, tanácsát, hanem éppen csak arra fogják a bírakat, ügyészeket, stbt képesíteni, hogy emberi számítás szerint képesek lesznek annak felismerésére, mikor van szükségük elmeszakértő segítségére.”⁴³⁹ A bírói meggyőződés kialakulásában az eljárás során felmerülő pszichológiai tényezők – értve ez alatt valamennyi személyi bizonyítékkal kapcsolatos lelki és mentális faktorokat – döntő szerepet játszanak, ezért ezek természetének ismerete nem csupán a vallomások megszerzését és értékelését teheti tudatosabbá, de a bíró saját döntési folyamatának alakítását is.⁴⁴⁰ A kutatásaink során elénk kerülő nehézségek, ellentmondások hátterében sokszor a más szakmai területen használt szakkifejezések, szakmai fogalmak eltérő értelmezése áll. Emellett a konkrét ügy szakmán belüli megítélése, értékelése sem mindig azonos, így ez a jogban a különböző szintű bíróságok ítéleteiben tükröződik, míg az igazságügyi elmeorvosok között a szakvélemények mutathatnak eltérő álláspontokat.

A hatályos Büntető Törvénykönyvben szabályozott, a tizenkettő–tizennégy éves fiatalkorú elkövetők esetében vizsgálendő belátási képességről való döntés valószínűleg újabb problémákat vet majd fel a gyakorlatban. Ugyanakkor a bűncselekmény szubjektív oldalának vizsgálata és a büntetéskiszabás során történő figyelembe vétele nélkülözhetetlen az egyénre szabott jogkövetkezmények alkalmazása szempontjából, különösen fiatalkorú elkövetők esetében, ahol a büntetőjogi szankciók elsődleges célja a nevelés és a további bűnelkövetés megelőzése.

Az emberölési ügyek elemzése alapján, az erős felindulásban elkövetett emberölések statisztikában megjelenő alacsony száma nem feltétlenül az ilyen bűncselekmények ritka előfordulását tükrözi, mint inkább a mögötte húzódó jogalkalmazói bizonytalanságot. Bár az erős felindulás mint éplélektani alapon kialakuló mentális állapot fennállásáról való döntés jogkérdésként fogalmazódik meg, a bírói gyakorlat ezt mégis elmeorvos szakértőre bízta.

⁴³⁸ Korinek László (2010): i.m., 51. o.

⁴³⁹ Hacker Ervin (1943): i.m. 6-8. o.

⁴⁴⁰ Elek Balázs (2012a): A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012, 51. o.

Kutatásaink azt mutatták, hogy az emberölés privilegizált esetének fő kritériuma – minden egyéb feltétel megléte mellett – a kóros vagy az egészséges mentális alap diagnosztizálása, amely szakértő kirendelése nélkül a jogászok számára lehetetlen feladat. További bizonytalanságot jelent az indulat kialakulása és a cselekmény bekövetkezése közötti „rövid időtartam” meghatározása, valamint az ittas állapot figyelembe vétele is.

8. Büntetés kiszabási jellemzők emberölési ügyekben

Cesare Beccaria (1738 – 1794) felvilágosodás kori jogtudós egyik ma is elfogadott alaptétele, hogy a bűnözőt nem a súlyosabb büntetés, hanem a büntetés elkerülhetetlensége tarthatja vissza a bűnelkövetéstől.⁴⁴¹ A halálbüntetés ellenzése és csak rendkívüli, háborús helyzetben történő alkalmazása mellett érvelve kifejtette, hogy egyfelől figyelemmel kell lenni arra, hogy a bűncselekmények ne maradjanak büntetlenül, másrészt azonban a bűncselekmények súlyának megfelelő, a büntetés célját elérő, a lehető legenyhébb büntetést kell alkalmazni.

A laikus társadalom egy büntetőügy kapcsán elsősorban két dologra kíváncsi: a tényállásra és a jogkövetkezésre. A kiszabott büntetésnek meg kell felelnie a törvényben meghatározott büntetési céloknak, azaz alkalmasnak kell lennie arra, hogy megvédje a társadalmat a bűnözéstől, illetve az elkövető nevelése és rehabilitációja révén el kell érnie, hogy a jövőben ne kövessen el bűncselekményeket. Mindemellett íratlan elvárás, hogy a társadalom igazságérzetét kielégítse, de legalábbis ne álljon azzal ellentétben.

A büntetés kellő mértéke mellett azonban hasonlóan fontos szempont az egységes büntetés kiszabási gyakorlat megléte, mivel ezáltal jelenik meg a törvény előtti egyenlőség elve és így biztosítható és erősíthető a társadalom tagjainak igazságszolgáltatásba vetett bizalma is. Alábbiakban a teljesség igénye nélkül említek meg néhány, Magyarországon lefolytatott, az ítélezési gyakorlat egységességének vizsgálatára vonatkozó kutatást.

Pokol Béla a '90-es évek végén 600 bírói döntés analizálásán keresztül vizsgálta a jogértelmezés módszereit és azok '70-es évektől kezdődően bekövetkezett változásait.⁴⁴²

A bírák, ülnökök, ügyészek romákkal kapcsolatos attitűdjére tér ki a *Loss Sándor* és *H. Szilágyi István* által 2002-ben vezetett kutatás, amely a résztvevő megfigyelés módszerét alkalmazva vizsgálta, hogyan viszonyulnak az igazságszolgáltatás tagjai a roma elkövetőkhöz a tárgyalás során.⁴⁴³ A kutatás eredményei bizonyították, hogy a romákkal szemben fennálló ellenérzések a tárgyalóteremben is megnyilvánultak bizonyos esetekben. Állításuk szerint a cigányokkal szemben lefolytatott tárgyalásoknak sajátos jellegzetességei vannak, amelyek

⁴⁴¹ Cesare Beccaria: A bűnökről és büntetésekről. (Dei Delitti e Delle Pene, 1764) c. klasszikus művében a halálbüntetés eltörlése mellett érvelt, valamint egyebek mellett megfogalmazta a büntetőjog alapelveit is, mint a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege és az ártatlanság védelme. Magyarra fordította Madarász Imre 1989-ben. Eötvös József Könyv Kiadó Bt., Budapest, 1999

⁴⁴² Pokol Béla: A jog szerkezete, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001.

⁴⁴³ Loss Sándor - H. Szilágyi István: A „cigány per”. letölthető: <http://beszelo.c3.hu/01/04/26loss.htm>

nem egy jogvita szakmai módszerekkel történő megoldását tükrözik, hanem inkább egy sajátos rituálé képét formálják.

Az ártatlanság vélelmének érvényesülését vizsgálta *Bencze Máttyás* a 2007-2010 között lefolytatott kutatásában. Ennek során az interneten elérhető, ítéletábrák által hozott másodfokú jogerős döntéseket elemezte abból a szempontból, hogy „*hagy-e helyet az indoklás az ésszerű kétségnek*”.⁴⁴⁴ A szerző meghatározásában ésszerű kétség az az „*univerzális mérce, amelynek bázisa az ésszerűen gondolkodó átlagember*.” Megállapításai a következőkben foglalhatók össze: a bírák hajlamosak arra, hogy az ítéleti rendelkezést alátámasztó bizonyítékokat megemlítik az ítéletben, viszont az álláspontjukkal szemben álló bizonyítékoknak csupán a gyengeségeit emelik ki; a tanúvallomásoknak csak arra a részére alapoznak tényállást, amelyet más bizonyítékok is alátámasztanak. A tanú szavahihetőségét így kvázi megosztja és a vallomás azon részeit fogadja el, amelyek a bírói állásponttal megegyeznek; sokszor mechanikusan hivatkoznak egyes bizonyítékokra, de nem fejtik ki, hogy azok a tényállást milyen vonatkozásban támasztották alá; előfordul, hogy nincsen valódi mérlegelés az ügyben, ennek enyhébb és súlyosabb fokozata is létezik; a nyomozati vallomások túlsúlya mutatkozik meg az ítéletben és nem veszik figyelembe, hogy a terheltek milyen körülmények között tették meg vallomásukat, illetve nem tisztázzák az esetleges ellentmondásokat; arra hivatkozással utasítanak el bizonyítékokat, hogy azok nem támasztják alá a bíró által megállapított tényállást. A szerző erősen kritizálja a magyar bírói attitűdöt, amikor kimondja, hogy „*a mai magyar bírói gyakorlat lehetővé teszi azt, hogy a formális indoklás mögött ne a jogosan elvárható ésszerű kétség hiánya legyen a mérce, hanem csupán a bíró szubjektív meggyőződése [...] A bírák túlzottan támaszkodnak a nyomozati eljárásban beszerzett bizonyítékokra [...] Számos döntésben világosan érződött, hogy a bírák egyértelmű, meggyőző bizonyítékok híján is azért hoztak bűnösséget kimondó ítéletet, mert úgy látták, ezzel tesznek eleget a közösség kimondott és ki nem mondott igényeinek*.”⁴⁴⁵

Szintén *Bencze Máttyás* emelte ki az esetjog fontosságát a bírói gyakorlatban. „Ha a bíróságok már tisztázták az általános szabály jelentését [...], akkor ezek már legitim jogi indoknak minősülnek.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Bencze Máttyás: Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróságok bizonyítási gyakorlatában. *Belügyi Szemle*, 2011/9., 98. o.

⁴⁴⁵ Bencze M.: u.o., 122-123. o.

⁴⁴⁶ Bencze Máttyás: A bírói mérlegelésre vonatkozó szabályok értelmezésének sajátosságai. *JeMa*, 2011/2. szám, 87. o. letölthető: <http://www.jema.hu/article.php?c=101>

Bencze Mátyás és *Badó Attila* a büntetés kiszabás szigorúságának eltéréseit vizsgálták a magyarországi földrajzi területekre bontva.⁴⁴⁷ A lopás büntetése bizonyos eseteivel és a súlyos testi sértés büntetével kapcsolatos ítélezési gyakorlatot vették górcső alá, mindkét bűncselekmény 3 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett változatát vették alapul. Különös és többszörös visszaesők nem szerepeltek a mintában és csak a bűnösségüket tagadó elítéltek ügyeivel foglalkoztak. Megállapították, hogy a dunántúli megyékben enyhébb büntetéseket szabnak ki (kivéve Veszprém megyét), mint az ország többi részén. Legszigorúbb megyék Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok és Veszprém megyék voltak. Legenyhébbeknek Tolna, Zala, Vas és Pest megye számítottak. Nem igazolódott, hogy a fővárosban enyhe a gyakorlat, ez a középmezőnybe tartozott. Előzetes feltételezéseik szerint gazdasági okok, illetve a különböző megyékben élők eltérő közhangulata, attitűdje állhat a háttérben.

Gyakorló jogászok is foglalkoztak a büntetés kiszabás egységességének problémájával. *Balla Lajos*⁴⁴⁸ bíróként az emberölési ügyekben alkalmazott büntetéseket tanulmányozta. Mintájába 2005-2010. években érkezett, összesen 80 darab minősített esetet tartalmazó emberölési ügy került. Megállapította, hogy általában a büntetési tételkeret maximumát szabták ki a kétszeresen vagy többszörösen minősülő emberölések vonatkozásában, ettől enyhébb büntetéseket a terhelt fiatal kora, beismerése vagy a kísérleti szak esetében alkalmaztak. Életfogytig tartó szabadságvesztést a kiemelkedően durva, gátlástalan, a sértettet megalázó, hidegvérű elkövetők kaptak (összesen 8 fő, köztük egy fő kapott TЭСZ-t). Bizonytalanság jelent meg az előre kiterveltség és a különösen veszélyes eszköz megállapíthatóságánál, illetve bizonyos tényezők súlyosító körülményként való értékelésénél (pl.: időmúlás, bűnhalmazat, személyiségzavar).

Elek Balázs a bizonyítási eljárásban előforduló sztereotípiákat kutatta. A baj szerinte nem az előzetes ismeretanyag megléte, hanem az egyéni mérlegelés során a konkrét körülmények figyelembe vételének hiánya. A sztereotípiákban gondolkodók sosem ismerik el, hogy „legendő bizonyíték híján nyilatkoznak.” A bíróság sok esetben „nem a felvetett ténybeli és

⁴⁴⁷ Bencze Mátyás – Badó Attila: Területi eltérések Magyarországon a büntetés kiszabási gyakorlat szigorúságát illetően. In: Fleck Zoltán (szerk.): Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 125-148. o.

⁴⁴⁸ Dr. Balla Lajos a Debreceni Ítéltábla elnökhelyettese, egyetemi docens. Tanulmányának címe: A büntetés kiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben. letölthető: <http://www.debreceniitlotabla.hu/doc/bunteto/BuntetesKiszabasEmberolesMiatt.pdf>

jogi kérdésekre válaszol, hanem azt kikerüli és közhelyszerű indokokat ad.”⁴⁴⁹

Végül a büntetéskiszabási körülmények átfogó felsorolását és értelmezését adja *Molnár Sándor* cikke,⁴⁵⁰ amely egységes gyakorlatot segítheti elő és segítséget nyújthat a jogalkalmazók számára.

Az emberölés kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmény lévén megköveteli a bizonyítékok széles körű beszerzését és értékelését. *Fő kérdéseim, hogy a törvényben meghatározott, kötelezően figyelembe veendő szempontokon túl, milyen tényezők játszhatnak szerepet a kiszabott büntetés mértékének megállapításában? Egységes-e a bírói gyakorlat az emberölésekkel kapcsolatos büntetéskiszabás tekintetében? Az esetleges kirívó eltérések mögött milyen indokok állhatnak?*

8.1 A büntetéskiszabásra vonatkozó empirikus eredmények

A magyar büntetési rendszer úgynevezett relatíve határozott, amely azt jelenti, hogy a törvény minden egyes bűncselekményhez meghatározott büntetési nemet és – a generális maximumon belüli – tételkeretet kapcsol, viszont a konkrét ügyben – e keretek között – a bíróság dönt a kiszabandó büntetésről. E büntetési rendszer éles határvonalat teremt a jogalkotói és a bírói kompetencia közé, elősegítve a bírói függetlenség megvalósulását és az egyéniesített ítélkezést. Ugyanakkor nem tagadható, hogy a Btk. szabályainak módosítása a büntetéskiszabási gyakorlatot is jelentősen befolyásolhatja.⁴⁵¹ A magyar büntetőjogi rendelkezések változtatásai jól tükrözik az éppen aktuális jogalkotói szándékot. Megfigyelhető, hogy amennyiben a jogalkotó nagyobb ítélkezési mozgásteret engedett a bírának, a büntetéskiszabás ugyanolyan büntetési tételkeretek mellett az enyhébb büntetések felé tolódott. Erre tekintettel a jogalkotó a hatékony szigorítást nem a tételkeret felső határának felemelésével, hanem az általános részben szereplő szabályok módosításával érheti el, mint ahogyan tette például a „három csapás” néven ismertté vált szabály (2010. évi LVI. törvény) bevezetésével.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Elek Balázs: A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban. letölthető: http://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/debreceniitlotabla.birosag.hu/files/field_attachment/sztereotipak.pdf

⁴⁵⁰ Dr. Molnár Sándor: A büntetés kiszabása során figyelembe vehető körülmények. letölthető: http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/molnar_sandor__buntetes kiszabas%5Bjogi_forum%5D.pdf

⁴⁵¹ Elek Balázs (2012a): i.m. 62-63. o.

⁴⁵² Elek Balázs (2012b): A bíró büntetéskiszabási szemléletének jogalkotói alakítása. In: Kriminológiai

Az emberölés nyitott törvényi tényállása és tág büntetési tételkerete lehetővé teszi a bíró mérlegelési jogának érvényesülését. A büntetés kiszabása során a bíróság ki is használja a törvény adta lehetőségeket, mindez jól tükröződik a kiszabott büntetések sokféleségében. Az általános emberölési kutatás adatai szerint a kiszabott szabadságvesztések hossza változatos képet mutat, amiből egyéniesített büntetés kiszabási gyakorlatra következtethetünk. Az elkövetők 57,1%-a részesült határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetésben, 10,2%-a kapott életfogytig tartó szabadságvesztést és 4 fő TÉSZ-t. Felfüggesztett szabadságvesztésre az elkövetők 5,4%-át ítélték. A kiszabott büntetések a következőképpen alakultak (értelemszerűen a letöltendő szabadságvesztére ítélt vonatkozásában vizsgálendő a kérdés, n=103 fő):

Szabadságvesztés hossza években	Gyakoriság (fő)	%
0,6 – 4,5 év	11	10,7
5-7,5 év	22	21,4
8 – 10 év	12	11,7
11 – 15 év	26	25,2
16 - 18 év	9	8,7
20 - 30 év	13	12,6
30 – 40 év	10	9,7
Összesen	103	100

A kiszabott büntetések tartama az emberölés büntetési tételének alsó vagy felső határához közelít, azaz a középső tartományban szereplő értékekkel kevésbé találkoztam, valamint az elkövetők 22,3%-a a legsúlyosabb büntetésben – életfogytig vagy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésben – részesült. Ez utóbbi cselekmények általában valóban a legbrutálisabb emberölések közé tartoznak, vagy az elkövető korábbi büntetettsége, bűnözői életvitele alapozza meg a legsúlyosabb büntetés kiszabását.

Fiatalkorúaknál a törvény adta lehetőségek közül a legsúlyosabb 15 évi szabadságvesztés büntetést a társtettesként, több emberen, előre kitervelten, nyereségvágyból és különös kegyetlenséggel megvalósított emberölést elkövető kapta.⁴⁵³ A 13-14 év szabadságvesztésre ítélt jellemzően egy sértett sérelmére, többszörösen minősülő, közte előre kitervelten és

Közlemények 70., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012, 20-33. o.
⁴⁵³ Vas Megyei Főügyészség, B. 291/2005. számú ügy

különös kegyetlenséggel elkövetett ölési cselekményeket valósítottak meg. A 10-12 év börtönbüntetést általában a nyereségvágyból és különös kegyetlenséggel megvalósított emberölések elkövetői kapták – fiataloknál és fiatal felnőtteknél egyébként ez a leggyakoribb elkövetési mód –, illetve azok, akiknek cselekménye „csak” különös kegyetlenséggel elkövetettnek minősült. Bűnszegdként két fő felelt, őket három, illetve 1 év 10 hónap szabadságvesztés büntetéssel sújtották, részvételi aktivitásuknak megfelelően. Ők egyébként ugyanabban a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölési ügyben szerepeltek.

A *fiatal felnőtt elkövetők* esetében több eltérés tapasztalható a bírói gyakorlatban. A több minősítő körülménnyel rendelkező emberölések elkövetői átlagosan 13-15 év szabadságvesztés büntetést kaptak, illetve – bár cselekménye csak egyszeresen minősült – a szexuális célzatú és ezért aljas indokból elkövetett emberölésnek minősülő emberölő részesült 14 év börtönbüntetésben. Az egyszeresen minősülő cselekmények elkövetői általában 10-12 évet kaptak.

Az általános mintában a kiszabott határozott idejű szabadságvesztés büntetések tartama átlagosan 10,3 év volt, amely a középértékhez közeli értéket jelent. Ha az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéseket is belevesszük az átlagszámításba – a szabadulás lehetséges legkorábbi időpontját véve alapul a számításkor –, az átlagos büntetéshossz 14,1 év lesz. A több ember sérelmére elkövetett emberölések esetében szigorúbb büntetésekkel számolhattunk: a bíróságok életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték a terheltek 21,4%-át, TÉSZ-re pedig 14 főt (7%). Ez nem véletlen, mivel a TÉSZ-re ítélték többsége több ember életének kioltásáért felelt.⁴⁵⁴ A nem tézses elítélteknél a feltételes szabadon bocsátás legkorábbi idejét döntően 30 évben határozták meg a bíróságok, de előfordult 45 éves időtartam is.

A kiszabott szabadságvesztés hossza és a minősítő körülmények előfordulása között szignifikáns összefüggés az alapesetnél, a nyereségváagnál, a különös kegyetlenségénél és a védekezésre képtelen, illetve az idős koránál fogva védekezésre korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett emberöléseknél állapítható meg. Alapesetben legtöbbször 5-10 éves szabadságvesztést szabtak ki. A legsúlyosabb büntetések – így az életfogytig tartó

⁴⁵⁴ Ezt alátámasztják kutatási tapasztalataink is. Lásd: Antal Szilvia – Nagy László Tibor – Solt Ágnes: Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata. In: Kriminológiai Tanulmányok 46. kötet (szerk.: Virág György). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009, 54–94. o.

szabadságvesztések – leggyakrabban a nyereségvágyas emberöléseknél fordultak elő. A különös kegyetlenséghez általában 11-15 év – tehát határozott idejű – szabadságvesztés kapcsolódott. A védekezésre képtelen vagy idős koránál fogva védekezésre korlátozottan képes személy sérelmére megvalósult emberölések elkövetőit is nagyobb arányban (47,4%) ítélték életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre. A most elemzett adatok egyfajta tendenciát mutatnak abban, hogy melyek azok a minősítő körülmények, amelyekhez súlyosabb büntetés kapcsolódik. Természetesen a büntetés kiszabását számos más tényező is befolyásolja (lásd később), azonban annyi megállapítható, hogy az értékek megszerzése érdekében végrehajtott, vagy az idős koránál vagy állapotánál fogva kiszolgáltatott személy sérelmére történő elkövetést a jogalkalmazó általában súlyosabban szankcionálja. Ugyanakkor az elkövetés módját tekintve, a különös kegyetlenséget relatíve enyhébb büntetéssel sújtják, melynek háttérében sokszor pszichés körülmények, valamint az elkövető életkora (sokszor ez a fiatal elkövetőkhöz kapcsolódó elkövetési mód) mint enyhítő tényező áll.

Következetes a bírói gyakorlat abban, hogy az enyhe büntetéssel sújtott elkövetők közé elsősorban az erős felindulásban elkövetett emberölések terheltjei tartoztak, valamint azok, akiknek cselekménye – az emberölés ellenére – kisebb fokban volt veszélyes a társadalomra.

Ez utóbbira példa a Borsod megyében élő anya, aki a cigányokat ért atrocitásoktól való félelmében, családja védelme érdekében egy drótot feszített ki a kertje köré és abba – mindenfajta figyelmeztető tábla elhelyezése nélkül – éjszakára áramot vezetett. A drótot a hatóság véletlenül fedezte fel, senki sem sérült meg, azonban a nőt több ember sérelmére elkövetett emberölés kísérletének büntetésében marasztalták el és egy év szabadságvesztésre ítélték, amelynek végrehajtását két évre felfüggesztették (felülvizsgálatot és új eljárást is lefolytattak az ügyben, de minden alkalommal ugyanoda jutott a bíróság).⁴⁵⁵

A minősítő körülmények száma informatív adatként szolgált: ez alapján látható például, hogy a büntetékiszabást mennyiben befolyásolta az, hogy hányszorosan minősül a bűncselekmény. Igazolódott az a feltételezésünk, amely szerint minél több minősítő körülmény áll fenn, annál súlyosabb és brutálisabb bűncselekményről beszélhetünk és annál hosszabb szabadságvesztést szab ki a bíróság. A szabadságvesztés hossza és a minősítő körülmények száma között szignifikáns összefüggést találtunk. Ezen összesített eredmények mellett előfordultak olyan ügyek, amelyek csak egyszeresen minősülő cselekmények voltak, de amelyek súlyos büntetés

⁴⁵⁵ Nyíregyházi Törvényszék, 6.B.210/2014/18. számú ítélet

kiszabását vonták maguk után. Ezeknél általában az elkövető többszörösen büntetett előélete játszott domináns szerepet a büntetés hosszának meghatározása során. A mintában az elkövetők arányában a jogerősen megállapított minősítő körülmények az alábbiak voltak:

Minősítő körülmények száma	Gyakoriság	%
0 (alapeset)	64	43,5%
1	41	27,9%
2	26	17,7%
3	4	2,7%
4	2	1,4%
5	3	2%
erős felindulás	7	4,8%
Összesen	147	100%

Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának vizsgálatára irányuló közös kutatásban is bizonyosságot nyert, hogy a minősítő körülmények száma a legfontosabb faktor, amely a büntetés súlyosságával szignifikáns összefüggést mutatott. A minősítő körülmények száma és a kiszabott büntetések *átlagos* hossza közötti kapcsolat vonatkozásában azt állapítottuk meg, hogy az egy- vagy kétszeresen minősülő emberölések elkövetői átlagosan 29,5 évet kaptak, a három-négyszeresen minősülő emberölések elkövetői átlagosan 31,7 év múlva bocsáthatók leghamarabb feltételesen szabadságra, míg az ötszörösen minősülő ölési cselekmények megvalósítói legkorábban átlagosan 36,3 év múlva szabadulhatnak feltételesen.⁴⁵⁶ Érdekes és külön megemlítenő azonban, hogy a 48 TÉSZ-es ítéletből hat olyan esetet találtunk, amelyeknél csupán egy minősítő körülmény szerepelt.

A *csoportos elkövetések* esetében érdemes megvizsgálni a büntetéskiszabás alakulását az egyes elkövetők vonatkozásában. A legnehezebb dolga a bíróságnak a sok vádlottat számláló esetekben van, amikor pontosan meg kell állapítania, hogy melyik vádlott milyen elkövetési magatartást fejtett ki, ténylegesen ki okozta a sértett halálát és ki milyen mértékben vett részt a bántalmazásban. A mintából két esetet mutatok be ezzel kapcsolatban: az egyiknél a bíróság nem differenciál a büntetéskiszabás során, míg a másikonál az egyes elkövetők különböző mértékű büntetése jól tükrözi a bűncselekmény elkövetésben betöltött szerepüket.

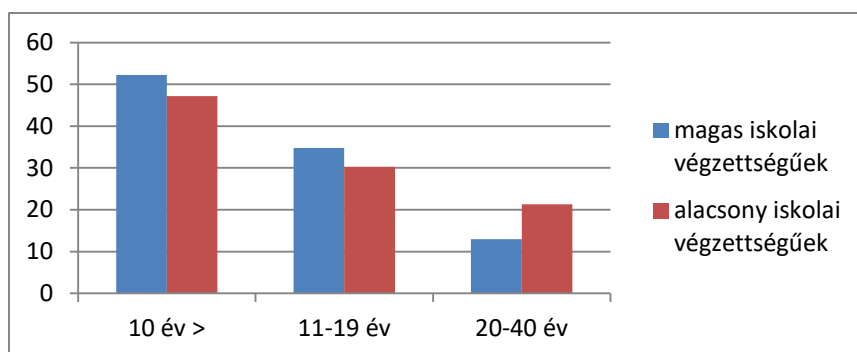
⁴⁵⁶ A TÉSZ-re ítélt elkövetők esetében az átlagszámításnál 40 évet számoltunk, tekintettel a hatályos szabályozás szerint kötelezően lefolytatandó kegyelmi eljárásra.

Az első esetben az óriási közfelháborodást keltő olaszliszakai ügyet említem, amelyben a köztisztviselőben álló tanárember két gyermekével gépkocsival közlekedett. A főként romák által lakott településrészen a gépkocsijával lassan közlekedő sértett véletlenül elsodort egy kislányt, akinek láthatóan nem keletkezett sérülése. Miután a sértett meggyőződött arról, hogy a kislány testi épsége nem károsodott, tovább szeretett volna hajtani. A sértett cselekménye azonban az utcán tartózkodó rokonság tagjaiból nagyfokú indulatot váltott ki, a sértettet kirángatták autójából és gyermekei szeme láttára olyan súlyosan bántalmazták, amely végül a sértett halálát eredményezte. Az ügyben hét vádlott szerepelt. Mivel a bíróság a nyomozás elhibázottsága miatt a vádlottak magatartását egyénekenként, teljes pontossággal nem tudta megállapítani, csak a vezető szerepet játszó vádlott részesült életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésben, a többi felnőtt korú elkövető egységesen 15 évet, a fiatalok elkövetők egységesen 10 év szabadságvesztés büntetést kaptak.⁴⁵⁷

A bűncselekmény stádiuma – amely objektív körülmény – jelentős faktor a büntetések tartamának meghatározásánál. A magyar bírói gyakorlat egységes abban, hogy a kísérletig jutott emberölések elkövetőit enyhébb büntetéssel sújtják. Az emberölés kísérletét megvalósítók 81,8%-a 10 évnél rövidebb szabadságvesztést kapott, míg a befejezett bűncselekményt elkövetőknek csak a 27%-a részesült ugyanilyen büntetésben.

A kiszabott büntetés súlyossága fordított arányban áll az elkövető iskolai végzettségével, amely objektív okokra vezethető vissza, nevezetesen arra, hogy a magasabb iskolai végzettségek cselekményei kevesebb minősítő körülménnyel rendelkeztek, illetve a büntettség mint súlyosító körülmény vagy a visszaesés sem volt jellemző rájuk. Másként fogalmazva, az ítélezési gyakorlat önmagában az intellektus alapján alapvetően nem tesz különbséget a terheltek között a büntetés súlyossága szempontjából. A következő ábra az iskolai végzettség és a kiszabott büntetés alakulásának összefüggését mutatja:

⁴⁵⁷ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség, B.332/2006. számú ügy

8.1.1 Büntetés kiszabás a fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők esetében⁴⁵⁸

A büntetőjog a serdülők életkori sajátosságait a „fiatalkorú elkövetők” kategóriájának megalkotásával veszi figyelembe. A Btk. a 14–18 éves fiatalkorúakra enyhébb szankciókat alkalmaz, bizonyos büntetések és intézkedések velük szemben nem szabhatók ki, illetve nem alkalmazhatók, valamint a büntetés célja is más, mint a felnőtteknél. Fiatalkorúaknál az alkalmazott szankció elsősorban a nevelést és a társadalomba való integrációt tűzi célul, míg felnőttek esetében a társadalom védelme és a bűnmegelőzés áll a középpontban. A büntetőjog a büntetés kiszabása során is figyelembe veszi, hogy a tizennyolc év alatti elkövetők testi és lelki fejlődése folyamatban van, neveléssel, oktatással alakíthatók. Ezzel szemben a büntetőjogi kommentár a bűncselekmény tárgyi súlyának értékelése kapcsán úgy fogalmaz, hogy *„a tárgyi oldal elemzése az alanyi oldalhoz képest elsődleges, azt kell vizsgálni, hogy a fiatalkorúak büntetőjogán belül kiszabandó szabadságvesztés várható tartama az ott megjelölt keretek középértékét meghaladná-e”, azaz ennek megítélését is igyekeznek kizárólag objektív alapokra helyezni.* A büntetőeljárásról szóló törvény⁴⁵⁹ magyarázata viszont a következőképpen fogalmaz: *„nem csupán a bűncselekmény tárgyi oldalának ismérveit kell vizsgálni”, hanem azokat „összefüggésükben kell értékelni az alanyi oldalon feltárható körülményekkel”.*

A fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetőkről szóló kutatás mintájában a kiszabható büntetések tartamának különbsége miatt a fiatalkorú (14-17 éves) és a fiatal felnőtt (18-24 éves) elkövetőket külön választottam. A fiatalkorúaknál a kiszabott büntetések átlagos tartama 7,5 év, fiatal felnőtteknél 11,69 év volt. A fiatalkorúaknál azonban az átlag érdekesen alakult:

⁴⁵⁸ Tamási Erzsébet – Sárkány Eszter – Bolyky Orsolya: Fiatalkorúak és fiatal felnőttek által elkövetett szándékos emberölések vizsgálata c. közös kutatás. A büntetés kiszabására vonatkozó adatokat a szerző dolgozta fel.

⁴⁵⁹ 1998. évi XIX. törvény 454. § (1) bekezdés

a bírói gyakorlat az enyhe (5 évnél kevesebb) és a súlyos büntetések (10-15 év) kiszabását preferálta, míg „közepes” hosszúságú (5,1-9,9 év) büntetések csak ritkán fordultak elő. Érthetővé válik ez a jogalkalmazói gyakorlat, ha megnézzük a bűncselekmények motivációit.

Az enyhe ítélettel zárult ügyeket áttekintve a fiatalok körében megtalálhatjuk az újszülött gyermekük megölését elkövető lányokat, akik külön kategóriaként tarthatók számon a fiatalok között. Esetükben az elkövetés előzményei – eltitkolt terhesség –, a környezet kiemelkedő felelőssége és maga a bűncselekmény elkövetési módja is teljesen más, mint ami általában jellemző erre a korosztályra. Bár ezek a lányok is emberölést valósítottak meg, még hozzá annak minősített esetét – 14. életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett emberölést –, a bíróság mégis a kétszeres enyhítés lehetőségét alkalmazta velük szemben, mivel figyelembe vette a bűncselekmény speciális körülményeit.

Az enyhe büntetést ezen kívül elsősorban a bűnsegédi minőség alapozta meg mindkét csoportban. Kiemelést érdemel, hogy tettesi minőség esetében az egzisztenciálisan rendezett családi háttér, a magasabb iskolai színvonal vagy a kiemelkedő tehetség valamilyen művészetben vagy sportban – tehát az alapvetően más környezet, mint az emberölők többségénél –, általában az enyhítés irányába hatott.

A súlyos büntetéssel sújtottak cselekményei általában extrém brutalitással jellemezhetők. A különös kegyetlenség mint minősítő körülmény, az általunk elemzett mintában az elkövetők felénél jelent meg, amely a fiatal gyilkosok gátlástalanságára és könyörtelenségére utal. Valóban, az elkövetések motívumát, módját és eszközeit tekintve elmondható, hogy legtöbbször nyereségvágyból, idős vagy állapotuknál fogva kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek viszonylag hosszabb időn át tartó szenvedést követően veszítették életüket. Ezek a cselekmények a közvéleményt is felzaklatták, de az ítélkező bírakat sem hagyták hidegen, mint ahogyan ez az ítéletek indokolásából is kitűnt.

8.1.2 Büntetékiszabási gyakorlat a több ember sérelmére elkövetett emberölések körében⁴⁶⁰

A több ember sérelmére elkövetett emberölés az emberölések minősített esetei közül – a kiszabott büntetéseket tekintve – a legsúlyosabb. Ez a tényállás úgynevezett összefoglalt bűncselekmény (*delictum complexum*), amelyet „a Büntető Törvénykönyv akkor létesít, ha az

⁴⁶⁰ Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya: A több ember sérelmére elkövetett emberölések vizsgálata c. kutatás eredményei.

*egy cselekmények halmazati minősítése és büntetése önmagában nem fejezi ki kellően a bűncselekmény súlyát. Az összefoglalt bűncselekményt alkotó cselekmények egymással nem állnak cél és eszköz viszonyban.*⁴⁶¹ Jelen cselekmény tényállása szerint ugyanazon elkövető több ember életét szándékosan oltja ki, amely cselekmények történhetnek egy alkalommal, azonos időpontban, de előfordulhat, hogy a tettes több időpontban vagy akár sorozatban végez áldozataival. „Nem előfeltétele tehát a törvényi egységbe foglalásnak az akarat-elhatározás egységessége és az időbeli közelség sem [...],”⁴⁶² azonban lényeges, hogy a cselekményeket egy eljárásban bírálják el, így az adott terhelt a Btk. 160. § (1) bekezdése szerinti és a (2) bekezdés f.) pontja szerint minősülő, több ember sérelmére elkövetett emberölésért felel.

E cselekmény nagy tárgyi súlyát igazolja, hogy a jelenleg kiszabható legsúlyosabb büntetés a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ), amelyet – az eddigi gyakorlatot figyelembe véve – nagyon gyakran a több ember életét szándékosan kioltó vádlottakkal szemben szabnak ki. Ugyanakkor kutatásaink alapján bebizonyosodott, hogy a vizsgált esetek között számos, akár bagatellnek tekinthető cselekmény is szerepelt; ezek a kísérleti szakaszban maradt cselekmények nem követeltek halálos áldozatot, sőt olyan ügyekkel is találkoztunk, amelyekben egyáltalán nem sérült meg senki.⁴⁶³ Az emberölés e minősített esetének „sokszínűségéhez” igazodik a büntetéskiszabási gyakorlat is: a megvalósított cselekmények sokféleségét tükrözik a kiszabott büntetések is. A büntetések átlagos hossza 15,65 év volt. Leggyakrabban a 10-15 éves (25,4 %) és az életfogytig tartó szabadságvesztések (28,9 %) fordultak elő, azaz a köztes büntetéseket viszonylag ritkán szabták ki az elkövetőkkel szemben.

A több ember sérelmére elkövetett emberölés befejezettsége esetén – tehát amikor több halálos áldozattal járó bűncselekmény valósul meg –, sem a korábbi büntettség, sem az életkor nem befolyásolta a büntetés alakulását. Jellemzően életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására került sor mindkét csoportban, illetve a 10-15 évig tartó határozott idejű szabadságvesztés fordult még elő.

⁴⁶¹ Belovics Ervin - Gellér Balázs - Nagy Ferenc - Tóth Mihály: Büntetőjog I.; Általános rész; A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC, Budapest, 2014 (I. kiadás), 502. o.

⁴⁶² 3/2013. számú Büntető Jogegységi Határozat II. pont 6. alpont

⁴⁶³ Ilyennek tekinthetők például azok a cselekmények, amikor a vádlott – figyelmeztető jelzés nélkül – áramot vezetett a telkét határoló „kerítésbe”, nem sérült meg senki, azonban egy más ügyben folytatott rendőrségi helyszínvizsgálat alkalmával véletlenül vette észre a hatóság a feszültség alatt álló kifeszített drótot. A vádlottakat ilyen esetekben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

8.1.3 A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt büntetés-kiszabási gyakorlata

A TÉSZ kiszabásának gyakorlatát, körülményeit az önállóan végzett kutatásomban, valamint a több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kutatásban is elemeztem, emellett a már említett, kifejezetten az életfogytig tartó szabadságvesztés és a TÉSZ kiszabásának gyakorlatát elemző kutatás eredményeit is bemutatom. Fő kérdésem, hogy a TÉSZ kiszabásának alapjául szolgáló törvényi indokok vajon mennyiben jelennek meg ténylegesen az egyes bűncselekményeknél, illetve az elkövető személyiségét is kiemelő indoklás érvényesül-e a konkrét tettekre nézve? Feltételezésem szerint a kontinentális jogrendszernek megfelelően ez esetben is inkább a bűncselekmény tárgyi oldalát alátámasztó bizonyítékok és körülmények játszanak az elítélésben a döntő szerepet, azonban a büntetés súlyosságára tekintettel az elkövető személyiségének elemzése és értékelése nagyobb hangsúlyt kap a büntetés-kiszabás során, mint más büntetések esetében. További hipotézisem, hogy a törvényben meghatározott súlyosító és enyhítő körülményeken túl más tényezők is szerepet játszhattak a feltételes szabadulás kizárásában.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának indoklására a bírák külön is kitérnek. A leggyakoribb okok a bűncselekmények kiemelkedő tárgyi súlya, a vádlott személyében rejlő társadalomra veszélyesség, valamint az egyéni megelőzés mellett az általános megelőzés és a társadalom védelme: a *„büntetőjog eszközeinek társadalmat oltalmazó funkciói ugyanis ezt is indokoltá teszik.”* A bíróság gyakran hivatkozik arra, hogy az adott cselekmények közfelháborodást váltottak ki, a köznyugalmat súlyosan megzavarták, illetve *„az állampolgárok biztonságérzetének megingatására alkalmasak”*.

Az egyik ügyben az első – és másodfokú bíróság bíráinak TÉSZ-szel kapcsolatos meggyőződése közötti különbség jól tükrözi az ezzel kapcsolatban folyó társadalmi vitákat. Az elsőfokon eljáró bíróság az ügyészi indítvánnyal ellentétben az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása mellett lehetővé tette a feltételes szabadságra bocsátást, legkorábban 35 év múlva. Indoklásában érezhető a TÉSZ ellenében megnyilvánuló attitűd: *„a vádlottnak reményt kell adni a jövője tervezésének reális lehetőségére, a társadalomba történő visszatérésre.”* A másodfokon eljáró bírói tanács azonban a büntetést súlyosította és a feltételes szabadság lehetőségét kizárta. Ítéletében megjelenik az igazságszolgáltatás egyik szintén vitatott funkciója, nevezetesen, hogy az ítéleteknek mennyiben kell megfelelnie a laikus társadalom elvárásainak: *„E büntetés kellően kifejezésre juttatja a büntetéssel szembeni egyik legfontosabb követelményt, az arányosság elvét és megfelel a társadalom*

igazságérzetének.”⁴⁶⁴

A kifejezetten az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására irányuló közös kutatásban szereplő ügyek alapján elmondható, hogy a legsúlyosabb büntetéssel sújtottak legtöbbször valóban kirívóan brutális emberöléseket követtek el. Ezt bizonyítja, hogy az elkövetők közel 92%-ának cselekménye befejezett volt, az elkövetői minta fele egyetlen ember életének kioltásáért felelt, de a többiek a több ember sérelmére elkövetett emberölés tényállását valósították meg, két, de sok esetben három-négy sértett (17,1%) sérelmére is. Az áldozatok több mint fele nő volt, illetve a sértettek több mint 40%-a a koránál fogva kiszolgáltatott, 14 évesnél fiatalabb vagy 60 évesnél idősebb korosztály tagjai közül került ki. A sértettek többsége nem védekezett az elkövetővel szemben, jellemzően a támadás váratlansága, orv és megsemmisítő jellege miatt. Szintén a hidegvérűséget támasztja alá, hogy a sértettek 42%-át anyagi haszonszerzés céljából bántalmazták. az elkövetési módok elemzéséből származó mutatók. Az elkövetők többsége kitartó bántalmazással valósította meg az ölést, mely elkövetési mód gyakorisága megmagyarázza a különös kegyetlenség mint minősítő körülmény magas előfordulási arányát. A lőfegyver használata is viszonylag gyakran fordult elő a vizsgált bűnügyekben (19,3%).⁴⁶⁵

Megjegyzem, hogy az *életfogytig tartó szabadságvesztésre irányuló kutatásunk* egyik előfeltevése volt, hogy a minősítő körülmények közül a több ember sérelmére elkövetés lesz az, amely a leggyakrabban megalapozza a szankciórendszer csúcsán álló büntetések kiszabását. A kutatási eredmények azonban itt is e minősítő körülménnyel megvalósuló emberölések változatosságát tükrözték és nem ez a minősítő körülmény volt az, amelyik előfordulása a TÉSZ kiszabására a legnagyobb esélyt mutatta. A minősítő körülmények közül a legnagyobb eséllyel a védekezésre képtelen sértett sérelmére, valamint a 14. életévét be nem töltött sértett sérelmére történő elkövetés megjelenése esetén ítélték a terheltet TÉSZ-re.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Fővárosi Ítéltábla, 1.Bf.159/2003/5. 4.o.

⁴⁶⁵ Nagy L. – Bolyky O. – Solt Á. – Szabó J.: i.m. (kutatási jelentés) 56. o.

⁴⁶⁶ A védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetés megjelenése esetén 70% eséllyel ítélték TÉSZ-re az elkövetőt, a 14. életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetés esetén 50%-os eséllyel, míg a több ember sérelmére elkövetés esetén „csak” 44% volt az esélye a TÉSZ-nek. Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya – Solt Ágnes – Szabó Judit: i.m. (kutatási jelentés) 43. o.

8.2 A büntetékiszabási körülmények csoportosítása

A vizsgált ítéletekből úgy tűnik, hogy a *súlyosító és enyhítő körülmények* számba vétele és értékelése az ítélet egyfajta díszítő elemeként funkcionál. A büntetékiszabási körülményeket a következő kategóriák mentén csoportosítottuk:

A súlyosító körülmények csoportjai

Megnevezés	előfordulási gyakoriság (db)	%
társadalmi hatás/ társadalmi megítélés	59	20,3
az elkövetés módja (brutalitás)	64	22,1
a sértett személyével összefüggő körülmény	56	19,3
ittasság, kábítószeres állapot	41	14,1
kezdeményező szerep / személyiség szerepe	8	2,8
bűnismétlés	57	19,7
nem állapítottak meg semmilyen súlyosító körülményt		
összesen	290	100%

A táblázatból látható, hogy az elkövetés módja, brutalitása fontos szempont a büntetés kiszabása során, akár a különös kegyetlenség mellett is (bár ez valójában a kétszeres értékelés tilalmába ütközik, mégis találkozhatunk vele). A közfelháborodás keltése szintén népszerű súlyosító körülmény, hozzáteve, hogy a bűncselekményről való informálódásban a média központi szerepet játszik, ezáltal az adott cselekmény társadalmi megítélése is a média által közvetített és interpretált hír alapján történik. A sértett személyével összefüggő körülmények és a büntetett előélet szintén releváns tényezők a súlyosító körülmények „táborában”.

Az enyhítő körülmények csoportjai

Megnevezés	előfordulási gyakoriság (db)	%
beismerés	60	25,3
életkor	9	3,8
elkövetés utáni állapot	35	14,8
objektív (elkövetőtől független) faktorok	91	38,4
személyiség / mentális állapot	14	5,9

szociális közeg hatása	14	5,9
egyéb	14	5,9
összesen	237	100%

Az enyhítő körülmények tekintetében a bíróság igyekszik azokat a körülményeket figyelembe venni, amelyek objektívek és az elkövetőtől függetlenül állnak fenn (ide sorolható egyébként az elkövető életkora is). Emellett a beismerést legtöbbször felsorolja az enyhítő tényezők között. Az elkövetés utáni sokkos vagy depresszív állapot jelentős súlyú enyhítő körülmény, azonban csak ritkán fordul elő az elkövetők között.

Az elkövetés utáni lelki és fizikai állapot, valamint a bűncselekmény véghezvitelét követő magatartás mikéntje lényegesen befolyásolhatja a büntetés mértékét. Relatív magas volt az önmagukat feladó elkövetők aránya (7,5%), 15,6% pedig a helyszínen maradt és megvárta a más által értesített rendőrséget. 12,9% öngyilkos lett a cselekményt követően és csupán négy fő bujdokolt el. Azok az elkövetők, akik feladták magukat a rendőrségen vagy a helyszínen megvárták a más által kihívott hatóságot, nagyobb arányban kaptak enyhébb büntetést (0,6-7,5 évet). Aki segítséget hívott a sértetthez közvetlenül a bántalmazás után, szintén enyhe büntetésben részesült.

A kutatási eredmények azt mutatták, hogy a *sértett személye* jelentősen befolyásolja a büntetés súlyosságát. Ez leginkább a büntetlen előéletű elkövetők esetében merült fel akkor, amikor a kegyetlen bűncselekményeket köztisztviselőként álló sértettek sérelmére valószínűsítették meg. Ez is közrejátszhatott abban, hogy a legsúlyosabb büntetést kapták.

Az újszülött megölése cselekmény, annak ellenére, hogy a privilegizált esetből a Btk. módosítás révén az emberölés súlyosabban büntetendő minősített esete lett, a bírói gyakorlat láthatóan tartja magát ahhoz, hogy a törvény által engedélyezett korlátlan enyhítés lehetőségét alkalmazva az újszülött megölését elkövető nőket jellemzően felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítéli. Általánosságban elmondható, hogy büntetlen előéletű, középiskolai tanulmányokat folytató, fiatalokú lányok az elkövetők, akiket környezetük magára hagy és nem vesz tudomást a látható testi változásokról sem. Az ölés módja leginkább az újszülött magára hagyásában nyilvánul meg, azaz nem aktív magatartással. Ezek azok az esetek, amelyekben a családnak és az iskolának, valamint az ismeretségi körnek kiemelkedő szerepe lenne a bűncselekmény megelőzésében azáltal, hogy nagyobb figyelmet fordít a fiatalokúra

és nem „dugja homokba a fejét” a terhesség látható jelei ellenére. E cselekmények rámutatnak a családi kapcsolatok felszínességére, a szülő-gyermek kapcsolatok őszintétlenségére és az egymás iránti közömbösségre egyaránt. Az elkövetők a cselekményt követően komoly pszichés traumán esnek át, és az sem biztos, hogy cselekményük lelki feldolgozását valaki is segíti.

8.3 A beismerés értékelése a büntetés kiszabás során

Az emberölést általánosságban vizsgáló kutatásban a mintában szereplő elkövetők 50,4%-a teljes, bűnösségre is kiterjedő, 10,1%-a pedig ténybeli beismerő vallomást tett. 24,8% részlegesen ismerte be a cselekményt, ilyenkor általában az ölést tagadták és más bűncselekményben vallották magukat bűnösnek. Kifejezetten tagadta az emberölést és azt, hogy bármi köze lenne a cselekményhez az elkövetők 7,8%-a és csak két fő élt a hallgatás jogával. Tipikus védekezési taktikának tekinthető a nyomozás során tett beismerő vallomás bírói szakban történő visszavonása (5,4%). Mindezek alapján elmondható, hogy az elkövetők többsége (60,5%) beismerte az emberölést, így a bizonyítékok „királynője”, a beismerő vallomás már eleve a hatóság rendelkezésére állt. A további bizonyítás ilyenkor elsősorban a motívum felderítésére és a cselekmény pontos rekonstruálására koncentrált. E körben pedig kiemelkedő szerepe van az elmeorvos- és pszichológus szakértőknek, hiszen az elkövető tudatában lejátszódó folyamatok vizsgálata és értékelése válik a bizonyítás központi elemévé. A védelem jellege és a beismerés vagy tagadás előfordulása között semmilyen összefüggés nem fedezhető fel. Kevésbé jellemző, hogy az elemzett ügyekben a beismerés nyomatékos enyhítő körülmény legyen (12,6%). A bíróság a beismerést kisebb súllyal vette figyelembe az elkövetők 27,2%-ánál, csak megemlítette, de nem jelölte meg, hogy milyen súllyal vette figyelembe az elkövetők 26,2%-ánál és egyáltalán nem vette figyelembe és általában ezt külön meg is indokolta az elkövetők 33%-ánál.

A fiatalok és fiatal felnőttek irányuló kutatás mintájában szereplő elkövetők közül többen (33%) tagadták az emberölési cselekményt, míg a többség legalább ténybeli beismerő vallomást tett. A több ember sérelmére elkövetett emberölésekre vonatkozó kutatás terheltjeinek 32,1 %-a tagadta a bűncselekmény elkövetését, hasonlóan a fiatal elkövetőkhöz. Bár a beismerés enyhítő körülményként szerepelt az ítéletekben, csak a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás jelentett jelentősebb enyhítő tényezőt (3/2013. BJE), mindezzel együtt is csak ritkán eredményezett enyhébb büntetést. A büntetés átlagos hosszát tekintve

sem fedezhető fel lényeges különbség: a fiataloknál a beismerők 9,69 évet, a tagadók 9,88 évet kaptak átlagosan, míg a több emberen elkövetett emberölések elítélteit, amennyiben beismertek, átlagosan 17,6 év volt a büntetésük, ha viszont tagadtak, átlagosan 14,7 évet kaptak. Emellett a fiatalok körében a tagadók majdnem fele (48,9 %), a több embert ölők 44,2 %-a 10 évnél kevesebb büntetést kapott, míg a beismerő fiataloknak csak 41,2 %-áról, a több embert ölők 31 %-áról mondható ez el, így esetükben ténylegesen a tagadás eredményezett enyhébb büntetést.⁴⁶⁷

Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának vizsgálatát célzó kutatásban a terheltek 38,6%-a ismerte be a terhére rótt bűncselekmény elkövetését, 35,8%-uk csupán részleges beismerő vallomást tett, melynek során tipikusan tagadták az emberölés elkövetését és más, enyhébb súlyú bűncselekményben ismerték el bűnösségüket. Az eljárás során mindössze egyetlen elkövető tagadta meg a vallomástételt és 18,2% volt azok aránya, akik következetesen tagadtak. A beismerők harmadánál a bíróság kisebb súllyal értékelte a beismerést, míg 21,1%-uknál nagyobb súllyal esett latba a büntetéskiszabás során. Sokszor előfordult, hogy a bíróság felsorolta a beismerést az enyhítő körülmények között, azonban nem fűzte hozzá annak mértékét (16,3%). A bűncselekmények kiemelkedő brutalitását bizonyítja, hogy az elkövetők 29,3%-ánál a beismerést a bíróság egyáltalán nem értékelte, illetve nem vette figyelembe a büntetéskiszabás során.

A beismerő vallomás enyhítő körülményként való értékelése a teljes beismerő vallomás esetén közel teljes (96%). A részleges beismerést 54%-ban, a bírósági tárgyalás során visszavont korábbi beismerő vallomást 27%-ban ítélték enyhítő körülménynek. Ez utóbbi adat azt bizonyítja, hogy a nyomozás eredményességéhez való hozzájárulásnak van a legnagyobb jelentősége. Ugyanakkor az enyhítő körülmények száma a büntetés mértékére kevés hatást gyakorol.

A kiszabott szabadságvesztések tartamát a beismerés önmagában nem befolyásolta: a beismerőket átlagosan 29,3 évre, míg a tagadókat átlagosan 32,6 évre ítélték, azaz a beismerők minimális különbséggel számíthattak kedvezőbb döntésre. A beismeréshez fűzött bírói értékelés viszont összefüggést mutatott a büntetés hosszával: azokban az esetekben, amikor a beismerést mint enyhítő körülményt nagy súllyal vette figyelembe a bíróság, a büntetések átlagos hossza 24,6 év volt, míg ha csak kis súllyal esett latba vagy csak

⁴⁶⁷ A több embert ölők közül, a beismerők harmada a legsúlyosabb, életfogytig tartó szabadságvesztést kapta, második harmada 10-15 év büntetésben részesült és csupán a harmadik harmad kapott enyhébb, 10 év alatti büntetést.

említették, de nem értékelték annak súlyát, úgy a büntetések átlagos hossza már 31,4 év volt.⁴⁶⁸

Úgy tűnik, emberölési ügyekben a beismerés – akár ténybeli, akár teljes – önmagában nem befolyásolja a büntetés alakulását. Bár az emberölést elkövetők között a *beismerés aránya magas, annak enyhítő körülményként való értékelése* korántsem egyértelmű a bírói gyakorlatban. Az eset összes körülményeitől függ, hogy milyen súllyal veszi figyelembe a bíróság a beismerő vallomást. Mivel a ténybeli beismerés nem feltétlenül viszi előrébb a bizonyítási eljárást – tekintve, hogy a tettes személye a gyakran előforduló tettenérés esetén egyértelműen bizonyított –, így az nem számít lényeges enyhítő körülménynek sem. A bűnösségre is kiterjedő beismerés viszont az ügy teljes megoldását jelentheti.

8.4 A terhelti védekezés és védelem sajátosságai és hatása a büntetékiszabásra emberölési ügyekben

A modern büntetőeljárásjogi rendszerekben alapelveként jelenik meg a terhelt védelemhez, védekezéshez való joga, amely őt az egész büntetőeljárás során megilleti. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének⁴⁶⁹ 6. cikke a tisztességes eljáráshoz való jog részeként biztosítja a védekezéshez és a védelemhez való alapvető jogot. A 3. pont b.) és c.) alpontja értelmében: *„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel; és személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendelkezjen ki számára ügyvédet.”*

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy *„A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez.[...]”*⁴⁷⁰

Büntetőeljárás Törvényünk⁴⁷¹ (továbbiakban Be.) szintén az alapelvek között szabályozza a

⁴⁶⁸ Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya – Solt Ágnes – Szabó Judit: i.m. (kutatási jelentés) 46. o.

⁴⁶⁹ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről az 1993. évi XXXI. törvény szól.

⁴⁷⁰ Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés

⁴⁷¹ A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 5. §

terhelt védekezéshez és védelemhez való jogát, amely magában foglalja a védő igénybe vételét, a hallgatáshoz való jogot és azt is, hogy a terhelt az eljárás bármely szakaszában vallomást tehet, illetve megtagadhatja a vallomástételt. A védekezés részeként említhetjük, hogy a terheltet nem terheli igazmondási kötelezettség, azaz taktikai vagy egyéb okokból letagadhatja, elferdítheti az igazságot. Amennyiben a terheltet az eljárás során először tanúként hallgatják ki, a tanúvallomása felhasználható bizonyítékként, amennyiben a tanúkihallgatás előtt a törvényben előírt figyelmeztetések szabályszerűen elhangzottak.⁴⁷² Ha a későbbi terhelt a bűncselekmény megvalósulása után közvetlenül készült rendőri jelentésben önmagára nézve terhelő nyilatkozatot tesz, ez bizonyítékként nem használható fel, mivel a nyilatkozat előtt a hatóság nem figyelmeztette a vallomás megtagadásának jogára.⁴⁷³

Emberölési ügyekben különösen érdekes a védekezések jellegének vizsgálata és azok bírói értékelése, mégpedig azért, mert az emberölések nagy részénél⁴⁷⁴ az elkövető személye ismertté válik: a tettest az elkövetéstől számított rövid időn belül – sok esetben a helyszínen – elfogják.⁴⁷⁵ A bizonyítási eljárás során tehát nem a tettes személyének felkutatása az elsődleges cél, hanem az egyéb tárgyi bizonyítékok beszerzésére, a cselekmény folyamatának rekonstruálására, de legfőképpen az indíték azonosítására és a bűncselekmény szubjektív oldalának feltárására helyeződik a hangsúly. Minderre tekintettel a ténybeli beismerésnek kisebb a jelentősége a bizonyítékok sorában, mint más bűncselekmények esetében, mivel anélkül is – az egyéb bizonyítékok alapján – kétséget kizáróan megállapítható, hogy a terhelt követte el a cselekményt. Így a hatóságra leginkább a bűnösség bizonyítása hárul.

Írásomban a védekezések jellegét és hatékonyságát, a védői minőség és a kiszabott büntetések közötti összefüggéseket vizsgálom, valamint a védekezésként elhangzottaknak – különösen az elmeállapotról vonatkozó védekezéseknek – és azok bírói értékelésének elemzését mutatom be. A kutatás fő kérdése végső soron az, hogy a terhelték védekezési taktikája – ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről – és a védő szerepe ténylegesen befolyásolta-e a kiszabott büntetés mértékét vagy esetleg egyéb tényezők határozzák meg a büntetés alakulását. Mindehhez az

⁴⁷² 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 291. § (2) bekezdés

⁴⁷³ Tóth Andrea Noémi – Háger Tamás: A terhelt vallomása a büntetőeljárás bírósági szakaszában, egyes eljárási szabálysértések megítélése. Miskolci Jogi Szemle, 2013/2. szám, 84. o. letöltés: http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201302/noname_7.pdf

⁴⁷⁴ Az emberölés nyomozáseredményességi mutatója 2011-ben 88,57 %, 2012-ben 84,7%, 2013-ban 86,49% volt. forrás: <https://bsr.bm.hu/SitePages/ArchivAdatok.aspx>

⁴⁷⁵ A több ember sérelmére elkövetett emberölésekről szóló kriminológiai kutatás eredményei szerint a mintában szereplő terhelték 28,1 %-át a bűncselekmény helyszínén vagy annak közelében fogták el, valamint a terhelték 54,1%-a az elkövetéstől számított 24 órán belül került rendőrkézre. Nagy László Tibor: Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In: Kriminológiai Tanulmányok 52., Budapest, 2015, 52. o.

Országos Kriminológiai Intézetben (OKRI) lefolytatott két emberölési kutatás⁴⁷⁶ releváns részeinek elemzését végeztem el.

8.4.1 *A terhelti védekezések jellegéről szóló néhány hazai kutatás*

A terhelti védekezéseket nem kizárólag jogi vagy racionális érvek alkotják. A védekezést nagyban meghatározzák a terhelt személyiségében rejlő sajátosságok, a tárgyaláson és az eljárás korábbi szakaszaiban tett nyilatkozatai, megnyilvánulásai. Így a bírói meggyőződés kialakulásában – az objektív bizonyítékokon felül –, a szabad mérlegelés és értékelés „művészete” által számos egyéb tényező is szerepet játszhat. A jogszabály adta bírói szabadság a gyakorlatban magában foglalja a törvényben általánosan alapelveként megfogalmazott rendelkezések konkrét ügyben történő jogalkalmazói értelmezését is.⁴⁷⁷

*Bérces Viktor*⁴⁷⁸ azt az álláspontot képviseli, amely szerint a terhelt-védő relációból mindenfajta szubjektumot (érzelmi kötődést, feltétlen bizalmat) ki kell rekeszteni, és kizárólag az ügyiratokra támaszkodva kell ellátni az ügyvédi feladatokat. Indifferens, hogy a terhelt a védőnek igazat mond-e vagy sem. A terhelt többféle módon adhatja elő a cselekménnyel kapcsolatos viszonyát: beismerhet; mártírnak állíthatja be magát úgy, hogy bár ártatlanságát hangoztatja, mégis beismer, arra gondolva, hogy úgyis elítélik (sajnálhatja magát); más helyett viszi el a balhét vagy erre kényszerítik; következetesen tagad. Bármelyik eset valósul meg, a védő csak a hatóság által beszerezett bizonyítékok ismeretében tud védekezési stratégiát felállítani. A terhelt előadása viszont megszabja a védekezés irányvonalát. Bérces ugyanakkor elismeri, hogy a terhelt személyisége, az eljárás során tanúsított viselkedése – amelyért részben a védő is felelős – is befolyásolja az ítélet alakulását.

Fenyvesi Csaba a védő szerepéről írt értekezésében⁴⁷⁹ többek között a védői aktivitást boncolgatja a kirendelt és a megbízott védők vonatkozásában. Véleménye szerint a kirendelt védők nem látják el kellő hatékonysággal a terhelt védelmét, amelynek háttérében jogalkotási hiányosságok, jogalkalmazási problémák és védői mulasztások állnak. A védő és a terhelt

⁴⁷⁶ Bolyky Orsolya (2015): i.m.

Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya: i.m. (Kutatási jelentés), OKRI, 2015

⁴⁷⁷ Bencze Mátyás: A bírói mérlegelésre vonatkozó szabályok értelmezésének sajátosságai. *JeMa*, 2011/2. szám, 83. o. letöltés: <https://www.jema.hu/article.php?c=101>

⁴⁷⁸ Bérces Viktor László: A védői szerepkör értelmezésének kérdései – különös tekintettel a büntetőbíróság előtti eljárásokra. Budapest, Pázmány Press, 2014

⁴⁷⁹ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2001

kapcsolatát illetően leszögezi, hogy a hatékony védelem feltétele a terhelt részéről az őszinte, feltáró igazmondás a védő felé, a védőnek pedig kötelessége a szükséges törvényes bizonyítási eszközök késedelem nélküli igénybe vétele, a terhelt tájékoztatása a jogairól és a jog adta lehetőségekről. Nem buzdíthatja törvénytelen bizonyítékok beszerzésére, a bizonyítékok eltüntetésére, megsemmisítésére, illetve nem tarthatja vissza attól, ha a terhelt beismerő vallomást szeretne tenni. Ugyanakkor kötelessége, hogy a terhelt által kezdeményezett bizonyítások lehetséges következményeiről felvilágosítást adjon.

Elek Balázs és Hajdú Krisztina a védekezések büntetőjogi és pszichológiai szempontú elemzését végezték el az úgynevezett adminisztratív csódbüntett esetében.⁴⁸⁰ A bűncselekmény kiválasztásának fő oka az volt, hogy az ezt elkövetők nagy része korábban nem került összetűzésbe a törvénnyel, így többé-kevésbé homogén csoportot alkotnak, valamint a felszámoló feljelentési kötelezettsége miatt egyetlen cselekmény sem marad látenciában. A kutatók szerint büntetőjogi aspektusból a terhelti védekezések két típusa különíthető el: 1. nem érzi magát bűnösnek, mert nem tudta, hogy bűncselekményt követ el, valamint 2. aki arra hivatkozik, hogy családi háttere felborult, vállalkozása összeomlott. Pszichológiai dimenzióban a következő tipikus védekezési stílusokat látták: 1. bűnösségét beismeri és részletes vallomást tesz; 2. teljes tagadásban van, ártatlanságát hangoztatja és azt próbálja bizonyítani; és aki 3. ténybeli beismerő vallomást tesz, de bűnösségét tagadja. A terhelt védekezésének jellege szerint szintén a beismerő, a tagadó és a vegyes természetű kategóriákat említik.⁴⁸¹

Emberölés esetében a bűncselekmény ismeretének hiányára – „nem tudtam, hogy nem szabad embert ölni” – nyilvánvalóan senki sem hivatkozhat sikerrel. Gyakori a szándékosság tagadásával történő védekezés, azaz a terhelt a gondatlanságát igyekszik igazolni vagy véletlen balesetként állítja be a cselekményt. A negatív környezeti hatásokra, az elkövetéskori lelki állapotra, valamint a motivációra mint mentségre történő hivatkozással is sokszor találkozhatunk.

⁴⁸⁰ Elek Balázs – Hajdú Krisztina: Terhelti védekezések jogi és pszichológiai szempontú értékelése az adminisztratív csódbüntett köréből. Forrás: http://www.debreceenjogimuhely.hu/archivum/3_2006/terhelti_vedekezések_jogi_es_pszichologiai_szempont_u_ertekelese_az_adminisztrativ_csodbuntett_korebol/ (letöltés ideje: 2016. 01. 19.)

⁴⁸¹ Mező Annamária: A terhelt vallomásának szerepe a büntetőeljárásban. Forrás: http://www.debreceenjogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_terhelt_vallomasanak_szerepe_a_buntetoeljarasban/ (letöltés időpontja: 2016. 01. 19.)

A büntetés kiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56. számú Büntető Kollégiumi vélemény szerint a „bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás enyhítő körülmény, és a részbeni beismerés is az lehet. Nagyobb a nyomatéka, ha az felderítő jellegű;”. Az általam elemzett ügyekben keletkezett ítéletekből azonban látni fogjuk, hogy a beismerés büntetést enyhítő hatásának következetes érvényesüléséről nem beszélhetünk. Miután legtöbb esetben a tettes személye ismert és a cselekmény elkövetését sem tagadja, a védekezésekben és a büntetés kiszabásakor is más körülményekre helyeződik a hangsúly.

8.4.2 A terhelti védekezések bírói értékelése emberölési ügyekben

A Magyarországon lefolytatott büntetőügyek 30 százalékában találkozhatunk védővel az eljárásban, kétharmaduk kirendelt védőként vesz részt és csak egyharmad a megbízott védők aránya.⁴⁸² Az elemzett emberölési ügyek tekintetében is hasonló eredményeket kaptunk. Az emberölést elkövetők többségét (67,7%) kirendelt védő képviselte az eljárás során. Mindez nyilvánvalóan szorosan összefügg a terhelték szűkös anyagi helyzetével. Meghatalmazott védővel a terhelték mintegy harmada rendelkezett. Érdekes, hogy az átlag alatti anyagi színvonalon élők között a meghatalmazott védők aránya magas (50%), míg az átlagos anyagi helyzetűeknek csak 15,4%-a bízott meg védőt. A kirendelt védő intézményének működését, valamint a kirendelt védők tevékenységét számos negatív kritika éri,⁴⁸³ azonban az iratokból megállapítható, hogy a kirendelt védők általában jelen voltak az eljárási cselekményeknél és sokszor éltek bizonyítási indítvánnyal is, így védői kötelezettségeiknek túlnyomó részt eleget tettek. A védelem eredményessége a kiszabott büntetés tartama alapján egyfajta jelzést mutat: a kirendelt védővel rendelkezők 54,6%-a, a meghatalmazott védőt fizetők 45,9%-a részesült 11 évnél súlyosabb büntetésben.

A fiatal „gyilkosok” védelmét 62,4 %-ban kirendelt védők, 37,6 %-ban megbízott védők látták el.⁴⁸⁴ A védői minőség előfordulása a korcsoportokat szétbontva már másként alakult: a kifejezetten enyhe büntetéssel sújtott *fiatal felnőt*t (18-24 éves) terheltéknél sokkal nagyobb

⁴⁸² Fenyvesi Cs.: i. m., 175-176. o.

⁴⁸³ Kádár András Kristóf – Tóth Balázs – Vavró István: Védtelesen. Javaslat a magyar kirendelt védői rendszer reformjára. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2007 letöltés: <http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Vedtelesen.pdf>

⁴⁸⁴ Ha a két korcsoportot összességében nézzük, nem volt számottevő különbség a védelem „minősége” és a kiszabott büntetés súlyossága között: a kirendelt védők által védett elkövetők esetében a szabadságvesztés átlagos hossza 10,36 év volt, míg a megbízott védővel rendelkezőké 9,1 évet eredményezett, tehát átlagosan 1 évvel kapott kevesebb büntetést az elkövető, ha védőt fizetett.

arányban jelentek meg a megbízott védők, mint a súlyosabb büntetéssel sújtottaknál.⁴⁸⁵ A *fiatalkorúak* esetében a nagyon enyhe vagy a nagyon súlyos büntetéssel zárult ügyek elkövetőinél találkozhattunk gyakrabban megbízott védővel.

A több ember sérelmére megvalósított emberölések elkövetőinek védelmét – az általános adatokhoz hasonlóan – 30 %-ban látta el megbízott védő, tehát a döntő többség esetében kirendelt védő járt el. A kiszabott büntetésekkel összevetve az látszik, hogy minél súlyosabb büntetést szabtak ki, annál gyakrabban találkozhattunk megbízott védővel.⁴⁸⁶ Azaz, a súlyosabban minősülő emberölések elkövetői inkább bíztak meg védőt, azonban az átlagot figyelembe véve tevékenységük nem eredményezett enyhébb büntetést. *Kérdés, hogy a kiszabott büntetések súlyossága és a védői minőség, valamint az ehhez kapcsolódó védői aktivitás között fennáll-e valamilyen összefüggés?*

Gondolhatnánk, hogy a fizetett védők hatékonyabban látták el feladatukat, mert az általuk védett elkövetők több esetben kaptak enyhe büntetést, mint a kirendelt védővel rendelkezők. Azonban, ha megvizsgáljuk e cselekmények körülményeit, inkább bizonyosodik be az, miszerint az erkölcsileg méltányolható körülmények túlsúlya és a vádlott személye erősebb hatást gyakorol az igazságszolgáltatás képviselőire, mint a védői minőség. Mindazonáltal az enyhítő tényezők hangsúlyozása, a mentő körülmények kiemelése aktív védői tevékenységet igényel, így talán az a megállapítás lehet helyes, amely szerint a bűncselekmény speciális körülményei és a védő tevékenysége együttesen vezethet enyhe büntetéshez.

A kifejezetten súlyos büntetésekkel zárult ügyekben a megbízott védők magasabb aránya a bűncselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára és az elkövető bűnismétlő mivoltára vezethető vissza. A legsúlyosabb büntetéssel sújtottak közül legtöbben büntetett előéletűek voltak, úgymond „rutinosan” álltak a bíróság előtt és feltételezték, hogy a „saját” védő hatékonyabban látja el védelmüket. Esetükben azonban ez nem igazolódott, mivel cselekményükkel kapcsolatban mentő körülmény jóformán nem volt megállapítható vagy azok eltörpültek a súlyosító körülmények mellett.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a kirívóan kegyetlen, nagy közfelháborodást keltő

⁴⁸⁵ Enyhe büntetésnek tekintetem mindkét korcsoportban a felfüggesztett szabadságvesztés büntetést, valamint az 5 évnél rövidebb szabadságvesztés-büntetéseket. Súlyos büntetésnek tekinthetőek fiatalkorúaknál a 10-15 éves szabadságvesztések, fiatal felnőtteknél a 15 évnél hosszabb és az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetések.

⁴⁸⁶ A 15 évnél hosszabb szabadságvesztéssel zárult ügyek elkövetőinek 39,2 %-a rendelkezett megbízott védővel, míg a felfüggesztett szabadságvesztések és az 5 évnél rövidebb büntetések elítélteinél a megbízott védők aránya csupán 18,4 % volt.

cselekményeknél és/vagy a vádlott személyéhez tapadó körülmények (intellektus, családi háttér, korábbi büntettség) mellett egyáltalán nem vagy csak kis mértékben számít a védő minősége.

8.4.3 *A megbánás mint a védekezés része és mint enyhítő körülmény*

A mintában szereplő *fiatal emberölők* jellemzően nem tanúsítottak megbánást a cselekményükkel kapcsolatban,⁴⁸⁷ azonban – a 3/2013. számú Büntető jogegységi határozat szerint – önmagában a megbánás hiánya nem értékelhető a vádlott terhére. A bíróság számos esetben elutasította a vádlott utolsó szó jogán vagy a védekezésében előadott megbánásról szóló kijelentését, mivel úgy látta, hogy az nem őszinte, csupán a büntetés enyhítését célozza. A megbánás őszinteségére a cselekményt követő és az eljárás során tapasztalt benyomásokból következtetett a bíróság. A bíróság elsősorban nem a tárgyaláson elhangzott szót („megbántam”), hanem a bűncselekményt követő magatartást, valamint a cselekmény utáni pszichés állapotot tekintette mérvadónak a büntetéskiszabási körülmények meghatározásakor. A megbánó kijelentés elfogadása a bíróság részéről összefüggést mutatott az elkövető mentális állapotának értékelésével. Valamivel gyakrabban fordult elő a megbánás enyhítő körülményként, amikor a sértett az elkövető hozzátartozója volt (13,2 %). A „megbánók” között többször találkozhattunk olyanokkal, akiknél az elmebeli folyamatokat enyhítő körülményként vették figyelembe (megbánók 25%-ánál), mint azoknál, akik nem védekeztek megbánással (köztük csak 14,4%-ban volt enyhítő a mentális állapot).

A több ember sérelmére elkövetett emberölés terheltjeinek 14 %-ánál értékelték enyhítő körülményként a megbánást, tehát legtöbbször ebben a mintában sem adott hitelt a bíróság a tárgyaláson elhangzott megbánó kijelentésnek. Viszont nagy szerepet játszott a sértetti megbocsátás a büntetés enyhítésében: ahol megbocsátott a sértett, ott 7,2 év, míg a többi ügyben 11,6 év volt a szabadságvesztések átlagos hossza.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Összesen 7,2 %-uknál értékelte a bíróság a megbánást enyhítő körülményként.

⁴⁸⁸ A sértetti megbocsátás nyilvánvalóan csak kísérlet esetén jöhet szóba, amely eleve enyhébb büntetést eredményez. Ezért ebben az esetben azok az elkövetők kerültek a vizsgálati körbe, akiknél a kísérlet enyhítő körülményként szerepelt. Egyébként az összes mintában szereplő bűncselekmények 44 %-a volt olyan kísérlet, amelynek nem volt halálos áldozata. (A több ember sérelmére elkövetett emberölések esetében az is kísérletnek számít, ha az ügy két sértettje közül csak az egyik marad életben.)

8.4.4 Védekezés a mentális állapotra hivatkozással

Erőszakos bűncselekményeknél, kiváltképp az emberöléseknél – amelyeknél az indulat játssza a főszerepet – gyakran védekeznek az elme defícites működésével, sokszor ennek tudatborult formájával, amelyet legtöbbször emlékezetkieséssel, illetve a cselekményt követő „sokkos állapottal” magyaráznak.

Előzetes feltételezésem szerint azt vártam, hogy a meghatalmazott védővel rendelkezők esetében a bíróság inkább kitér részletesen az elmeállapot kérdéseinek elemzésére, a kirendelt védőkkel rendelkezőkhöz képest, tekintve, hogy a védekezés markáns részét éppen a bűnösség tagadása, illetve csökkentése jelentette. E feltételezés nem igazolódott, a védelem jellege és az elmeszakértői vélemény figyelembe vétele között nincs összefüggés.

Az elkövetéskor fennálló *mentális állapot*⁴⁸⁹ a fiatal elkövetők 15,2%-ánál képezte a védekezés részét. Az erre hivatkozók 32,1 %-ánál a bíróság el is fogadta ezt, azaz enyhítő körülményként értékelte, míg azok, akik erre nem hivatkoztak, csupán 11,7 %-ánál állapította meg, hogy személyiségük vagy mentális körülményeik szerepet játszhattak a bűncselekmény elkövetésében. Tehát a mentális állapottal történő védekezés inkább teremtett enyhítő körülményt, mint ha ezt a védelem nem hangsúlyozta.

A több ember sérelmére elkövetett emberölések elkövetőinek 17-18 %-a védekezett azzal, hogy a cselekményt kóros elmeállapotban követte el, emiatt nem is tudja felidézni a részleteket. A személyiségük zavartságára, vagy más mentális tényezőkre hivatkozóknak csupán 16,2 %-ánál fogadta el a bíróság ezt a védekezést és tekintette enyhítő körülménynek az elkövető személyiségét, amely megkönnyíthette a bűncselekmény elkövetését. Az elkövető beszámítási képessége korlátozottságának (16,6%) és az elkövetés utáni pszichés állapotnak⁴⁹⁰ (24,9%) enyhítő tényezőként történő figyelembe vétele szintén ebbe a körbe tartoznak. Összesen az elkövetők 13,7 %-ánál említették enyhítő körülményként a személyiséget. Úgy tűnik, a mentális tényezők akkor eredményezhetnek kevésbé súlyos büntetést, ha azt a szakértői vélemény hangsúlyozza, de legalábbis tartalmaz valamilyen

⁴⁸⁹ Az elkövető mentális / pszichés állapotára hivatkozásnál a következők fordultak elő védekezésként: nem emlékszik a történetekre, mert „elborult az agya”, erős felindulásban követte el, a vádlott személyisége miatt vett részt a bűncselekményben, nem tervezte ki a bűncselekményt, mentális betegsége segítette elő a cselekmény elkövetését, krízishelyzetben követte el a cselekményt.

⁴⁹⁰ Ide sorolhatók a következők: önfeladás, eredmény önkéntes elhárítása vagy annak megkísérlése, elkövetést követő öngyilkossági kísérlet és / vagy pszichiátriai kezelés, megbánás.

személyiségtorzulásra utaló adatot, diagnózist. Ennél fogva, az ezzel történő védekezés önmagában nem vezet eredményre, ebben a tekintetben döntően a szakértői vélemény számít.

Az elemzett ügyekben gyakori volt, hogy a védő új elmeorvos szakértői vélemény beszerzésére tett indítványt, azonban ezt legtöbb esetben elutasította a bíróság. A megbízott védővel rendelkező elkövetők esetében ez a fajta védekezés gyakrabban került elő (23,2 %) a kirendelt védőkkel rendelkező elkövetőkhöz képest (16,1 %). Amennyiben a bíróság mégis helyt adott a kérelemnek, az újabb vizsgálat eredményei általában nem változtattak a vádlott elmeállapotának megítélésén, így a védelem kóros elmeállapot vagy korlátozott beszámítási képesség bizonyítására tett kísérlete legtöbbször kudarcba fulladt.

Egy ügyben, amelyben a vádlott mentális egészsége erősen megkérdőjeleződött, a vádlott és védője által indítványozott újabb elmeorvosi vizsgálat elvégzését a bíróság a következőképpen utasította el: *„A bíróság a vádlottnak a tárgyaláson tanúsított magatartását, üldöztetési és mérgezéses elmondásait a bíróság manipulálására és megtévesztésére irányuló, elmebetegséget megjátszó magatartásnak tekintette, különös figyelemmel arra, hogy az általa előadott halandzszerű szövegek elmondását követően többször is elnevette magát. Az ilyen jellegű magatartásra többször hivatkoztak a szakértői vélemények is.”* A másodfokú bíróság osztotta az első fok álláspontját: *„helyesen járt el az elsőfokú bíróság, hogy nem rendelt ki újabb elmeorvos szakértőt, mert a vádlott védekezésén túl nem merült fel olyan adat, amely kétségessé tette volna a vádlott beszámítási képességét.”*

8.4.5 Védekezési stratégiák több elkövető esetén

A társas elkövetés a fiatalkori bűnözés tipikus jellemzője, de az idősebb elkövetőknél is előfordul. A legnehezebb dolga a bíróságnak a sok vádlottat számláló esetekben van, amikor pontosan meg kell állapítania, hogy melyik vádlott milyen elkövetési magatartást fejtett ki, ténylegesen ki okozta a sértett halálát és ki milyen mértékben vett részt a bántalmazásban.

Az egyik leggyakoribb védekezés a társas elkövetések esetében *a felelősség társra hárítása* volt.⁴⁹¹ A társas elkövetők fele védekezett azzal, hogy valójában a társ volt a bántalmazó, a

⁴⁹¹ Az ezzel kapcsolatos összefüggéseket a társas elkövetőknél vizsgáltam (97 fő). A társra hárítás a következők szerint fordult elő: a társ(ak) volt(ak) a fő bántalmazó(k); a társ felszólítására, biztatására tette; ő maga nem vett részt a bántalmazásban; nem tudta, hogy társa mire készül; félt a társától, társa megfenyegette; nem látta pontosan, mi történt; a társ bosszúból fogja rá a bűncselekmény elkövetését; a haragosoktól való félelmében

társ a felelős a bűncselekmény megvalósításáért. Az így védekezők 13,2%-ánál volt enyhítő körülmény a mentális állapot vagy személyiség, ami azt jelenti, hogy esetükben valószínűleg tényleg a társé volt a főszerep vagy legalábbis a társ volt az értelmi szerző, mivel a nem így védekezőknek csak 4,6%-ánál volt a mentális állapot enyhítő körülmény. Mindebből következik, hogy a társas elkövetések esetében az alacsonyabb mentális színvonalnak – amely már gyakran eléri a beszámíthatóságot korlátozó szintet – valóban hatása lehet a bűncselekmény elkövetésében való tényleges részvételre. Az adatok arra utalnak, hogy a mentális betegségben vagy valamilyen mentális zavarban szenvedő elkövetők inkább sodródnak bűncselekmények elkövetésébe, általában nem ők az ötletgazdák és a megvalósításban is kisebb szerepük van.

A saját felelősség csökkentése mint védekezési stratégia, úgy tűnik, hogy sokszor a visszajára fordul és éppen az ellenkező véleményt alakítja ki az ítélethozókban, így akár súlyosabb büntetéshez is vezethet. Az így védekezők 20,8%-ánál a bíróság az egyéb bizonyítékok alapján kifejezetten a kezdeményező szerepet állapította meg és azt súlyosító körülményként értékelte. A nem így védekezőknél a „fő” elkövetők aránya hasonlóan alakult: 20,5 %-uknál bizonyosodott be, hogy ők voltak az ötletgazdák és sokszor a legbrutálisabb támadók. Mindebből látható, hogy a bíróság az egymásra hárító vallomások figyelembe vétele nélkül, más bizonyítékok alapján igyekszik dönteni a bekövetkezett eredményért fennálló felelősség kérdésében.

8.4.6 A szándékosság hiányára hivatkozás mint védekezési forma

A fiatal elkövetők 26,7%-a, a több ember sérelmére megvalósított emberölések elkövetőinek 45,6%-a hivatkozott arra, hogy *szándéka nem terjedt ki az ölésre*.⁴⁹² Miután a mintába kizárólag jogerősen lezárt, szándékos emberölési ügyek kerültek, ezért e védekezés elfogadása a bíróság részéről nyilvánvalóan nem fordulhatott elő. Azonban a szándékosság „erősségét” gyengíti az elkövetés utáni állapot enyhítő körülményként való értékelése, amely a szándékosság hiányára hivatkozók kb. 40 %-ánál jelent meg a büntetéskiszabás során, azaz a bíróság ennyi elkövetőnek „hitte el”, hogy valóban felindultságában ölte meg a sértettet (ez

tette;

⁴⁹² Az ölési szándék hiánya a következő fordulatokkal hangzott el: nem akarta megölni, bűnösségét nem ismeri el; megbánta tettét; kihívta a mentőket / segítséget hívott; véletlenül történt a bűncselekmény; gondatlanságból elkövetett emberölés; nem akarta a pénzéért/értékek elvételéért megölni; csak meg akarta ijeszteni;

a felindultság természetesen nem érte el az erős felindultságban elkövetett emberölés, mint privilegizált tényállás megállapíthatóságának szintjét).

8.4.7 A sértetti közrehatásra hivatkozás

Az élet- és testi épség elleni bűncselekmények esetében gyakori, hogy a passzív alanyok valójában aktív szerepet játszanak a sérelmükre megvalósított erőszakos cselekmények előidézésében, jellemzően alkoholos állapotban kifejtett agresszív, provokatív magatartás tanúsításával.⁴⁹³

A *sértetti közrehatásra*⁴⁹⁴ hivatkozás vizsgálata és megítélése a befejezett emberölési ügyekben kifejezetten problematikus, tekintettel arra, hogy a sértett már nem él, így meghallgatni nem lehet, tanú nem minden esetben van, így az egyéb körülményekből, előzményekből „ellenőrizheti” a bíróság a vádlotti védekezést. A jogos védelmi helyzet fennállásának megállapítása is rendkívül körültekintő vizsgálatot igényel. A fiatal emberölők 28,7 %-a, a több ember sérelmére megvalósított emberölések elkövetőinek 43,5 %-a védekezett azzal, hogy a sértett valamilyen módon közrehatott a cselekmény bekövetkezésében. Elsősorban a sértett provokatív magatartása, a sértett támadása elleni védekezés és a bűncselekményt megelőzően hosszú ideje fennállott konfliktusos viszony említése fordult elő ebben a körben.

Amellett, hogy az általunk elemzett ügyek jelentős részénél valóban szerepet játszott a sértett viselkedése a bűncselekmény bekövetkezésében, ezt a bíróság csak ritkán értékelte enyhítő körülményként.⁴⁹⁵

8.4.8 A terhelt egészségi állapotára hivatkozás

A terhelti védekezések sorában találkozhattunk olyan, az elkövető személyéhez tapadó jellemzőkkel, amelyeket a bíróság a szabadságvesztés büntetés elviselését nehezítő tényezőként vett figyelembe. Ez többnyire a vádlott egészségi állapotával, idős korával vagy krónikus betegségével függött össze. A büntetés kiszabási körülményekről szóló 56. számú

⁴⁹³ Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001, 377. o.

⁴⁹⁴ „A sértett felróható közrehatása enyhítő körülmény. Ilyenként értékelhető a részéről tanúsított durva, erőszakos, kihívó vagy súlyosan sértő viselkedés, a jogtalan eljárás;” 56. BK vélemény III. pont 4. alpont

⁴⁹⁵ A több ember sérelmére elkövetett emberölések mintájában az ügyek 6,6 %-ánál, a fiatal gyilkosok 1,8 %-ánál értékelte a bíróság enyhítő körülményként a sértetti közrehatást.

Büntető Kollégiumi vélemény értelmében „az elkövető betegsége, jelentős mérvű rokkantsága vagy egyéb olyan körülmény, amely a büntetés elviselését megnehezíti, enyhítő hatású, és akkor is értékelendő, ha a bűncselekmény elkövetése után állott elő.” Fiatalkorúaknál ritkán fordult elő ilyen hivatkozás, fizikális megbetegedésekkel inkább az idősebb elkövetőknél találkozhattunk.⁴⁹⁶

A fogvatartás elviselése vonatkozásában kizárólag testi megbetegedéseket vettek figyelembe, pszichés betegségek esetén fel sem merült, hogy erre esetleg a börtönben tartózkodás rossz hatással lenne. Bár nagyobb lehet a visszaélés esélye a pszichés betegségek bizonyításánál, elvi szinten mégis „igazságtalannak” tűnik, hogy csak fizikális betegségek jöhetnek szóba enyhítő körülményként. Azonban hozzá kell tenni, hogy általában a pszichés megbetegedést beszámítási képességet korlátozó tényezőként értékelték, amely enyhítő körülményként szerepelt az ítéletben. De – mint fentebb is említettem – voltak olyan, orvosilag igazolt pszichés zavarban vagy betegségben szenvedő elkövetők is, akiknek beszámítási képessége teljes volt és betegségük nem szerepelt az enyhítő körülmények között sem.

8.4.9 Összegzés

Napjainkra a védőügyvédek eljárásokban betöltött szerepe megváltozott. Egyfelől felértékelődött, mivel ők, mint a jogot ismerő és a jogi gondolkodást értő és gyakorló szakemberek vesznek részt az eljárásban. Másfelől azonban – főként jelentősebb horderejű ügyekben – sokkal inkább követik védencük utasításait vagy működnek együtt a terhelttel, mint korábban. Angolszász kollégáinkhoz hasonló stílust követve tárgyalási fellépésük is keményebbé vált, figyelembe véve, hogy a kontinentális jogrendszerekben is nagyobb lett az ügyészi aktivitás mind a nyomozás, mind a bírósági szakasz során.⁴⁹⁷ Minderre tekintettel – legalábbis elvi szinten – a védő szerepe és a védekezési stratégia meghatározása fontossá vált a hazai büntetőeljárásban is. Kérdés azonban, hogy a kiemelkedő tárgyi súlyt képviselő, szándékos emberöléseket megvalósító elkövetők esetében is hasonlóan alakul-e a védelem szerepe?

⁴⁹⁶ Néhány példa az előfordult betegségekre, amelyek enyhítő tényezőként szerepeltek: Crohn betegség (krónikus bélgyulladásos betegség, amely súlyos esetben akár életveszélyes is lehet), hasnyálmirigy betegség, lisztérzékenység, gerincbetegségek, csípőprotézis, magas vérnyomás okozta agyi károsodás, gyomornyálkahártya-gyulladás, végtag betegség (csak botal tud járni, kézremegés).

⁴⁹⁷ Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Kft., Budapest, 2012, 100-101. o.

Az elemzett ügyek azt mutatják, hogy az emberölések elkövetőinek büntetőjogi megítélését – az objektív tényezőkön túl – kevésbé befolyásolja a védői minőség, mint inkább az elkövetett cselekmény brutalitása, az elkövető személyi körülményei, személyisége és intellektusa. A terhelt megnyilvánulásai az eljárás során, különösen a tárgyaláson tanúsított magatartása jelentős hatást gyakorolnak a bírák mérlegelő tevékenységére, ezért a védő – főként, ha az elkövető kiléte nem kérdéses – sikeresebb lehet, ha a terheltet a jó személyes benyomás keltésére biztatja, mint ha például a felelősség társra hárítását, vagy akár a tagadást választja a védekezés fő irányának. Természetesen minden ügy és minden elkövető más és más, ezért nem lehet egyetlen megoldást ráhúzni valamennyi esetre, azonban az agresszív, felelősséget mindenáron hárító védekezés gyakran a visszájára fordulhat és ellenkező hatást érhet el. A kóros elmeállapot bármilyen formájára vagy a beszámítási képesség korlátozottságára történő hivatkozás sikeres lehet, azonban csak akkor, ha azt igazságügyi elmeorvos szakértői vélemény is alátámasztja. Védelmi oldalról szemlélve tehát, emberölések esetében úgy tűnik, hogy a *vádlott személyének* pozitív beállítása erősebb hatást gyakorolhat a bíróságra, mint magának a bűncselekményi körülményeknek a tagadása vagy magyarázása.

9. Az emberöléssel kapcsolatos egyéb jogértelmezési anomáliák az ítélkezési gyakorlat tükrében

A bírói gyakorlat alapvetően egységesnek tekinthető az elemzett ügyek alapján: csupán a másodfokra került ügyek 18,8%-ában változott a minősítés a másodfokú bíróság által, ezek tipikusan egyes minősítő körülményeket érintettek.

9.1 Az előre kiterveltség kérdése

A minősítő körülmények közül az *előre kiterveltség megállapíthatósága* okozott eltérést az egyes bíróságok között. Három esetben fordult elő, hogy a másodfok mellőzte az előre kiterveltséget.

Az egyik esetben a vádlottban a bűncselekmény előtt hét nappal született meg az elhatározás, hogy végez a sértettel, azonban a bűncselekmény időpontját, eszközét, körülményeit nem tervezte el. A bűncselekményt egy véletlenül adódott időpontban követte el, amikor kivételesen rövid időre egyedül maradt az egyébként alvó sértettel. A másodfokú bíróság megkülönböztette az előre elhatározottság és az előre kiterveltség fogalmát: „az előre elhatározottság szükségképpen eleme az előre kiterveltként történő elkövetésnek; azonban ez utóbbi mennyiségi és minőségi többletet is jelent. Az előre kitervelten elkövetés nem csupán tervszerűségi, gyakorlati, hanem tudati, szándékoldali vizsgálatot is igényel (EBH 2013.B.7.).” A bíróság szerint jelen ügyben „csupán a cselekménynek az elkövető tudatában történő többszöri felmerülése volt aggálytalanul megállapítható”, viszont nincs adat arra, hogy az elkövetés részleteit is kitervelte volna. Mindemellert – bár a minősítő körülmények száma csökkent – a büntetést nem enyhítette.⁴⁹⁸

Egy másik ügyben a vádlott újszülött gyermekét hagyta magára közvetlenül a szülést követően, így a gyermek ellátatlanság folytán az életét veszítette. A másodfokú bíróság felhívta a figyelmet a magyar bírói gyakorlatra, amely az anya által a szülést követően azonnal megvalósított újszülött megölése típusú ügyekben nem állapít meg előre kiterveltséget akkor sem, ha a terhességet az elkövető végig titkolta és a szülés is titokban zajlott. Ebben az

⁴⁹⁸ Pécsi Ítélet, Bf.II.90/2014/13. számú ítélet

esetben a másodfokú bíróság a büntetést is 14 évről 11 évre enyhítette.⁴⁹⁹

A harmadik esetben a 36 éves vádlott családi házuk hálószozájában - a garázsból behozott kalapáccsal - többször fejbe ütötte az ágyban alvó 30 éves feleségét. Miután felesége a fejére mért kalapácsütésektől meghalt, testét lemosta, a véres ruházatát, ágyneműt és a takarításhoz használt törölőruhákat a szobában lévő kandallóban eltűzelve, feleségét tiszta ruhába öltöztette és a garázsban parkoló autó csomagtartójába, egy előzetesen megvásárolt fóliába tette. Cselekményét azzal indokolta, hogy a felesége bevallotta, hogy megcsalta és el kívánja hagyni. Ebbe a vádlott belenyugodni nem tudott. Az I. fokon eljáró bíróság az előre kiterveltséget megállapította, hiszen a vádlott a festékboltban előzetesen megvásárolta a fóliát, zsákot és egyéb, a feldaraboláshoz szükséges szerszámokat, azonban ez utóbbtól végül elállt. A vádlott első gyanúsított kihallgatásakor teljes beismerő vallomást tett, míg a megváltoztatott vallomásában az emberölés alapesetét elismerte, a minősítő körülményeknek megfelelő magatartások elkövetését azonban tagadta.

Az eljáró bíróság kifejtette, hogy az állandóan követett bírói gyakorlat szerint az emberölés előre kitervelt elkövetése akkor is megállapítható, ha az ölés elhatározása és végrehajtása között viszonylag rövid idő telik el, és ezért az ölési cselekmény valamennyi részletét a terhelt nem tervezi meg előzetesen (BH 1995/197.). A vádlott sokáig tervezgette felesége megölésének részleteit, kiválasztotta az elkövetéshez használt fegyvert, a legmegfelelőbb időpontot, eltervezte mit tesz a holttesttel, és hogyan tünteti el a nyomokat. A cselekmény tervszerű, célratoró, átgondolt kivitelezése, az elkövetés utáni eseménysorozat egyértelműen az ölési szándék előzetes, korábbi kialakulását igazolja, ezért a vádlott ölési cselekménye a bíróság álláspontja szerint (is) kimerítette az előre kitervelten elkövetés fogalmát függetlenül attól, hogy ténylegesen mennyi idő telt el az ölés elhatározása és annak végrehajtása között. A vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, amelyből legkorábban 30 év elteltével bocsátható feltételes szabadságra).⁵⁰⁰

Ezzel szemben a II. fokon eljáró bíróság a minősítést megváltoztatta, és a vádlott cselekményét - az előre kiterveltséget elhagyva - a Btk. 160. § (1) bekezdés, (2) bekezdés j) pontja szerinti emberölés büntettének minősítette. Az Ítéltábla nem látta bizonyítottnak, hogy a vádlott ölési cselekményét megelőzte annak megfontolása, eltervezése, a magatartása csupán megközelítette ezt, de ebből még önmagában nem következhet a minősítő körülmény: „nincs hideg, végiggondolt racionalizmus a bűncselekmény helyszínének, idejének, módjának

⁴⁹⁹ Pécsi Ítéltábla, Bf.I.328/2013/6. számú ítélet

⁵⁰⁰ Szombathelyi Törvényszék 6.B.406/2012/13. számú (elsőfokú, nem jogerős) ítélet

kiválasztásában, hiszen itt jut jelentőséghez, miszerint a gyermekük a szomszédos szobában aludt, az édesanya ugyancsak a folyosóról nyíló másik szobában tartózkodott, így a vádlottnak másnap reggel számolnia kellett a szokásos hétköznapi családi teendőkkel, a többiek ki nem számítható esetleges megjelenésével, ráadásul az előkészület minimuma sem állapítható meg, hogy legalább a bűncselekmény eszközéről, azt előre odakészítve, gondoskodott volna.” A másodfokú bíróság a büntetés kiszabása körében kiemelte, hogy a cselekmény „mind a tárgyi, mind az alanyi ismérvekben kimagasló, hiszen ez nem csupán a szűkebb és tágabb család, de általában mindenki számára tragédiaként jellemezhető, a hozzátartozók számára feldolgozhatatlan és végleg kiszámíthatatlan a jóval később is jelentkezhető következményes hatása a már kamaszkorban lévő gyermek esetében”, és mindez emeli a vádlott bűnösségi fokát. Arányosnak és törvényesnek találta az ítélőtábla a legsúlyosabb, az életfogytig tartó fegyházbüntetés kiszabását, azonban a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 25 évre csökkentette.⁵⁰¹

9.2 A különös kegyetlenség megállapításának kérdése

A különös kegyetlenség megállapításával kapcsolatban is több esetben merült fel jogértelmezési probléma. Előfordult, hogy a másodfokú bíróság mellőzte a különös kegyetlenség megállapítását, valamint utalt arra, hogy a különös kegyetlenség megállapításának feltétele, hogy az elkövető tudata átfogja a véghezvitel embertelen, brutális módját. Ilyen ügy volt például a következő:

Az erőszakos bűncselekmények miatt többszörösen büntetett két vádlott (testvérek) ittas állapotban, éjjel, az ajtót felfeszítve bementek a 92 éves asszony (sértett) házába, ahol értékek után kutattak. A sértett felébredt a zajra, mire I. r. vádlott odalépett hozzá és legalább öt alkalommal, kis-közepes erővel ököllel megütötte az arcán. Ezt követően a nála lévő kalapács tompa fejével egy alkalommal, nagy erővel a jobb fül mögötti területen megütötte. A sértett koponyasérülése életveszélyes sérülés volt, azonban a sértett nem volt életveszélyes állapotban. Miután a vádlottak értéket nem találtak, az eszméletlen állapotú, vérző sértettet hátrahagyva, távoztak a helyszínről. A sértettet másnap reggel fia találta meg, kórházba szállították. A sértett 3 és fél hónap ápolást követően halt meg úgy, hogy a bántalmazása óta nem nyerte vissza az eszméletét.

⁵⁰¹ Győri Ítélőtábla Bf.28/2013/7. számú ítélet

Az elsőfokú bíróság – egyebek mellett – az I. r. vádlott cselekményét különösen kegyetlennek is minősítette. II. r. vádlott az emberölés bűnsegédjeként felelt. A másodfokú bíróság mellőzte a különös kegyetlenség megállapítását. Döntését azzal indokolta, hogy „adott esetben az irányadó tények alapján rögzített elkövetési mód jellege, a bántalmazás súlya az ítélőtábla szerint nem tekinthető különösen embertelennek, nagy brutalitással véghezvittnek. Nem haladta meg az élet kioltásához szükséges kegyetlen véghezvitel jellemzőit és arra sem lehet megalapozott következtetést vonni, hogy a vádlottak tudata átfogta-e a végrehajtás különösen kegyetlen módját.”⁵⁰² Az ehhez szükséges alanyi és tárgyi ismérvek hiánya miatt a kisebb számban ismétlődő, az egy rendbeli nagy mellett leginkább kis-közepes erőbehátással kifejtett bántalmazás miatt a cselekmény nem minősülhet különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntettének (BH. 2008.2005., BH. 2005.278., BH. 2002.343.).”⁵⁰³ Mindemellett, hogy a jogerős ítéletben eggyel kevesebb minősítő körülményt állapított meg a bíróság, az elsőfokon kiszabott büntetésen nem változtatott: mindkét vádlott – a bűnsegéd is(!) –, mint többszörös erőszakos visszaesők, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésben részesültek.

Találkoztunk olyan ügyekkel is, amelyekben másodfokon került sor a különös kegyetlenség megállapítására:

A vádlott a sértettet a tőle bérelt lakásba csalta azzal, hogy a sértett felé fennálló tartozását kiegyenlítsse. Valójában a sértett pénzét akarta megszerezni, akár a sértett bántalmazása árán is. A vádlott a neki háttal álló sértett fejére egy kőműves kalapáccsal öt alkalommal közepes, egy alkalommal kifejezetten nagy erejű ütést mért, amelytől a sértett eszméletét veszítve összeesett. A vádlott ezután átkutatta a sértett ruházatát, a készpénzét és mobiltelefonjait elvette, majd a szoba ajtaját és a bejárati ajtót is kulcsra zárva távozott a lakásból. A kulcsokat a vádlott magával vitte. A bűncselekmény déli 12-13 óra között történt, a sértett fia másnap reggel 7 óra körül találta meg a még mindig eszméletlen állapotú sértettet, akit a mentők a kórházba szállítottak. A sértett a bántalmazás következtében szellemi leépüléssel, személyiségváltozással együtt járó maradandó fogyatékoságot és súlyos egészségromlást szenvedett.

Az elsőfokú bíróság előre kitervelten és nyereségvágyból elkövetett emberölés büntettét

⁵⁰² 3/2013. számú BJE II/4. pontja kimondja, hogy „Az elkövető tudatának az elkövetés idején át kell fognia a végrehajtás különös kegyetlenségét.”

⁵⁰³ Debreceni Ítélőtábla, Bf.II.66/2015/18. számú ítélet

állapította meg és a vádlottat 16 év szabadságvesztés büntetésre ítélte. A másodfokú bíróság a cselekményt azonban különös kegyetlenséggel elkövetettnek is minősítette. Mindezt azzal indokolta, hogy „a kalapáccsal leadott ütések száma, ereje a halál folyamatában meginduló sértett magára hagyása és teljes elzárása minden elérhető segítségnyújtás előtt olyan emberiességi szempontok, azoknak olyan kirívó megsértése, amelyek indokoltá teszik e minősítő körülmény felrovását.” A másodfokú bíróság a vádlott büntetését 18 évre súlyosította.⁵⁰⁴

A most idézett ügyhöz nagyfokú hasonlóságot mutató esetben egyik bíróság sem minősítette a cselekményt különös kegyetlenséggel elkövetettnek:

Az ügyben szereplő sértettet a kora délutáni órákban, alvás közben, a fején és test-szerte baltával bántalmazták és csak másnap este 9 órakor halt meg, azonban ez nem minősült különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésnek. A bíróság azzal indokolta döntését, hogy a sértett a bántalmazást követően nagyrészt eszméletlen állapotban volt egészen a haláláig.⁵⁰⁵

Ezen indokolás ellenében a 3/2013. BJE kifejezetten kimondja, hogy a sértett eszméletlen állapota nem zárja ki a különös kegyetlenség megállapítását.⁵⁰⁶

A másodfokú ítélet ebben az ügyben a *különös kegyetlenség jogkérdésként való definiálását is kimondta* – hivatkozva a 3/2013. számú Büntető Jogegységi Határozatra. A kirendelt orvosszakértők is egyetértettek azzal, hogy a különös kegyetlenség megállapítása a bíró mérlegelési körébe tartozó jogkérdés.

Mindkét fokú bíróság elvetette a különös kegyetlenség megállapítását az ügyészi váddal szemben az alábbi ügyben:

A vádlott előre eltervezte szeretője megölését, mert nem tudta elviselni, hogy a szeretője nem válik el feleségétől, illetve úgy érezte, hogy a sértett őt anyagilag is kihasználja. Viszonyukat a kölcsönös féltékenykedés jellemezte. A vádbeli nap estéjén a vádlott vacsorára hívta a sértettet, ahol szexuális aktust kezdeményezett. Ennek során a székhez kötözte a sértett kezét, a szemét is bekötötte egy kendővel, majd kis idő múlva egy késsel a kezében visszatért és azzal

⁵⁰⁴ Fővárosi Ítéletábrla, 1.Bf.54/2015/11. számú ítélet

⁵⁰⁵ Fővárosi Ítéletábrla 3.Bf.239/2015/20. számú ítélet

⁵⁰⁶ 3/2013. számú BJE II. rész, 4. pont

a sértettet két alkalommal közepes erővel hátba szúrta. A sértett a székről felugrott, megpróbált a kötésből szabadulni, eközben a vádlott még legalább 11-szer a sértett hátába szúrt. A sértett közben kérte a vádlottat, hogy ne bántsa. Miután a sértettnek sikerült kiszabadulnia, ráfogott a kés pengéjére, de azt nem tudta elvenni. Ezután a vádlott ujjait egyenként lefejtette a késről, majd azt a konyhába hajította. A sértett egyre gyengülő fizikai állapota miatt, a bejáratot elálló vádlottat csak nehezen tudta félretolni. Miután kijutott, visszament pulóveréért, majd felszólította a vádlottat, hogy vigye kórházba. A sértett a vádlott autójánál várakozott, amikor a vádlott- ahelyett, hogy autójába ült volna – az előzőleg használt késsel a sértettet egy alkalommal nyakon szúrta. Ezután a sértett saját gépkocsijába ült, elhajtott, majd a főút mellől értesítette a rendőrséget. A sértett mellkasi sérülései életveszélyesek voltak, az idejében érkező, szakszerű orvosi segítség hiányában a sértett halálát eredményezték volna.

Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint, „a sérülések viszonylagos nagyobb száma ellenére, azonban azok irányultságából és erejéből nem vonható le olyan következtetés, hogy oly mértékben haladta volna meg az ilyen jellegű cselekmények során szükségszerűen vele járó kegyetlenséget, amely alapján különös kegyetlenséggel elkövetettnek kellene minősíteni a cselekményt. Egyébként a bíróság álláspontja szerint a vádlott tudata sem fogta át a végrehajtás során a különös kegyetlenség végrehajtási módját, figyelemmel az általa használt kifejezésekre is, hiszen »szeretlek, szeretlek«, »miért tetted ezt velem?« kifejezéseket használta a sértett irányába.”⁵⁰⁷ A másodfokú bíróság több ügyet is idéz, amelyekben a különös kegyetlenséget megállapították, illetve, amelyben a több késszúrás ellenére sem állapították meg. Ezen kívül kiemeli, hogy „Jelen ügyben nincs adat arra, miszerint a vádlott úgy tervezte elkövetni cselekményét, hogy azzal az átlagot meghaladó szenvedést éljen át a sértett. Nem mondható az, hogy a vádlott cselekményét rendkívüli embertelenséggel, brutalitással, gátlástalanul, az emberi méltóság mély megalázásával vagy emberi mivoltából kivetkőzve követte volna el.”⁵⁰⁸

A jelenlegi jogi iránymutatás értelmében, az előre kitervelten és az aljas célból elkövetett emberölés kizárólag egyenes szándékkal valósítható meg. A 3/2013. számú BJE-ben szereplő téves magyarázat kimondja, hogy a „nyereségvágyból elkövetett emberölés esetén az elkövetés indoka és a célzat összefonódik. A nyereségvágy a célzatot és az indító okot is

⁵⁰⁷ Debreceni Törvényszék 25.B.626/2013/85. számú ítélet

⁵⁰⁸ Debreceni Ítéletábrla Bf.I.447/2015/8. számú ítélete

magában foglalja, így ez a cselekmény eshetőleges szándékkal is megvalósítható.”⁵⁰⁹ Kónya István álláspontja szerint,⁵¹⁰ a nyereségvágyból, illetve az aljas indokból történő elkövetés esetében is csak egyenes szándék jöhet szóba. Indokolásában felhívja a figyelmet arra az alapvető dogmatikai tételre, miszerint célzatos bűncselekmény kizárólag egyenes szándékkal valósítható meg. Erőltetettnek tartja, hogy ha a nyereségvágyat a cselekmény indítóokának tekintjük, akkor eshetőleges szándékkal is elkövethető, ha pedig a cselekmény céljának minősítjük, akkor egyenes szándék a helyes minősítés, mivel „az indítóok és a célzat egyazon pszichés folyamat két oldalát alkotják.” Erre tekintettel a nyereségvágyból elkövetett emberölést célzatos bűncselekménynek minősíti, amely egyenes szándékkal követhető el.

Kutatási eredményeink szerint, különösen a fiatalkorúak és fiatal felnőttek által elkövetett emberöléseknél az indítóok tipikusan értékek megszerzése volt, ölési szándék nélkül. Azonban a sértett felébredése, a lopási cselekmény megzavarása az elkövetők ijedtségét, idegességét váltotta ki, amely a sértett bántalmazását és végül halálát eredményezte. Ezeknél a tipikus cselekményeknél tehát nem állítható – és a jogalkalmazás sem állította -, hogy a sértett házába vagy lakásába behatoló elkövetők tudatában a sértett megölésének lehetősége megjelent volna. Tettüket a szituáció alakította, valamint a fiatal életkornak döntő jelentősége volt a cselekmény gátlástalan és brutális megvalósulásában. Esetükben általában a bíróság eshetőleges szándékot állapított meg.

9.3 A cselekmény minősítésének kérdése

Érdeemes kitérni néhány olyan esetre, amelyeknél az emberölés megállapításának tekintetében különbözött az egyes bíróságok véleménye. Az egyik ilyen ügyben az elsőfokú bíróság halált okozó testi sértésnek minősítette a vádlottak következő cselekményét:

Mindkét vádlott italozó, csavargó és bűnöző életmódot folytatott. A szintén italozó sértett ital és cigaretta fejében szállást nyújtott ismerőseinek, köztük a vádlottaknak is. Egy alkalommal, ittas állapotban összeszólalkozott I. r. vádlott és a sértett, amelynek során a sértett egy kisbaltával a fekvő I. r. vádlott felé sújtott, de nem érte el. A kisbaltát a jelen lévő nőismerős elvette és elrejtette. I. r. vádlott dühében bántalmazni kezdte a sértettet, a bántalmazásba II. r. vádlott is bekapcsolódott. A bántalmazást követően a lakásból távoztak, ekkor a sértett még

⁵⁰⁹ 3/2013. BJE határozat, II/2. pont.

⁵¹⁰ Kónya István: Gyilkos szándék. In: Darák Péter – Koltay András (szerk.): Ad Astra Per Aspera. Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából. Pázmány Press, Budapest, 2017, 469. o

életben volt. A sértett visszautasította a mentők kihívását, inkább lefeküdt. Másnap a sértett felkelt, de összeesett és beütötte a fejét a padlóba. Ekkor a barátnő értesítette a mentőket, azonban a sértett rövid időn belül az életét veszítette. A másodfokú bíróság a vádhatósággal értett egyet, amikor kimondta, hogy a megvalósult cselekmény különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésnek minősül, ezzel együtt az elsőfokon kiszabott 5 és fél év szabadságvesztést 18 évre súlyosította.⁵¹¹

A gyermekek sérelmére elkövetett cselekmények tekintetében a következő két ügyben, hasonló tényállás mellett, ellentmondásos gyakorlattal találkoztunk. Az egyik ügyben a következő tényállást állapította meg a bíróság:

II. r. vádlott a másfél éves sértett édesanyja, aki együtt élt I. r. vádlottal – gyermekének nevelőapjával –, illetve a sértettel. A nevelőapát sokszor idegesítette a gyermek sírása, ilyenkor ingerülten szólt rá, illetve támadóan indult felé, azonban a további bántalmazást az édesanya megakadályozta. A nevelőapa viselkedése miatt az anya ritkán, rövid időre – fél-egy órára – hagyta kettesben gyermekét az I. r. vádlottal. Ilyen alkalmakkor, amikor az anya visszatért, többször is előfordult, hogy sérüléseket látott gyermekén, azonban az I. r. vádlott tagadta, hogy ő bántalmazta volna a gyermeket, a sérüléseket a gyermek elesésével magyarázta. A vádbeli napon a gyermek gyomorrontás miatt rosszul volt, hányt. Az anya 10 percre ment el otthonról vásárolni, ezalatt I. r. vádlott a síró gyermeket egy bottal kétszer fejen ütötte. Az anya hazatérésekor a gyermek nagyon sírt, a fejsérülést a nevelőapa azzal magyarázta, hogy a gyermek az asztal sarkába ütötte a fejét. Mindhárman lepihentek, azonban a gyermek egyszer csak elhallgatott, nehezen lélegzett, szemei fennakadtak. A mentőt I. r. vádlott – nevelőapa – hívta ki. A gyermek maradandó fogyatékossgot és súlyos egészségromlást szenvedett el, amely várhatóan mozgás- és beszédzavar formájában jelentkezik. Az orvosszakértők emellett kis esélyt láttak a gyógyulásra is.

I. r. vádlottat a bíróság tizennégy év alatti sérelmére elkövetett emberölés büntetének kísérletében és folytatólagosan elkövetett testi sértés büntetének kísérletében találta bűnösnek. Első fokon 12 év fegyházbüntetésre ítélték, büntetését a másodfokú bíróság 15 évre súlyosította. II. r. vádlott bűnösségét kiskorú veszélyeztetése büntetésében állapították meg, ezért 1 év 6 hónap, végrehajtásában 3 évre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték. A másodfokú bíróság a próbaidő tartamát 5 évre emelte fel.

⁵¹¹ Fővárosi Ítéltábla, 3.Bf.496/2013/16. számú ítélet

A másik ügyben a következő cselekmény történt:

II. r. vádlott, az anya és másfél éves kislánya anyaothonban éltek, amikor II. r. vádlott az interneten összeismerkedett I. r. vádlottal, akivel rövid időn belül összeköltöztek. I. r. vádlottat sokszor zavarta a kislánya viselkedése, amit szóvá tett élettársának is. Emiatt és anyagi nehézségek miatt is gyakori volt közöttük a veszekedés, sokszor tetteles bántalmazás is. Két alkalommal előfordult, hogy az anya rövid időre az I. r. vádlottra bízta gyermekét. Amikor hazaért, a gyermekén horzsolásos sérüléseket látott. I. r. vádlott azt állította, hogy a gyermek elesett és így szerezte sérüléseit. Az anya kétszer is elköltözött a férfitől, azonban egy-két hónap múlva kibékültek, és ismét visszatért a korábbi – egyébként romos, vízvezeték nélküli – házba. Egy nyári napon az udvaron álló kádban fürdött és játszott a kislánya, az anyja – aki ekkor 6 hónapos terhes volt - néhány méterről figyelte. A gyermek megpróbált kimászni a kádból, de megcsúszott és kizuhant belőle, ráesve a kád peremére. II. r. vádlott odaszaladt, de nem látott rajta sérülést és később sem jelzett fájdalmat a beszélni még nem tudó gyermek, „csupán” kissé aluszékonyabb volt a megszokottnál. Másnap a gyermek étvágytalan volt és sokat ivott, ezért II. r. vádlott elhatározta, hogy másnap orvoshoz viszi a gyermeket. II. r. vádlott elment vásárolni, ezalatt I. r. vádlott vigyázott a gyermekre. A kislánya nyugos volt, sírt, amely I. r. vádlottat idegesítette, ezért a gyermek hasába térdelt. Amikor az anya hazaért, elszíneződést látott a gyermek hasán, aki mutatta, hogy az fáj neki és sírt, de sikerült megnyugtatni. I. r. vádlott a kádból kiesésnek tulajdonította a tünetet. Estig a gyermek többször jelezte, hogy fáj a hasa. Másnap reggel a gyermek tovább jelezte a hasfájást, a sérülés még csúnyább volt, mint előző nap. Bár úgy volt, hogy a gyermeket orvoshoz viszik, a vádlottak megállapodtak, hogy mégsem viszik el, hátha jobban lesz. I. r. vádlott sétálni vitte a kislányt, de mire hazaértek, a gyermek sírt. Ezután II. r. vádlott elment vásárolni. Mire visszaérkezett, a gyermek eszméletlen állapotban volt, I. r. vádlott a karjában tartotta, majd mentőt hívtak. A kórházban életmentő hasi műtétet végeztek a sértetten.

II. r. vádlottal szemben az ügyész segítségnyújtás elmulasztása és kiskorú veszélyeztetése miatt emelt vádat. Az elsőfokú és a másodfokú bíróság azonban a vád alól felmentette: a gyermek rosszulétéig „a sértett viselkedésében, illetőleg állapotában olyan kirívó elváltozást nem észlelt, ami arra utalt volna, hogy a gyermek élete közvetlen veszélyben volt. I. r. vádlottnak a gyermekkorú sértett durva bántalmazásáról nem volt tudomása és a tényállásban megállapított, a sértett és a II. r. vádlott irányába kifejtett egy-egy alkalommal történő

kezének, illetőleg arcának megütéséből az I. r. vádlottal folytatott élettársi kapcsolat rövid idejére is tekintettel, az I. r. vádlott agresszív természetével nem számolhatott. A fentiek alapján kétséget kizáróan nem igazolható, hogy II. r. vádlott szándékosan nem nyújtott a tőle elvárható segítséget sérült gyermekének, akinek élete közvetlen veszélyben volt.”⁵¹² A bíróság a tanúvallomások alapján megállapította, hogy nincs protokoll arra, hogy a szülőnek mikor kell orvoshoz fordulnia. A szülőnek a gyermek állapotából kell kiindulnia. Annak alapján, hogy a gyermek aluszékonyabb és több folyadékot fogyaszt, egy laikus nem biztos, hogy életveszélyes állapotra gyanakszik. Miután a gyermek rosszul lett, II. r. vádlott azonnal orvosi segítséget hívott. Az elsőfokú bíróság az I. r. vádlottat tizennegyedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett emberölés büntettének kísérletében találta bűnösnek, emiatt 8 év 6 hónap szabadságvesztés büntetésre ítélte.

A másodfokú bíróság II. r. vádlott felmentését helybenhagyta, viszont I. r. vádlottat csupán életveszélyt okozó testi sértés büntettében találta bűnösnek. Döntését azzal indokolta, hogy II. r. vádlott a mentőket I. r. vádlott kifejezett kérésére hívta ki, I. r. vádlott telefonjáról. I. r. vádlott önként, saját elhatározásból a gyermek elsődleges ellátásában tevékenyen részt vett, beszélt hozzá, hogy eszméletét fenntartsa, bevárta a mentők kiérkezését. Később a sértettet a klinikán meglátogatta. Mindezt a másodfokú bíróság önkéntes eredmény-elhárításnak értékelte, így I. r. vádlott bűnösségét csak a maradék-bűncselekményben lehet megállapítani, amely életveszélyt okozó testi sértés büntettének tényállását meríti ki. Erre tekintettel I. r. vádlott büntetését 6 évre enyhítette.⁵¹³

A két ügyben az ügyészség hasonló álláspontot képviselt a kiskorú veszélyeztetése tárgyában, az anyákat illetően, valamint nevelőapák esetében a minősítés ugyanaz volt. Azonban míg az első ügyben a bíróság a váddal megegyezően állapította meg a vádlottak bűnösségét, addig a másodikban ettől eltért. A súlyosabb büntetéssel sújtott vádlott szociális háttere kedvezőbb volt, állandó munkahellyel rendelkezett, átlagos anyagi színvonalon éltek, büntetlen előéletű volt, valamint hangulatzavara (depresszió) és öngyilkossági kísérlete miatt már többször kezelték. A maradék-bűncselekmény miatt elítélt vádlott alkalmi munkákat vállalt, átlag alatti anyagi szinten élt, többszörösen volt büntetve erőszakos bűncselekmények miatt is. Mindkét ügyben ugyanaz a bíróság ítélkezett. A kiszabott szankció különbségének hátterében feltehetően a bűncselekmény eredménye állhatott, mivel a súlyosabb büntetéssel sújtott cselekmény esetében a sértett maradandó károsodást és súlyos egészségromlást szenvedett el.

⁵¹² Debreceni Törvényszék, 19.B.393/2014/68. számú ítélet (elsőfokú)

⁵¹³ Debreceni Ítéltábla, Bf.II.641/2015/25. számú ítélet (jogerős)

Az önkéntes eredményelhárítás tekintetében felvetődik a kérdés, hogy megállapítható-e akkor is, ha az nem azonnal közvetlenül a bántalmazás után történik, valamint akkor, ha az elkövető tagadja a bűncselekmény elkövetését, illetve önként nem tesz feltáró jellegű beismerő vallomást? Egy eseti döntés szerint, az élet elleni támadás után több órával, más személy felkérése arra, hogy a sérülthez hívjon mentőt, nem tekinthető az eredmény önkéntes elhárításának még akkor sem, ha a helyszínre érkező orvos a sértett életét megmenti (BH 1995.500.). Az indokolás szerint nem elegendő, hogy az elhárító okfolyamatot csupán csak megindítsa az elkövető, az is szükséges, hogy az eredmény beálltának megakadályozásában aktív résztvevő legyen.⁵¹⁴ Ugyanakkor egyetértek a szerző véleményével, amely nem osztja ezt az álláspontot, mivel a törvény csak egyetlen követelményt támaszt, miszerint „az elkövető olyan aktív magatartást tanúsítson, amellyel okozati összefüggésben áll az eredmény elmaradása.”⁵¹⁵ Jelen ügyben a kérdés azonban nem az, hogy az elkövető által más személy felszólítása a segítség hívására kimeríti-e az önkéntes eredményelhárítást, hanem az, hogy a cselekmény után több órával is lehetséges-e az önkéntes visszalépésnek ez a formája. A válasz e tekintetben és az eddigiek alapján az, hogy igen, lehetséges, hiszen a törvény a halál bekövetkezésének megakadályozására tett aktív tevékenységet követeli meg. A beismeréssel kapcsolatosan – a tagadás erkölcsi vonatkozásait félretéve – a válasz szintén hasonló lehet.

⁵¹⁴ Belovics Ervin - Gellér Balázs - Nagy Ferenc - Tóth Mihály: Büntetőjog I.; Általános rész; A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC, 2014, 420. o.

⁵¹⁵ Uo. 421. o.

10. Összegzés

Lionel Shriver regényének főszereplője, a tizenhat éves Kevin, cselekményének minden részletét előre kiterelve végzett apjával és húgával, majd egy iskolai rendezvényen mérgezett nyílvezzővel mészárolta le, illetve sebesítette meg diáktársait, végül a kikerkező rendőröknek feladta magát. Édesanyja – akinek férjéhez írt leveleiből ismerhetjük meg Kevin születésének és fejlődésének történetét – az ölés vagy az attól való távolmaradás közötti hajszálvékony határvonalról így vélekedett: „Talán semmivel sem rendkívülibb dolog meghúzni egy íj vagy egy puska ravaszát, mint egy pohár vízért nyúlni. Félek, az elképzeltetlenbe való átmenetről kiderül, hogy semmivel sem kíván atlétikusabb képességet, mint átlépni egy közönséges szoba küszöbét, és ha úgy tetszik, ez benne a trükk. A titok. Mint mindig, az a titok, hogy nincs titok.[...] És mihelyt rájövünk, hogy semmi sincs, ami megállíthatna bennünket – hogy a látszólag olyannyira áthághatatlan határvonal kizárólag a fejünkben létezik –, máris oda-vissza lépkedhetünk azon a bizonyos küszöbön át újra és újra, lövés lövést követhet, mintha valami félelmet nem ismerő senkiházi egy vonalat húzott volna a szőnyegen, amit nem szabad átlépünk, mi csipkelődve mégis átmerészkedünk rajta, oda meg vissza, ingerkedő kis tánclépésekkel.”⁵¹⁶

Az idézett gondolatok azt sugallják, mintha bárki képes lenne más életének kioltására és nem jósolható meg, kiből, miért és mikor váltható ki gyilkos indulat. Az anya következtetése szerint az ölés elkövetése és az attól való távolmaradás közötti vékony és pillanatokon múló határvonal átlépését kizárólag erkölcsi tartásunk gátolja meg, és ha ezt valamilyen oknál fogva áttörjük, legközelebb már nem is tűnik olyan erős akadálnak. Kérdés azonban, hogy igaz-e „a bárkiből lehet gyilkos” tétel? Az emberölésekre irányuló szociológiai, kriminológiai és pszichológiai kutatások, elméletek különféle magyarázatokat adnak arra, hogy melyek azok a rizikófaktorok, amelyek megléte esetén nagyobb valószínűséggel következhet be ölési cselekmény. A feltárt makro- és mikrostrukturális tényezők hosszú sorából és variabilitásából következik, hogy nem adható egységes, általános magyarázat az emberölések okaira, legfeljebb bizonyos kockázati tényezők együttállása esetén beszélhetünk a szélsőséges fizikai erőszak bekövetkezésének lehetőségéről. Mindehhez hozzáadódik az is, hogy az emberölések rizikófaktorok és motívumok alapján történő kategorizálása mindig csak adott kulturális –

⁵¹⁶ Lionel Shriver: Beszélünk kell Kevinről. GABO Kiadó, Budapest, 2010, 417-418. o.

gazdasági – társadalmi viszonyok között értelmezhető.⁵¹⁷

Az emberölések világszerte bekövetkezett csökkenésére szintén többféle elmélet áll rendelkezésünkre. *Norbert Elias*⁵¹⁸ a civilizációs folyamat eredményének tudja be az agresszió általános visszaszorulását: az erőszak alkalmazásának állami monopóliuma, a személyek közötti erőszakos cselekmények következetes és szigorú büntetése, valamint másik oldalról a tankötelezettség és iskolázottság térhódítása, az ezzel együtt járó magasabb erkölcsi gondolkodási színvonal a normák betartása által a békésebb életformák felé mozdították a civilizált társadalmakat.

A nemzetközi statisztikai adatok szintén az emberölések „sokszínűségét” igazolják, ugyanakkor kirajzolódik az elkövetési módok és indítókok kultúrák általi meghatározottsága, ide értve például az adott térség népességének erőszakhoz való viszonyát is. Az általános közbiztonság színvonala szintén fontos tényezőként hat az emberölés elterjedtségére és típusainak előfordulási gyakoriságára. A kulturális-gazdasági különbségek ellenére azonban elmondható, hogy az ölések döntő többsége indulatvezérelt cselekmény, és a háttérben – amennyiben nem a profi bűnözőkről vagy bandaháborúkról beszélünk – hosszan húzódó konfliktusok, mentális betegségek, személyiségzavarok és a tudatot befolyásoló szerek – alkohol, gyógyszer, kábítószer – hatásai állnak.

Az emberi élet kioltásának általános tilalmazottsága már a korai vallási és világi törvénytövegekben is relatíve differenciált rendelkezésekben öltött testet, jelenleg is nyitott törvényi tényállásként szerepel a Büntető Törvénykönyvünkben, miután az ölési cselekmények motívumainak és formáinak sokfélesége nem eredményezhet taxatív felsorolást. A törvény csupán a legtipikusabb és a legnagyobb társadalmi veszélyt jelentő elkövetési módokat sorolja fel a minősített esetek között.

Vitathatatlan, hogy az emberi élet mindenekfelett álló érték, amelynek védelme erkölcsi és jogi szempontból is mindenki számára alapvető kötelesség. Ezen alaptételből kiindulva evidencia, hogy a büntetőjogi dogmatika szerint – magát a cselekményt tekintve – az emberölés az egyik legnagyobb társadalomra veszélyességű bűncselekmény. Alanyi oldalról közelítve azonban azt láthattuk, hogy a szándékos emberölést elkövetők több mint fele

⁵¹⁷ Tamási Erzsébet: i.m. 23. o.

⁵¹⁸ Norbert Elias: *A civilizáció folyamata*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. Idézi: Tamási Erzsébet: i.m. 21. o.

büntetlen előéletű vagy korábban nem követett el erőszakos bűncselekményt, esetükben nem rajzolható fel bűnözői karrier, személyük korábban nem jelentett generális veszélyt a társadalomra.

Dolgozatomban a szándékos emberölésekkel kapcsolatos joggyakorlat és jogelmélet kriminológiai és jogi szempontú elemzését végeztem el. A kutatás kriminológiai része több tudományág – szociológia, pszichológia, valamint a pszichiátria – releváns kérdéseit feltéve a gyilkossá válás hosszabb távra visszatekintő és közvetlen történeti előzményeit, a cselekmény motívumát, megvalósításának módját és az ezek mögött álló mentális állapot problémáit vizsgálta, míg a jogi aspektus a jogalkalmazási dilemmák feltárására törekedett.

Az elkövetői oldal mélyebb megismerését követően arra kerestem a választ, hogy az emberölés elbírálásánál kiemelkedően fontos alanyi oldal – különösen az elkövető mentális állapota – miként jelenik meg és hogyan értékelődik az ítélezési gyakorlatban? Milyen szempontok alapján mérlegel a jogalkalmazó a számára nyitva álló tág büntetési tételkeret alsó és felső határa között, illetve mennyiben alkalmazza az enyhítő rendelkezéseket? Összességében tehát, az egyes ügyekben született ítéletek – különösen a jogkövetkezmények – mennyiben tükrözik az emberölés megvalósulásának sokféleségét, másként fogalmazva, mennyire differenciált az ítélezési gyakorlat a szándékos emberölések tekintetében?

A disszertációmban bemutatott kutatások leginkább elgondolkodtató megállapítása tehát, hogy a vizsgált elkövetők több mint fele büntetlen előéletűként került bíróság elé.⁵¹⁹ E tény arra utal, hogy a legsúlyosabb személy elleni bűncselekmény elkövetése nem egy bűnözői karrier csúcsa, hanem más előzmények vezetnek a deliktum megvalósításához. Az aktavizsgálatok lehetőséget adtak az elkövetők személyi körülményeinek alapos megismerésére, beleértve neveltetésüket, tanulmányaikat, családi környezetüket, életmódjukat és a megélhetésükhöz szükséges egzisztenciális körülmények jellegzetességeit. Általánosságban az tapasztalható, hogy a szándékos emberölést elkövetők anyagilag és társadalmi megbecsültség szempontjából is kifejezetten hátrányos helyzetű, sokszor kriminális családokból származnak, iskolai végzettségük átlag alatti, intellektusuk alacsony, mindezzel pedig személyiségzavar és / vagy mentális betegség párosul. Felnőttkori életük tipikusan nagyfokú hasonlóságot mutat szüleikéhez, azaz a terheltek sokszor munkanélküliek vagy a bűncselekmény elkövetése előtti időszakban veszítették el munkahelyüket,

⁵¹⁹ Kivételt képez az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabási gyakorlatára irányuló kutatás, amely csak említésre kerül a dolgozatomban.

párkapcsolatuk rendezetlen vagy feszültségekkel terhelt és sok esetben mindehhez rendszeres, nagymértékű alkoholizálás társul. A számukra feldolgozhatatlan, elfogadhatatlan konfliktusok szélsőséges agresszióval történő megoldása tehát egyfelől a rossz szocializációból és hátrányos egzisztenciális háttérből, másfelől azonban a személyiségben rejlő attribútumokból adódott. Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk az olyan elkövetőkről, akiknek megélhetésük rendezett volt, közép-, esetleg felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek és a társadalmi „ranglétra” magasabb fokán álltak. Esetükben legtöbbször a párkapcsolat megszakadásának elfogadhatatlansága jelentette a cselekmény indítóokát és fokozottan kiütközött a személyiség és a deficites elmeállapot jelentősége a bűncselekmény elkövetésében.

A kriminológiai vizsgálatok és az ítéleti indokolások elemzése is megerősítette, hogy a terhelték mentális állapota kiemelten fontos szempont az emberölés elkövetésében. Az elmeállapokra vonatkozó adatokat az eljárás során beszerzett igazságügyi elmeorvosi- és pszichológusi szakvéleményekből ismerhettük meg. Elmondható, hogy az elkövetők jelentős hányada már a cselekményt megelőzően is orvos által diagnosztizált mentális betegségben szenvedett, sokan gyógyszeres kezelés alatt álltak vagy éppen a gyógyszer rendszeres szedésének hiánya vagy visszaélészerű használata járult hozzá jelentősen a cselekmény megvalósításához. A másik leggyakrabban előforduló tudatot befolyásoló tényező a mértéktelen alkoholfogyasztás, illetve a cselekmény időpontjában fennálló ittas állapot volt, amely nagymértékben elősegítette az extrém mértékű indulatkitöréseket és az ebből eredő szélsőségesen gátlástalan bántalmazást. Mindebből arra lehet következtetni, hogy az emberölések hátterében a legfontosabb tényező – amely rizikófaktornak is tekinthető – a deficites mentális állapot, beleértve az alkoholbetegséget és a rendszeres alkoholfogyasztást is.

E megállapítás fényében vizsgáltam, hogy a szándékos emberölési ügyekben hozott ítéletekben hogyan jelenik meg és mekkora jelentőséget kap az elkövető elmeállapota, személyiségzavara? Befolyásolja-e a beszámítási képességet, illetve a kiszabott büntetést az igazságügyi elmeorvos szakértő által diagnosztizált betegség? Összességében úgy tűnik, hogy az emberölések esetében csak a különösen súlyos betegségek eredményezik a vádlott felmentését kóros elmeállapot miatt, tipikusan a schizofréniában szenvedő 'gyilkosok' mentesülnek a büntetőjogi felelősség alól, egyúttal kényszergyógykezelésüket rendelik el. Bizonyos esetekben a súlyos depressziós állapot alapozta meg a kóros elmeállapot

megállapítását, erre elsősorban az anyák által elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok ügyeiben találhattunk példát. Ritkán fordult elő az elkövető olyan fokú demenciája, amely miatt enyhe büntetésben részesült, hozzátéve, hogy ezeknél az eseteknél általában az idős kor jelentett nyomatékosabb enyhítő körülményt. Végeredményképpen az elemzések azt mutatták, hogy emberölési ügyekben a bíróság egyrészt kisebb hangsúlyt helyez a pszichés zavarok jogi értékelésére, másrészt nem tulajdonít különösebb jelentőséget a fennálló mentális betegségeknek, kivéve, ha az a beszámítási képességet kizárta vagy súlyos fokban korlátozta. Az elkövetők nagy részénél diagnosztizált személyiségzavart – amely mindenképpen elősegíti a bűncselekmény elkövetését – viszont csak egy-egy esetben veszik figyelembe az ítélethozatal során. A kutatások is alátámasztották, hogy a személyiségzavar megítélése mind a pszichiátriában, mind a büntetőjogban régóta vitatott. Összességében elmondható, hogy emberölés esetében az ítélezési gyakorlat nem tekinti számottevő enyhítő tényezőnek a mentális diszfunkciót, még akkor sem, ha az a beszámítási képességet korlátozza.

A pszichés és elmebeli tényezők büntetés kiszabására gyakorolt hatása még kevésbé jelentkezik a fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők ügyeiben. A tizennyolc év alattiak esetében az igazságügyi pszichiátria ódzkodik a diagnózisok felállításától (mivel a személyiségfejlődés még folyamatban van), ebből következően viszont a beszámítási képesség korlátozottsága ritkán fordul elő ebben a korosztályban. Amennyiben mégis, az általában gyengeelméjűségegre vezethető vissza és csak enyhe fokú korlátozottságot eredményez, amely a kiszabott büntetés mértékét gyakorlatilag nem befolyásolja. A fiatal felnőtteknél is hasonló a helyzet az elmeorvosi praxisban. Hozzá kell tenni, hogy a fiatalok által megvalósított emberölések motívuma és elkövetési módja is jelentősen különbözik az idősebbekétől: sokkal gyakoribb az anyagi haszonszerzés céljából, különös kegyetlenséggel, kiszolgáltatott személyek sérelmére elkövetett cselekmény. Miután az ilyen jellegű deliktumok esetében – az általános társadalmi és erkölcsi normák szerint – sokkal inkább elvárható lenne a cselekmény tilalmazottságának tudata és a következmények előrelátása, valószínűleg sem a pszichiátria, sem az igazságszolgáltatás nem tartja megalapozottnak a beszámítási képesség korlátozottságának megállapítását. Ugyanakkor kutatási eredményeink azt mutatják, hogy az elkövetők szándéka valójában „csak” anyagi értékek megszerzésére irányult, magát az ölési cselekményt a szituációból és az aktuális pszichés és tudati állapotukból származó szélsőséges indulat hatására követték el.

A mentális betegségek és személyiségzavarok értékelése a klinikumban és a büntetőjogban eltérően alakul. Az igazságügyi elmeorvosi vizsgálat alapvetően nem egy diagnózis felállítást célozza, hanem a vizsgált személy bűncselekményhez való viszonyának és ezen keresztül a bűncselekmény elkövetésének pillanatában fennálló tudatállapotának feltárását, végső soron a beszámítási képesség meglétét, korlátozottságát vagy hiányát állapítja meg. A szakvéleményben foglaltak kötik a bíróságot, ugyanakkor a bíró – amennyiben a szakvélemény hitelességével kapcsolatban aggálya merül fel – másik szakértőt rendelhet ki és végül dönt valamelyik szakvélemény elfogadásáról. Maga a szakértői vizsgálat elrendelése objektíve nem kötelező, egyik törvény sem határoz meg olyan szabályt, amely szerint bizonyos bűncselekményeknél vagy bizonyos körülmények fennállta esetén elmeorvos szakértő kirendelése kötelező lenne, ezt teljes mértékben a jogalkalmazókra bízva. Miután a jogi és a pszichiátriai tudományterületek – jellegüknél fogva – lehetőséget adnak az eljáró személy szubjektivitására, a jogalkalmazói és szakértői kompetencia elhatárolása sokszor nehézségekbe ütközik. A felmerült kérdések azt mutatják, hogy szükséges lenne a büntetőjog és az igazságügyi pszichiátria nyelvezetének, fogalomrendszerének további egymáshoz közelítése.

Dolgozatomban kiemelt figyelmet fordítottam az emberölések egy sajátos csoportjára, az úgynevezett *kiterjesztett öngyilkosságokra*, tehát azokra az ölési cselekményekre, amelyeket az elkövető öngyilkossága vagy öngyilkossági kísérlete követ. A kiemelés oka, hogy e cselekmények felderítésénél az elkövető elmeállapotának és lelki folyamatainak megismerése rendkívüli fontossággal bír, a megvalósításhoz vezető pszichés folyamat jelentősen eltér az emberölés egyéb eseteitől és mindez jól tükröződik az ítélezési gyakorlatban – általában a kevésbé súlyos büntetéseket szabnak ki, illetve felmentések születnek – is. Le kell szögezni, hogy a Btk. nem nevesíti a kiterjesztett öngyilkosságot külön tényállásként. Az elkövető öngyilkossági kísérlete általában enyhítő körülményként szerepel az ítéletben, sikeres öngyilkosság esetén pedig – az elkövető halála okán – az eljárás megszüntetésére kerül sor. A kiterjesztett öngyilkosság tehát kriminológiai, illetve pszichológiai / pszichiátriai fogalom.

A nemzetközi szakirodalom nem egységes a kiterjesztett öngyilkosság definiálását illetően. Kutatási eredményeink alapján kiterjesztett öngyilkosságról akkor beszélhetünk, ha lényegi elemei – az ölés és az azt követő az öngyilkosság – egy folyamatos cselekvéssort alkot és az áldozatok a tetteshez érzelmileg közel álló személyek, akiket az elkövető – halála után – nem akar magára hagyni, ezért őket kvázi magával viszi a halálba. A kiterjesztett öngyilkosság

jelenségének besorolása komplex jellegéből adódóan nem egyszerű: jogi szempontból egyértelműen az emberölésekhez tartoznak, pszichiátriai aspektusból azonban a kategorizálás a cselekmény motívuma alapján differenciált. Eszerint, az altruisztikus elkövetés – amikor az elkövető önmagát a sértetteket egy egységnek véli –, közelebb áll az öngyilkosság jellegzetességeihez, gyakorlatilag ugyanazon a lelki és tudati folyamaton megy keresztül az elkövető, mint a szuicídumot megvalósító személy. A bosszúból elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok viszont inkább az emberölések karakterisztikájához hasonlít, mivel ezek kifejezett célja a bosszú célpontjának tekintett, életben maradt személy lelki szenvedésének okozása. Kutatásainkban az altruisztikus cselekmény főként nőknél (anyáknál) fordult elő, míg a másik típus a férfiakra volt jellemző.

Az emberölések *büntetéskiszabási gyakorlatának elemzéséhez* szükséges volt az ítéletekben előforduló súlyosító és enyhítő körülmények kigyűjtése és csoportosítása. Ennek eredményeképpen elmondható, hogy a következő tényezők gyakoroltak hatást a büntetés mértékére:

Lévén, hogy az emberölés kiemelkedő tárgyi súlyú és nagy társadalmi érdeklődésre számot tartó bűncselekmény, a *védelem szerepe és a védekezési stratégia* kidolgozása különösen fontos lehet. A védők tevékenységére irányuló más kutatások eredményei szerint, általánosságban, a meghatalmazott védővel rendelkező terhelték enyhébb büntetésben részesültek, mint a kirendelt védők védenecsei. Az általam elemzett ügyek azonban azt mutatják, hogy az emberölések elkövetőinek büntetőjogi megítélését nem a védői minőség (kirendelt vagy megbízott) és a védői munka határozza meg, sokkal inkább az elkövetési mód és a sértett személye, valamint – sokszor kimondatlanul – az elkövető személyi körülményei, személyisége és intellektusa. A büntetéskiszabást befolyásoló tényezők között fontos szerepet játszottak a terhelt megnyilvánulásai és viselkedése az eljárás során. Erre tekintettel a védői munka eredményességét inkább az segítheti elő, ha sikerül a terhelt iránt szimpátiát ébresztenie a bíróság tagjaiban. Úgy tűnik, az agresszív, felelősséget mindenáron hárító védekezés kevésbé vezet enyhébb ítélethez. A beszámítási képesség korlátozottságára vagy hiányára történő hivatkozás szakvéleménnyel alátámasztva szintén eredményes lehet.

Az emberölés minősítésével kapcsolatos jogi anomáliák is a bűncselekmény alanyi oldalára vezethetők vissza. Az *előre kiterveltség* és az *erős felindulás* olyan jogi kategóriák, amelyek igazolása az elkövető tudatában lejátszódott folyamatok rekonstruálását igénylik. Miután e

tekintetben objektív, számokban kifejezhető útmutatások nincsenek és nem is adhatók, a bírói gyakorlat sokszor bizonytalanságot tükröz e minősítő körülmények tekintetében. A kérdés eldöntéséhez az igazságszolgáltatás képviselői szinte automatikusan hívják segítségül az igazságügyi pszichiáter és pszichológus szakértőket, azonban azzal mindkét szakterület tisztában van, hogy a felvetett probléma jogkérdés, tehát a szakértőtől egzakt válasz nem várható. Erős felindulás kérdése esetében a szakértő a patológiás indulat kizárásával fontos támpontot adhat, valamint a cselekmény személyiségtől idegen volta is megkönnyítheti a döntés meghozatalát. Előre kiterveltség kapcsán az intellektus szintje és a bűncselekményhez való viszony feltárása nyújthat segítséget a döntéshozó számára.

Az elemzett ügyek a *különös kegyetlenség* megállapításával kapcsolatban is ellentmondásos gyakorlatot tartalmaztak. A sértett szenvedésének hossza, az elkövetés módja és eszköze alapján az igazságügyi orvosszakértő ad eligazítást arra, hogy a különös kegyetlenség megállapítható-e, de a végső döntés meghozatala szintén a bíróság dolga. Miután a szenvedés milyenségét a konkrét sértett szempontjából kell megítélni, a döntés ismét magában hordozza a szubjektivitás lehetőségét.

Az emberölés kísérlete és az életveszélyt okozó testi sértés elhatárolásának problémája régóta kutatott és vitatott területe a büntetőjogi dogmatikának. Dolgozatomnak nem célja e kérdés mélyebb boncolgatása, csupán röviden tértem ki erre a kutatási mintába került ügyek vonatkozásában. Az említett tényállások elkülönítése ismételten felveti a bűncselekmény szubjektív oldaláról való döntés meghozatalának nehézségét. E két deliktum elhatárolásához az elkövető szándékának megismerése vezethet, azaz annak rekonstruálása, hogy a szándék ölésre vagy testi sértésre irányult-e. A valóságnak megfelelő válasz megtalálásának bonyolultságát gyakran használják ki azok a vádlottak, akik az emberölésben való bűnösségüket tagadva védekeznek. Mivel ilyenkor a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás nem áll rendelkezésre, a bíróságnak az egyéb bizonyítékok alapján kell állást foglalnia a bűnösség tekintetében.

Lényegében tehát, azoknál a minősítő körülményeknél és elhatárolási kérdéseknél merül fel jogalkalmazási probléma, amelynek megítélésénél a döntéshozó szubjektív értékítélete is jelentős szerepet játszik. A szubjektivitás bizonyos fokú megjelenése természetes folyamat, mint ahogy *Elek Balázs* is megfogalmazza, „Amíg emberek ítéleznek, addig az ítélet meghozatalában a bíró személyes habitusa, szemlélete, értékrendje is kifejeződik.”⁵²⁰

⁵²⁰ Elek Balázs (2012): i.m. 61. o.

Az emberölésről szóló jogerős ítéletek azt bizonyítják, hogy a szándékos emberölés – néhány kivételtől eltekintve – kifejezetten indulati bűncselekmény. A szélsőséges megnyilvánulások háttérében a mentális tényezők és az aktuális tudatállapot játsszák a főszerepet, de ezekhez olyan súlyosan terhelt élethelyzetek és szocializációs folyamatok társulnak, amelyek érthetőbbé teszik az úgymond „normális” emberek számára is akár a különös brutalitás megvalósulását is. Mindezzel semmiképpen sem szeretném azt sugallni, hogy más életének kioltása – a jogos védelem esetét kivéve – elfogadható lenne. Az sem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy „bárből lehet gyilkos”, hiszen a kutatások alapján kirajzolódnak bizonyos jellegzetességek, rizikófaktorok az emberölések háttérében. Ugyanakkor olyan atipikus esetekkel is találkozhattunk, amelyek rávilágítottak arra, hogy e súlyos bűncselekmény legmeghatározóbb tényezője sokkal inkább az elkövető személyisége, intellektusa, korábbi és az elkövetés időpontjában fennálló mentális állapota, mint az aktuális egzisztenciális és szociális körülményei.

**1. számú melléklet: Kérdőív és kódutasítás a szándékos emberölések vizsgálatához
(2016)**

Azonosító:

Kitöltő:.....

Ügyszám adatok

Ü1. a/ Az ügyirat ügyészségi ügyszáma:

b/ Az eljáró ügyészség megnevezése:

Ü2. a./ Az elsőfokú ítélet száma:

b./ Az elsőfokú ítéletet hozó bíróság megnevezése:

Ü3. a/ A jogerős ítélet ügyszáma:.....

b/ A jogerős ítéletet hozó bíróság megnevezése:

**I. Kérdések a bűncselekmények minősítéséről és a büntetés hosszáról
(MB kérdések)**

A jogerős ítéletben szereplő minősítésre és büntetésre vonatkozó adatok

1. A jogerős ítéletben az emberölés minősítése:

1.b. Minősítő körülmények száma: 2. Amennyiben a jogerős ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét? 3. A jogerős ítéletben az elkövető által az emberöléssel *halmazatban*

megállapított egyéb bűncselekmények:

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

3.a. Halmazati bűncselekmények száma (*ahány rendbeli, annyi darab*):

4. Hányadfokú bíróság hozta a jogerős ítéletet?

5. Volt-e rendkívüli eljárás az ügyben?

6. Jogkövetkezmények (a (fő)büntetés típusa, egyéb jogkövetkezmény, illetve eljárás befejezésének más oka):

7. A jogerős ítéletben kiszabott szabadságvesztés hossza években:

8. Az (első) emberölés elkövetése és a jogerős ítélet között eltelt idő (hónapban):

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------

9. A védelem jellege:

Változások

10. Változott-e az emberölés *minősítése* a jogerős ítéletben az első fokúhoz képest?

Ha változott a minősítés, az elsőfokú ítéletben szereplő minősítések:

11.a. Az elsőfokú ítéletben az emberölés minősítése:

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

MB.11.b. Minősítő körülmények száma:

MB.11.c. Amennyiben az elsőfokú ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét?

Amennyiben a másodfokú bíróság új eljárás lefolytatására utasította az elsőfokú bíróságot, a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben szereplő minősítésre vonatkozó adatok

MB.12.a. A megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben az emberölés minősítése:

MB.12.b. Minősítő körülmények száma:

MB.12.c. Amennyiben a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét?

13.a. Változott-e a büntetés a jogerős ítéletben az elsőfokúhoz képest?

- Ha változott a büntetés az elsőfokú ítélethez képest, az elsőfokú ítéletben:

13.b. Az elsőfokú ítéletben kiszabott szabadságvesztés büntetés hossza években vagy más büntetés/jogkövetkezmény:

Amennyiben a másodfokú bíróság új eljárás lefolytatására utasította az elsőfokú bíróságot, a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben szereplő büntetésre vonatkozó adatok

14. A megismételt eljárásban kiszabott szabadságvesztés büntetés hossza években vagy más büntetés/jogkövetkezmény:

II. Az elkövető személyére vonatkozó kérdések

15. Az elkövető neve:

15.a. A bűncselekmény elkövetésekor betöltött életkora (év):

16. Állampolgársága:

16.a. Ha külföldi, konkrétan milyen állampolgár:.....

17. Az elkövető párcapcsolatának jellemzői:

- 17.a. Az elkövetőnek hány gyermeke van?
18. Az elkövető kivel él egy háztartásban?
19. Iskolai végzettsége:
20. Volt-e olyan tanulmánya, amelyet befejezése előtt abbahagyott?
21. A bűncselekmény elkövetésekor dolgozott-e?
22. Foglalkozása:
23. Vagyoni-jövedelmi helyzete:
- 24.a. Lakóhelye – megye:
- 24.b. A bűncselekmény elkövetésének helye – megye:
- 25.a. Lakóhely településének jellege:
- 25.b. A bűncselekmény elkövetésének helye – település jellege:
26. Bűnismétlő-e?
27. Korábban milyen erőszakos bűncselekményt követett már el?
28. Hányszor állt bíróság előtt bűncselekmény elkövetése miatt?

Az elítélés alapjául szolgáló bűncselekmény elkövetésére vonatkozó adatok

29. Az elkövetői alakzat:
30. Az elkövető milyen okból tartózkodott a bűncselekmény helyszínén?
31. Korábban volt-e már nézeteltérés az elkövető és a sértett között?
32. Az alkalmazott erőszak módja *(több válasz is megjelölhető)*:
33. Az elkövető valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt állt-e a bűncselekmény elkövetésekor? *(több válasz is megjelölhető)*:
34. Az elkövető megsérült-e a cselekmény során?

35. Az elkövető követett-e el öngyilkosságot a cselekményt követően?

IV. Az elkövető elmeállapota

36. Az elkövető beszámíthatósága a jogerős ítélet szerint:

37.a. Szennved-e az elkövető az elmeállapotot érintő betegségben/zavarban?
(több válasz is jelölhető)

37.b. Amennyiben az elkövető a *bűncselekmény időpontjában* mentális betegségben / zavarban szenvedett, mi volt az?

38. Az adott típusú szakértő **hányszor vizsgálta meg?**

Iü. Elmeorvos-szakértő

Iü. Pszichológus szakértő

Iü. orvosszakértő

IMEI

39.a. A *bűncselekményt megelőzően* volt-e az elkövetőnek ismert mentális vagy az elméműködésre kiható betegsége?

40. Amennyiben volt ilyen betegsége, mi volt az?

41.a. Az elkövetővel gyerekkorában voltak-e problémák?
(több válasz is megjelölhető)

41.b. Ha egyéb probléma volt veled, konkrétan:

42. Gyermekkorában vált-e abúzus áldozatává?

43. Hány alkalommal követett el korábban öngyilkossági kísérletet?

44. Alkoholprobléma:

45. Kábítószer probléma:

46. Játékszenvedély probléma:

47. Az elkövető intellektusa:

V. Büntetés kiszabása

48. Az elkövető beismerte-e a cselekmény elkövetését:

49. Amennyiben beismerte az elkövetést, azt a bíróság milyen súllyal értékelte a bünteteskiszabás során?

50. Figyelembe vette-e a bíróság a bünteteskiszabásnál az elmeorvos- vagy pszichológus szakértői véleményben foglaltakat?

51.a. A **jogerős** ítéletben megállapított **súlyosító** körülmények (kódok felsorolása):

.....
....

51.b. A **jogerős** ítéletben megjelölt **egyéb** súlyosító körülmény konkrétan:

.....
....

51.c. A **jogerős** ítéletben szereplő **súlyosító** körülmények száma:

52.a. Az **elsőfokú** ítéletben megállapított **súlyosító** körülmények (kódok felsorolása):

.....
....

52.b. Az **elsőfokú** ítéletben megjelölt **egyéb** súlyosító körülmény konkrétan:

.....
....

52.c. Az **elsőfokú** ítéletben szereplő **súlyosító** körülmények száma:

53.a. A **jogerős** ítéletben megállapított **enyhítő** körülmények (kódok felsorolása):

.....
..

53.b. A **jogerős** ítéletben megállapított **egyéb enyhítő** körülmények:

.....

53.c. A **jogerős** ítéletben megállapított **enyhítő** körülmények száma:

--	--

54.a. Az **elsőfokú ítéletben (ha megismételt eljárás is volt, akkor a megismételt eljárás elsőfokú ítéletében)** megállapított **enyhítő** körülmények (kódok felsorolása):

.....
...

54.b. Az **elsőfokú ítéletben (ha megismételt eljárás is volt, akkor a megismételt eljárás elsőfokú ítéletében)** megállapított **egyéb enyhítő** körülmények:

.....
....

54.c. Az **elsőfokú ítéletben** megállapított **enyhítő** körülmények száma:

--	--

55. A bíróság részletesen kitér-e a bűncselekmény elkövetésének vagy következményeinek brutalitására, „drámai elemzésére” (ítéletében hosszasan és részletesen értékeli a cselekmény elkövetésének brutalitását)?

56. A bíróság részletesen elemzi az emberölés motívumát?

57. A bíró a büntetés kiszabásánál, a büntetés célja szempontjából mit részesít előnyben?

Szövegrész szó szerinti idézése, amelyből kiderült a büntetés célja (az ítélet számával együtt):

.....

 58. Az elkövető bűncselekményt követő magatartása:

59. Az elkövető életkora a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges legkorábbi időpontjában:

A bűncselekményre vonatkozó adatok

60. A bűncselekmény a megvalósulási stádiumok szerint:

60.a. Az ügyben szereplő elkövetők száma:

61. Több elkövető esetén az elkövetők egymás közötti kapcsolata (több kapcsolat is megjelölhető):

62. Az ügyben szereplő sértettek száma:

62.a. A meghalt sértettek száma:

62.b. Az életben maradt sértettek száma:

63. Több ember sérelmére elkövetett emberölések esetében a bűncselekmény jellege:

A sértett(ek) személyére vonatkozó adatok:

	Sértettek					
	a	b	c	d	e	f
64. A sértett neme						
65. A sértett bűncselekmény elkövetésekor betöltött életkora						
66.a. A sértett állampolgársága / etnikuma						
66.b. A sértett külföldi állampolgársága konkrétan:						
67. A sértett meghalt vagy életben maradt?						

68. A sértett védekezett-e az elkövetővel/elkövetőkkel szemben?						
69. A jogerős ítélet szerint a sértett közrehatott-e a bűncselekmény bekövetkezésében?						
70. A sértett állt-e valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt a bűncselekmény elszívásakor?						
71.a. A bűncselekmény motívuma az egyes sértettek vonatkozásában						
71.b. Ha egyéb motívum volt, akkor az konkrétan (szöveges):						
72. A sértett és az elkövető kapcsolata						
73. A bcs. napja (hétköznap/hétvége/munkaszüneti nap)						

Kódutasítás a szándékos emberölésről szóló kutatás kérdőívének kitöltéséhez

Ha nincs adat vagy nem állapítható meg a válasz a kérdésre, a kód mindenhol 99 legyen.

Általános instrukciók

1. A Kérdőívet az emberölésért elítéltek vonatkozásában kell kitölteni.
2. A kutatásban **elkövetőnként egy kérdőívet** kell kitölteni. Akiket csak elsőfokon ítétek el emberölésért és másodfokon felmentettek (vagy másként minősítették a cselekményét), azoknál is kitöltjük a kérdőívet.
3. Kérjük egy külön lapra feljegyezni azon ügyek számát, amelyekben a kérdőív kitöltője bármilyen szokatlan, különösen érdekes vagy egyébként a kutatás szempontjából kifejezetten releváns adatot talál. Az ügyszám mellett kérjük, röviden utaljon a feljegyzés indokára.

Kérdések a bűncselekmények minősítéséről és a büntetés hosszáról (MB kérdések)

A jogerős ítéletben szereplő minősítésre és büntetésre vonatkozó adatok

1. A jogerős ítéletben az emberölés minősítése: *(több válasz is jelölhető) Amennyiben a jogerős ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor az egyéb bűncselekmény a válasz.*

1. emberölés alapeset
2. előre kitervelten elkövetett emberölés
3. nyereségvágyból elkövetett emberölés
4. más aljas indokból vagy célból elkövetett emberölés
5. különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés
6. hivatalos személy vagy külföldi hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy ellen, illetőleg ezen személyek támogatására vagy védelmére kelt személy ellen elkövetett emberölés
7. több ember életét veszélyeztetve elkövetett emberölés
8. különös visszaesőként elkövetett emberölés
9. 14. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett emberölés
10. védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetett emberölés
11. a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére
22. több ember sérelmére elkövetett emberölés
33. egyéb bűncselekmény
44. erős felindulásban elkövetett emberölés

2. Amennyiben a jogerős ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét?

1. életveszélyt okozó testi sértés
2. halált okozó testi sértés
3. súlyos testi sértés
4. rablás
5. kifosztás
6. magánlaksértés
7. bűnpártolás
8. egyéb
9. semmilyen bűncselekményben nem állapították meg a felelősségét (felmentés)

3. A jogerős ítéletben az elkövető által az emberöléssel halmazatban megállapított egyéb bűncselekmények:

1. súlyos testi sértés, testi sértés más minősített esete
2. életveszélyt okozó testi sértés
3. rablás
4. kifosztás
5. lőfegyverrel, lőszerral visszaélés
6. személyi szabadság megsértése
7. járművezetés ittas vagy bódult állapotban
8. kiskorú veszélyeztetése
9. nemi erkölcs elleni bűncselekmény
10. közokirat- vagy magánokirat-hamisítás
11. visszaélés kábítószerrel
22. magánlaksértés
33. egyéb

4. Hányadfokú bíróság hozta a jogerős ítéletet?

1. elsőfokú

2. másodfokú
3. harmadfokú

5. Volt-e rendkívüli eljárás az ügyben?

1. nem
2. felülvizsgálat
3. perújítás
4. jogorvoslat a törvényesség érdekében

6. Jogkövetkezmények (a (fő)büntetés típusa, egyéb jogkövetkezmény, illetve eljárás befejezésének más oka):

1. határozott ideig tartó szabadságvesztés
2. életfogytig tartó szabadságvesztés
3. tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (tész)
4. felfüggesztett szabadságvesztés
5. egyéb büntetés
6. jogos védelem miatti felmentés
7. kóros elmeállapot miatti felmentés
8. elkövető halála miatti megszüntetés

9. A védelem jellege (meghatalmazott védőt kell jelölni akkor is, ha először kirendelt védője volt és aztán hatalmazott meg más védőt vagy magát a kirendelt védőt):

1. kirendelt védő
2. meghatalmazott védő
99. nem állapítható meg

Változások

10. Változott-e a bűncselekmény minősítése a jogerős ítéletben az elsőfokúhoz képest?

1. igen
2. nem
3. első fokon jogerős lett

- Ha változott a minősítés, az elsőfokú ítéletben szereplő minősítések:

11.a. Az elsőfokú ítéletben a főbüntetést megalapozó bűncselekmény minősítése:

lásd a kódokat az MB1.a. kérdésnél

11.c. Amennyiben az elsőfokú ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét?

lásd a kódokat az MB.1.b. kérdésnél

- Amennyiben a másodfokú bíróság új eljárás lefolytatására utasította az elsőfokú bíróságot, a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben szereplő bűncselekmény minősítésére vonatkozó adatok

12.a. A megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben a főbüntetést megalapozó bűncselekmény

lásd a kódokat az MB1.a. kérdésnél

12.c. Amennyiben a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben nem emberölésért ítélték el, akkor milyen bűncselekményben állapították meg a felelősségét?

lásd a kódokat az MB.1.b. kérdésnél

13.a. Változott-e a büntetés a jogerős ítéletben az elsőfokúhoz képest?

1. igen, súlyosabb lett
2. igen, enyhébb lett
3. nem változott

- Ha változott a büntetés az elsőfokú ítélethez képest, az elsőfokú ítéletben:

13.b. Az elsőfokú ítéletben kiszabott szabadságvesztés büntetés hossza években vagy más jogkövetkezmény (határozott szab. veszt-nél a kiszabott évek száma, életfogytnál a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja, az egyebeknél lásd a kódokat):

88. Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés
41. felfüggesztett szabadságvesztés
42. jogos védelem miatti felmentés
43. kóros elmeállapot miatti felmentés
44. egyéb büntetés

14. Amennyiben megismételt eljárást folytattak le, a megismételt eljárásban született elsőfokú ítéletben kiszabott szabadságvesztés hossza vagy egyéb jogkövetkezmény:

kódokat és magyarázatot lásd egyvel feljebb 13.b.

Az elkövető személyére vonatkozó kérdések

15. Az elkövető neme:

1. férfi
2. nő

16. Állampolgársága, nemzetisége: (a cigány vagy egyéb származást csak akkor jelöljük meg, ha önmagát cigánynak vallja vagy egyéb iratokból – pl. tanúvallomás – egyértelműen kiderül)

1. magyar
2. magyar állampolgár, de a nemzetisége nem állapítható meg
3. magyar – cigány
4. magyar – német
5. magyar – szlovák
6. magyar – horvát
7. magyar – román
8. magyar – ukrán
9. magyar – ruszin
10. magyar – szerb
11. magyar – szlovén
12. magyar – lengyel
13. magyar – görög
14. magyar – bolgár
15. magyar – örmény
16. külföldi

17. Az elkövető partnerkapcsolatának jellemzői:

1. nincs partnerkapcsolata
2. partnerével egy háztartásban él
3. partnerétől külön háztartásban él
99. nem állapítható meg

18. Az elkövető kivel él egy háztartásban? (több válasz is jelölhető)

1. szüleivel, testvéreivel
2. legalább egy gyermekével
3. partnerével
4. egyéb rokonokkal
5. egyéb ismerősök, barátok
6. egyedül
7. hajléktalan
99. nem állapítható meg

19. Iskolai végzettsége:

1. nem járt iskolába
2. nem fejezte be az általános iskola nyolc osztályát
3. általános iskola 8 osztálya
4. szakmunkásképző iskola, szakiskola
5. érettségit adó középiskola

- 6. főiskola, egyetem
- 99. nem állapítható meg

20. Volt-e olyan tanulmánya, amelyet befejezése előtt abbahagyott?

- 1. nem
- 2. igen, az általános iskola
- 3. igen, a szakmunkásképző / szakiskola
- 4. igen, érettségit adó középiskola
- 5. igen, főiskola / egyetem
- 6. igen, egyéb szakképzettséget nyújtó tanfolyam
- 99. nem állapítható meg

21. A bűncselekmény elkövetésekor dolgozott-e?

- 1. igen, állandó munkahelye volt vagy vállalkozó
- 2. nem, munkanélküli volt (ide értve a háztartásbelit is)
- 3. alkalmi munkát végzett
- 4. közmunkát végzett
- 5. tanuló
- 6. kisgyermekkel otthon van vagy főállású anya
- 7. nyugdíjas
- 99. nem állapítható meg

22. Foglalkozása (ha dolgozott az elkövetés idején) – ha saját vállalkozása van, akkor az egyéni vállalkozó mellé jelöljük a szellemi vagy fizikai vezető közül a relevánsat!)

- 1. szellemi/vezető
- 2. szellemi/beosztott
- 3. fizikai/vezető
- 4. fizikai/beosztott
- 5. egyéni vállalkozó (saját vállalkozása van)
- 99. nem állapítható meg

23. Vagyoni-jövedelmi helyzete a bíróság szerint (bármelyik bírósági ítéletben szereplő adatok alapján):

- 1. átlagon aluli anyagi körülmények között él
- 2. átlagos anyagi körülmények között él
- 3. átlagon felüli anyagi körülmények között él
- 99. nem állapítható meg

24.a. Elkövető lakóhelye: megye, főváros, külföld (ténylegesen hol élt abban az időszakban, amikor a bűncselekményt elkövette):

- 1. BARANYA
- 2. BÁCS-KISKUN

3. BÉKÉS
4. BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN
5. BUDAPEST
6. CSONGRÁD
7. FEJÉR
8. GYŐR-MOSON-SOPRON
9. HAJDÚ-BIHAR
10. HEVES
11. JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK
12. KOMÁROM-ESZTERGOM
13. NÓGRÁD
14. PEST
15. SOMOGY
16. SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG
17. TOLNA
18. VAS
19. VESZPRÉM
20. ZALA
21. KÜLFÖLD

24.b. A bűncselekmény elkövetésének helye – megye:

kódokat ld. 24.a. kérdésnél

25.a. Lakóhely - település jellege:

1. főváros
2. megyei jogú város (a 18 megyeszékhely mellett további öt város: Dunaújváros, Érd, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa és Sopron)
3. egyéb város
4. község, falu
5. tanya

25.b. A bűncselekmény elkövetésének helye – település jellege:

kódokat lásd 25.a. kérdésnél

26. Bűnismétlő-e?

1. büntetlen előéletű
2. igen, de csak kriminológiai értelemben, **erőszakos**
3. igen, de csak kriminológiai értelemben, **nem erőszakos**
4. igen, visszaeső
5. igen, különös visszaeső
6. igen, többszörös visszaeső
7. igen, erőszakos többszörös visszaeső

27. Korábban milyen erőszakos bűncselekményt követett már el?

1. emberölés

2. rablás
3. testi sértés
4. kényszerítés
5. személyi szabadság megsértése
6. emberrablás
7. emberkereskedelem
8. erőszakos közösülés
9. szemérem elleni erőszak
10. hivatalos személy elleni erőszak
11. közfeladatot ellátó személy elleni erőszak
22. önbíráskodás
33. zsarolás
44. kifosztás
55. garázdaság
66. egyéb

28. Hányszor állt bíróság előtt bűncselekmény elkövetése miatt?
az ítéletből tudjuk meg a korábbi elítéléseit

Az elítélés alapjául szolgáló bűncselekmény elkövetésére vonatkozó adatok

29. Az elkövetői alakzat:

1. tettes
2. közvetett tettes
3. társtettes
4. felbujtó
5. bűnsegéd

30. Az elkövető milyen okból tartózkodott a bűncselekmény helyszínén?

1. a jogerős ítéletben szereplő (fő) bűncselekmény (általában az emberölés) elkövetése céljából volt a helyszínen
2. egyéb bűncselekmény elkövetése céljából volt a helyszínen (pl.: lopás)
3. saját lakásán tartózkodott
4. szórakozás, italozás vendéglátó helyen
5. gyalogos közlekedés közterületen
6. munkavégzés, tanulás, iskolai elfoglaltság
7. a sértett felelősségre vonása céljából (nem bűncselekmény szándékával)
8. hozzátartozó / ismerős / barát meglátogatása céljából
9. egyéb okból

31. Korábban volt-e már nézeteltérés az elkövető és a sértett között?

1. nem
2. igen

99. nem állapítható meg

32. Az alkalmazott erőszak módja (több válasz is megjelölhető):

1. eszköz nélkül történő bántalmazás (ütés, rúgás stb.)
2. eszközzel agyonverés
3. szúrás
4. fojtás (nem vízbe)
5. lövés
6. lelökés
7. gépjárművel elütés
8. élve eltemetés
9. mérgezés
10. áramütés
11. vízbelökés, vízbe fojtás
12. robbantás
22. gyújtogatás
33. egyéb

33. Az elkövető valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt állt-e a bűncselekmény elkövetésekor? (több válasz is jelölhető)

1. nem
2. alkohol
3. kábítószer/szipuzás
4. gyógyszer (altató, nyugtató, teljesítményfokozó)
99. nem állapítható meg

34. Az elkövető megsérült-e a cselekmény során?

1. nem
2. igen, könnyű sérülést szenvedett
3. igen, súlyos sérülést szenvedett

35. Az elkövető követett-e el öngyilkosságot a cselekményt követően?

1. nem
2. igen, de életben maradt (komoly kísérlet)
3. igen, de komolytalannak értékelte a bíróság (büntetőjogi relevanciával nem bírt)
4. igen, sikeres öngyilkosságot követett el

Az elkövető elmeállapota

36. Az elkövető beszámíthatósága a jogerős ítélet szerint:

1. Teljesen beszámítható

2. Enyhe fokban korlátozott
3. Közepes fokban korlátozott
4. Súlyos fokban korlátozott
5. Nem beszámítható
99. Nincs adat erre nézve

37.a. Szenved-e az elkövető az elmeállapotot érintő betegségben/zavarban? (több válasz is jelölhető)

1. nem szenved
2. elmebetegségben
3. gyengeelméjűségben
4. szellemi leépülésben
5. tudatzavarban
6. személyiségzavarban
99. nincs adat

37.b. Amennyiben az elkövető a bűncselekmény időpontjában mentális betegségben / zavarban szenvedett, mi volt az? leggyakrabban előfordulók:

1. hangulatzavarok: depresszió, bipoláris zavar
2. pszichotikus zavarok: schizofrenia, paranoid pszichotikus zavar, pszichotikus zavarok, szkizoaffektív zavar, pszichoaktív szerhasználatra visszavezethető pszichotikus zavar, egyéb pszichotikus zavarok (pl.: organikus pszichózisok, rövid pszichotikus zavar, stb.), organikus
3. mentális zavarok: delírium, demencia
4. szenvedélybetegségek: alkoholfüggőség, kábítószerfüggőség
5. személyiségzavarok: paranoid, szkizoid, szkizotíp, antiszociális, borderline, hisztrionikus, nárcisztikus, dependens, kényszeres)

39.a. A bűncselekményt megelőzően volt-e az elkövetőnek ismert mentális vagy az elmeműködésre kiható betegsége?

1. nem
2. igen
99. nem állapítható meg

40. Amennyiben volt ilyen betegsége a bűncselekményt megelőzően, konkrétan mi volt az? (szakértői vélemény alapján)

lásd a 37.b. kérdés kódjait

41.a. Az elkövetővel gyermekkorában voltak-e problémák? (több válasz is jelölhető)

1. nem
2. magatartászavaros volt
3. tanulási problémái voltak
4. testi fogyatékkal küzdött
5. szellemi fogyatékkal küzdött
6. agresszív, verekedős gyerek volt
7. rendszeresen hiányzott az iskolából
8. sokat csavargott
9. nagyon zárkózott volt, közösségbe nem illeszkedett be

- 10. egyéb probléma volt
- 99. nincs adat

42. Gyermekkorában vált-e abúzus áldozatává a családban vagy az őt nevelő közegben?

- 1. nem
- 2. igen, fizikai bántalmazás
- 3. igen, pszichés bántalmazás
- 4. igen, szexuális bántalmazás
- 99. nem állapítható meg

44. Alkoholprobléma (szakértői vélemény alapján; csak akkor függő, ha a szakvélemény egyértelműen tartalmazza)

- 1. nem volt soha alkoholproblémája
- 2. rendszeresen fogyasztott nagyobb mennyiségű alkoholt, de nem függő (heti 3 vagy több alkalommal ittas állapotba kerül)
- 3. korábban alkoholfüggő volt, de a bűncselekmény idején már nem
- 4. a bűncselekmény idején alkoholfüggő volt
- 99. nem állapítható meg

45. Kábítószer-probléma, szipuzás (szakértői vélemény alapján; csak akkor függő, ha a szakvélemény egyértelműen tartalmazza)

- 1. nem volt soha kábítószer problémája
- 2. rendszeresen fogyasztott kábítószer / szipuzott, de nem függő (heti 3 vagy több alkalommal fogyaszt kábítószer / szipuzik)
- 3. korábban kábítószerfüggő volt, de a bűncselekmény idején már nem
- 4. a bűncselekmény idején kábítószerfüggő volt
- 99. nem állapítható meg

46. Szerencsejáték szenvedély probléma (szakértői vélemény alapján; csak akkor függő, ha a szakvélemény egyértelműen tartalmazza)

- 1. nem volt soha játékszenvedély problémája
- 2. rendszeresen játszott, de nem függő (heti 3 vagy több alkalommal játszik)
- 3. korábban volt problémája a szerencsejátékkal, de a bűncselekmény idején már nem
- 4. a bűncselekmény idején szerencsejáték függő volt
- 99. nem állapítható meg

47. Milyen szintű volt az elkövető intellektusa? (szakértői vélemény alapján)

- 1. átlagos / normál
- 2. átlag alatti
- 3. átlag feletti

Büntetés kiszabása

48. Az elkövető beismerte-e a cselekmény elkövetését:

1. igen, teljes beismerő vallomást tett
2. ténybeli beismerő vallomást tett, de bűnösségét nem ismerte el
3. részleges beismerő vallomást tett
4. nem, mindent tagadott
5. hallgatott, nem tett vallomást
6. *a nyomozás során tett beismerő vallomását később visszavonta*

49. Amennyiben beismerte az elkövetést, azt a bíróság milyen súllyal értékelte a büntetéskiszabás során?

1. nagyobb súllyal
2. kisebb súllyal
3. értékelte, de annak súlya nem állapítható meg
4. egyáltalán nem értékelte

50. Figyelembe vette-e a bíróság a büntetéskiszabásnál az elmeorvos- vagy pszichológus szakértői véleményben foglaltakat?

(akkor adható „igen” válasz, ha a bíróság ítéletében kifejezetten hivatkozik a szakértői véleményben foglaltakra):

1. igen, egyértelműen hivatkozik rá, kitér a személyiségjellemzőkre és értékeli is
2. csak a beszámítási képesség megállapítása erejéig hivatkozik a szakvéleményre
3. az ítéletbe foglalja, de nem értékeli a büntetéskiszabás során
4. egyáltalán nem említi a szakvélemény tartalmát

SÚLYOSÍTÓ KÖRÜLMÉNYEK

51.a A jogerős ítéletben megállapított súlyosító körülmények (kódok felsorolása):

1. nem állapított meg semmilyen súlyosító körülményt a bíróság
2. antiszoc beállítottság
3. bcs leplezésében aktív
4. befejezett kísérlet
5. bizalmi viszonyal visszaélés
6. bűncselekmény közfelháborodást keltett vagy megzavarta a köznyugalmat
7. bűncselekmény többszörösen minősül
8. büntetett előélet
9. büntetőeljárás hatálya alatti elkövetés
10. elkövető személyiség szerkezete (pl.: negatív)
11. elvetemültség / indok nélküliség
12. erkölcsileg elítélendő szexuális kapcsolata sértettel
13. éjszakai elkövetés
14. felfügg alatti elköv
15. feltételes szab. veszt. hatálya alatt állt
16. fk-val történő elkövetés
17. garázda/ lincselés jellegű elkövetés

9. beismerés
10. beszámítási képesség korlátozott
11. bűnsegéd
12. büntetlen előélet
13. együttműködés a hatósággal
14. életkörülmények, szocializáció hatása
15. elkövetés utáni pszichés állapot (pszichiátriai kezelés)
16. elkövető idős kora
17. elkövető megromlott egészségi állapota
18. éretlen személyiség
19. érzékszervi fogyatékoság, amely a bünt. elviselését nehezíti
20. eshetőleges szándék
21. feladta magát a rendőrségen
22. fiatal felnőtt korú elkövető
23. időmúlás
24. indulat részben erkölcsileg menthető motívumból fakadt
25. jóvátétel a sértettnek
26. kár megtérülése
27. kiskorú eltartásáról kell gondoskodnia
28. környezettől nem kapott támogatást/félelem a társadalmi közeg elítélésétől
29. köztisztelőben álló vádlott, kifogástalan életvitel
30. megbánás
31. mentális betegség / zavar - konkrétan mi?
32. nehéz gyermekkor
33. ok-okozati összefüggés közvetett volta
34. öngyilkosság megkísérlése a bcs-t követően
35. primitív személyiség
36. segítségnyújtás a sértettnek, mentő, segítség hívása, stb.
37. sértetti közrehatás
38. sértetti megbocsátás
39. sértettől bocsánatot kért
40. személyisége megkönnyíthette a bcs elkövetését (sodorható személyiség)
41. távoli kísérlet
42. tizenhatodik életév alatti elkövetés
43. tizenhetedik életévét alig haladta meg
44. tizennyolcadik életévét alig haladta meg
45. egyéb

55. A bíróság részletesen kitér a bűncselekmény elkövetésének vagy következményeinek brutalitására, az elkövetési mód „drámai” elemzésére?

1. csak tényyszerűen ír a cselekményről és annak következményeiről
2. külön hangsúlyozza a bűncselekmény és következményeinek brutalitását
3. az ítélet szövegezése a bíró vonatkozásában erős érzelmi bevonódásra utal, a bíró erős érzelmi megnyilatkozásokat tesz

56. A bíróság részletesen elemzi az emberölés motívumát?

1. nem elemzi részletesen
2. igen, részletesen elemzi

57. A bíró a büntetés kiszabásánál, a büntetés célja szempontjából mit részesít előnyben?

1. a társadalom biztonságának védelmét azzal, hogy az elkövetőt kivonja a társadalomból
2. az elkövető reszocializációját, társadalomba visszaillesztését
3. mások elrettentését attól, hogy hasonló bűncselekményt kövessenek el
4. a büntetés a bűncselekménnyel arányban álló társadalmi válasz („megtorlás”)
5. egyéb
6. *csak a jogszabályra hivatkozik az ítéletben*
99. nem állapítható meg

Kérjük a választ „bizonyító” szövegrész szó szerinti idézését az ítéletből (lehetőleg a jogerősből, de ha az az elsőfokúra utal, azzal egyetért, akkor az elsőfokúból)!

58. Az elkövető bűncselekményt követő magatartása

1. feladta magát a rendőrségen
2. hagyta magát elfogni
3. kivonta magát a felelősségre vonás alól (elhagyta a helyszínt, hazament, élt tovább, mintha mi sem történt volna)
4. öngyilkosságot kísérelt meg
5. segítséget hívott a sérültekhez (ismerős, mentő, stb.)
6. az elkövető maga próbált segíteni a sértett(ek)nek
7. szinte sokkos állapotban volt a cselekményt követően
8. elrejtőzött, elbujdokolt

A bűncselekményre vonatkozó kérdések**60. A bűncselekmény a megvalósulási stádiumok szerint:**

1. Befejezett
2. Kísérlet
3. Részben befejezett (több ember sérelmére elkövetett emberöléseknél értelmezhető)

61. Több elkövető esetén az elkövetők egymás közötti kapcsolata:

1. párkapcsolatban lévők
2. szülő-gyermek
3. testvérek
4. egyéb családtag/hozzátartozó
5. barátok
6. munkatársak
7. ismerősök
8. korábban nem ismerték egymást
9. egyéb

62. Az ügyben szereplő sértettek száma:

Ha „sok ember életét veszélyeztetve” is minősül az emberölés, akkor 88-as kódot kell írni; emellett kérem beírni azoknak a sértetteknek a számát, akik ellen közvetlenül irányult a támadás; pl: gyújtogatással megvalósuló emberölés, amikor az elkövető felgyújtja a sértettek házáat, amelyben 4 sértett alszik. A tűz a szomszédos épületeket is veszélyezteti, ezért az itt lakók életére is veszélyt jelent. Ilyenkor ponttal elválasztva írjuk be a felgyújtott házban lakó sértettek számát és a 88-as kódot, így: 4.88

63. Több ember sérelmére elkövetett emberölések esetében a bűncselekmény jellege:

1. árokfutás (több helyszínen, folyamatos elkövetés, az áldozatok személye kiszámíthatatlan – éppen akivel találkozik az elkövető)
2. több alkalommal elkövetett emberölés (két különböző időpontban megvalósított emberölés vagy kísérlete, az elkövetés nem folyamatos)
3. sorozatgyilkosság (a több alkalommal elkövetett emberölés speciális esete, amikor legalább három különböző időpontban kerül sor a cselekmények végrehajtására))
4. tömeggyilkosság (ha egy helyszínen négy vagy több ember hal meg)
5. egy alkalommal több ember életének kioltása vagy annak megkísérlése (ha a fentiek egyike sem állapítható meg)

Sértett(ek) személyére vonatkozó adatok

64. A sértett neme:

1. Férfi
2. Nő

66.a. A sértett állampolgársága / etnikuma

(a cigány származást csak akkor jelöljük meg, ha önmagát cigánynak vallja vagy egyéb iratokból – pl. tanúvallomás – egyértelműen kiderül)

1. magyar
2. magyar állampolgár, de a nemzetisége nem állapítható meg
3. magyar – cigány
4. magyar – német
5. magyar – szlovák
6. magyar – horvát
7. magyar – román
8. magyar – ukrán
9. magyar – ruszin
10. magyar – szerb
11. magyar – szlovén
12. magyar – lengyel
13. magyar – görög
14. magyar – bolgár
15. magyar – örmény
16. külföldi

67. A sértett meghalt vagy életben maradt?

1. meghalt
2. életben maradt

68. A sértett védekezett-e az elkövetővel szemben?

1. Igen, komoly fizikai ellenállást tanúsított
2. Gyenge fizikai ellenállást tanúsított
3. Elmenekült (védekezés nélkül)
4. Egyáltalán nem védekezett
99. Nem állapítható meg

69. A jogerős ítélet szerint a sértett közrehatott-e a bűncselekmény bekövetkezésében?

1. nem
2. igen, jelentős mértékben
3. igen, de csak kis mértékben
99. nem állapítható meg

70. A sértett állt-e valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt a bűncselekmény elszenvedésekor? (több válasz is jelölhető)

1. nem
2. alkohol
3. kábítószer / színpuzás
4. gyógyszer (altató, nyugtató, teljesítményfokozó)
99. nem állapítható meg

71.a. A bűncselekmény motívuma az egyes sértettek vonatkozásában

1. konfliktusos (hosszú ideje fennálló konfliktusos viszony)
2. szituatív (alkalmi viszály, hosszabb előzmény nélkül)
3. nyereségvágyas
4. leplezéses (más jogsértés, bűncselekmény, szabálysértés palástolása, felelősségre vonás elkerülése céljából)
5. szexuális motívum
6. téves eszme („belső hang mondta”)
7. kiterjesztett öngyilkosság
8. egyéb
9. *féltékenység (szerelemféltés)*
99. nem állapítható meg

72. A sértett és az elkövető kapcsolata

1. párkapcsolatban lévők
2. a sértett az elkövető gyermek
3. a sértett az elkövető szülője
4. testvérek

5. egyéb családtag/hozzátartozó
6. barátok
7. munkatársak
8. ismerősök
9. korábban nem ismerték egymást
10. egyéb

73. A bűncselekmény napja

1. hétköznap
2. hétvége (péntek 14 órától vasárnap éjfélig)
3. munkaszüneti nap

2. számú melléklet: „A feltételes szabadságra bocsátás bírói gyakorlata - Emberölési ügyek büntetés kiszabási gyakorlata, különös tekintettel a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására” című tudományos továbbképzés bírák számára

(ideje, helye: 2017. március 16-17., Magyar Igazságügyi Akadémia)

A bírósági továbbképzési program keretében dr. Solt Ágnes⁵²¹ kutatótársammal workshopot tartottunk olyan, büntetőjogi szakterületen dolgozó bírák számára, akik rendszeresen ítéleznek emberölési ügyekben. A képzés célja kutatói szempontból elsősorban az volt, hogy megismerjük a bírói attitűdöt és véleményt az igazságügyi elmeorvos- és pszichológus szakértői munka és a szakvélemények vonatkozásában, valamint azt, hogy mekkora szerepet játszanak a büntetés kiszabás során bizonyos súlyosító és enyhítő körülmények, különösen a vádlott személyiségével kapcsolatos tényezők. Felmerült a beszámítási képességgel és az erős felindulással kapcsolatos jogkérdés-szakkérdés vita is. Mindezekon kívül választ vártunk arra, hogy a média jelenléte a tárgyalóteremben, illetve a közvélemény befolyásolja-e a bírói döntést a különösen nagy tárgyi súlyú erőszakos bűncselekmények - így az emberölések – ügyeiben?

A fő kérdésekről kisebb csoportokban beszélgettünk a jelenlévő bírakkal. A résztvevők többnyire egyetértettek egymással, bizonyos kérdéseknél tapasztaltunk csak nézetkülönbségeket. Alábbiakban az egyes témákra adott válaszok, álláspontok rövid összefoglalóját olvashatjuk.

1. asztal

téma: Az Ön gyakorlatában a büntetés kiszabás során milyen súllyal szerepelnek a következő körülmények: életkor, büntettség, sértett személye, valamint az elkövető személyisége? Milyen egyéb fontos büntetés kiszabási körülményeket említene?

⁵²¹ Dr. Solt Ágnes PhD szociológus, kriminológus, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa.

- az **elkövető személyisége**, illetve a szakvélemények kapcsán elhangzott, hogy nem a pszichológus által felvázolt emberkép a meghatározó a büntetéskiszabásnál, hanem az elmeorvos szakértő szakvéleménye a beszámítási képesség vonatkozásában – tehát az, hogy teljes, korlátozott vagy kizárt-e a beszámítási képesség. Előfordul, hogy a pszichológus szakértői véleményt meg sem említik az ítélet indokolásában. A pszichológia nem egzakt tudomány, és pl. a szexuális bűncselekmények kapcsán (is) azt tapasztalják, hogy sok az egymásnak ellentmondó, illetve aggályos szakvélemény. Úgy vélik, az ítéletet tényekre kell alapozni, és nem feltételezésekre; egy emberölés esetén maga a cselekmény megtörténte a tény, és ebből, valamint az esetleg korábban elkövetett hasonló (erőszakos) bűncselekményekből lehet következtetni arra, hogy az elkövető „hajlamos az erőszakra” – irreleváns, hogy a pszichológus szakértő mit ír le a véleményében.

Az egyik résztvevő rámutatott a személyiségzavarok figyelembe vételéről szóló vitára, amely arra vonatkozik, hogy értékelhetők-e a személyiségzavarok enyhítő vagy súlyosító körülményként. A gyakorlatban a személyiségzavart az ítéleti indokolásban általában nem értékelik, tehát semleges körülménynek számítanak. Ugyanakkor az egyik résztvevő arról számolt be, hogy a pszichopátiás személyiségzavar súlyosító körülményként jelent meg az ítéletben, amely azonban csak akkor lehetséges, ha nem éri el a betegség szintjét, tehát a patológiás mértéket.

A fiatalok elkövetők kapcsán említette az egyik bíró, hogy esetükben ilyet meg sem lehet állapítani, mert nincs kialakult személyiségük.

A személyiség a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja szempontjából lehet fontos: mikorra várható a személyiség olyan mértékű változása, amely esetén az elkövető már elvileg feltételes szabadságra bocsátható.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabásánál nyilván nem az enyhítő, inkább a súlyosító körülményeknek van szerepe. A feltételes szabadságra bocsátásnál lehet mérlegelni, hogy mi írható az elítélt javára.

- **büntetetttség**: az emberölési cselekmények nagy tárgyi súlya miatt általában kevésbé fontos szempont. Figyelembe vétele függ a korábbi bűncselekmények jellegétől, illetve mintázatától, tehát például akkor, ha karrier jellegűen egyre súlyosabb bűncselekményeket követ el valaki, és ennek tetőzése az emberölés. Természetesen a visszaesői minőséget megalapozó bűncselekmények figyelembe vétele kötelező.

- **életkor:** a résztvevők szerint nem tekinthető releváns szempontnak a büntetéskiszabás során. Egyikük tapasztalatai szerint tipikusan a 25-45 év közötti korosztály követi el a minősített, különösen a többszörösen minősülő emberöléseket. Kérdésként merült fel, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjáról való döntés szempontjából sem lényeges-e az életkor. A résztvevők úgy gondolják, hogy maga a cselekmény áll a középpontban, erre tekintettel miért kapjon rövidebb szabadságvesztés büntetést ugyanazért a tettért egy idősebb elkövető, mint egy fiatalabb, csak azért, hogy „ne legyen túl idős a szabaduláskor”? A fiatal felnőtt kor és a (nagyon) idős kor enyhítő körülmény, utóbbi különösen akkor, ha az elkövető büntetlen előéletű. Ugyanakkor megemlítették, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját úgy kell megállapítani, hogy a büntetés ne minősüljön tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek.
- A legtöbb résztvevő fontosnak tartotta a **generális prevenciót** (egy résztvevő megemlítette azt a Beccaria óta létező és érvényes kriminológiai tételt, amely szerint nem feltétlen a büntetés potenciális súlya, hanem bekövetkezésének valószínűsége az, ami visszatartó erővel bírhat), és többen úgy vélték, ez az egyetlen ok, ami a TÉSZ létét (a Btk-ban) indokolhatja.
- A résztvevők szerint a **minősítő körülmények halmozódása** vezet el az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásához. A minősítő körülményeknek azonban különböző nyomatéka van (pl. több ember sérelmére történő elkövetés különösen súlyos nyomatékkal bír)
- **A sértett személye:** határozottan visszautasították azt a feltételezést, hogy a sértett személye releváns körülmény lehet a büntetéskiszabás tekintetében. Azt állították, nem szabnak ki enyhébb vagy súlyosabb büntetést pl. a sértett tulajdonságai vagy társadalmi státusza miatt. A sértett kiszolgáltatottsága releváns körülmény, de ezt a minősítő körülmények (14 év alatti; védekezésre képtelen stb) eleve értékelik. Más szempont, jellemző nem releváns. Ugyanakkor többen elgondolkodtak a felvetett problémán, és nyitva hagyták a kérdést.
- Az egyéb körülmények között felmerült pl. a **különös kegyetlenség mint súlyosító körülmény**, amely akkor állapítható meg, ha az elkövetés módja még a különös

kegyetlenség kritériumain, paraméterein is túlmutat (intenzitásában, vagy mert időben elhúzódó a bántalmazás).

- szintén az egyéb körülmények között merült fel a *feltáró beismerő vallomás*, de csak a teljes, bűnösségre is kiterjedő és azon felül feltáró, a hatóság munkáját segítő vallomás bír jelentőséggel.
- felmerült a *megbánás* mint enyhítő körülmény, illetve megítélésének nehézsége. Nagyon fontos ebben a körben a bíró tapasztalata és a közvetlenség elvének érvényesülése – ezek segítik, az elkövető őszinte megbánására vonatkozó kérdés eldöntését.
- *a büntetőeljárás elhúzódása* szintén említésre került, (ld. 2/2017. (II. 10.) AB határozat)
- szintén szóba jött a *köznyugalom megzavarása*, amely elvileg a cselekmény motiválatlanságát tükrözi, tehát akkor állapítják meg, ha a tett oka, motivációja látszólag hiányzik (pl. McDonaldsos lövöldözés).
- *következtetések*: a résztvevők úgy ítélik meg, hogy az emberölési ügyekben országosan többnyire egységes a bírói gyakorlat, kisebb eltérések lehetnek az egyes bíróságok, illetve tanácsok között. A befejezett emberölés, különösen, ha azt több ember sérelmére követik el, akkora tárgyi súllyal bír, hogy az egyéb körülmények kevésbé hangsúlyosak a büntetéskiszabás során.
Kutatásainkra reflektálva elmondták, hogy minden ügy egyedi, és annyi tényező kap szerepet a büntetéskiszabás során, hogy ezt statisztikai megközelítéssel nem szerencsés vizsgálni. A bírák az egyes tényezők, körülmények halmozódása, különböző konstellációi alapján szabják ki az ítéletet.

2. asztal

téma: Érezte-e valaha ítélethozatalkor, hogy az adott emberölési ügy média keltette visszhangja hatással van az Ön ítéletének meghozatalakor? Érzett társadalmi nyomást egy-egy súlyosabb bűncselekmény terheltjével szembeni büntetéskiszabásnál? Mit gondol, kell-e, és ha kell, akkor hogyan lehet ellensúlyozni a média hatását, ezáltal a közösség felől érkező súlyos megtorlás iránti elvárást egy-egy ítélethozatal során?

A témakörrel kapcsolatban a bírák előjáróban hangsúlyozták, hogy véleményük nem korlátozódik az emberölési ügyekre, tapasztalataikat, meglátásaikat általánosságban fogalmazzák meg, legyen az bármilyen tárgyú bűncselekmény.

A *média hatása* nemcsak az ítélethozatalkor (helyesebben ítélethirdetéskor), hanem az eljárás teljes szakaszában érződik/érezhető (lsd. pl. vörösiszap-katasztrófa, bevándorlás-migráns ügyek). Az ítélethozatal egy hosszú folyamat eredménye, míg az ítélethirdetés ebben csak egy momentum, bár kétségtelenül a legfontosabb elem.

Amikor a bíró már a döntéshozatal szakaszában van - vagyis az eljárás legvégső fázisában -, akkor őt már biztosan semmi és senki nem befolyásolja, és nem is befolyásolhatja. Többen elmondták, hogy az ideális állapot nyilvánvalóan az lenne, ha sem az eljárás kezdeti szakaszában, sem az elhúzódó tárgyalássorozat alatt semmilyen hatással nem lenne rájuk a média, azonban ők is emberek, érző lények, a mindennapi világban élnek és nyitott szemmel járnak. Nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni a társadalmi elvárást, az emberek megtorlás iránti vágyát, de ezek a szubjektív tényezők csak emberként hathatnak rá, bíróként semmiképp. A vádlott(ak) és védő(k), a tanúk, a szakértő(k) meghallgatása során, valamint az okirati és egyéb bizonyítékok alapján az ítélethozatal időpontjára a bíró már kialakítja álláspontját, ami nem egyetlen tárgyalási napon történik, hanem azt következetesen, zárt logikai rendszerben állítja fel. Egészen addig, amíg megalapozott döntésre nem képes, ítélethozatal úgysem történik az ügyben.

Figyelemmel a *tárgyalás közvetlenségére és a szóbeliség elvére*, az ügyben eljáró bíró közvetlen tapasztalatokat szerez, nála jobban az adott ügyet senki nem ismeri. A büntetőeljárás legvégén a bíró előtt összpontosul a teljes nyomozati szak és az azt követő ügyészi szak a maga irattömegével, de a bíróságok feladata ekkor még nem a döntés meghozatala. A tárgyalás **előkészítési szakaszában** áttekinti, tanulmányozza az adott ügyet, de amikor tárgyalásra tűzi, ő még csak az iratokat ismeri. Különösen fontos ez a szakasz a többvádoltas, bonyolult megítélésű, sokszereplős ügyekben (lsd. pl. jelentős értékre elkövetett költségvetési csalások), ahol „*az iratok csak a kezdeti lépést adják meg, kijelölik azt az utat, hogy a tárgyalóban melyik úton induljunk majd el.*” Ekkor a bíró még nem látta a szereplőket, nem ismeri a vádlottakat, nem tudhatja védekezési taktikájukat, sőt abban sem lehet biztos, tesznek-e vallomást, illetve válaszolnak-e a kérdésekre.

A médiával összefüggésben az eljárás ezen szakaszára utalva a bírák kiemelték, hogy a nyomozó hatóság előterjesztései, az ügyész indítványai, stb. többnyire írásban történnek. Írásban történik a vádemelés is, eddig a pontig *„többnyire minden csak papíron mozog, az igazi cirkusz a tárgyalóteremben kezdődik”*. Nem tipikus, hogy rendőrségi vagy ügyészségi épületbe kivonuljon egy tévétársaság, bíróságokra annál inkább.

A bíró - az ügyésztől eltérően - nemcsak az iratok alapján, hanem az eljárásban szereplő személyekkel való kapcsolatfelvétel útján tájékozódik mind a személyi körülményekről, mind pedig a tényállásról. Saját maga hallgatja meg a vádlott(ak) és a tanú(k) nyilatkozatait, látja viselkedésüket, esetleges őszinte megbánásukat, összességében az eljáráshoz való viszonyulásukat, hozzáállásukat. A résztvevők szükségesnek tartották kiemelni e körben azt is, hogy a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje, a bíróság a bizonyítékokat egyenként és összességükben értékeli, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg (Isd. Be. 78. §).

Az eljáró bírák elismerték, hogy teljesen más a tárgyalás hangulata, amikor a sajtó folyamatosan jelen van, és más, amikor nincs. Senki nem állíthatja, hogy nem idegesítő számára, amikor *„a kamera az arcában van,”* és minden szavára, mozdulatára, gesztikulációjára figyelni kell, azt annak megfelelően kell megválogatni, hogy nem tudhatja, mi kerül majd ebből az esti híradásokba.

Elmondták a *sajtó képviselőivel* kapcsolatban a bírák azt is, hogy vitathatatlan a pozitív irányú változás, általánosságban az egyes médiumok képviselői *„jobban tudnak viselkedni”*, megtanulták a tárgyalótermi kultúrát az évek során. Említettek példákat 6-8-10 évvel ezelőtti ügyekből, amikor még a tévécsatornák delegáltjai egyáltalán nem figyeltek a komfortzónára, a kamerákat szó szerint beletolták a bírói pultba, vakuval kattogtattak a szemükbe stb., de mára ez enyhültni látszik, együttműködőbbek és megértőbbek lettek a sajtó munkatársai.

A média jelenlétével összefüggésben azt is szembetűnő változásnak érzékelik a bírák, hogy míg régebben *„végigülték az egész eljárást”*, az utóbbi időszakban jelenlétük csak a tárgyalás megnyitására, vagyis lényegében a vádirat ismertetésére és az ítélelhozatalra korlátozódik. Átalakult tehát a médiumok tárgyalótermi jelenlétének gyakorlata: a hírértéket kevésbé képviselő tanú- és a szakértői meghallgatások, vagy éppen az írásbeli vallomások sokszor órákig tartó ismertetése és egyéb cselekmények iránt már nem mutatnak érdeklődést, csak az

eladható, szenzációt jelentő momentumoknál vannak jelen (ilyen például a vádlott vezetőszáron történő bekísérése, ügyész általi vádismertetés, stb.).

A résztvevők összességében úgy értékelték, hogy nehéz távol maradni a média hatásától, de azt feltétel nélkül meg kell valósítani. A kamerák és fényképezőállványok látványa a bíró felé is kétségtelenül a társadalmi nyomást tükrözi és nyilván azt is akarja elérni, azonban a döntéseknél álláspontjuk szerint sikerül ezt a tényezőt kiiktatni, ettől függetlenül. Kiemelték, hogy a nyilvánosság biztosítása alapelv, törvényben deklarált jog, ezért meg kellett tanulni együtt élni vele.

Fontosnak tartották a *közösségi oldalak* szerepét is, hiszen az ott megosztott posztok, hírek, cikkek az általános közfelháborodást hivatottak még erőteljesebben szemléltetni. A közösségi oldalaknak sokszor nagyobb hatalma van az információk átadásában, folyamatos áramlásában, kiemelve azt, hogy itt nem naprakészségről, hanem „percrekészségről” beszélhetünk.

Vannak bírák, akik úgy nyilatkoztak: elolvassák a saját büntetőeljárásukkal összefüggésben „keletkezett” cikkeket, híreket, nyomon követik a közösségi oldalon tett hozzászólásokat, mások viszont egyáltalán nem. Ami még érdekességként kiemelendő: azok a bírák, akik figyelemmel kísérik az éppen aktuális büntetőeljárásukkal kapcsolatos híradásokat, elmondták, hogy sokszor nem ismernek rá a saját ügyeikre, mivel számos esetben a média elferdíti, kiszínezi, vagy éppen átalakítja magát a tényállást és az egyéb összetevőket is.

Elhangzott az is, hogy az emberek általános büntetőjogi ismereteire figyelemmel rendkívül nehéz elmagyarázni a társadalomnak azt, hogy az eljáró bíró(ság) csak és kizárólag az ügyészség által a vádban megjelölt személy ellen, és csak az ott meghatározott tényállás alapján mondhatja ki a vádlott bűnösségét, azon túl nem terjeszkedhet.

A bírák úgy vélik, hogy nehéz (néha szinte lehetetlennek tűnik) elhíttetni a társadalom tagjaival, hogy az ítélezés független a politikától.

Összefoglalva, a hozzászóló bírák úgy vélik, megőrzik függetlenségüket. Kifejtették, hogy nem a közérdeknek kell megfelelni, hanem a törvényesség és a jogrend kereteit szem előtt tartva kell ítélezni. A közérdek nem egyenlő a közvéleménnyel, a médiának nincs hatása a

meghozott bírósági döntésekre. A sajtó és az egyes médiumok a közérdekre és a közvéleményre támaszkodva élnek és végzik a munkájukat, az eljáró hatóságok - így a bíróságok is - pedig a jog által meghatározottan.

3. asztal

téma: Van-e a súlyosító körülmények között olyan, amelyet nem, vagy csak fenntartásokkal alkalmaz? Miért?

Van-e az enyhítő körülmények között olyan, amelyet nem, vagy csak fenntartásokkal alkalmaz? Miért?

A Workshopon a feladat az volt, hogy elsődlegesen az emberölés büntette büntetékiszabási gyakorlatának jellemzői tárgyában folytatott kutatás során tapasztalt – a vizsgált büntetőügyekben alkalmazott – súlyosító és enyhítő körülmények tekintetében foglaljanak állást a résztvevők. (A listát mellékletben csatoltuk, jelen dolgozatban a kódutasításban vannak felsorolva.)

Számos olyan súlyosító és enyhítő körülmény szerepelt a listán, amit a képzésen jelenlévő bírák egyöntetűen nem tartanak alkalmazhatónak.

Ilyen súlyosító körülmények:

- antiszociális beállítottság
- a bűncselekmény leplezésében aktív (a bírák szerint ez a vádlott védekezési szabadságához hozzátartozik)
- befejezett kísérlet
- az elkövető személyiség szerkezete
- halmazat (önmagában ezt nem tartják súlyosító körülménynek, azonban a többszörös halmazatot igen)
- kiemelkedő tárgyi súly (ez a büntetési tételben kell, hogy megjelenjen)
- a sértett családos ember volt
- a sértett köztisztviselőként álló személy volt
- a sértett otthonában történő elkövetés
- védekezésre képtelen állapotú sértett sérelmére (mert ez minősítő körülmény)

Megoszlottak a vélemények a következő súlyosító körülmények alkalmazhatósága tekintetében:

- a bűncselekmény közfelháborodást keltett vagy megzavarta a köznyugalmat
- megközelíti a különös kegyetlenséget, előre kiterveltséget, aljas indokot (az ellene érvelők szerint e fokozatok megállapításához általában nincs elegendő tárgyi ismérv)
- a sértett nő volt

Egyöntetűen *nem megfelelő* enyhítő körülmények:

- a vádlottól évidegen a bűncselekmény
- az elkövető idegen állampolgár, így fokozott szenvedés a büntetés
- bűncselekmény krízishelyzetben történő elkövetése
- a bűncselekmény óta nem követett el újabb bűncselekményt
- életkörülmények, szocializáció hatása
- éretlen személyiség
- környezettől nem kapott támogatást
- nehéz gyermekkor

Megoszlottak a vélemények a következő enyhítő körülmények alkalmazhatósága tekintetében:

- a társadalom hatására követte el a cselekményt
- időmúlás (nem mindegy, hogy milyen okból telt el hosszabb idő az elkövetéstől: a bűncselekmény felfedezése is később történt vagy az eljárás elhúzódása miatt)

Konklúzióként az egyik résztvevő bíró megfogalmazta, hogy a súlyosító és az enyhítő körülmények mechanikus alkalmazása hibás gyakorlathoz vezet. Az egyes súlyosító és enyhítő körülményeket egyenként, konkrétan kell számba venni és alkalmazását megindokolni.

4. asztal

téma: Van olyan jogkérdés, ami véleménye szerint szakkérdésként lenne kezelendő, vagy fordítva, van-e olyan szakkérdés, amely inkább jogkérdés lehetne? Mennyire befolyásolja a bírót az elmeorvos szakértői véleményben foglalt személyiség leírás? Mit gondol arról, hogy a beszámítási képesség fennállása vagy korlátozottsága szakkérdés

vagy jogkérdés? Kinek a dolga kimondani, hogy adott ügyben a terhelt beszámítható volt-e vagy sem? A bíróé vagy a szakértőé? Gondolt-e már arra, hogy egy új szakértő kirendelésével indirekt módon felülbírálhatja a korábbi szakértő véleményét? Mi a véleménye erről? A szakértői vélemény kiemelkedik-e a többi bizonyíték közül? Az erős felindulás megállapítása jogkérdés. Helyesnek tartja ezt?

A beszélgetések során az elmeorvos szakértők feladatáról, a beszámítási képesség korlátozottságának kérdéseiről beszélgettünk. A bírák alapvetően egyetértettek abban, hogy a beszámítási képesség fennállta szakkérdés, mint ahogyan szakértői kompetenciába tartozik az is, hogy az adott elkövető az adott ügyben milyen mértékű beszámítási képességgel rendelkezett. Felvetődött, hogy kábítószerfüggőség kérdésében a bírónak is lehetne esetleg kompetenciája, mivel a szakértői vélemények e tekintetben ellentmondásosak. A bírák a korábbi életvezetés, valamint az egyéb elkövetett bűncselekmények alapján tudnának érdemi következtetést levonni a függőséggel kapcsolatban.

Arra a kérdésre, hogy mi ébreszt kétséget egy-egy szakvéleménnyel kapcsolatban a bíróban, azt válaszolták, hogy nagyon fontos a vádlottról alkotott személyes benyomás, valamint a józan ész és tapasztalat. Amennyiben az nagymértékben különbözik a szakvéleményben foglaltaktól, a bíró másik szakértőt rendel ki. Az ellentétes tartalmú szakvélemények ütköztetése a tárgyaláson általában sikeres. Az ellentét fakadhat abból is, hogy az első szakértői vizsgálat a nyomozás elején zajlott és nem állt a szakértő rendelkezésére annyi adat, mint a későbbi, második szakértői vizsgálat alkalmával. *Tehát, nem mindegy, hogy a szakértő mikor és milyen iratokból dolgozik.*

Előfordul az is, hogy a tárgyalás során mutat be a vádlott korábbi orvosi kezeléstről szóló dokumentumokat, amelyek indokolhatják újabb szakértő kirendelését. Ha a két ellentétes tartalmú szakvélemény feloldása nem sikerül, az ETT kirendelésére kerül sor. Bár a jelenlegi szabályok szerint ez utóbbinak sincs nagyobb súlya a bizonyítékok között, a bírói gyakorlat szerint mégis ezt fogadják el döntő bizonyítékként.

Amennyiben a szakvélemény a korlátozottság fokát enyhe-közepes fokban vagy közepes-súlyos fokban határozza meg, a bírói gyakorlat a vádlott számára kedvezőbbet veszi figyelembe, azaz a súlyosabb fokú korlátozottságot.

Az erős felindulással kapcsolatban a bírák arra a meggyőződésre jutottak, hogy a felindultság alapjának eldöntése – tehát az, hogy az erős felindulás patológiás vagy élelektani alapon

alakult-e ki – szakkérdés és az elmeorvos szakértő kompetenciájába tartozik. Azonban az erős felindulás egyéb kritériumai már jogkérdések, tehát a jelenlegi szabályozás e tekintetben elfogadható. Az azonban a résztvevők elismerték, hogy elmeorvos szakértő igénybe vétele nélkül nem döntenének az erős felindulás kérdéséről. Elhangzott az a javaslat, amely szerint a kérdés eldöntéséhez kötelezően két pszichiáter és egy pszichológus szakértő vegyen részt a vizsgálatban. Ugyanez fontos lenne a jogos védelem túllépésének vizsgálatakor is.

A szakvélemények gyakran tartalmazzák, hogy a vádlott indulatkezelése nem megfelelő, az indulati fékek, önkontroll gyenge. A résztvevők közül volt, aki úgy nyilatkozott, hogy ha az indulatkezelési probléma az erőszakos bűncselekmény elkövetésére hajlamosító tényezőként szerepel a szakvéleményben, akkor ez az enyhítő körülmények között figyelembe vehető.

A résztvevők nyilatkozatai alapján elmondható, hogy emberölési ügyekben minden esetben kirendelnek elmeorvos szakértőt, ezt a bírák szinte kötelezőnek tekintik. A kutatási eredmények kapcsán meglepődtek azon, hogy volt olyan emberölési ügy, amelyben nem vizsgálták a terhelt beszámítási képességét.

Irodalomjegyzék

Aebi, Marcelo F. – Linde, Antonia: *Regional Variation in Europe Between Homicide and Other Forms of External Death and Criminal Offences*. In: Handbook of European Homicide Research (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013. 71-94. o.

Ádám György: *Tudattalan lelki tényezők a kriminológiai szemléletben*. Belügyi Szemle, 2003/11-12. szám, 47-50. o.

Angyal Pál: *Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal*. A Magyar büntetőjog kézikönyve sorozat. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1928

Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve. Teljesen átdolgozott harmadik kiadás*. I. füzet. Athenaeum, Budapest, 1920

Angyal Pál: *Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal*. A Magyar büntetőjog kézikönyve sorozat. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1928

Antal Szilvia – Nagy László Tibor – Solt Ágnes: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata*. In: Kriminológiai Tanulmányok 46. kötet (szerk.: Virág György). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009, 54–94. o.

Árva József: *Bizonytalanságok a büntetőjogi beszámítási képesség körül*. Rendészeti Szemle, 1993/8., 30-38. o.

Atkinson, L. Rita – Atkinson, C. Richard – Smith, E. Edward – Bem, J. Daryl – Nolen-Hoeksema, Susan: *Pszichológia*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Dr. Balla Lajos: *A büntetéskiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben*. letölthető:

<http://www.debreceniitelotabla.hu/doc/bunteto/BuntetesKiszabasEmberolesMiatt.pdf>

Bakóczy Antal: *Az emberölés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Bakóczy Antal – Sárkány István: *Erőszak a bűnözésben*. BM Kiadó, Budapest, 2001

Bálint Emese: *Deviancia és megbélyegzés*. Korunk, 3. évfolyam X/12 szám, 1998. december
letöltés: <http://www.hhrf.org/korunk/9812/12k05.htm>

Bárd Petra: *A gyűlölet-bűncselekmények hatékony üldözésének társadalmi feltételrendszere*.
In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 29-40. o.

Beccaria, Cesare: *A bűnökről és büntetésekről*. Eötvös József Könyv Kiadó Bt., Budapest, 1999

Becker, S. Howard: *A kívülállók. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deváns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 80-114. o.

Beliznay Kinga – Horváth Attila – Mezey Barna – Révész T. Mihály: *Jog, jogrendszer, jogágak a magyar jogfejlődésben*. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris, Budapest, 1996, 13-35. o.

Belovics Ervin: *Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények* In: Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2001

Belovics Ervin: *A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa*. Iustum, Aequum, Salutare III. 2007/3., 31-43. o.

Belovics Ervin: *A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai*. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály (szerk.): *Büntetőjog I. Általános Rész*. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014

Belovics Ervin: *Az élet, a testi épség és egészség elleni bűncselekmények* In: Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész. A 2012. évi C. törvény alapján.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014

Belovics Ervin: *Az öngyilkosság büntetőjogi értékelésének sajátosságai.* Magyar Jog, 2014/4., 193-202. o.

Belovics Ervin - Gellér Balázs - Nagy Ferenc - Tóth Mihály: *Büntetőjog I.; Általános rész; A 2012. évi C. törvény alapján.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014

Békés Imre: *A törvényi tényállás tana.* In: Békés Imre (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2002, 92-129. o.

Bencze Mátyás: *Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbírók bizonyítási gyakorlatában.* Belügyi Szemle, 2011/9. 95-125. o.

Bencze Mátyás: *A bírói mérlegelésre vonatkozó szabályok értelmezésének sajátosságai.* JeMa, 2011/2. szám letöltés: <https://www.jema.hu/article.php?c=101>

Bencze Mátyás – Badó Attila: *Területi eltérések Magyarországon a büntetékiszabási gyakorlat szigorúságát illetően.* In: Fleck Zoltán (szerk.): *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 125-147. o.

Berezkei Tamás: *Genetikai és evolúciós tényezők a deviáns és bűnöző viselkedés kialakulásában.* Belügyi Szemle, 1999/6. szám, 21-33. o.

Bérces Viktor: *A védői szerepkör értelmezésének kérdései, különös tekintettel a büntetőbírók előtti eljárásokra.* Budapest, Pázmány Press, 2014

Bibó István: *Etika és Büntetőjog. I. 1935-1944. Az erkölcsi és büntetőjogi szabályok különbsége (IA).* Letöltés: <http://mek.niif.hu/02000/02043/html/40.html>

Blaskó Béla: *Jogállam – büntetőjog – bűnösség.* Magyar Jog, 1995/4. 207-216. o.

Bolyky Orsolya – Sárk Eszter: *A fiatalokú elkövetők gyermekkora – az elkövetővé válás előzményei*. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 42*, OKRI, Budapest, 2005, 327-352. o.

Bossarte, R. M. – Simon, T. R. – Baker, L.: *Characteristics is homicide followed by suicide incidents in multiple states, 2003-04*. *Injury Prevention*, 2006 december, 33-38. o.

Buda Béla: *Az öngyilkosság*. Animula Egyesület, Budapest, 1997

Carver, S. Charles – Scheier, F. Michael: *Személyiségpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998

Cohen, Donna – Llorente, Maria – Eisdorfer, Carl: *Homicide – Suicide in Older Persons*. *Journal of Psychiatry*, vol. 155, No. 3, 1998, 390-396. o.

Csúri András: *A fiatal felnőttkor, mint büntetőjogilag releváns életszakasz*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2008

Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders. Fifth Edition (DSM-5TM), kiadja az American Psychiatric Association, Arlington, USA, 2013
letölthető: <https://psicovalero.files.wordpress.com/2014/06/dsm-v-manual-diagnc3b3stico-y-estadc3adstico-de-los-trastornos-mentales.pdf>

Dósa Ágnes: *Az igazságügyi pszichiátriai szakértői tevékenység a különböző jogágakban*. In: Kuncz Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria*, Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2011, 13-34. o.

Durkheim, Émile: *Az öngyilkosság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967

Durkheim, Émile: *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978

Duquet, Nils – Van Alstein, Maarten: *Firearms and violent deaths in Europe. An Exploratory Analysis of the Linkages Between Gun Ownership, Firearms Legislation and Violent Death.*

letöltés:

http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/firearms_and_violent_deaths_in_europe_web.pdf

Elek Balázs – Hajdú Krisztina: *Terhelti védekezések jogi és pszichológiai szempontú értékelése az adminisztratív csődbüntett köréből.* Letöltés:

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2006/terhelti_vedekzesek_jogi_es_pszichologiai_szempontu_ertekelese_az_adminisztrativ_csodbuntett_korebol/

Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban.* Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008

Elek Balázs (2012a): *A jogerő a büntetőeljárásban.* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012

Elek Balázs (2012b): *A bíró büntetéskiszabási szemléletének jogalkotói alakítása.* In: *Kriminológiai Közlemények 70., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012, 20-33. o.*

Fantoly Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága.* HVG-ORAC Kft., Budapest, 2012

Farkas Margit: *Hiperkinetikus zavar, tanulási nehézségek és viselkedési problémák.* Vadaskert Kórház és Szakambulancia, Budapest, letöltés:

<http://www.magyipett.hu/files/file/betegtajekoztatok/hiperkinetikus-zavar.pdf>

Farrington, David: *Childhood risk factors and risk-focused prevention. Report.* letöltés:

<http://www.number10.gov.uk/Page10035> letöltés időpontja: 2010. 02. 01.

Fehér Lenke: *Elmebetegség – Büntetőjog – Beszámíthatóság.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1993

Fekete Mária – Grád András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*. HVG Orac Kft., Budapest, 2012

Fenyvesi Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. Dialóg Campus, Pécs, 2001

Ficsór Gabriella: *A belátási képességről* In: Varga Zoltán (szerk.): Kónya István ünnepi kötet HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014

Filó Mihály: *Ölni vagy halni hagyni? – A dogmatika, a valóság és a józan ész*. In: Filó Mihály (szerk.): *Párbeszéd a halálról. Eutanázia a jogrend peremén*. Literatura Medicina Kiadó, Budapest, 2011, 141-154. o.

Filó Mihály: *Asszisztált öngyilkosság és az életvégi döntések Európában – tettesség, részesség, önrendelkezés*. *Állam- és Jogtudomány*, 2016/4. szám, 120 – 134. o.

Filó Mihály: *Pillanatfelvétel a magyar eutanázia-vitáról – megjegyzések Hámori Antal írásához*. *Magyar Jog*, 2017/11. szám, 668 – 680. o.

Finkey Ferenc: *A motívumok tana a büntető jogban*. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXVII. kötet 4. füzet, Budapest, Franklin-társulat Könyvnyomdája, 1903.

Fliegauf Gergely: *Kognitív pszichológiai megfontolások a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában*. In: Hazai Vera – Hatvani Erzsébet – Virág Tünde (szerk.): *Lépés-váltás. Fiatalkorú bűnelkövetők reintegrációjának programja*. Budapest, 2013, 21–22. o. letöltés: http://www.fice.hu/wp-content/uploads/2012/02/FICE_zaro_kiadvany_egybeszerk.pdf

Friedman, Hatters Susan – Hrouda, R. Debra – Holden, E. Carol – Noffsinger, G. Stephen – Resnick, J. Philip: *Filicide-Suicide: Common Factors in Parents Who Kill Their Children and Themselves*. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 33, No. 4, 2005, 496-504. o.

Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2011

Gyarmathy Éva: *Normalitás, abnormalitás és tehetség*. Részlet az „Atipikus agy és tehetség” című habilitációs téziséből. Debreceni Egyetem, 2009. Letöltés:

<http://docplayer.hu/1254800-Normalitas-abnormalitas-es-tehetseg.html>

Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008

Gönczöl Katalin: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980

Gönczöl Katalin: *Deviancia, anómia és feszültség*. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 110-128. o.

Hacker Ervin: *Nemzetközi bűnügyi statisztika*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935

Hacker Ervin: *Pszichiátria és büntetőjog*. In: *Értekezések Dr. Hacker Ervin debreceni egyetemi ny. r. tanár büntetőjogi szemináriumából* 22. szám. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1943

Halász József: *Diszruptív, impulzuskontroll- és viselkedészavarok*. In: Balázs Judit – Miklósi Mónika (szerk.): *A gyermek- és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve*. Semmelweis kiadó, Budapest, 2015, 167-177. o.

Horváth Tibor: *A személy elleni büntettek*. In: Halász Sándor (szerk.): *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968

Horváth Tibor: *Erős felindulásban elkövetett emberölés*. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Korona Kiadó, Budapest, 2009

Huszár Ilona – Kovács Ildikó: *Affektív zavarok*. In: Kuncz Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2011, 122-131. o.

Kereszty Éva: *A kirendelő szervkirendelési gyakorlata és kompetenciája a szakértői szakkérdésben*. In: *Kriminológiai Közlemények 70.*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012, 59-79. o.

Kerezsi Klára – Parti Katalin (szerk.): *Látens fiatalkori devianciák. Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – „ISRD-2”*, ELTE ÁJK – OKRI, Budapest, 2008

Killias, M. – Markwalder, N.: *Firearms and Homicide in Europe*. In: *Handbook of European Homicide Research* (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013

Kolozsi Béla: *A devianciákkal kapcsolatos egyes elméleti dilemmák és gyakorlati tennivalók*. In: Münnich Iván (szerk.): *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988, 227-241. o.

Korinek László: *A kriminológia és a pszichológia kapcsolatáról*. *Jogtudományi Közlöny*, 66. évf. 2011/7-8. szám, 361-368. o.

Korinek László: *Kriminológia. II. kötet*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010

Kovács József: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2007

Kónya István: *A személy elleni bűncselekmények*. In: Berkes György – Rabóczki Ede (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. 2. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012.

Kónya István: *Gyermekölések a bíróságok ítélkezési gyakorlatában* című előadás a XXII. Pannon Jogásznapiakon 2015. szeptember 19-én, Stegersbach-ban. Letölthető: http://www.lb.hu/sites/default/files/sajto/gyermekolesek_honlapra_1.pdf

Kónya István: *Gyilkos szándék*. In: Darák Péter – Koltay András (szerk.): *Ad Astra Per Aspera*. Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából. Pázmány Press, Budapest, 2017, 459-472. o.

Körmendi Attila – Szlenárik Péter: *A pszichopátia elméletei*. Alkalmazott Pszichológia, 2013/3. szám, 29-55. o.

Kőhalmi László: *A kóros elmeállapot és a beszámítási képesség büntetőjogi szabályozása*. Büntetőjogi Szemle, I. évf. 2012/3. szám, 29-37. o.

Krémer, Ferenc: *Társadalmi problémák és deviancia – kérdések és kétségek*. Belügyi Szemle, 1999/6. szám, 3-20. o.

Kulcsár Gabriella: *A kóros elmeállapot szabályozásával kapcsolatos egyes problémák*. Rendészeti Szemle, 2007/7–8., 159–164. o.

Kuncz Elemér: *Tudatzavarok*. In: Igazságügyi pszichiátria (szerk. Kuncz Elemér). Medicina Kiadó, Budapest, 2011.

Kránitz Mariann: *Emberölés: áldozatok és tettesek*. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 41., Budapest, OKRI, 2004, 92–113.

Loss Sándor - H. Szilágyi István: *A cigány per*.

letöltés: <http://beszelo.c3.hu/01/04/26loss.htm>

Merton, K. Robert: *Társadalmi struktúra és anómia*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deváns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 45-60. o.

Merton, K. Robert – Nisbet, Robert: *Jelenkori társadalmi problémák*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deváns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 61-63. o.

Mezey Barna: *A büntetőjogi intézmények története a kezdetektől a polgári átalakulásig*. In: Mezey Barna (szerk.): *A magyar büntetőjog története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 217-254. o.

Mező Annamária: *A terhelt vallomásának szerepe a büntetőeljárásban.*
[http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_terhelt_vallomasanak_szerepe_a_bu
ntetoeljarasban/](http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_terhelt_vallomasanak_szerepe_a_bu
ntetoeljarasban/)

Mészáros Ádám: *Büntetőjogi alapismeretek. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára.* Szeged, 2005. letöltés: <http://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.htm#12>

Mészáros Ádám: *Gondolatok az újszülött megöléséről és a gyermeki élet büntetőjogi védelméről.* Jogelméleti Szemle, 2002/4. letöltés: <http://jesz.ajk.elte.hu/mesaros12.html>

Mészáros Ádám: *Az emberölés és az öngyilkosságban közreműködés aktuális kérdései.* Ügyészek Lapja, 2015/3–4., 5-46. o.

Miltényi Károly – Varvró István: *Az erőszakos bűnözés kriminálstatisztikai jellemzői.* In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 270-285. o.

Moksony Ferenc: *Születési régió és öngyilkosság: létezik-e az önpusztítás területi szubkultúrája?* Demográfia, 2003/2-3. szám, 203-225. o.

Molnár József: *Életkor és bűnözés.* In: Gönczöl Katalin (szerk.): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés – Bűnözéskontroll.* Corvina Kiadó, Budapest, 1999, 258-271. o.

Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Korona Kiadó, Budapest, 2000.

Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Nagy Ferenc: *Alapvetések.* In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész.* (Második, hatályosított kiadás). HVG Orac, Budapest, 2014. ősz, 17-79. o.

Nagy Ferenc: *A bűncselekmény fogalma és fogalmi elemei.* In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész.* (Második, hatályosított kiadás). HVG Orac, Budapest, 2014. ősz, 136-193. o.

Nagy László Tibor: *Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása*. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 52.*, OKRI, Budapest, 2015, 41-58. o.

Németh Rita: *A pszichológus szakértő szerepe a belátási képesség büntetőjogi szempontú vizsgálatában*. Tudományos előadás, Magyar Pszichológiai Társaság Kriminálpszichológiai és Igazságügyi Szekció ülése, 2013. december 17.

Nyíró Gyula: *Psychiatria*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1962

Papp Gábor: *Fiatalkori bűnözés és demográfia*. *Kriminológiai Közlemények 64.*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2007, 232-239. o.

Pikler Gyula: *A büntetőjog bölcselete. VII. javított kiadás*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1910

Pléh Csaba: *A lélektan története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000

Pokol Béla: *A jog szerkezete*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001

Pomogyi László: *A magyar feudális perjog vázlatja*. In: Mezey Barna (szerk.): *A magyar büntetőjog története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 351-382. o.

Pressing Lajos: *Az antiszociális predispozíció és a deviancia*. In: Münnich Iván (szerk.): *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988, 197-226. o.

Pyrooz, D. C. – Decker, S. H. – Wolfe, S. E. – Shjarback, J. A.: *Was there a Ferguson Effect on crime rates in large U.S. cities?* *Journal of Criminal Justice*, vol. 46, 2016, 1-8. o.

Raybeck, Douglas: *Antropology and Labeling Theory: A Constructive Critique*. Wiley, Ethos, Vol. 16, No. 4 (dec. 1988), 371-397. o.

Resnick, J. Philip: *Child Murder by Parents: A Psychiatric Review of Filicide*. *The American Journal of Psychiatry*, vol. 126, issue 3, 1969, pp. 325-334.

Rihmer Zoltán: *Az öngyilkos magatartás orvosi szemmel*. In: Filó Mihály (szerk.): *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*. Medicina, Budapest, 2013, 118– 131. o.

Ringel, Erwin: *A preszucidális szindróma [öngyilkosság előtti tünetcsoport] tünettana*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 367-380. o.

Rózsa János: *Az emberölésekről*. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 16*. KJK, Budapest, 1979, 41–82. o.

Rosenfeld, Richard: *Documenting and Explaining the 2015 Homicide Rise: Research Directions*. In: U. S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2016 június.
letöltés: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/249895.pdf>

Sárik Eszter: *Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere és jogi következményei*. In: Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015. 45–84. o.

Shriver, Lionel: *Beszélnünk kell Kevinről*. GABO Kiadó, Budapest, 2010

Smith, Paul R. – de Jong, Rinke R.– Bijleveld, Catrien C.J.H.: *Homicide Data in Europe: Definitions, Sources, and Statistics*. In: *Handbook of European Homicide Research* (M.C.A. Liem, W.A. Pridemore eds.), Springer, 2013, 5-23. o.

Szabó András: *Bűnözés – ember – társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980

Szabó Judit: *Biológiai és pszichológiai bűnözés-magyarázatok*. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós: *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 78-109. o.

Szakács Ferenc (szerk.): *Patopszichológiai vademecum*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991

Tamási Erzsébet – Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: *Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében*. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 51. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014, 130-164. o.*

Tamási Erzsébet: *Békésebb világ – fiatal gyilkosokkal*. In: Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. OKRI, Budapest, 2015, 17-44. o.

Tamási Erzsébet: *Női végzet, férfi bűn. Emberölések a nemek tükrében*. In: Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015, 142-177. o.

Temesváry Beáta: *Az öngyilkosság és az agresszió néhány pszichiátriai vetülete*. *Belügyi Szemle*, 2001/1. szám, 85-106. o.

Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. KJK, Budapest, 1984

Tóth Gábor Attila: *Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog*. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Tóth Mihály: *Az új Btk. bölcsőjénél*. *Magyar Jog*, 2013/9., 525-534. o.

Tóth Andrea Noémi – Hágger Tamás: *A terhelt vallomása a büntetőeljárás bírósági szakaszában, egyes eljárási szabálysértések megítélése*. *Miskolci Jogi Szemle*, 2013/2. szám, 78-91. o.

Tringer László: *A pszichiátria tankönyve*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1999

Van Dülmen, Richard (1990) *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*. Századvég Kiadó–Hajnal István Kör, Budapest, 1990

Vaskuti András: *Szubjektív tényállási elemek.* (óravázlat)

letöltés: [http://www.vaskuti.hu/doc/06 Szubjektiv tenyallasi elemek.pdf](http://www.vaskuti.hu/doc/06_Szubjektiv_tenyallasi_elemek.pdf)

Vizi János: *A több személyt érintő öngyilkosságok néhány esete, jellemzője.* In: Filó Mihály (szerk.): *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében.* Medicina, Budapest, 2013, 298 – 315. o.

Zalka Gábor: *A szándékosság fogalmának tudománytörténeti előzményei.* Büntetőjogi Szemle, 2016/1-2. szám, 98-104. o.

Letöltések:

Global Study on Homicide. letöltés: <https://www.unodc.org/gsh/>

Eurostat. http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/crim_esms.htm

Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_off_cat&lang=en

The Big Picture. In: Global Study on Homicide, 2013

<https://www.unodc.org/gsh/>

Homicide Mechanism and Enablers. In: Global Study on Homicide, 2013

<https://www.unodc.org/gsh/>

Firearms in the European Union. Report.

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_383_en.pdf

The Many Faces of Homicide. In: Global Study on Homicide, 2013

<https://www.unodc.org/gsh/>

The Criminal Justice Response to Homicide. In: Global Study on Homicide, 2013

<https://www.unodc.org/gsh/>

Legfőbb Ügyészség által kiadott bűnügyi statisztika

<http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf>

Suicide Rates Data by Country

letöltés: <http://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDE?lang=en>